STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 06354

IN HUNDERT YOHR ARUM

Edward Bellamy

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol
of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from
a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights
in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain
or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.
If you hold an active copyright to this work – or if you know who does –
please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

ע. בעלאַמי.

אין הונדערט יאָהר אַרום.

איבערזעצט

דורך

דוד דרוק.

פערלאַג „פראגרעס", ווארשא.

תרס"ו. — 1906.

№ 31 פרייז 65 קאפ׳

ИБЕРЪ ГУНДЕРТЪ ІОРЪ т. е. черезъ сто лѣтъ

Соч. Э. Беллами, переводъ Д. ДРУКА.

Изданіе „Прогрессъ," Варшава, 190[illegible] г.

Тип. Г. Пимента и Я. Швабе, Варшава, Сѣраковская 4.

עדוארד בעללאמי.

אין הונדערט יאהר ארום.

איבערזעצט דורך

דוד דרוק.

פאררעדע פון אויטאר.

היסטארישע אבטיילונג אין שאאומעטישען ליצעאום.
באסטאן, 26־טען דעצעמבער. 2000־טען יאהר.

מיר לעבען אין לעצטען יאהר פונ'ם צוואנציגסטען יאהר־הונדערט און געניסען פון א געזעלשאפטליכער ארדנונג, וועלכע איז אזוי פראסט און לאגיש, אז מען קאן זי רעכנען פאר'ן גרעסטען נצחון פון געזונדען פערשטאנד. דעריבער איז אונז שווער צו גלויבען, אז די איצטיגע געזעלשאפטליכע ארגאניזאציע איז אינגאנצען אלט קוים הונדערט יאהר. און דאך איז אין דער געשיכטע פעסטגעשטעלט דער פאקט, דאס כמעט ביז'ן סוף פון נײנצעהנטען יאהר־הונדערט האט נאך עקזיסטירט די אלגעמײנע איבערצײגונג, דאס דער אמאליגער סדר אין ארבײט און מסחר, מיט אלע זײנע חסרונות און אונגערעכטיגקײטען, וועט זיך אזוי ציהען, — אפשר מיט איניגע פערבעסערונגען, — ווי לאנג די וועלט וועט שטעהן. דעריבער קומט פאר מערקווירדיג און כמעט אונגלויבליך, אז אזא וואונדערבארע מאראלישע און מאטעריעלע איבערקעהרונג איז געשעהען אין אזא קורצער צײט. דער פאקט

איז דער בעסטער בעווייז, ווי גרינג און גיך מענשען געוואוינהנען זיך צו פערבעסערונגען אין זייער לאַגע, פונקט ווי עס דאַרף אַזוי זיין, חאָטש מען האָט פריהער די איצטיגע רעפאָרמען פון לעבען בעטראַכט פאַר איבריג און פאַר אונמעגליך אויס־צו־פיהרען. נאַטירליך קאָן אַזאַ ערשיינונג אָפקיהלען די התלהבות פון יענע רעפאָרמיסטען, וואָס האָפען אויף איביגע דאַנק־באַרקייט פון די נאָכקומענדע דורות.

די מענשען, וואָס ווילען גענוי זיך בעקענען מיט'ן אונטער־שיעד צווישען געזעלשאַפטליכען לעבען פון 19־טען און 20־טען יאָהר־הינדערט און האָבען אָבער קיין חשק ניט צו טרוקענע היסטאָרישע ערקלערונגען, וועט זיי דאָס בוך זעהר פיעל בעהילפיג זיין. איך, אַלס לעהרער, ווייס גאַנץ גוט, אַז וויסענשאַפטליכע ערקלערונגען מאַטערן־איין דעם לעזער, און האָב דעריבער דיזעס ווערק, אום עס זאָל לייכט זיין פאַר אַלעמען דאָס צו פערשטעהן, געשריבען אין דער פאָרם פון אַ ראָמאַן, וועלכער קאָן איבערהויפּט דעם לעזער פעראינטערעסירען.

דער, וואָס לעזט דאָס בוך איצט, דאָס הייסט, אַם ענדע פון צוואַנציגסטען יאָהר הונדערט, נאָך דעם ווי ער איז שוין צו דעם איצטיגען געזעלשאַפטליכען סדר צוגעוואוינהנט, דאַרף ניט פערגעסען, אַז דאָס בוך איז געשריבען געוואָרען צו־ליעב דאָקטאָר ליט'ס גאַסט, וועלכער קען נאָר דעם אַלטען סדר און ווייסט נאָך ניט פון די אַלע איצטיגע נייע רעפאָרמען, דעריבער דאַרף דעם לעזער קיין וואונדער ניט זיין, וואָס דער פערפאַסער ברענגט אין דעם בוך אַזוי פיעל ערקלערונגען, וועלכע זענען איצט איטליכען שוין לאַנג קלאָר און דייטליך אָהן איהם אויך.

נאָך אַ וואָרט. כמעט אַלע שריפטשטעלער און רעדנער, וואָס האָבען בעזינגען די צווייטוזענד־יעהריגע עפּאָכע, האָבען געשריבען און גערעדט נאָר וועגען דער צוקונפט, וועגען דער ווייטערדיגער ענטוויקלונג און אויסבעסערונג אין מענשליכען געזעלשאַפטליכען לעבען, אָבער קיינער פון זיי האָט זיך ניט אָבגעשטעלט צו בעטראַכטען די וויכטיגע רעפאָרמען און אויס־בעסערונגען, וואָס די מענשהייט האָט שוין ביז אַהער דורכגעמאַכט.

אַוודאי דאַרף דער מענש טראַכטען וועגען דער צוקונפט מעהר, אַלס וועגען דער פערגאַנגענהייט, נאָר מיר דאַכט, אַז דעם פעסטעסטען גרונד אויף גוטע האָפנונגען פאַר די מענשהייט און איהרע ווייטערע ענטוויקלונג וועט אונז געבען איין בליק צוריק, אויף די פאָרשריטע פון פערגאַנגענעם יאָהר־הונדערט.

אין דער האָפנונג, אַז די געעהרטע לעזער וועלען ענטשול־דיגען, וואָס מאַנכע געדאַנקען אין דעם בוך וועלען פאַר זיי אֶפשר נישט גענוג ערקלערט בלייבען, טרעט דער פערפאַסער אָב אין אַ זייט און לאָזט רעדען דעם העלד פון דעם ראָמאַן, יוליאַן וועסט, פאַר זיך אַליין.

I.

איך בין געבוירען אין באסטאן, אין 1857־טען יאהר, דעם 26־טען דעצעמבער. געוויס וועט איהר מיינען, אז איך האב א טעות: ניט אין יאהר 1857 בין איך געבוירען, נאר אין 1957. איך קאן אייך אבער, געעהרטער לעזער, פערזיכערן, אז איך האב קיין טעות ניט, ווי איהר וועט באלד אליין איינזעהען. איך דארפט איהר ניט נתפעל ווערן, אז חאטש איך בין געבוירען געווארען אין יאהר 1857 און שרייב דאס בוך אין לעצטען יאהר פון צוואנציגסטען יאהר הונדערט, פונדעסטוועגען בין איך אין גרונד נאך גאר א יונגער־מאן, ניט עלטער אלס דרייסיג יאהר. ווי אזוי איז עס מעגליך? — וועט איהר פרעגען. לעזט, זייט מוחל, די וויטערע בלעטלעך און איבערצייגט אייך, אז עס קאן אזוינס אויך מעגליך זיין.

ווי אלע ווייסען, איז אין ענדע פון 19־טען יאהרהונדערט קיין ציוויליזאציע אין איהר איצטיגער פארם נאך ניט געוועזען, חאטש די עלעמענטען (יסודות), פון וועלכע זי האט זיך ענטוויקעלט, האבען שוין אין דער געזעלשאפט זיך ארום־געטראגען, און גערעדט וועגען אזא ציוויליזאציע האט מען שוין דעמאלט אויך זעהר פיעל. דער אונטערשיעד צווישען פערשיעדענע שטאנדען, צווישען רייך און ארעם, געבילדעטע און אונוויסענדע איז צו יענער צייט געוועזען פיעל גרעסער, אלס דער אונטערשיעד איצט צווישען נאציאנען. איך זעלבסט בין געוועזען רייך און געבילדעט. עס פערשטעהט זיך, אלזא, אז איך האב געקאנט געניסען פון אלע תענוגים, וואס זענען געוועזען אין יענער צייט. געלעבט האב איך אין לוקסוס און האב שטענדיג געשטרעבט מיט לייב און לעבען צו אלע פערגעניגען פון דער וועלט. בעקומענדיג לעבענס־מיטלען פון פרעמדער ארבייט, האב איך,

פון מײַן זײַט, נישט געטהון קײַן פינגער אין קאַלט וואַסער און האָב פאַר׳ן כּלל קײנמאָל נישט געזאָרגט. מײַנע עלטערן און אורעלטערן האָבען אויך געלעבט אַזוי ווי איך, און איך האָב געמײנט, אַז אויך מײַנע קינדער און אײניקלעך וועלען אַזוי גרינג און פערגניגט לעבען, ווי איך אַלײן.

איהר וועט אַ־וַדאי פרעגען — ווי אַזוי האָב איך געקאָנט פערברענגען די צײַט אין אַזאַ פוילקײַט, און ווי אַזוי האָבען עס די אַרומיגע דערלאָזען? — מוז איך אײַך ערקלערען, אַז נאָר איצט געשיקט זיך אַזוינס ניט, אַמאָל איז עס גאַנץ נאַטירליך געוועזען. מײַנעם אַ עלטער־זײדען האָט זיך אײַנגעגעבען אַמאָל אָנצוזאַמלען אַביסעל מזומן געלד. דאָס קאַפּיטאַל זײַנס האָט ער איבערגעלאָזען נאָך זײַן טויט פאַר זײַנע קינדער, זײַנע קינדער האָבען עס איבערגעלאָזען פאַר זײערע קינדער, ביז דאָס קאַפּיטאַל איז אָנגעקומען צו מיר. וועט איהר דאָך אַ־וַדאי מײנען, אַז די ערשטע סומע געלד האָט געמוזט זײַן אַ גרויסע, האָט איהר אַ טעות: אין אָנהויב איז דאָס געלד דוקא ניט פיעל געוועזען, אַי, וועט איהר פרעגען: ווי אַזוי האָבען מיט אַ אײנמאָל אָנגעקליבען ביסעל געלד געקאָנט דורכלעבען אין וואוילטאָג פיעל פאַמיליען פון עטליכע גרויסע דורות נאָכאײנאַנד? איז דער תּירוץ, דאָס די קונסט איז בעשטאַנען דערין, דאָס מיט דעם קאַפּיטאַל האָט מען אין יענע צײַטען געקאָנט אויס־פיהרען, אַז אַנדערע זאָלען מיט איהם אַרבײַטען, און זײַנע בעלי בתּים זאָלען די פּרוכט פון דער אַרבײַט געניסען, און וואָס מעהר מענשען און וואָס לענגער מען האָט מיט דעם קאַפּיטאַל געאַרבײַט, אַלץ גרעסער איז דאָס קאַפּיטאַל געוואָרען און אַלץ רײַכער האָבען זײַנע בעלי בתּים געקאָנט לעבען. עס האָט געהײסען, אַז דער מענש, וועלכען דאָס האָט זיך אײַנגעגעבען, לעבט אויף דער הכנסה פון זײַן קאַפּיטאַל, און דערצו האָבען אַלע געשטרעבט.

עס וואָלט לאַנג דויערן דאָ צו ערקלערען, ווי אַזוי די אַלטע געזעלשאַפטליכע אָרדנונג האָט דאָס געקאָנט מאַכען; איך וויל נאָר בעמערקען, אַז די צינזען פון אַ קאַפּיטאַל זענען געוועזען עפּעס ווי אַ מין אָבצאָהלונג, וואָס די קאַפּיטאַליסטען האָבען

געגומען פון דער פראדוקציע, וועלכע די ארבייטער האבען געשאפען. מיינט ניט, פון דעסטוועגען, אז אזא איינריכטונג, וועלכע איז אוננאטירליך און נאריש נאך אונזערע הייגטיגע בע־גריפען, איז ניט קריטיקירט געווארען דורך אונזערע זיידעס אי׳ם געגענטייל, די געזעצגעבער האבען פון שטענדיג־אן געשטרעבט די פראצענטען אב־צו־שאפען אדער ווענינסטענס זיי צו פער־קלענערן. עס האט אבער קיין זאך נישט געהאלפען, און אם ענדע פון 19־טען יאהר־הונדערט האט די רעגירונג אינגאנצען אוועק־געלעגט דיעזע פראגע אין א זייט.

איך ווייס גאנץ גוט, אז די הייגטיגע מענשען ווען דאס אלעס רעכנען פאר אונמעגליך, וועל איך דעריבער ברענגען צוויי אינטערעסאנטע פאקטען, וואס קאנען עס אביסעל ערקלערען.

קודם כל מוז איך אייך בעמערקען, אז דעמאלט זענען אלע געוועזען איבערצייגט, אז די געזעלשאפט קאן עקזיסטירען נאר אויף דעם אופן, אז א טייל פון איהרע מיטגלידער זאלען שלעפען דעם וואגען, און דער צווייטער טייל זאל זיך רוהיג זיצען אויפ׳ן וואגען. אויסערדעם, האבען אלע גערעכענט, אז מען קאן ניט פערבעסערן נישט דאס געשפאן, ניט דעם וואגען, ניט דעם וועג גופא, אויך איז אונמעגליך די ארבייט בעסער איינצוטיילען. די געזעלשאפט האט געמיינט, אז אזוי איז שטענדיג געוועזען און אזוי מוז עס שוין בלייבען, און חאטש עס איז זעהר נישט גוט, איז אבער דערצו קיין מיטעל ניטא, — זאגאר די פילאזאפיע האט ניט ערלויבט צו קלערען וועגען דעם, וואס עס איז אונמעגליך צו פערבעסערן. דער צווייטער פאקט איז נאך אינטערעסאנטער. יענע, וואס זענען געפאהרען אין וואגען, האבען זיך איינגע־בילדעט, אז די אלע ארומיגע זענען מענשען פון גאר אנ׳אנדער מין: זיי האבען געמיינט, אז זייערע אונגליקליכע ברידער, וואס ציהען די שטריק, זענען געמאכט געווארען פון אנ׳א־דער מאטעריאל, און זיך האבען זיי גערעכענט פאר העכערע און בעסערע בעשעפענישען. דאס קלינגט אונגלויבליך, אבער אזוי ווי איך אליין בין אויך אמאל געפאהרען אויפ׳ן וואגען און האב זיך

אַרומגעטראָגען מיט דער זעלבער איינבילדונג — מעג מען מיר גלויבען אויפ'ן וואָרט.

אום דער לעזער זאָל בעקומען אַשטיקעל בעגריף וועגען דעם, ווי מען האָט אין יענע צייטען געלעבט, און בעזונדערס וואָס פאַר אַשייכות עס איז געווען צווישען די רייכע און אָרעמע, וועל איך פערגלייכען די דעמאָלטיגע געזעלשאַפט צו אַ גרויסען וואָגען, אין וועלכען עס זענען געוועזען איינגעשפאַנט מענשען, וואָס האָבען איהם געמוזט שלעפען איבער אַ בערגיגען און זאַמדיגען וועג.

אָנגעטריעבען האָט דער הונגער, וועלכער האָט ניט געלאָזט אַפילו אָבצוזעטהעמען, דאָך איז דער וואָגען געגאַנגען גאַנץ לאַנגזאַם. ניט קוקענדיג אויף די שווערקייט צו שלעפען דעם וואָגען איבער אַזאַ שלעכטען וועג, זענען אין וואָגען געזעסען פיעל פּאַסאַזשירען, וועלכע האָבען בשום אופן ניט געוואָלט פון דאָרטען אַראָבגעהן, אַפילו ווען עס איז אויסגעקומען צושלעפען באַרג־אַרויף. די פּלעצער אין דער הויך זענען געוועזען זעהר בעקוועם; זייענדיג פערזיכערט פון שטויב, האָבען די פּאַסאַזשירען געהאַט די מעגליכקייט צו קלייבען פערגעניגען פון די שענע נאַטורביל־דער אָדער צו שאַצען דעם ווערטה פון די פערמאַטערטע איינגעשפּאַנטע. עס פערשטעהט זיך, אַז אויף אַזעלכע פּלעצער זענען געווען אַסך בעלנים, און יעדערער האָט זיך בעמיהט מיט אַלע כחות צו בעקומען אַזאַ פּלאַץ און איהם לאָזען בירושה פאַר זיינע קינדער. לויט דעמאָלטיגער אָרדנונג, האָט יעדערער געקאָנט איבערגעבען זיין פּלאַץ וועמען ער האָט געוואָלט; ווידער צוריק, איז לייכט געווען אַזאַ אָרט צו פערליערען. ווי גוט און בעקוועם די פּלעצער זענען געווען, אַזוי זענען זיי אויך געוועזען אונזיכער, און ביי יעדען פּלעצליכען שטויס פון וואָגען פלעגען איינינגע פּאַסאַזשירען אַראָבפאַלען אויף די ערד און האָבען גלייך געמוזט נעהמען די שטריק צו העלפען שלעפען דעם זעלבען וואָגען, וואו זיי זענען ניט לאַנג מיט אַזאַ ברייטקייט געזעסען. זעלבסטפערשטענדליך, אַז פערליערען דעם אָרט האָט זיך גערעכענט פאַר אַ גרויס אונגליק, און די מורא דערפאַר האָט אַביסעל

פערשטערט דאס פערגעניגען פון יענע לייט, וואס זענען אין וואגען געפאהרען.

— האבען דען די דאזיגע גליקליכע, — וועט איהר פרעגען, — געטראכט נאר וועגען זיך אליין? איז דען זייער לוקסוס ניט געווארען פאר זיי אונערטרעגליך איבער'ן פינסטערן מזל פון זייערע ברידער און שוועסטער, וואס זענען געווען איינגעשפאנט אין וואגען און האבען נאך געמוזט שלעפען זיי אליין אויך? האבען זיי דען קיין מיטלייד ניט געהאט מיט די בעשעפענישען, וואס האבען זיך אונטערשיידעט פון זיי נאר מיט זייער ביטערן שלים'מזל? נאטירליך האבען זיי ניט איינמאל די פאסאזשירען, וואס האבען דורך א גליקליכען צופאל בעקומען אן-ארט אויפ'ן וואגען, ארויס-געוויזען מיטלייד צו די, וואס האבען זיי געשלעפט, איבערהויפט ווען עס איז זיי אויסגעקומען צו פאהרען אויף אשלעכטען וועג אדער שלעפען בארג-ארויף. די פערצווייפעלטע געשרייען פון די וואגען-שלעפער, זייער שפרינגען און אנשטרענגונג אונטער די אונערבארמליכע קלעפ פון הונגער (נישט זעלטען פלעגען אזעלכע אונגליקליכע אניעדער פאלען ארום די שטריק און דארטען גופא צעטראטען ווערן אין בלאטע) — דאס אלעס פלעגט פארשטעלען אזא שוידערהאפטעס בילד, וואס האט מאנכע מאל ארויסגערופען א געפיהל פון מיטלייד ביי די יחסנים אין וואגען. אין אזא פאל פלעגען די פאסאזשירען איינרעדען די איינגעשפאנטע, זיי זאלען געדולד האבען, ווארטענדיג אויף עולם הבא. אנדערע האבען פערשפראכען צו געבען די פערוואונדעטע אויף זאלב און פלאסטער פאר זייערע וואונדען; מיט אייןווארט, עס האט ארויסגערופען אן-אלגעמיינע בעדויערונג, אויך פלעגט ווערן א שמחה, ווען עס האט ענדליך זיך איינגעגעבען מיט מזל אריבער-צופאהרען די שלעכטע ערטער. נאר אפילו די שמחה איז ניט געוועזען צו-ליעב די אליין, וואס האבען געצויגען די שטריק, נאר אויך צוליעב די פאסאזשירען זעלבסט, דען ווען דער וואגען קעהרט זיך חלילה איבער, פערליערען די מיוחסים זייערע פלעצער. מען דארף צוגעבען על פי אמת, אז, קוקענדיג אויפ'ן עלענד פון די איינגעשפאנטע, האבען די פאסאזשירען נאך

מעהר פערשטאנען צו שעצען דעם ווערטה פון זייערע בעקוועמע פלעצער און צו האלטען זיך אן זיי ווי מעגליך שטארקער. ווען די פאסאזשירען וואלטען געווען בעזיכערט, אז ניט זיי, ניט זייערע פריינד וועלען פון אויבען קיינמאל ניט אראבפאלען, קאן גריילך זיין, אז זיי וואלטען, אויסער צו געבען די אונגליקליכע זאלבען אין פלאסטער, זיך גאנץ וועניג געקימערט אין דער צייט פון אנ'אונגליק. איבערהויפט איז מערקווירדיג דאס, אז די, וואס האבען ערשט ניט לאנג ארויפגעקלעטערט אויפ'ן וואגען, נאך איידער עס האבען זיך פערהיילט די צייכענס פון די שטריק אויף זייערע הענד, האבען זיך באלד טאקי איינגעבילדעט, אז זיי זענען מענשען פון א העכערן מין. די, וויעדער, וואס האבען בעקומען פון זייערע מזל'דיגע עלטערן די הויכע פלעצער בירושה זענען דערין געווען טיעף איבערצייגט. אזא איינבילדונג האט געבראכט דערצו, אז מען האט וועניגער רחמנות געהאט און מיטגעפיהלט דעם עלענד פון די מאסען. דאס איז דאס איינציגע, וואס קאן פיעל-וועניג ערקלערען און ענטשולדיגען די גלייכגילטיגקייט, וועלכע איך זעלבסט האב ארויסגעוויזען צו'ם עלענד פון מיינע אונגליקליכע ברידער.

אין 1887 בין איך אלט געווארען דרייסיג יאהר. איך בין נאך געוועזען אונפערהייראטעט, נאר א כלה האב איך שוין געהאט; גערופען האט מען זי יהודית בארטלעט. זי האט אויך פערנומען א פלאץ אין דער הויך, אויפ'ן וואגען, ד. ה. זי איז געוועזען אזוי רייך, ווי איך. אין יענע צייטען, ווען געלד אליין האט געוועלטיגט איבער דאס שענסטע און בעסטע, איז א מיידעל נאר געווען רייך, האט זי שוין געהאט אסך פערעהרער. יהודית איז נאך דערצו געוועזען שען און גראציעז. די לעזערינען וועלען דערויף זאגען, אז שען האט מיין כלה געקאנט זיין, אבער נישט גראציעז, וויל די אנקליידונג פון יענער צייט איז געוועזען זעהר העסליך. אביסעל איז די בעמערקונג ריכטיג. אונזער חתונה איז אבגעלעגט געווארען, וויל דאס הויז, וואס איך האב געבויט אין דעם רייכסטען טייל פון שטאדט, איז נאך ניט פארטיג געוועזען. ביי'ם אויסקלייבען אנ'ארט פאר א וואהנונג, האט מען נישט

געקוקט אויף אַ שענערע, געזונדערע, נאַטורדייכע געגענד, מען האָט געשטרעבט צו וואָהנען צווישען אייגענע מענשען. יעדער שטאַנד האָט זיך געוואָהנט גאַנץ בעזונדער; אַ גביר, וואָס האָט געוואָהנט צווישען אָרעמע לייט, אַ געבילדעטער — צווישען אונ־וויסענדע האָבען זיך געפיהלט זעהר שלעכט. איך האָב גערעכענט, אַז ווינטער 1886 יאָהר וועט דאָס הויז פאַרטיג ווערן. עס איז אָבער אום פריהלינג פון קינפטיגען יאָהר נאָך אויך ניט פאַרטיג געוואָרען, און צו־ליעב דעם האָט מען אָבגעלעגט מיין חתונה. די אורזאַך דערפון זענען געוועזען די פיעלע שטרייקען פון די שטיינ־האַקער, טישלער, מאָלער א. ד. ג., וואָס האָבען אויס־געבראָכען אין יענער צייט. וואָס האָט אַרויסגערופען די שטרייקען גופא, געדענק איך איצט ניט. אין יענער צייט זענען די שטרייקען אַזוי אָפט פאָרגעקומען, אַז מען האָט שוין כמעט אויפגעהערט צו אינטערעסירען זיך מיט זיי. זייט דעם גרויסען אינדוסטריעלען קריזיס פון 1873 יאָהר, האָבען די שטרייקען כמעט ניט אויפגעהערט אין פערשיעדענע אינדוסטריעלע בעצירקען.

דער לעזער, וועלכער בעטראַכט כסדר די אַלע פאַסירונגען, וועט נאַטירליך אַנערקענען אין די אַלע אינדוסטריעלע אונרוהען דעם ערשטען, אונזיכערן טריט פון דער גרויסער בעוועגונג, וואָס האָט איינגעפיהרט די געזעלשאַפטליכע אָרדנונג לויט דעם איצטיגען אינדוסטריעלען סיסטעם. דאָס איז אַזוי קלאָר און פערשטענדליך, קוקענדיג אויף די פערגאַנגענהייט, אַז אַפילו אַ קינד קאָן עס פערשטעהן, נאָר מיר, ניט זייענדיג קיין נביאים, האָבען דעמאָלט נאָך קיין ריכטיגען בעגריף ניט געהאַט, וואָס דערפון קאָן אַרויסקומען. מיר האָבען נאָר פערשטאַנען, אַז די לאַגע פון דער אינדוסטריע אין אונזער לאַנד איז זעהר אַ שלעכטע. די פערהעלטניסע צווישען אַרבייטער און אונטערנעהמער, צווישען אַרבייט און קאַפיטאַל זענען געווען נישט נאַטירליך. די אַרבייטער־קלאַסען זענען כמעט פלוצלונג און איבעראַל געוואָרען אונצופ־רידען פון זייער לאַגע און זענען געקומען צו׳ם געדאַנק, אַז זי קאָן פערבעסערט ווערן, ווען מען וואָלט זיך נאָר נעהמען פאַר די אַרבייט מיט פערשטאַנד.

איינשטימיג האבען זיי איבעראל געפאדערט העכערן ארביטסלויהן, א קירצערן ארבייטסטאג, בעסערע וואהנונגען, בילדונג און א גלייכען חלק אין אלע לעבענס־בעקוועמליכקייטען; מען האט אבער גערעכענט פאר אונמעגליך צו ערפילען די אלע פאדערונגען, ווי לאנג די געזעלשאפט וועט ניט ווערן רייכער, אלס זי איז איבערהויפט געוועזען ביז איצט. אבוואהל די ארבייטער האבען גאנץ גוט געוואוסט, וואס זיי פעהלט, זיי האבען אבער ניט פערשטאנען, ווי אזוי זייער לאגע צו פערבעסערן, און האבען מיט גרויסער התלהבות זיך געזאמעלט ארום זייערע אנפיהרער, וועלכע האבען אין דער ווירקליכקייט נישט אלע געטויגט דערצו. ווי נאריש עס האבען אונז ניט אויסגעזעהן די שטרעבונגען פון די ארבייטער, נאר זייער איבערגעבענהייט איינער צו'ם צווייטען בעת די שטרייקען, וועלכע זענען געוועזען זייער הויפטגעוועהר, און די אונצעהליגע קרבנות, וואס זיי האבען צוליעב דעם צוועק געבראכט, האבען ניט ערלויבט צו צווייפלען אין זייער ענטשלאסענהייט. די מיינונגען פון מיין קלאסע איבער דער ארבייטערפראגע זענען געוועזען פערשידען. היציגע קעפ האבען בעהויפטעט, אז עס איז אונמעגליך די ארבייטערס האפנונגען זאלען מקוים ווערן, ווייל עס זענען קיין מיטלען ניט געוועזען זיי צו בעפריעדיגען. דאס מענשליכע געשלעכט (מין האנושי) קאן עקזיסטירען, נאך זייער מיינונג, נאר מיט דעם בעדינג, די מאסען זאלען א סך ארבייטען און פערקלענערן אביסעל די הוצאות. אלזא האט מען קיין בעדייטענדע פערבעסערונג אין זייער לאגע ניט געקאנט ערווארטען, ווי לאנג דאס מענשליכע געשלעכט וועט זיין ארעם. אויך די קעלטערע מענשען האבען זיי געגעבען רעכט. די האפנונגען פון דער ארבייטערקלאסע האבען אלזא ניט געקאנט מקוים ווערן איבער נאטירליכע אורזאכען, מען האט אבער פערשטאנען, אז די ארבייטער וועלען עס ניט פערשטעהן, איידער זיי וועלען ניט מאכען אין דער געזעלשאפט קיין גרויסע אונרוהען, ווייל זיי האבען געהאט די מעגליכקייט עס צו טהון, בעגייסטערט דורך זייערע אנפיהרער. איינגע פעסימיסטען האבען פארגעזאגט, אז אין גיכען וועט ווערן אנ'אלגעמיינע סאציאלע פערדרעהעניש

און פערמישעניש פון אלע שטאנדען (סאסלאוויעס). די מענשהייט, נאך זייער מיינונג, דערגרייכענדיג די העכסטע שטופע פון דער ציוויליזאציע, מוז אראבפאלען אין אבגרונד און נאכדעם וועט זי ערשט, לויט די געזעצען פון דער נאטור, אנפאנגען וויעדער צו קלעטערן ארויף. אין דער היסטארישער און פארהיסטארישער צייט זעהען מיר אזעלכע ערשיינונגען גאנץ אפט. די געשיכטע פון דער מענשהייט, ווי אלע גרויסע בעוועגונגען, דרעהט זיך אלע מאל אין א קרייז און קעהרט זיך אום צוריק צו'ם אויסגאנגספונקט. די אידעע פון גלייכען און אונענדליכען פארטשריט האט מען געהאלטען פאר א פאנטאזיע אהן א שום יסוד. די מענשליכע בעוועגונג האט מען גיכער צוגעגליכען צו'ם גאנג פון א קאמעטע אין הימעלרוים. פון אזא פערגלייך האט מען ארויסגענומען, אז די מענשהייט דערגרייכט די העכסטע שטופע פון דער ציוויליזאציע נאר צוליעב דעם, אום זיך וויעדער אראבצילאזען אין אבגרונד.

ווי געזאגט, האבען אזוי גערעכענט די היציגע קעפ, נאר איך געדענק נאך איניגע בעקאנטע ערנסטע מענער, וואס האבען אויך כמעט איינגעשטימט מיט דער מיינונג, רעדענדיג וועגען די צייט-ערשיינונגען. אין יענער צייט זענען אלע געלעהרטע געוועזען איינשטימיג, אז די געזעלשאפט קומט נעהענטער צו א קריטישען פעריאד, וועלכער וועט זיך אויסדריקען אין פערענדערונגען. די ארבייטער-אונרוהען, די אורזאכען דערפון, זייער ענטוויקלונג און די מיטלען זיי צו פערניכטען — זענען געוועזען די הויפטזאכען, וועגען וועלכע מען האט גערעדט אין דער פרעסע און אין ערנסטע אונטערהאלטונגען. די נערוועזע אויפרעגונג פון דער עפענטליכער מיינונג האט זיך קענטיגער ווי אלץ אויסגעדריקט אין דעם טומעל, וואס עס האט אנגעמאכט א קליין הייפעלע מענשען, וואס האבען זיך גערופען אנארכיסטען און האבען טעראריזירט (געשראקען) די אמעריקאנער און געמיינט זיי צו צווינגען מיט געוואלט אנצונעהמען זייערע מיינונגען, פונקט ווי א מעכטיגע נאציע, וואס האט ניט לאנג דערשטיקט אן אויפשטאנד אין אייגענעם לאנד אום אויפצוהאלטען איהר פאליטישעם סיסטעם, האט געקאנט איינפיהרען א נייע סאציאלע ארדנונג אום שרעק אליין;

איך, אלס רײַכער מאַן, האָב, נאַטירליך, מיטגעפיהלט מיט מײַן קלאַסע. איך בין מודה, אז די שׂנאָה, וואָס איך האָב געטראָגען געגען דער אַרבײַטערקלאַסע, האָט זיך נאָך מעהר אין מיר פערשטאַרקט דאַדורך, וואָס דורך זײערע שטרײַקען האָב איך געמוזט אָפּלעגען דעם טאָג פון מײַן חתונה,

---

II.

דער דרײַסיגסטער מאַי 1887 יאָהר איז אויסגעקומען מאָנטאָג. דער טאָג איז געווען, אין לעצטען דריטעל פונ'ם נײַנצעהנטען יאָהרהונדערט, אײנער פון די יעהרליכע פאָלקס-יו"טבים, בעוואוסט אונטער דעם נאָמען „דעקאָראַציאָנסטאָג", וועלכער איז געווען אַנ׳-עהרענ׳אַנדענק פאַר די סאָלדאַטען, וואָס האָבען געקעמפפט צו פערהיטען דעם בונד פון די פעראײניגטע שטאַטען. די, וואָס זענען נאָך געבליבען לעבען פון קריעג, פלעגען אין דעם טאָג געהן מיט מוזיק אויפ'ן בית עולם אַרויפלעגען קראַנצען אויף די קברים פון זײערע געפאַלענע ברידער. מײַן כלה'ס עלטערער ברודער איז אויך געפאַלען אין דעם קריעג, און איהר פאַמיליע איז געוואוינט געווען צו בעזובען אין דעם טאָג זײַן קבר אויף דעם באַרג אויבערן.

איך האָב בעקומען די ערלויבניש זײ צו בעגלײטען, און קומענדיג פון אָוועגנד צוריק אַהײם, בין איך פערבליעבען בײַ זײ צו'ם עסען. נאָכ'ן עסען האָב איך גענומען די אָווענדצײַטונג, וואָס איז געליעגען אין זאַל אויפ'ן טיש. אין צײַטונג האָט מען געשריבען וועגען אַ נײַעם שטרײַק בײַ די בוי-אַרבײטער; דאַדורך האָט מײַן הויז ווידער נישט געקאָנט געענדיגט ווערן. איך געדענק נאָך גאַנץ קלאָר, ווי אין כעס איך בין דערויף געוואָרען און ווי איך האָב געשאָלטען די אַרבײַטערקלאַסע איבערהויפּט און די שטרײַקער בעזונדערס. אַלע, וואָס זענען אַרום מיר געזעסען, האָבען מיט מיר צוגעשטימט, און די אַנמערקונגען, וואָס זענען

דערביי געמאכט געוואָרען איבער די פערדאָרבענע אויפפיהרונג פון די ארבייטער־אנפיהרער, האָבען געציעלט וואָס מעהר זיי צו פערשמוצען. אלע האָבען דעריבער איינגעשטימט, אז עס ווערט ערגער פון טאָג צו טאָג און אז עס איז אונמעגליך צו וויסען, מיט וואָס עס וועט זיך ענדיגען.

— די ערגסטע זאך איז, — האָט געזאָגט פּרוי בארט־לעט, — וואָס די ארבייטער קעהרען־איבער די וועלט כמעט אומעטום. אין אייראָפּא איז נאָך פיעל ערגער. אלם ביי אונז. איך האָב דאָ ניט לאַנג א פרעג געטהון מיין מאַן. וואוהין מיר וועלען קאָנען ארויספאָהרען, אויב עס וועלען זיך אין דער אמת'ן אָנפאַנ־גען די מעשיות מיט וועלכע די סאָציאַליסטען שרעקען; האָט ער דערויף געענטווערט, אז ער ווייסט ניט איין אָרט אויף דער וועלט, וואו דער געזעלשאַפטליכער צושטאַנד זאָל זיכער זיין אויסער גרענלאַנד, פאַטאַגאָניען און חינא.

— די חינעזער, — האָט איינער צוגעגעבען, — האָבען פערשטאַנען בעסער פון אַלעמען, אז מען דאַרף ניט איינפיהרען אין זייער לאַנד די אייראָפּעאישע ציווילויזאַציע. זיי האָבען געוואוסט, צו וואָס דאָס ברענגט. זיי האָבען פערשטאַנען, אז זיי וועלען דאָ האָבען צו טהון מיט פערבאָרגענעם דינאַמיט.

נאַכהער, געדענק איך, האָב איך אָבגעפיהרט יהודית'ן אין א זייט, אום איהר איינצורעדען, מען זאָל מאַכען די חתונה וואָס גיכער, ניט וואַרטענדיג, ביז מען וועט ענדיגען בויען דאָס הויז. ביז אונזער וואָהנונג וועט פאַרטיג ווערן, וועלען מיר זיך דערווייַלע אוועקלאָזען רייזען. אין יענעם אָוועגד איז זי געוועזען זעלטען שען. דאָס שוואַרצע קלייד, וואָס זי האָט דעמאָלט געטראָגען, האָט נאָך מעהר חן צו־געגעבען איהר קלאָרען און צאַרטען געזיכט. איך קאָן זיך אפילו נאָך איצט פאָרשטעלען. ווי זי האָט אין יענעם אָוועגד אויסגעזעהן. ווען איך האָב זיך מיט איהר געזעגענט, האָט זי מיך בעגלייט ביז'ן פאָדער־הויז און מיר געשענקט, ווי אלע מאָל, א קוש. עס איז ניט געוועזען קיין איבערנאַטירליכער צופאַל, וואָס וואָלט אונטערשיידען דעם אָוועגד פון אלע אנדערע; דאָס זעלבע איז אויך אונזער אָבשייד אין דעם

אָוועֶנד געוועזען ווי אַלע מאָל. מיר האָבען ביידע נישט פאַר־געֶפיהלט, אַז דאָס איז געוועזען מעהר אַלס אַ געוועהנליכער אָבשייד. עס איז נאָך געוועזען זעהר פריה פאַר אַ פערליעבטען, ווען איך בין פון איהר אַוועקגעגאַנגען, נאָר יעדענפאַלס איז דאָס צו מיין ליעבע צו איהר ניט שייך, די מעשה דערפון איז, וואָס איך האָב אַ צייט געליטען דער־פון, וואָס איך האָב נישט געקאָנט שלאָפען ביי־נאַכט, דעריבער האָב איך מיך אין דעם טאָג גע־פיהלט אָבגעמאַטערט. יהודית האָט עס געוואוסט און האָט מיר געראַטהען פריהער געהן אַהיים און וואָס גיכער זיך צולעגען שלאָפען.

דאָס הויז, אין וועלכען איך האָב געוואָהנט, איז שוין דריי מאָל איבערגעגאַנגען בירושה פון איין דור צו'ם צווייטען אין מיין משפחה. דער איינציגער און לעצטער יורש בין איך געוועזען. עס איז געוועזען אַ גרויס, אַלט הילצערן הויז, אפילו אַ גאַנץ פיינס, עס איז אָבער געשטאַנען אין אַזאַ געגענד, וואָס האָט זיך געערבענט פאַר אונבעקוועם, וויל דאָרטען זענען געוועזען פיעל געדונגענע וואָהנונגען און פאַבריקען. אין אַזאַ הויז האָט ניט געפאַסט אַריינצופיהרען אַ יונגע פרוי, איבערהויפט אַזאַ איידעלע, ווי יהודית. איך האָב עס געהאַט אָנגעבאָטען צו פערקויפען און דערווייל האָב איך עס בענוצט נאָר צו'ם שלאָפען. מיין דיענער, אַ טרייער נעגער מיט'ן נאָמען סאָיער, האָט מיט מיר צוזאַמען געוואָהנט און מיך בעזאָרגט מיט אַלעם, וואָס איך האָב געדאַרפט. דער איינציגער טייל פון הויז, מיט וועלכען מיר איז יאָ שווער געוועזען זיך צו שיידען, איז געוועזען דאָס שלאָפצימער, וואָס איך האָב עקסטראַ געלאָזען בויען אין קעלערשטוב. אין שטאָדט האָב איך אויף קיין פאַל ניט געקאָנט איינשלאָפען איבער'ן טומעל. ווען איך פלעג אַריינגעהן אין צימער און צומאַכען די טהיר, איז ביי מיר באַלד שטיל געוואָרען, ווי אויף אַ בית־עולם. אום נישט צו דערלאָזען קיין פייכטקייט, האָט מען די וועַנד און די פאָדלאָגע דיק בעגאָסען מיט הידראַוולישען צעמענט. אום מען זאָל קאָנען אין אַ שרפה דאָרט בעהאַלטען ווערטה־זאַכען, האָב איך דעם באַלקען געלאָזט בעדעקען מיט שטיין־פלאַטען, וואָס זענען גע־

וועזען פעסט צוזאמענגעשלאסען. אויך די אויסערליכע טהיר איז געמאכט געווארען פון אייזען, איבערגעצויגען מיט אדיקע לאגע פון אזבעסט. א קליינע רעהר, וואס איז געוועזען פעראייניגט מיט'ן ווענטיליאטאר אויפ'ן דאך פון הויז, האט געדיענט צו רייניגען די לופט.

מען קאן מיינען, אז דער איינוואהנער פון אזא צימער איז אימשטאנד איינצושלאפען אין יעדער צייט, דאך האט עס זעלטען געטראפען, איך זאל אפילו ביי אזא רוהיגקייט זיך קאנען אויסשלאפען צוויי נעכט נאכאיינאנד; איך בין שוין געוויען אזוי איינגעוואוינט צו'ם וואך זיין, אז מיר איז גרינג געווען ניט שלאפען א נאכט. דערפון קאן דער לעזער פערשטעהן, אז איך האב געהאט קינסטליכע מיטלען איינצושלאפען; נאך עטליכע נעכט נישט שלאפען, פלעג איך לאזען רופען דעם דאקטאר פילסבערי. דעם טיטעל דאקטאר האט מען איהם געגעבען אויס העפליכקייט, אבער אין דער ווירקליכקייט איז ער געוועזען, ווי מען האט עס דאן גערופען, א שארלאטאן, א שווינדלער. ער אליין האט זיך א נאמען געגעבען „פראפעסאר פון טיערישען מאגנעטיזם". איך בין מיט איהם בעקאנט געווארען אין דער צייט, וואס איך האב געפארשט וועגען דעם טיערישען מאגנעטיזם אויס נייגיערינקייט. איך גלויב ניט, ער זאל האבען וואס ניט איז פערשטאנען אין מעדיצין, נאר יעדענפאלס איז ער געוועזען א זעלטענער מאגנעטיזער. ווען איך פלעג מאנכעס מאל אויפ'ן דריטען אוענד ניט קאנען איינשלאפען, האב איך נאך איהם געשיקט. אפילו ביי דער שטארקסטער אויפרעגונג פון מיינע נערווען, פלעגט זיך דעם דאקטאר פילסבערן איינגעבען גאר אין א קורצער צייט אנצווארפען אויף מיר א שלאף, וואס האט געדויערט אזוי לאנג, ביז ער אליין טאקי האט מיך אויפגעוועקט. דאס מיטעל ווי אויף צו וועקען איז געוועזען א סך פראסטער, אלס איינצושלעפערן, און דעריבער האב איך געבעטען דעם דאקטאר, ער זאל עס אויסלערנען מיין דיענער סאיער.

אחוץ מיין דיענער, האט קיינער ניט געוואוסט, צוליעב וואס דער דאקטאר קומט צו מיר, און אויב ער קומט גאר

איבערהויפט. נאטירליך, אין פאל אז יהודית וואלט מיין פרוי געווארען, וואלט איך איהר די געהיימנים ענטדעקט. ביז אהער האב איך איהר וועגען דעם גארנישט דערצעהלט, ווייל אין דער היפנאטישער איינשלעפערונג איז געוועזען א גרויסע געפאהר, און איך האב געוואוסט, אז זי וועט מיך ניט לאזען דאס צו טהון. די סכנה איז בעשטאנען דערין, וואס מען קאן דער-פון זעהר שטארק איינשלאפען, און דער שלאף קאן איבערגעהן אין א היהנער-פלעט, וואס קיין מאגנעטיזער קאן עס ניט איבעררייסען, און עס וואלט זיך ענדיגען מיט'ן טויט. איינינע פראבען האבען מיך אבער פולשטענדיג איבערצייגט, אז עס איז כמעט קיין סכנה ניט, אויב עס איז נאר געמאכט געווארען פארזיכטיג, מיט שכל, און דערמיט האב איך געהאפט אויך יהודית'ן איבער צו צייגען.

אלזא, פון איהר בין איך אוועקגעגאנגען גלייך אהיים און באלד געשיקט דעם דיענער נאכ'ן דאקטאר. דערווייל בין איך אוועק אין מיין אונטערערדישעם שלאפצימער, זיך איבער-געקליידעט אין שלאפראק און זיך געזעצט לעזען די בריעף פון דער אווענד-פאסט, וואס סאיער האט אוועקגעלעגט אויף מיין טיש. איינער פון זיי איז געוועזען פונ'ם ארכיטעקט, וואס האט מיין הויז געבויט. זיין בריעף האט בעשטעטיגט די ידיעה, וואס איך האב שוין געלעזען פריהער אין צייטונג. „די נייע שטרייקען, שרייבט ער, האבען אבגערוקט אויף א אונבעשטימטע צייט די התחייבות פון קאנטראקט, ווייל אהן א לאנגען קאמפף וועלען ניט די בעלי בתים, ניט די ארבייטער נאכגעבען". קאליגולא האט זיך געווואונשען, אז אלע מענשען זאלען האבען איין קאפ, כדי ער זאל איהם קאנען מיט איין מאל אראבהאקען. דאס זעלבע האב איך מיר, לעזענדיג דעם בריעף, געוואונשען געגען די ארבייטער אין אמעריקא, נאר, זעלבסט-פערשטענדליך, דאס איז געוועזען אויף א ווייל. סאיער'ס צוריקקומען מיט'ן דאקטאר האט צו'ם גליק איבערגעריסען מיינע רעיונות. ווי מיר שיינט, האט דער דיענער מיט צרות איינגערעדט דעם דאקטאר, ער זאל צו מיר קומען, ווייל דער דאקטאר האט זיך שוין געקליבען די נאכט אינ-גאנצען אוועקצופאהרען פון דאנען. דער דאקטאר האט

מיר דערצעהלט, אז פון דער צייט אן, וואס ער האט מיך געזעהן דאס לעצטע מאל, האט ער זיך דערוואוסט פון א גוטען ארט פאר זיין פראפעסיע אין א ווייטער שטאדט און האט זיך בעשלאסען צו בענוצען זיך מיט דער געלעגענהייט. ווען איך האב איהם אין שרעק געפרעגט, וואס איך וועל אהן איהם מאכען, האט ער מיר געגעבען די אדרעסען פון איינינע מאגנעטיזירען פון באסטאן, וועלכע בעזיצען, ווי ער האט פערזיכערט, די זעלבע קראפט, ווי ער. ווערענדיג אביסעל בערוהיגט, האב איך אנגעזאגט דעם דיענער מיך אויפצוועקען מארגען פריה א זייגער ניין. איך האב מיך באלד געלעגט אין בעט מיט'ן שלאפראק און זיך איבערגעגעבען אין די הענד פון מאגנעטיזער. מיין אונגעוועהנ־ליכער נערוועזער צושטאנד איז אפשר געוועזען די איינציגע סבה דער־פון, וואס איך האב זעהר גיך איינגעשלאפען.

III.

— ער וועט גלייך די אויגען עפענען. גלייכער, ער זאל צו ערשט דערזעהן נאר איינעם פון אונז.

— אבער זאג מיר צו, אז דו וועסט איהם גאר נישט דערצעהלען.

די ערשטע שטימע האט געהערט צו א מאנספערזאן, די צווייטע צו א פרויענצימער, און ביידע האבען גערעדט שטיל.

— איך וועל זעהן, וואס ער מאכט...

— ניין, ניין, זאג מיר צו! — האט פערלאנגט די צווייטע שטימע.

— זאל זיין, ווי זי וויל. — האט א מורמעל געטהון א דריטע שטימע אויך פון א פרוי.

— גוט, גוט, איך פערשפרעך. — האט געענטווערט דער מאנספערזאן. — געהט ניכער! ער קומט שוין צו זיך.

עס האט זיך דערהערט דאס גערויש פון קליידער, און איך

האָב געעפענט די אויגען. אַ שענער, אָנגעזעהענער מאַן פון אַ יאָהר זעכציג איז געשטאַנען איינגעבויגען איבער מיר. אויף זיין געזיכט איז געלעגען אַ זעלטענע גוטסקייט ווי אויך נייגיעריגקייט. ער איז מיר געוועזען אונבעקאַנט. איך האָב מיך אָנגעלעהנט אויפ'ן עלענבויגען און זיך אַרומגעקוקט. דאָס צימער איז לעדיג; איך קאָן שווערען, אַז איך בין דאָ קיין מאָל ניט געוועזען. איך האָב ווידער אַ קוק געטהון אויף דעם אַלטען. ער האָט אַ שמייכעל געטהון.

— ווי פיהלט איהר זיך? — האָט ער געפרעגט.

— וואו בין איך? — האָב איך ווידער געפרעגט.

— איהר זייט אין מיין הויז, — איז געווען זיין ענטווער.

— ווי קום איך אַהער?

— דעריבער וועלען מיר רעדען, ווען איהר וועט ווערן אַ ביסעל קרעפטיגער. פאָרלייפיג, בעט איך אייך, זאָלט איהר זיך ניט אויפרעגען, איהר זענט צווישען פריינד און אין גוטע הענד. ווי פיהלט איהר זיך?

— אַ ביסעל ניט ווי געהעריג, נאָר אין אַלגעמיין בין איך פולשטענדיג געזונד. קאָנט איהר מיר אפשר ניט זאָגען, ווי אַזוי איך בין צו אייך געקומען? וואָס האָט מיט מיר פּאַסירט? דאַכט זיך, איך האָב מיך געלעגט שלאָפען אין מיין אייגענעם הויז.

— דאָס וועלען מיר אייך אַלעס ערקלערען שפּעטער. — האָט געענטווערט מיין אונבעקאַנטער מיט אַ רוהיגען שמייכעל, — עס איז בעסער וועגען דעם ניט צורעדען, ביז איהר וועט זיך ניט פיהלען אַ ביסעל שטאַרקער. טהוט מיר די געפעליגקייט און נעהמט אַ ביסעל פון אַט דער מעדיצין, עס וועט אייך דער־פון בעסער ווערן: איך בין אַ דאָקטאָר.

איך האָב די רפואה אָבגעשטויסען און זיך מיט מאַטערניש געזעצט אויפ'ן בעטעל, ווייל מיר האָט שרעקליך געדרעהט דער קאָפּ.

— איהר מוזט מיר גלייך זאָגען, וואו איך בין און וואָס איהר ווילט מיט מיר טהון, — האָב איך געזאָגט

— ליִעבער פרײַנד! — האָט מײַן אונבעקאַנטער געענט־ווערט, — איך בעט אײַך נאָך אַ מאָל זיך ניט אויפרעגען. בעסער וואָלט איהר אַזוי גיך קײַן ערקלערונג ניט פערלאַנגען; נאָר אויב איהר ווילט עס שטאַרק וויסען, וועל איך אײַך די געפעליגקײַט טהון, אָבער פריִהער מוזט איהר נעהמען די רפואות, וועלכע וועלען אײַך אַביסעל שטאַרקען.

איך האָב גלײַך אויסגעטרינקען, ווי ער האָט מיר געהײַסען. דאַן האָט ער געזאָגט:

— עס איז ניט אַזוי לײַכט, ווי עס דוכט זיך, אײַך צו ערקלערען, ווי אַזוי איהר זענט אַהער געקומען. איהר האָט ניט לאַנג ערוואַכט פון אַ טיִעפען שלאָף, אָדער בעסער — פון אַ היִפּנאָטיזם. איהר זאָגט, אַז געהענדיג שלאָפען, זענט איהר געוועזען אין אײַער אײגען הויז; קאָן איך אײַך פרעגען, ווען דאָס איז געוועזען?

— ווען! — האָב איך אויסגעשריִען. — ווען? נעכטען אָוועגד אַ זײגער צעהן. איך האָב אָנגעזאָגט דעם דיִענער, ער זאָל מיך אויפוועקען נײַן דעם זײגער אין דער פריה. וואו איז ער?

— דאָס קאָן איך אײַך גענוי ניט ערקלערען, — האָט געענטווערט מײַן אונבעקאַנטער, נײַגיעריג קוקענדיג אויף מיר, — נאָר יעדענפאַלס איז ער ניט שולדיג. איצט קאָנט איהר מיר אפשר זאָגען, אין וועלכען טאָג און דאַטום איהר האָט אײַנגע־שלאָפען?

— ס'פערשטעהט זיך, נעכטען אָוועגד, אויב איך האָב נאָר ניט פערשלאָפען דעם גאַנצען טאָג. גאָט מײַנער, ס'איז אונמעגליך! און דאָך איז מיר אַזוי צום מוטה, ווי איך וואָלט טאַקי לאַנג געשלאָפען. עס איז דעמאָלט געוועזען דער „דעקאָ־ראַציאָנסטאָג", בשעת איך האָב אײַנגעשלאָפען.

— דעקאָראַציאָנסטאָג?

— יאָ, מאָנטאָג, דעם דרײַסיגסטען.

— ענטשולדיגט, — פון וועלכען מאָנאַט?

— נאַטירליך, פון דעם מאָנאַט, אויב איך האָב נאָר ניט

אַבגעשלאָפֿען דעם גאַנצען חודש יוני אויך, גאָר דאָס קאָן דאָך ניט זיין!

— ביי אונז איז איצט סעפּטעמבער.

— ווי, סעפּטעמבער! איהר ווילט דערמיט זאָגען, אַז איך האָב געשלאָפֿען פון מאי ביז סעפּטעמבער. מיין גאָט! דאָס קאָן דאָך ניט זיין!

— מיר וועלען שוין זעהן. איהר זאָגט, אַז איהר האָט איינגעשלאָפֿען דעם 30־טען מאי?

— יאָ.

— ערלויבט איהר מיר צו פרעגען — אין וועלכען יאָהר?

איך האָב איהם אָנגעקוקט, ווי צעמישט, און ניט געקאָנט איינינגע מינוטען אַרויסרעדען קיין וואָרט.

— אין וועלכען יאָהר? — האָב איך איבערגעפרעגט מיט אַ שוואַכער שטימע. — דאַכט זיך, עס איז געוועזען אין 1887 יאָהר, — האָב איך ענדליך אַרויסגערעדט.

דער מענש האָט מיך געצוואונגען צו נעהמען נאָך אַ טרונק מעדיצין און האָט בעטראַכט מיין פולס.

— געעהרטער העך, — האָט ער געזאָגט, — נאָך אייערע מאַניערען זעה איך, אַז איהר זענט אַ געבילדעטער מענש. דעריבער זענט איהר איבערצייגט, אַז אויף דער וועלט געשעהען קיין נסים ניט; אַז אַלע ערשיינונגען האָבען בעשטימטע אורזאַכען, און דעריבער קאָנען אַלע פּאַסירונגען נאַטירליך ערקלערט ווערן. איך פערשטעה גאַנץ גוט, אַז אייך וועט וואונדערן דאָס, וואָס איהר וועט פון מיר דערהערען; נאָר איך בין זיכער, אַז דאָס וועט ניט שאַדען דעם צושטאַנד פון אייערע נערווען. איהר זעהט גאָך גאָר יונג אויס, ווי אַ מאַן פון אַ יאָהר דרייסיג, און אייער קערפּערליכער צושטאַנד האָט זיך ניט געענדערט פון אַזאַ לאַנגען און שטאַרקען שלאָף. היינט איז שוין דער צעהנטער סעפּטעמבער 2000־טען יאָהר... איהר האָט, אַלזאָ, אָבגעשלאָפֿען נישט מעהר — נישט ווייניגער אַלס הונדערט דרייצעהן יאָהר, דריי מאָנאַט און עלף טעג.

מיר איז געוואָרען אַ ביסעל ניט גוט. איך האָב אויס־

געטרינקען א גלאז שטארקען בוליאן, וואס דער דאקטאר האט מיר צוגעטראגען, און בין גיך איינגעשלאפען. ווען איך האב ערוואכט, איז געוועזען העלער טאג, וועהרענד ביי מיין ערשטען אויפוואכען איז דאס צימער געווען בעלויכטען קינסטליך. מיין בעל-הבית איז געזעסען נעבען מיר. ער האט גראדע ניט בע- מערקט, ווי איך האב די אויגען געעפענט, האב איך דערווייל געהאט די געלעגענהייט איהם גוט צו בעטראכטען, ווי אויך ארומצוקלערען מיין אונגעוועהנליכע לאגע. איך האב זיך געפיהלט בעסער, און מיינע געדאנקען זענען געווא־ען קלערער. די געשיכטע פון מיין הונדערט-דריי־צעהן-יעהריגען שלאף, אין וועלכע איך האב פריהער, אין מיין שוואכען און פערמאטערטען צושטאנד, הייליג געגלויבט — האב איך איצט בעטראכט אלס א נארישען שווינדעל, נאר זיין צוועק האב איך נישט פערשטאנען. ווי עס ווייזט-אוים, האט מיט מיר עטוואס אונגעוועהנליכעס יא געמוזט פאסירען, ווייל איך האב דאך פארט ערוואכט אין א פרעמדען הויז, צווישען אונבעקאנטע מענשען, נאר וואס און ווי אזוי — האב איך זיך נישט געקאנט פארשטעלען. בין איך אין דער ווירקליכקייט א אפפער פון א וועלכען עס איז שווינדעל? דאס אלעס איז געוועזען אייגענטליך זעהר מאדנע. נאר צוריק גערעדט, אויב דאס מענשליכע פנים קאן דיענען אלס אבשיין פון דער נשמה, דאן איז קיין צווייפעל, אז דער מענש מיט אזא קלוגען און איידעלען געזיכט, וואס זיצט נעבען מיר, האט ניט געקאנט נעהמען אנ'אנטייל און עפעס א פערברעכען געגען מיר. מיר איז אריין אין קאפ אנ'אנדער געדאנק: אפשר איז דאס עפעס א שפאס פון מיינע גוטעפריינד, וואס האבען דערגאנגען פון מיין איינזאמען אונטערערדישען שלאפצימער און האבען געוואלט מיר ווייזען אויף א גלייכווערטעל די געפאהר, וואס שטעקט אין די היפנאטישע פראבען. אבער די השערה האט אויך ניט אויסגעהאלטען קיין קריטיק. ערשטענס, וואלט מיך סאיער קיינמאל ניט אויסגעגעבען; אויסערדעם, האב איך גאר ניט געהאט אזעלכע פריינד, וואס וואלטען זיך ערלויבען מיט מיר אזא שפאס צו מאכען. ניט קוקענדיג דערויף, האב איך דאך געהאלטען, אז

עֶם קָאן אַנדערש נִיט זַיין, אַז נאָר חֶבְרָה בעקאַנטע האָבען מִיר אָבגעשפִּיעלט אַ קונץ. מַיינענדִיג צו דערזעהן עפּעס אַ בעקאַנטען, האָב אִיך גענומען בעקוקען דאָס צִימער. ווען אִיך האָב ווִיעדער אַ קוק געטהון אויף מַיין חֲבֵר, האָט ער שוין שאַרף געקוקט אויף מִיר.

— אִיהר זענט גאַנץ גוט געשלאָפען אִין פערלויף פון דִי 12 שעה, — האָט ער פרעהלִיך געזאָגט, — און אִיך זעה, אַז דאָס האָט אַייך זעהר פִיעל נוצען געבראַכט. אִיהר זעהט אִיצט אוים פִיעל בעסער. ווִי פִיהלט אִיהר זִיך?

— אִיך האָב זִיך נאָך קיינמאָל אַזוי גוט נִיט געפִיהלט, — האָב אִיך געענטווערט, זִיך אויפזעצענדִיג אויפ'ן בעט.

— אִיהר געדענקט דאָך געווִיס אַייער ערשטעס אויפוואַכען און אַייער וואונדער, ווען אִיך האָב אַייך געזאָגט, אַז אִיהר זענט אַזוי לאַנג געשלאָפען.

— אִיהר האָט, דוכט מִיר, געזאָגט, אַז אִיך בִּין געשלאָפען הונדערט מִיט דרַייצעהן יאָהר?

— יאָ, רִיכטִיג.

— אִיהר ווערט מוֹדֶה זַיין, — האָב אִיך געזאָגט מִיט אַ אִיראָנִישען שמַייכעל, — אַז דִי גאַנצע מַעֲשֶׂה אִיז עפּעס אונמעגלִיך.

— אַז זִי אִיז מערקווִירדִיג, בִּין אִיך מְרוּצֶה, — האָט ער געענטווערט. — נאָר בַּיי בעשטִימטע בעדִינגונגען אִיז זִי נִיט אונמעגלִיך און קאָן ערקלערט ווערען דורך דִי לעטאַרגִיע (הִיהנערפּלעט). ווען דער שלאָף, ווִי עס אִיז געווען בַּיי אַייך, אִיז זעהר טִיעף, שטעלט זִיך אָב דִי לעבענסטהעטִיגקַייט און דער קערפּער ווערט גִישט צעשטערט. ווִי לאַנג אַ הִיהנערפּלעט קאָן דויערן, אִיז נִיט בעשטִימט, אויב דִי אויסערלִיכע תְּנָאִים שִיצען דעם גוף פון שעדלִיכע פִיזִישע סִבּוֹת. אַייער הִיהנערפּלעט אִיז דִי לענגסטע, וואָס מענשען געדענקען. נאָר אויב עס וואָלטען אַוועק נאָך אַיינִיגע הונדערטער יאָהר, און אונטער דער צַייט וואָלט אַייך קיינער נִיט געפִינען, וואָלט אַייער קערפּער, ענדלִיך, אִיבער דִי אָבקִיהלונג פון דער ערד, פערנִיכטעט געוואָרען און וואָלט בעפרַייט אַייער נְשָׁמָה

איך האב געמוזט נאכגעבען, אז אויב מען האט זיך אין דער אמת'ן געמאכט מיט מיר אשפאס, האבען די חברה אויסגעקליבען א קלוגען יונג, אום עם דורכצופיהרען. זײן רעדען און האלטען זיך וואלטען געמאכט ערנסט אפילו די בעהויפטונג, אז די לבנה איז געמאכט געווארען פון קעז. דער שמייכעל, מיט וועלכען איך האב אויף איהם געקוקט, ווען ער האט געשמועסט וועגען דער היהנערפלעט, האט אויף איהם א האר ניט געווירקט.

— אפשר וואלט איהר געווען אזוי פריינדליך מיר צו דערצעהלען אויספיהרליכער, ווי אזוי איהר האט זיך דערוואוסט פון דעם צימער און פון מיר? — האב איך איהם געפרעגט. — אייער אויסגעטראכטע מעשה געפעלט מיר.

— אויב אזוי, — האט ער ערנסט געענטווערט. — קאן קיין אויסגעטראכטע זאך ניט זיין אזוי וואונדערבאר, ווי דער אמת אליין. איך האב שוין לאנג געוואלט אין דעם גרויסען גארטען, וואס ליעגט נעבען הויז, בויען א חעמישעס לאבאראטאריום, ווייל איך ליעב זעהר חעמישע פראבען. דעם פאריגען דאנערשטאג האט מען ענדליך אנגעהויבען צו גראבען דעם קעלער. בײנאכט זענען מיר דערמיט פערטיג געווארען, און פרייטאג האבען די מויערער געדארפט קומען איהם אויסלעגען מיט שטיינער. נאר דאנערשטאג איז גראדע געוועזען א גרויסער רעגען, און פרייטאג אין דער פריה האב איך געפינען דעם קעלער פול מיט וואסער, אזוי אז די ווענד זענען געוועזען כמעט אבגעשווייגקט. מיין טאכטער, וואס איז געקומען מיט מיר אהער, האט מיך געמאכט אויפמערקזאם אויף א ווינקעל, וועלכען דאס וואסער האט אויפגעדעקט. איך האב איהם א ביסעל אליין ארומגערייניגט פון בלאטע, און זעהענדיג, אז דאס איז נאר א טייל פון א גרויסער שטיינערנער געביידע, האב איך בעשלאסען דאס גוט אונטערצוזוכען. די ארבייטער, נאך וועלכע איך האב געשיקט, האבען אבגעגראבען א גרויסען פונדאמענט א פוס 8 אין די טיעף, וואס האט זיך טאקי אנגעהויבען פון דעם ווינקעל, און האט, קענטיג, א מאל געהאלטען אויף זיך א גרויס, אלט הויז. דאס אש און די האלץ־קויהלען פון אויבען האבען געדיענט אלס

צייבען, אַז דאָס הויז איז פערברענט געוואָרען. דער פונדאַמענט גופא איז געבליבען גאַנץ; דער צעמענט איז נאָך פעסט, ווי אין דער נייע. אין פונדאַמענט איז געוועזען אַ העהל, מיר האָבען אָבער ניט געקאָנט אַריינגעהן דורך די טהיר; מען האָט געמוזט צעברעכען דאָס דאַך און אַרויסנעהמען פון דאָרט אַ שטיין. די לופט איז געוועזען אַ שטעהענדיגע, אָבער ריין; קאַלט, אָבער טרוקען. ווען איך בין אַריין מיט אַ לאַמטערן אין האַנד, האָב איך דערזעהן, אַז איך געפין זיך אין אַ שלאָפצימער, וואָס איז איינגעאָרדענט נאָכ'ן געשמאַק פון נייַנצעהנטען יאָהרהונדערט. אויפ'ן בעט ליעגט אַ יונגערמאַן. מ'האָט אַנדערש, נאַטירליך, ניט געקאָנט רעכענען, נאָר אַז ער איז טויט, און אַז דאָס האָט געמוזט טרעפען מיט אַ יאָהר הונדערט צוריק. נאָר דאָס, וואָס דער קערפער האָט זיך אַזוי לאַנג געהאַלטען גאַנץ פריש, האָט געוואונדערט ניט נאָר מיך אַליין, נאָר אַלע מיינע קאָלעגען, די דאָקטוירים, וואָס איך האָב אַהער גערופען. עס איז שווער געוועזען צוגלויבען, אַז אונזערע אורעלטערן האָבען געקענט אַזוי גוט איינבאַלזאַמירען, דאָך האָבען מיר געהאַט אַ פאַקט פאַר די אויגען, אַז עס איז זיי געלינגען. מיינע קאָלעגען, וואָס האָבען זיך דערמיט שטאַרק פעראינטערעסירט, האָבען געפאָדערט, מען זאָל אויספאָרשען אָט דאָס וואונדערבאַרע באַלזאַמירונגס-מיטעל, נאָר איך האָב זיי אָבגעהאַלטען. די אורזאַך דערפון איז געוועזען, וואָס איך האָב זיך דערמאַנט, אַז אייערע געלעהרטע האָבען זיך פיעל בעשעפטיגט מיט דעם טיערישען מאַגנעטיזם. מיר איז גלייך איינגעפאַלען, אַז עס קאָן זיין, אַז איהר ליעגט אין אַ היפּנאָטישען, אַז אייער קערפער איז גאַנץ נישט וויַיל ער איז באַלזאַמירט, נאָר וויַיל איהר לעבט. די אידעע איז מיר אַליין פאָרגעקומען אַזוי פאַנטאַסטיש, אַז איך האָב זי ניט ענטדעקט מיינע חברים, אום ניט אויסגעלאַכט צו ווערען, און האָב אויסגעפינען אַנדערע טעמים אויף אָבצולעגען די פּראָבען איבער אייך. ווי נאָר זיי זענען פון מיר אַוועקגעגאַנגען, האָב איך זיך גלייך גענומען פאַר אַ סיסטעמאַטישע פּראָבע אייך אויפצוּוועקען, און עס האָט מיר, ווי איך איז בעוואוסט, זיך איינגעגעבען.

אפילו ווען דאס טעמא, איבער וועלכען ער האט גערעדט, וואלט נאך אונגלויבליכער געוועזען, וואלטען דאך די פארם, ווי ער האט דערצעהלט, זיין איבערצייגענדער טאן און דער דערצעהלער זעלבסט יעדען געמאכט אבהענדיג. מיר האט אנגעהויבען צו מישען זיך אין קאפ. צופעליג האב איך א קיק געטהון אין שפיעגעל, וואס איז געהאנגען אויף דער וואנד. איך בין צוגעגאנגען נעהנטער צו איהם. דאס געזיכט, וואס איך האב געזעהן, האט זיך אויף א האהר ניט געענדערט פון דער צייט אן, ווען איך האב זיך איינגעקוקט אין שפיעגעל דאס לעצטע מאל; דאס איז געוועזען אין נאציאנאל־פייערטאג, ווען איך האב זיך געקליבען צו געהן צו דער כלה, און דער יו"ט איז אויסגעקומען, — ווי מיין געהיימניספולער אונבעקאנטער זאגט, — מיט הונדערט דרייצעהן יאהר צוריק. ביי דיזער ערקענונג האט מיך פלוצים אנגענומען א ווילדער כעס איבער דעם שווינדעל, וואס מען האט מיר אבגעטהון. דאס געפיהל פון צארן געגען אזא עזות'דיגען שפיעל האט אריבערגעשטייגט אלע אנדערע געפיהלען.

— איהר וואונדערט זיך מסתמא, — האט מיר איבערגעריסען דער בעל־הבית, — וואס ניט קוקענדיג אויף אייער לאנגען זיין אין קעלער, האט איהר זיך גאר ניט געענדערט. נאר דאס דארף אייך ניט וואונדערן. אט גראדע דעריבער, וואס די לעבענסטהעטיגקייט האט אויפגעהערט צו ארבייטען, האט איהר געקאנט אזא לאנגע צייט לעבען. ווען אייער קערפער וואלט אין דער צייט פון היהנערפלעט עטוואס פערענדערט געווארען, וואלט שוין לאנג פון איהם קיין זכר ניט געבליבען.

— גנעדיגער הער, — האב איך איהם ענדליך געענטווערט, — וואס פאר א טעם עס ליעגט דערין מיר צו דערצעהלען גאנץ ערנסט אזא אונזיניגע מעשה, קאן איך בשום אופן ניט פערשטעהן. איהר זענט אבער אליין אזוי קלוג, אז איהר קאנט זיך ניט פארשטעלען, אז עס וועט זיך געפינען אזא נאר, וואס וועט גלויבען אין אייערע מעשיות. הערט שוין אמאל אויף צו דערצעהלען די אויסגעטראכטע בבא־מעשיות און זאגט מיר איין

מאָל פאַר אַלע מאָל, אויב איהר ווילט מיר געבען אַ קלאָרע תשובה, וואו איך בין און ווי אַזוי איך בין אַהער געקומען. אויב איהר ווילט מיר ניט ערקלערען אַלעס, ווי עס איז געוועזען אין דער אֱמֶת׳ן, וועל איך אַליין זוכען מיטלען ווי דאָס צו דערגעהן.

— איהר גלויבט, אַלזאָ, ניט, אַז יעצט איז דאָס 2000־טע יאָהר?

— האַלט איהר אין דער אֱמֶת׳ן פאַר נויטיג מיך דאָס צו פרעגען? — האָב איך געענטווערט.

— נו, גוט, — האָט מיין מערקווירדיגער בעל־הבית געזאָגט, — אויב איך קאָן אייך ניט איבערצייגען, וועט איהר זיך אַליין איבערצייגען. פיהלט איהר זיך גענוג שטאַרק מיר נאָכצוגעהן אַרויף?

— איך בין גענוג שטאַרק, — האָב איך מיט כּעס געענטווערט, — און וועל עס נאָך אֶפשר בעווייזען אויך, אויב דער שפּאַס וועט נאָך לאַנג דויערן.

— איך בעט אייך, מיין הער, — האָט ער געזאָגט, — זיך אַזוי שטאַרק ניט איינצושמועסען, אַז מען האָט אייך אָבגענאַרט, ווארום שפּעטער וועט דער אַראָבפאַל זיין צו גרויס, ווען איהר וועט זיך איבערצייגען אין דער ריכטיגקייט פון מיינע ווערטער.

דער מיטפיהלענדער און מיטליידענדערטאָן, מיט וועלכען ער האָט דאָס אַרויסגעזאָגט, און אויך דאָס, וואָס ער איז ניט אין כּעס געוואָרען פון מיינע שאַרפע ווערטער, האָבען מיך מיט אַ מאָל בערוהיגט, און איך בין איהם נאָכגעגאַנגען אונטערן איינדרוק פון פערשיעדענע געפיהלען. פריהער האָט ער מיך אַרויפגעפיהרט אויף לאַנגע טרעפּ און נאָכהער אויף קירצערע, וואָס האָבען אונז געבראַכט אויף דאָס פלאַכע דאַך פון הויז, וואָס איז געוועזען אַרום מיט אַ גאַלעריע.

— זייט אַזוי פריינדליך און קוקט זיך אַרום, — האָט ער אַ זאָג געטהון, ווען מיר זענען אַרויף אויף דאָס דאַך, — און זאָגט מיר, אויב דער איצטיגער באָסטאָן איז ענליך צו יענעם, וועלכען איהר האָט געקענט אין 19־טען יאָהרהונדערט?

פאר מיינע אויגען האט זיך צעשפרייט א אונגעהייערע שטאדט; טוויזענדער ברייטע גאסען, בעזעצט מיט בוימער און פערבויט מיט גרויסארטיגע הייזער, דאס רוב מיט גרויסע גערטנער, האבען זיך געזעהן און אלע זייטען. אין יעדען קווארטאל האבען זיך געפינען ברייטע, גרויסע פלעצער, בעפלאנצט מיט בוימער, צווישען וועלכע עס האבען געפינקעלט סטאטוען און פאנטאנען אונטער די שטראהלען פון זונענאונטערגאנג. גרויסע פאלקס־הייזער פון פראכטפולער ארכיטעקטור, וואס האט קיין גלייכען געהאט אין אונזער צייט, האבען זיך שטאלץ דער־הויכט צום הימעל. נאטירליך, איז דאס פאר מיר געווען א נייעס. איך האב אויפגעהייבען די אויגען צו'ם האריזאנט און האב געקוקט צו מזרח. דער בלויער פאס פון פראכטפולען טייך טשארלז האט זיך געשלענגעלט צו מערב. דער באסטאנער האפען האט זיך פאנאנדערגעשפרייט פאר אונז מיט אלע זיינע אינזלען. יעצט ערשט האב איך זיך איבערצייגט, אז אלעס, וואס מען האט מיר געזאגט וועגען דער וואונדערליכער געשיכטע מיט מיר, איז טאקי דער ריינער אמת.

IV.

געחלשט האב איך ניט, נאר אין קאפ האט מיר אנגעהויבען צו שווינדלען. איך געדענק, אז מיין חבר האט געמוזט מיך נעהמען פאר א האנד און ארויספיהרען אין א ברייטע צימער אין אונטערשטען שטאק. דארטען האב איך געמוזט אויסטרינקען א פאר גלעזער גוטען וויין, און נאכדעם האט ער מיך פערבעטען צו דער וועטשערע.

— איך גלויב, אז איהר זענט שוין פולשטענדיג געקומען צו זיך, — האט ער פרעהליך געזאגט, — איך וואלט אזעלכע שטרענגע מיטלען ניט גענומען איך איבערצוציינען אין אייער לאגע, ווען אייער אויפפיהרונג, וואס איז ביי די איצטיגע אומ־

שטענדרען גאַנץ פערשטענדליך, וואָלט מיך ניט געצוואונגען דערצו. איך בין זיך מודה, — האָט ער וויַטער געזאָגט לאַבענדיג, — אַז איך האָב אַ שטיקעל צייַט מורא געהאַט, איהר זאָלט מיך ניט שלאָגען, ווי איהר האָט דאָס גערופען אין נייַנצעהנטען יאָהרהונדערט, אויב איך וועל זיך מיט אייך שטרענג ניט בעגעהן. איך האָב געוואוסט, אַז די באָסטאָנער פון אייער צייַט זענען געוועזען בעריהמטע באָקסערן (שלעגער), און דעריבער האָב איך מיך בעשלאָסען בעסער ניט צו פערליערען קיין צייַט. איך רעכען, אַז איצט זענט איהר שוין געוויס בערייט אַראָבצונעהמען פון מיר די בעשולדיגונג, אַז מ'האָט אייך גענאַרט.

— ווען איהר וואָלט מיר אפילו געזאָגט, — האָב איך געענטווערט טיעף געריהרט, — אַז אָנשטאָט הונדערט, זענען שוין פערלויפען טויזענד יאָהר פון דער צייַט אָן, וואָס איך האָב צו'ם לעצטען מאָל אַ קוק געטהון אויף די שטאָדט, וואָלט איך אייך איצט אויך געגלויבט.

— ס'איז נאָר איין יאָהרהונדערט פערלאָפען, — האָט ער געענטווערט, — אָבער גאַנץ ווייניג יאָהרטויזענדער האָבען אין דער וועלטגעשיכטע געזעהן אַזעלכע וואונדערבאַרע אומוואַנדלונגען. יעצט אָבער, — האָט ער פאָרטגעזעצט, אויסשטרעקענדיג מיר מיט אַ פרייַנדליכער מינע זיין האַנד, — בעט איך אייך צו וואָהנען אין מיין הויז אין באָסטאָן פון צוואַנציגסטען יאָהרהונדערט. מיין נאָמען איז ליט, נאָר מען רופט מיך דאָקטאָר ליט.

— מיין נאָמען, — האָב איך געענטווערט, איהם דריקענדיג די האַנד, — איז יוליאַן וועסט.

— עס איז מיר זעהר אַנגענעהם מיט אייך זיך צו בעקענען הער וועסט, — האָט ער געענטווערט. — וויסענדיג, אַז דאָס איצטיגע הויז איז געבויט נעבען אייערן, האָף איך, אַז איהר וועט זיך דאָ באַלד פיהלען גאַנץ היימיש.

נאָכ'ן עסען האָט מיר דער דאָקטאָר פאָרגעלעגט צו נעהמען אַ וואַנע און איבערצובייַטען די קליידער, און איך האָב עס גאַנץ גערן באַלד געטהון. ווי עס האָט געשיינט, זענען קיין בעזונדערע ענדערונגען אין די מענער־קליידער ניט פאָרגעקומען, ווייל אויסער

איינינע קלייניגקייטען בין איך פון נייעם אנצוג ניט נתפעל געוואָרען.

פּיזיש האָב איך מיך געפיהלט ווי פריהער, נאָר גייסטיג קאָן זיך דער לעזער אליין פאָרשטעלען, וואָס פאַר געפיהלען איך האָב איבערגעלעבט. אום דערויף צו ענטווערן, וועל איך דעם לעזער פרעגען ענטגעגען: וואָס וואָלט געוועזען, אויב מען וואָלט איהם אליין, למשל, פלוצלונג איבערגעטראָגען פון דער ערד אין גיהנם אָדער אין גן־עדן? ווי מיינט ער, וואָס פאַר געדאַנקען וואָלט ער דאַמאָלס געהאַט? וואָלטען געקאָנט זיינע רעיונות מיט אַ מאָל זיך איבערטראָגען צוריק אויף די ערד, וואָס ער האָט ניט לאַנג פערלאָזען? אָדער ער וואָלט אפשר איבער דעם איינדרוק פון די נייעסען ביי'ם ערשטען טרעסעל פערגעסען אויף אַ ווײַלע זיין פריהעריג לעבען? איך רעכען, אַז די לעצטע השערה איז ריכטיגער. די געפיהלען פון וואונדער און נייגיעריגקייט, וואָס די נייע סביבה האָט ביי מיר ארויסגערופען, האָבען מיך אינגאַנצען פערשלינגען, און די זכרונות פון מיין פאָריגען לעבען (אויב מען קאָן זיך אַזוי אויסדריקען) זענען אויף אַ ווײַלע פערשוואונדען געוואָרען.

ווי נאָר איך האָב זיך דערפיהלט, צו דאַנקען דער מיה פון מיין בעל־הבית, אַ ביסעל קרעפטיגער, האָט זיך מיר פערוואָלט צו זיין אַ ווײַלע אויפ'ן דאַך. און באַלד האָבען מיר זיך גאַנץ בעקוועם פּאַנאַנדערגעזעצט אויף שטוהלען, זעהענדיג פאַר זיך די גאַנצע שטאָדט. נאָך דעם דאָקטאָר ליט'ס ענטווער אויף אַלע מיינע אונצעהליגע פראַגען וועגען די אַלטע גרעניצען פון שטאָדט, וואָס איך האָב יעצט ניט געפינען, און די נייע, וואָס האָבען זייער שטעלע פערנומען, האָט ער מיך געפרעגט, אין וועלכער הינזיכט האָט מיך אַם מעהרסטען איבערראַשט דער אונטערשיעד צווישען דער נייער און אַלטער שטאָדט.

— איידער מיר וועלען רעדען וועגען מעהר וויכטיגע זאַכען, — האָב איך געענטווערט, — וועל איך דערווײַלע אָנ־הויבען פון קלייניגקייטען. איך רעכען, אַז דאָס, וואָס ביי אייך איז קיין קוימענס און קיין רויך ניטאָ, איז איינס, וואָס האָט מיך פריהער פון אַלעם פערוואונדערט.

— אהא! — האט מיין חבר לעבעדיג אויסגערופען, — איך האב אן די קוימענס פערגעסען, ווייל זיי זענען שוין לאנג ארויס פון געברויך. ס'איז שוין כמעט א יאהרהונדערט, זייט די אלטע ארט הייצען איז פון דער מאדע ארויס.

— איבערהויפט, — האב איך צוגעגעבען, — האט מיך פערוואונדערט אין דער נייער שטאדט דער וואהלשטאנד פון די איינוואהנער, וואס מען קאן פערשטעהן נאך דער שענקייט פון דער שטאדט גופא.

— איך וואלט מיך פיעל געלאזט קאסטען, אום האבען די מעגליכקייט א קוק צו טהון אויף באסטאן פון אייער צייט — האט דער דאקטאר געענטווערט. — ווי עס ווייזט אויס נאך אייערע רעד, זענען די שטעדט אין אייער צייט געוועזען זעהר העסליך. אפילו ווען איהר וואלט וועלען מאכען זיי שענער, וואלט איהר דערצו קיין מיטעל געפינען איבער דער אלגעמיינע ארעמקייט, וואס האט געשטאמט פון דעם זאנדערבארען ווירטשאפטליכען סיסטעם פון אייער צייט. אויסערדעם, דער אונגעוועהנליכער אינדיווידואליזם וואס האט געהערשט אין אייערע יאהרען, האט ניט געשטימט מיט דעם גייסט פון געזעלשאפטליכקייט. דאס ביסעל רייכטום, וואס איהר האט פערמאגט, האט מען פערשווענדעט בלויז אויף פריוואטען לוקסוס. יעצט, פערקעהרט, ווייסען מיר ניט פון קיין בעסערער ארט, ווי אויסצוברענגען דאס איבריגע רייכטום, אלס אויף צו בעפוצען די שטאדט, וואס אלע האבען דערפון גלייך פערגעניגען.

בשעת מיר זענען ארויף אויף דאס דאך, האט די זון שוין געהאלטען ביי'ם אונטערגעהן. אונטער דער צייט, וואס מיר האבען גערעדט, איז דערווייליגע געווארען נאכט.

— עס איז שוין פינסטער, — האט דער דאקטאר געזאגט. — לא'מיר אראבגעהן אין שטוב. איך וועל אייך פארשטעלען מיין פרוי און טאכטער.

זיינע ווערטער האבען מיר דערמאנט אן די פרויענשטימען, וואס איך האב געהערט, בעת איך האב ערוואכט צו'ם לעבען. איך בין געוועזען זעהר נייגיעריג צו וויסען, אויב די פרויען פון

2000־טען יאָהר זעהען־אויס אַזוי, ווי די פרויען פון מיינע צייטען.

דאָס צימער, אין וועלכען מיר האָבען געפינען די דאַמען, דעסגלייכען דאָס גאַנצע הויז איז אינווענינ געוועזען בעלויכטען מיט אַ שוואַכער שיין, וועלכע איז, ווי איך האָב געוואוסט, געוועזען אַ קינסטליכע. איך האָב אָבער ניט געקאָנט דערגעהן די קוועלע, פון וואַנען זי נעהמט זיך.

פרוי ליט איז געוועזען אַ שענע דאַמע אונגעפעהר אַזוי פיל אַלט, ווי איהר מאַן. די טאָכטער אָבער איז געוועזען אַ רייצענד שענעס, יונגעס מיידעל, די שענסטע, וואָס איך האָב ווען געזעהען. איהר געזיכט איז געוועזען נישט וועניגער אַנציהענד, אַלס איהרע טונקעל־בלויע אויגען, צאַרטע פאַרב און רעגעלמעסיגע געזיכטס־צייכען. נאָר ווען אַפילו אין געזיכט וואָלטען איינינע פעהלערן געווען, וואָלט איהר רייך־ענטוויקעלטע פיגור אַליין געקאָנט זי אַוועקשטעלען צווישען די שענסטע פרויען פון 19־טען יאָהר הונדערט. די פרויען־צאַרטהייט האָט זיך אין דעם מיידעל פעראייניגט מיט אַ געזונדען אויסזעהן און רייבער לעבענסקראַפט, וואָס עס האָט געפעהלט אין יענע מיידלעך, מיט וועלכע איך האָב געקאָנט זי פערגלייכען. דורך אַ מאָדנעם צופאַל, וואָס איז אַ גאָרנישט געגען מיין גאַנצער זעלטענער לאַגע, אָבער דאָך וואונדערליך, האָט מען זי אויך גערופען יהודית, ווי מיין כלה אַמאָל.

דער אָוועגד, וואָס מיר האָבען פערבראַכט, איז, נאַטירליך, געוועזען דער איינציגער אין דער מענשליכער געשיכטע. פון דעסטוועגען זאָלט איהר ניט מיינען, אַז אונזער אונטערהאַלטונג איז געוועזען ווי געצוואונגען אָדער בעלעכטיגט. איך רעכען, אַז, פערקעהרט, ביי אונגעוועהנליכע, אָדער גיכער אונגאַטירליכע, אומשטענדען האַלטען זיך מענשען אַלע מאָל גאַנץ פריי, נאַטירליך, אפשר דערפאַר, וואָס אַזעלכע אומשטענדען פערטרייבען די קינסטליכ־קייט און די געצוואונגענהייט. איך ווייס יעדענפאַלס, אַז מיין אונטערהאַלטונג מיט די פאָרשטעהער פון אַנ'אַנדער צייט און פון אַנ'אַנדער וועלט האָט זיך אין דעם אָוועגד אויסגעצייכענט מיט איהר פריינדליכקייט און אָפענהערציגקייט, וואָס עס טרעפט זעהר

זעלטען אפילו נאך א לאנגער בעקאנטשאפט. נאטירליך האט דערצו ניט וועניג געהאלפען דער טאקט פון מיינע בעלי בתים. עס פערשטעהט זיך, אז מיר האבען פון אנ'אנדער זאך ניט געקאנט רעדען, נאר פון דעם מערקווירדיגען צופאל, איבער וועלכען איך האב זיך געפינען אין זייער געזעלשאפט. וואס עס איז שייך צו מיר אליין, קאן איך אייך זאגען, אז קיינמאל זענען נאך מיינע געדאנקען ניט געוועזען אזוי קלאר, לעבענדיג און שארף, ווי אין יענעם אווענד. איך וויל דערמיט ניט זאגען, אז איך האב אינגאנצען פערגעסען מיין אויסנעהמליכע לאגע, נאר אז די הויפטפאלגונג פון דיזען געדאנק האט געטראגען דעם האראקטער פון א פיעבערהאפטער אויפרעגונג. רעדענדיג וועגען מיין גייסטיגען צושטאנד, מוז איך אייך זאגען, אז אויסער'ן אינהאלט פון אונזער געשפרעך, איז ארום מיר כמעט ניט געוועזען קיין איין זאך, וואס זאל מיר דערמאנען דאס, וואס מיט מיר האט פאסירט. אין דעם אמאליגען באסטאן וואלט איך געפינען פיעלע געזעלשאפטסקרייזען, וואס זענען מיר פיעל פרעמדער, אלס מיין איצטיגער. די באסטאנער שפראך פונ'ם 20־טען יאהרהונדערט אונטערשיידעט זיך כמעט וועניגער פון דער שפראך פון די געבילדעטע קלאסען פונ'ם 19־טען יאהרהונדערט, אלס די שפראך פון די לעצטע אין פערגלייך מיט דער שפראך פון וואשינגטאנ'ס און פראנקלינ'ס צייטען. דער אונטערשיעד צווישען די ביידע עפאכען אין די קליידער און הויזווירטשאפט איז ניט געוועזען אזוי גרויס, ווי דער אונטערשיעד אין די מאדעס פון איין דור ביז'ן צווייטען.

יהודית ליט האט גענומען נאר א קליינעם אנטייל אין אונזער געשפרעך, נאר גאנץ אפט, ווען די מאגנעטישע ווירקונג פון איהר שענקייט האט מיך געצווינגען אויף איהר א קוק צו טהון, האב איך זיך בעגעגענט מיט איהר אנגעשטרענגטען, כמעט בעצויבערטען בליק, וואס איז געווען געווענדעט אויף מיר. מען האט געקאנט זעהן, אז איך האב זי פעראינטערעסירט אויפ'ן העכסטען גראד. קיין וואונדער איז דאס ניט געוועזען, ווייל זי האט געשיינט צו זיין א ביסעל א פערחלומ'ט מיידעל. חאטש איך

האב גערעכענט, אז די הויפט־אורזאך פון איהר אינטערעס צו מיר איז געוועזען נייגיעריגקייט, דאך וואלט עס מיך וועניג געריהרט, ווען איהר שענקייט וואלט ניט געוועזען אזוי צוציהענד.

דער דאקטאר ליט, ווי אויך די דאמען האבען זיך שטארק אינטערעסירט צו וויסען גענוי, ווי אזוי איך האב איינגעשלאפען אויף אזא לאנגע צייט אונטער דער ערד. יעדערער האט זיך געהאט א בעזונדערע מיינונג וועגען דעם, פאר וואס מ'האט אן מיר דארט פערגעסען.

ענדליך האבען זיך אלע פעראייניגט מיט דער מיינונג, וואס האט וועניגסטענס געגעבען א מעגליכע ערקלערונג פון דער זאך, חאטש קיינער, נאטירליך, האט קיינמאל נישט געקאנט זיך דערוויסען, אויב זי איז ריכטיג. די הויפענס אש, וואס מען האט געפונען איבער'ן צימער, האבען עדות געזאגט, אז דאס הויז האט אפגעברענט. נעהמען מיר אן, אז דאס אונגליק האט געטראפען אין יענער נאכט, ווען איך בין איינגעשלאפען, מוזען מיר אויך זאגען, אז מיין דיענער איז אומגעקומען אין דער שרפה אדער אנדערש־ווי. אחוץ איהם און דר. פילסבערי האט קיינער ניט געוואוסט, אז עס עקזיסטירט גאר אזא צימער און אז איך געפין זיך אין איהם; דער דאקטאר, וויעדער, וואס איז די זעלבע נאכט אפגעפאהרען קיין ניו־ארלעאן, האט, קענטיג, זיך קיינמאל ניט דערוואוסט פון דער שרפה. מיינע פריינד און בעקאנטע האבען געמוזט קלערען, אז איך בין פערברענט געווארען. די גרייס און די גרעב פון די בוימער אין גארטען, וואס פערנעהמט איצט דעם ארט פון מיין הויז, בעווייזט, ווי דר, ליט זאגט, אז דער פלאץ איז לעדיג וועניגסטענס שוין א האלב יאהרהונדערט.

V.

ווען די דאמען זענען אוועקגעגאנגען שלאפען, און איך בין געבליבען מיט'ן דאקטאר אליין האט ער זיך ערקונדיגט, אויב

איך וויל זיך שוין לעגען שלאָפען; אויב איך בין מיעד, איז שוין דאָס בעט פאַר מיר פערטיג; נאָר אויב איך וויל נאָך זיין וואך, וואָלט איהם זיין זעהר אַנגענעהם מיט מיר אַ ווײַלע צו רעדען.

— איך געה אַלע מאָל שפּעט שלאָפען, — האָט ער געזאָגט צו מיר, — און איך מוז אייך זאָגען דעם אֱמֶת, אָהן אַ שום חֲנִיפָה, אַז עס איז זעהר אינטערעסאַנט זיך מיט אייך אונטערצוהאַלטען. ניט אַלע מאָל טרעפט זיך אַזאַ געלעגענהייט צו רעדען מיט אַ מענשען פון 19־טען יאָהרהונדערט.

איך האָב שוין מיט שרעק געקלערט וועגען דער צייט, ווען איך וועל בלייבען אַליין. זייענדיג צווישען אַזעלכע פריינדליכע מענשען, ערמונטערט און געשטאַרקט דורך זייער הערצליכע אויפפיהרונג געגען מיר, האָב איך נאָך געקאָנט אַ ביסעל זיך בערוהיגען. פון דעסטוועגען פלעגט אַרויף אויך דאַן, אין מיט'ן געשפּרעך, אויף מיר אַנ'אֵימָה, ווען איך פלעג זיך דערמאָנען, אַז סוף כָּל סוף וועל איך בלייבען אַליין מיט מיינע געדאַנקען. איך האָב זעהר גוט געוואוסט, אַז איך וועל שוין די נאַכט ניט שלאָפען, און דעריבער האָב איך גאַנץ אַליין ניט געוואָלט בלייבען. איך האָב איהם גאַנץ אָפען ערקלערט מיין שרעק, נאָר ער האָט מיך בערוהיגט. אויב איך פערלאַנג צו געהן שלאָפען, זאָגט ער, וועט ער מיר געבען אַזאַ פולווער, וואָס וועט מיך גיך פערשלעפערן, און אויף מאָרגען וועל איך ווערן אָהן צווייפעל גאָר אַנ'אַנדער מענש, אַ רוהיגער מיט, אַ געפיהל פון אַ לאַנגאָנעדיגען בירגער פון דער נייער וועלט.

איידער דאָס וועט געשעהן, — האָב איך געענטווערט, — מוז איך זיך פריהער בעקענען מיט דער שטאָדט באָסטאָן, אין וועלכער איך געפין זיך איצט. אויפ'ן דאַך פון הויז האָט איהר מיר געזאָגט, אַז חאָטש עס איז נאָר פערלאָפען איין יאָהרהונדערט פון דער צייט, וואָס איך האָב איינגעשלאָפען, פון דעסטוועגען האָבען אין דער קורצער צייט פאַסירט גרעסערע, שאַרפערע אומענדערונגען, איידער אין די פריהערדיגע יאָהרטויזענדער. קוקענדיג אויף די איצטיגע שטאָדט, קאָן איך דאָס גאַנץ גוט גלויבען, דאָך בין איך זעהר נייגיעריג צו וויסען, וואָס פאַר ענדערונגען

עֶס זעֶנעֶן דאָ אײַיגעֶנטליך געֶוועֶזעֶן. לאָ׳מיר אָנפאַנגעֶן פון דעֶר פראַגעֶ, וואָס אינטעֶרעֶסירט מיך זעֶהר: ווי האָט איהר עֶרלעֶזט די אַרבײַטעֶרפראַגעֶ? אין נײַנצעֶהנטעֶן יאָהרהונדעֶרט איז דאָס געֶוועֶזעֶן אײַינעֶ פון די שווערסטעֶ רעֶטעֶנישעֶן, און בְּשַׁעַת איך האָב געֶהאַלטעֶן בײַ׳ם שלאָפעֶן געֶהן, געֶדעֶנק איך, האָט דיעֶזעֶר ספינקס געֶשראָקעֶן אײַינצושלינגעֶן די גאַנצעֶ געֶזעֶלשאַפט, ווײַל קײַן עֶנטוועֶר איז נאָך דעֶרויף ניט געֶוועֶזעֶן; אויף אַזאַ אופן לויהנט שוין אָבצושלאָפעֶן אַ הונדעֶרט יאָהר, אום צו וויסעֶן, ווי מעֶן האָט געֶפינעֶן אויף דיעֶזעֶ פראַגעֶ אַ פולשטעֶנדיגעֶן עֶנטוועֶר.

— אַזוי ווי אין דעֶר איצטיגעֶר צײַט עֶקזיסטירט ניט קײַן אַרבײַטעֶר־פראַגעֶ, — האָט דעֶר ד״ר. געֶעֶנטוועֶרט, — און עֶס איז גאָר ניטאָ קײַן אורזאַך און קײַן מעֶגליכקײַט, מעֶן זאָל זי צוריק שטעֶלעֶן, דעֶריבעֶר קאָן איך בעֶהויפטעֶן, אַז זי איז שוין עֶרלעֶזט געֶוואָרעֶן. אײַיעֶר געֶזעֶלשאַפט האָט, ווירקליך, עֶהרליך פעֶרדיענט, דעֶר ספינקס זאָל זי אײַינשלינגעֶן, אויב זי האָט ניט געֶהאַט די מעֶגליכקײַט צו פעֶרעֶנטוועֶרן אַזאַ פּראָסטעֶ רעֶטעֶניש. יעֶדעֶנפאַלס האָט די געֶזעֶלשאַפט גאָר ניט נויטיג געֶהאַט די רעֶטעֶניש צו לעֶזעֶן: זי איז שוין פון זיך זעֶלבסט עֶלעֶזט געֶוואָרעֶן. די לעֶזונג איז געֶקומעֶן אַלס רעֶזולטאַט פון דעֶם אינדוסטריעֶלעֶן עֶנטוויקלונגס־פּראָצעֶס, וועֶלכעֶר האָט זיך אַנדעֶרש גאָר ניט געֶקאָנט עֶנדיגעֶן. אַלעֶס, וואָס די געֶזעֶלשאַפט האָט געֶהאַט צו טהון, איז נאָר געֶוועֶזעֶן — אַנעֶרקעֶנעֶן די עֶוואָלוציע (עֶנטוויקלונגס־פּראָצעֶס) און אונטעֶרשטיצעֶן זי בְּשַׁעַת מעֶן האָט שוין גאַנץ קלאָר אַרום־געֶזעֶהעֶן, צו וואָס זי שטרעֶבט.

— איך קאָן נאָר זאָגעֶן, — האָב איך איהם געֶעֶנט־וועֶרט, — אַז אין דעֶר צײַט, וואָס איך האָב אײַינגעֶשלאָפעֶן, האָט נאָך קײַנעֶר אַזאַ עֶוואָלוציע ניט אַנעֶרקעֶנט.

— דאָס איז, דאַכט זיך, געֶוועֶזעֶן אין יאָהר 1887, ווען איהר זעֶנט אײַינגעֶשלאָפעֶן?

— יאָ, דעֶם 30־טעֶן מאַי 1887־טעֶן יאָהר.

מײַן חבר האָט מיך פערטראַכטערהײט אײניגע מינוטען אָנגעקוקט און נאַכהער האָט ער בעמערקט:

— איהר זאָגט, אַז מען האָט נאָך דאַן ניט געזעהען דעם קריזיס, צו װעלכען די געזעלשאַפט איז צלץ נעהענטער געגאַנגען. עס פערשטעהט זיך, אַז איך גלויב אײך גאַנץ גוט. די מערקווירדיגע בלינדקײַט פון אײערע דעמאָליגע צײַט־גענאָסען בנוגע צו דער נאָהענטקײַט פון דער איבערקעהרונג איז אַנ׳ערשײַנונג, וואָס איז שוין בעשריבען געוואָרען דורך פילע היסטאָריקער; עס זענען אָבער פאַרהאַן אײניגע היסטאָרישע פאַקטען, וועלכע מיר קאָנען זיך זעהר שווער פאָרשטעלען: די צײכען פון דער נאָהענטער אומוואַנדלונג זענען דאָך געווען אַזוי דײַטליך און קלאָר, אַז איהר אַלײן האָט זײ אויך געדאַרפט זעהן. איך וואָלט וועלען, הער וועסט, איהר זאָלט מיר גענויער ערקלערען, וואָס פאַר אַ מײנונג עס האָבען געהאַט די געלעהרטע פון אײער צײַט וועגען דעם דעמאָלטדיגען צושטאַנד פון דער געזעלשאַפט. איהר האָט דאָך, ווענינגסטענס, געדאַרפט פערשטעהן, אַז די ווירטשאַפטליכע און סאָציאַלע אונרוהען, די אונצופרידענהײַט פון אַלע קלאַסען פון דער געזעלשאַפטליכער אונגלײַכהײַט און דאָס אַלגעמײנע עלענד און אָרעמקײַט פון דער מענשהײַט דיענען אַלס אַ צײכען פון גרויסע פערענדערונגען.

— מיר האָבען עס, נאַטירליך, פערשטאַנען, — האָב איך איהם געענטווערט, — מיר האָבען געפיהלט, אַז די געזעלשאַפט האָט פערלוירען דעם אַנקער און איז געוואָרען אַ שפיעלצײַג פאַר די וועלען. וואוהין זי וועט קומען, האָט קײנער ניט געקאָנט זאָגען; נאָר אַלע האָבען מורא געהאַט אָנצוטרעפען אויף אונטערוואַסערדיגע פעלזען.

— און דאָך, — האָט דער דר. ליט געזאָגט, — האָט מען גאַנץ קלאָר געקאָנט פערשטעהן די ריכטונג, וואוהין עס האָט געשטרעמט, ווען איהר וואָלט זיך נאָר בעמיהט דאָס צו בעטראַכטען אַ ביסעלע טיעפער. די געזעלשאַפט איז ניט געגאַנגען צו אונטערוואַסערדיגע פעלזען, נאָר צו אַ טיעפען קאַנאַל.

— בײַ אונז איז געווען בעוואוסט אַ שפריכוואָרט, —

האב איך איהם געענטווערט: — „בעסער צו קוקען צוריק, איידער פאראויס", וועלכעס איך שעץ איצט א סך וועניגער, אלס פריהער. אלעס, וואס איך קאן אייך פון דעמאלט איבערגעבען, איז נאר דאס, אז די מיינונגען דעריבער פון יענער געזעלשאפט זענען געוועזען זעהר פינסטערע, און איך וואלט זיך אויף א האר ניט געוואונדערט, ווען איך וואלט, קוקענדיג פון אייער דאך, געזעהן א הויפען צעשטערטע הייזער אנשטאט דער איציגער פראכטפולער שטאדט.

— דאס, וואס איהר האט איצט געזאגט, — האט דער דר. בעמערקט, — וועט דיענען אלס א גוטע פערטיידיגונג פאר סטאריאט'ן, וואס זיין מיינונג וועגען אייער עפאכע און זיין שילדערונג פון דער פינסטערניש און אונארדנונג, וואס האט געהערשט ביי די מענשען פון אייער צייט האט מען געהאלטען אלע מאל פאר איבער־טריעבען, זעלבסטפערשטענדליך, אז אין א איבערגאנגס־פעריאד איז די געזעלשאפט אויפגערעגט און צעטומעלט, נאר זעהענדיג, ווי קלאר און פראסט עס זענען געוועזען די שטרעבונגען פון די בעוועגענדע קרעפטען, וואלט נאטירליכער געוועזען צו גלויבען, אז אין דער געזעלשאפט איז דאס הערשענדע געפיהל געוועזען די האפנונג, נישט דער שרעק.

— איהר האט דאך מיר אבער נאך אלץ ניט מיטגעטיילט דעם ענטווער, וואס איהר האט געפינען אויף די רעטעניש, — האב איך איהם בעמערקט, — שטעלט זיך פאר, ווי נייגיעריג איך בין צו וויסען, אויף וואס פאר אנ'אופן האבען געקאנט בעהערשען אייער לאנד דער פריעדען און וואהלשטאנד. אלס רעזולטאט פון אזא צייט, ווי אונזערע.

— ענטשולדיגט, — האט זיך אבגערופען דער בעל־הבית, — איהר רויכערט?

ווען מיר האבען פערדויכערט די ציגארען, האט ער ווידער אנגעפאנגען:

— אזוי ווי אייך געפעלט בעסער אנצופאנגען א געשפרעך, איידער שלאפען צו געהן, וועל איך מיך בענוצען מיט דער געלעגענהייט אייך צו געבען א געניוע פארשטעלונג פון דעם איצ־

טִיגען ווִירטשאַפטלִיכען סִיסטעם, וועניגסטענס אום דערמִיט אָבצוּווענדען די מייִנונג, אַז דער ענטוויִקלונגס־פּראָצעס (עוואָלוציע) האָט אין זיך עפּעס אַ מין געהיימנִיס. די באָסטאָנער איינוואָהנער האָבען זיך אין אייער צייט געריהמט אַלס די גרעסטע פראַגעשטעלער, און איך, אַלס זייערער אַ נאַכפאָלגער, וועל אויך אָנפאַנגען דערפון, וואָס איך וועל אייך פאָרלעגען אַ פראַגע. וואָס, אייגענטליך, איז געווען דער מעהר כאַראַקטעריסטישער צייכען פון די אַרבייטער־אונרוהען פון יענער צייט?

— די שטרייקען, נאַטירליך, — האָב איך געענטווערט.

— זעהר ריכטיג; אָבער וואָס האָט געמאַכט די שטרייקען אַזוי שרעקליך?

— די גרויסע אַרבייטער־אָרגאַניזאַציעס.

— וואָס איז געוועזען די אורזאַך דערפון?

— די אַרבייטער האָבען בעהויפּטעט, אַז זיי מוזען זיך פעראייניגען, אום צו בעקומען זייערע רעכטע פון די גרויסע קאָרפּאָראַציעס.

— דאָס איז אויך זעהר ריכטיג, — האָט דער דר. געזאָגט. — די אַרבייטער־אָרגאַניזאַציעס און שטרייקען זענען אַרויסגערופען געוואָרען דאַדורך, וואָס די קאָנצענטראַציע (צונויפזאַמלונג) פונ'ם קאַפּיטאַל אין איינצעלנע הענד איז אַלץ שטאַרקער און מעכטיגער געוואָרען. איידער די קאָנצענטראַציע האָט זיך אָנגעפאַנגען, ווי לאַנג דער האַנדעל און די אינדוסטריע זענען נאָך געוועזען זעהר וועניג ענטוויקעלט, און מיט זיי האָבען זיך בעשעפטיגט פיעל קליינע אונטערנעהמער מיט קליינע קאַפּיטאַלען, אָנשטאָט אַ קליינער צאָהל גרויסע אונטערנעהמער מיט אַ גרויסען קאַפּיטאַל, — איז יעדער אַרבייטער געוועזען אונאַבהענגיג פון דעם אונטערנעהמער; אויסערדעם, אין יענער צייט, ווען אַ קליין קאַפּיטאַל אָדער אַ נייער אויפטהו איז גענוג געוועזען, אום יעדער מענש זאָל קאָנען אָנפאַנגען צופיהרען אַ זעלבסשטענדיגעס געשעפט, זענען די אַרבייטער געוועזען אַליין די בעלי־בתים, און עס איז, אַלזאָ, ניט געוועזען קיין גרויסער געגענזאַץ צווישען די ביידע קלאַסען. די אַרבייטער־פעראיינען זענען דעמאָלט ניט נויטיג

געוועזען און אַלגעמיינע שטרייקען — זאָגאַר אונמעגליך. נאָר ווען די קליינע געשעפטען מיט די קליינע קאַפּיטאַלען זענען פער־שוואונדען פון דער סצענע און האָבען אָבגעטראָטען זייער פּלאַץ פאַר די גרויסע קאַפּיטאַלען, האָט זיך אַלעס אומגעענדערט. יעדער איינציגער אַרבייטער, וואָס איז פריהער געוועזען נויטיג פאַר זיין קליינעם אונטערנעהמער, איז איצט געוואָרען אונבעדייטענד און קראַפטלאָז געגען די גרויסע קאָרפּאָראַציעס; אין דער זעלבער צייט ווערט שוין פאַר איהם אונמעגליך צו ווערן אַ בעל־הבית פאַר זיך. אויף אַזאַ'ן אופן זעהען מיר, אַז די זעלבסט בעשיצונג האָט געצוואונגען דעם אַרבייטער זיך צו פעראייניגען מיט זיינע איבעריגע גענאָסען (חברים).

די בעריכטען פון יענער צייט בעווייזען, אַז דער פּראָטעסט געגען דער קאָנצענטרירונג פון'ם קאַפּיטאַל אין איינצעלנע הענד איז געוועזען שרעקליך גרויס. די מענשען האָבען געמיינט, אַז די גרויסע קאָרפּאָראַציעס פיהרען די גאַנצע געזעלשאַפט צו אַנ־אָבשייליכער טיראַניע, אַז די גרויסע אינדוסטריעלע אונטערנעה־מונגען האָבען פערפערטיגט פאַר זיי נאָך אַ שענדליכערע שקלאַפערייַ, אַלס זיי האָבען געהאַט ביז יעצט: ניט אַ שקלאַפעריי אונטער מענשען, זאָנדערן אונטער דעם יאָך פון מאַשינען. אַ קוק געבענדיג צוריק, קאָנען מיר זיך ניט וואונדערן אויף זייער פערצווייפלונג, ווייל אין דער אמת'ן איז נאָך קיינמאָל דער געזעלשאַפט ניט פאָרגעשטאַנען אַזאַ עלענדעס און עקעלהאַפטעס שיקזאַל, ווי די עפּאָכע פון דער פעראייניגטער טיראַניע, וועלכע זיי האָבען געהאַט צו ערוואַרטען. פון דעסטוועגען איז די מאָנאָ־פּאָליזירונג פון דער אינדוסטריע, ניט קוקענדיג דערויף, וואָס מען האָט געגען איהר געשטריטען, אַלץ גרעסער און שטאַרקער גע־וואָרען. אין די פעראייניגטע שטאַטען, וואו דיזע טענדענץ האָט זיך ענטוויקעלט גיכער, אַלס אין אייראָפּאַ, איז, ענדע דעם נייַנצעהנטען יאָהרהונדערט, גאָר אונמעגליך געוועזען צו מאַכען אַ וועלכעס עס איז געשעפט אָהן אַ גרויסען קאַפּיטאַל. אין פערלויף פון לעצטען צעהנדליג יאָהר האָט מען די קליינע געשעפטען, וואָס זענען נאָך פערבליבען פון דער פערגאַנגענער

עפאכע, כמעט ניט געקאנט בעמערקען. די קליינע געשעפטען, אויף וויפיעל זיי זענען נאך איבערהויפט געבליעבען, האט מען געקאנט פערגלייכען צו מייז, וואס לעבען אין די לעכער, און אום צו קאנען עקזיסטירען, זוכען זיי צו בלייבען אונבעמערקט. אלעס, וואס איז געוועזען אין לאנד, פון די אייזענבאהנען ביז מאנופאקטור, איז פעראייניגט געווארען אונטער דער אנפיהרונג פון גרויסע סינדיקאטען. די סינדיקאטען האבען בעשטימט פרייזען און האבען דערשטיקט יעדע קאנקורענץ, סיידען עס זענען ענטשטאנען אויך אזעלכע גרויסע פעראיינען, וואס זענען געוועזען אזוי מעכטיג, ווי יענע. דאן פלעגט אויסברעכען א קאמפף, וועלכער האט זיך געוועהנליך געענדיגט דערמיט, אז דאס קאפיטאל איז נאך מעהר קאנצענטריערט געווארען. דער גרויסער מארק אין שטאדט האט פערניכטעט זיינע קאנקורענטען אויפ'ן לאנד דורך זיינע אבטהיילונגען און האט פערשלינגען אין שטאדט גופא זיינע קליינע קאנקורענטען, ביז דער האנדעל פון א גאנצען קווארטאל האט זיך פעראייניגט אונטער איין דאך, און דארט האבען געדיענט הינדערטער, פריהער זעלבסטשטענדיגע קויפלייט, אלם האנדעלם דיענער. אזוי ווי דער קליינער קאפיטאליסט האט שוין מיט זיין געלד קיין אייגען געשעפט ניט געקאנט מאכען, האט ער ניט געפינען, דיענענדיג אליין ביי דער קארפאראציע אלם קאמיע, קיין אנדערן ארט פאר איהם, אלס אין איהרע אקציען, און איז אלזא אין צווייען געווארען אבהענגיג פון איהר.

דער פאקט, אז דער פערצווייפעלטער ווידערשטאנד פונ'ם פאלק געגען דער פעראייניגונג פון דער געשעפטס'פיהרונג אין א קלענערער צאהל שטארקע הענד האט קיין ערפאלג ניט געהאט, בעווייזט, אז עס איז געוועזען דערויף א וויכטיגע אורזאך, א בעשטימטע ווירטשאפטליכע גרונדלאגע. די קליינע קאפיטאליסטען מיט זייערע אונצעהליגע קליינע געשעפטען האבען, אין דער טהאט, דערפאר איבערגעבען דעם ארט דעם גרויסען קאפיטאל, ווייל זיי האבען געהערט צו אנ'אנדער פעריאד, ווען עס האבען זיך געברויכט נאר ארבייטער-הענד, און זענען גאר ניט געוועזען

צוגעפאסט און פעהיג צו ערפילען די פאדערונגען פון דער געזעלשאפט אין דער צייט פון דאמפף, טעלעגראפען און אנדערע ריעזיגע ערפינדונגען. פערקעהרט, איינארדנען צוריק די „אלטע גוטע צייטען", ווען אפילו עס וואלט מעגליך געוועזען, הייסט עס אזוי גוט, ווי זיך אומקעהרען צו דער צייט, ווען מען איז געפאהרען מיט פערדפאסט. ווי שווער און אונערטרעגליך עס איז געוועזען די צענטראליזירונג פון דעם קאפיטאל, דאך האבען אפילו איהרע קרבנות, נים אויפהערענדיג צו שילכען דאס סיסטעם, געמוזט אנערקענען זיין גוטען איינפלוס אויף די נאציאנאלע אינדוסטריע, אויף דעם איינשפארען פון קראפט און מיטלען, וואס איז ארויסגעקומען פון דער קאנצענטרירונג און פון דער איינארטיגער ארגאניזאציע, און מודה זיין, אז זייט מען האט איינגעפיהרט דאס נייע סיסטעם, האט זיך דער רייכטום פון לאנד אונגעהייער פערגרעסערט. עס פערשטעהט זיך, אז דאס האט איבערהויפט בערייכערט די גבירים און האט געמאכט דעם אונטערשיעד צווישען זיי און די ארעמע לייט נאך קענטיגער און גרעסער, דאך האבען מיר געוואוסט פאקטיש, אז אלס א מיטעל רייכטום צו שאפען וועט דאס ארגאניזירטע קאפיטאל ברענגען די גרעסטע נוצען. איינצופיהרען דאס אלטע סיסטעם, צעטיילענדיג דאס קאפיטאל צווישען אלע, ווען עס וואלט אפילו געווען מעגליך, וואלט ווירקליך געבראכט צו א גרעסערער גלייכהייט פון די קלאסען, צו מעהר פערזענליכער פרייהייט, דערפאר אבער וואלט עס געפיהרט צו אלגעמיינער ארעמקייט און צו א שטילשטאנד אין דעם מאטעריעלען פראגרעס.

איז דען ניטא קיין אנדער מיטעל אויסצונוצען די מעכטיגע קוועלע פון רייכקייט, אויסער זיך אונטערצווארפען אונטער דעם יאך פון דער פלוטאקראטיע (געלד־אריסטאקראטיע), אזוי ווי עס איז געוועזען אין קארטאגא?

ווי נאר די מענשען האבען פארגעלעגט די פראגע, אזוי האבען זיי גלייך געפינען אן'ענטווער אויף איהר. די בעוועגונג וואס האט געהאט איהר צוועק צונויפצוזאמלען די געשעפטס־פיהרונג אין די הענד פון וועניגער און גרעסערע קאפיטאליסטען,

דאָס שטרעבען צו מאָנאָפּאָלען, מיט וועלכע די געזעלשאַפט האָט אַזוי פערצווייפעלט און האַרטנעקיג געקעמפּפט, האָבען ענדליך געפינען זייער ריכטיגע ערקלערונג: אַלס אַ פּראָצעס, וועלכער דאַרף נאָר פערענדיגען זיין לאָגישע ענטוויקלונג, אום צו געבען דער מענשהייט אַ גליקליכע, גאָלדענע צוקונפט.

אין אָנפאַנג פון לעצטען יאָהרהונדערט איז דער ענטוויקלונגס־פּראָצעס פאָלקאָם פערענדיגט געוואָרען דורך די קאָנסאָלידירונג (פערזיכערונג) פונ׳ם גאַנצען נאַציאָנאַלען קאַפּיטאַל. די אינדוסטריע און האַנדעל פון לאַנד, וועלכע זענען ביז יעצט געוועזען אונטער דער אויפזיכט פון פיעל אונפעראַנטוואָרטליכע קאָרפּאָראַציעס און סינדיקאַטען (חברות) פון פּראָוואַט־פּערזאָנען, וואָס האָבען געקוקט נאָר אויף זייערע אייגענע, פּערזענליכע אינטערעסען, זענען יעצט געוואָרען אַנפערטרויט איין סינדיקאַט, וועלכער איז בעשטאַנען פון די פאָלקס־פאָרשטעהער, אום זיי זאָלען פיהרען די געשעפטען פאַר אַלעמענס גלייכע אינטערעסען און נוצען, ד. ה. די נאַציע האָט אָרגאַניזירט איין גרויסען געשעפטס־פערבאַנד, אין וועלכען עס זענען אַריין אַלע איבריגע; זי איז געוואָרען דער איינציגער קאַפּיטאַליסט אָנשטאָט פיעלע קאַפּיטאַליסטען, דער איינציגער אונטערנעהמער, דער לעצטער מאָנאָפּאָליסט, אין וועלכען עס זענען פערשלונגען געוואָרען אַלע פריהערדיגע קלענערע מאָנאָפּאָלען און אין וועלכען עס האָבען אנטהייל גענומען אַלע בירגער פון לאַנד. די עפּאָכע פון קרעדיט האָט זיך געענדיגט מיט איין גרויסען קרעדיט. מיט איין וואָרט, דאָס פאָלק פון די פעראייניגטע שטאַטען האָט בעקומען דאָס רעכט צו פיהרען אויך די אינדוסטריע און געשעפט, ווי עס האָט מיט הונדערט יאָהר צוריק איבערנומען די פּאָליטישע רעגירונג איבער׳ן לאַנד, — און האָט זיך אָרגאַניזירט צו די אינדוסטריעלע צוועקען אויף די זעלבע גרונדלאַגען, ווי צו די פּאָליטישע צוועקען. ענדליך, האָטש זעהר שפּעט אין דער וועלטגעשיכטע, האָט זיך ארויסגעוויזען דער פאַקט, אַז קיין זאַך קאָן ניט זיין אַזוי נוצבאַר דעם פאָלק, ווי די אינדוסטריע און האַנדעל, פון וועלכע זיין עקזיסטענץ איז אַבהענגיג, און אַז זאַך צו פערטרויען פּריוואַט־פּערזאָנען, פאַר זייער

איינענעם נוצען, וואלט געוועזען אזא דומהייט, אקוראט ווי מען האט א מאל די פונקציעס (טהעטיגקייט, פערוואלטונג) פון דער פאליטישער רעגירונג איבערגעבען פריוואט־פערזאנען, וועלכע האבען נאר געארבייט פאר פערזענליכע נוצען און רוהם.

— אזא געוואלטיגע איבערקעהרעניש, — ווי איהר דערצעהלט, — האב איך געזאגט, — האט, נאטירליך, ניט געקאנט פאראיבערגעהן אהן בלוטפערגיסונג און שרעקליכע אונרוהען.

— אין נעגענטייל, — האט געענטווערט דער דר. ליט, — עס איז דערביי אפילו ניט פארגעקומען דער קלענסטער געוואלט: די אומוואנדלונג האט מען שוין פון לאנג אן ערווארטעט, די עפענטליכע מיינונג איז שוין א צייט פריהער געוועזען פארבערייטעט דערצו, און די גאנצע מאסע פון פאלק האט דערצו געשטימט. עס איז שוין ניט געוועזען מעהר די מעגליכקייט זיך צו שטעלען ענטגעגען מיט געוואלט אדער מיט גרינדליכע איבערציינגונגען. צווייטענס, האבען זיך שוין די געפיהלען פון פאלק געענדערט, און דער האס צו די גרויסע קארפאראציעס איז פערשוואונדען געווארען, ווי באלד זיי זענען אנערקענט געווארען אלס א היסטארישע נויטווענדיגקייט און א איבערגאנגספאזע אין דער ענטוויקלונג פון דעם ריכטיגען ווירטשאפטליכען סיסטעם. די גרעסטע געגנער פון די גרויסע פריוואט־מאנאפאלען זענען געצוואונגען געוועזען מודה צו זיין, ווי וויכטיג און נויטיג די מאנאפאלען זענען געוועזען, אום דאס פאלק צו ברענגען ביז דעם פונקט, ווען עס וועט אליין קאנען איבערנעהמען די פערוואלטונג פון געשעפט. מיט א יאהר 50 צוריק וואלט די פעראייניגונג פון אלע אינדוסטריעלע צווייגען אונטער די פאלקס־פערוואלטונג זיך אויסגעוויזען פאר א געפעהרליכען שריט אפילו פאר די היציגסטע קעפ. יעצט אבער האט די פראקטיק פון די גרויסע געשעפטס־געזעלשאפטען דעם פאלק געגעבען גאנץ נייע אידעען איבער דיזער פראגע. דאס פאלק האט איינגעזעהן, אז די סינדיקאטען געבען מורא'דיגע הכנסות און פיהרען די ארבייט פון הינדערטער טויזענדער מענשען מיט אזא ערפאלג און שפארזאמקייט, וועלכע מען קאן אין קליינע אפעראציעס ניט

דערגרייכען. עס איז געוואָרען אנערקענט פאר א כּלל אז וואס גרעסער דאס געשעפט ווערט געפיהרט, אלץ איינפאכער זענען די פּרינציפּען, וואס מען דאַרף צו דעם אנווענדען; און אזוי ווי די מאשין איז פיעל פּינקטליכער פון דער האנד, אזוי גיט אויך דאס סיסטעם אין גרויסע געשעפטען א סך בעסערן אין ריכטיגערן ערפאָלג. דערפון איז ארויסגעקומען, אז ווען מען האט, א דאנק די אינדוסטריע־געזעלשאפטען, פאָרגעלעגט דעם פאָלק צו נעהמען אויף זיך די אנפיהרונג איבער זיי, האט דער פאָרשלאג ניט אויסגעוויזען אזוי אונמעגליך אפילו פאר די שרעקעדיגע. עס פערשטעהט זיך, אז דאס איז געוועזען א געניג דרייסטער שריט, נאָר דער פאקט גופא, אז די נאציע אליין איז געבליבען די איינציגע אינדוסטריע־געזעלשאפט, האט בעדאַרפט בעזייטיגען פיעלע שוועריגקייטען, מיט וועלכע די פּריוואט־געזעלשאפטען האבען געהאט צו קעמפּפען.

VI.

דער דר. ליט האט אויפגעהערט צו רעדען, און איך האב געשוויגען, זיך בעמיהענדיג אונטער דער צייט צו בעקומען אן אלגעמיינעם בעגריף פון די אונגעהייער גרויסע פערענדערונגען אין דער געזעלשאפטליכער אָרדנונג, ווי ער האט מיר פאָרגעשטעלט.

— אייגענטליך, — האב איך געזאָגט, — איז די אידעע פון אזא פערברייטערטער רעגיערונגסטהעטיגקייט זעהר א וואונדערבארע.

— א פערברייטערונג! — האט ער מיר איבערגעשלאָגען. — אין וואס זעהט איהר זי?

— אין מיין צייט האט מען גערעכענט, אז די הויפּט־אויפגאבע פון דער רעגיערונג בעשטעהט נאָר אין אויפהאלטען דעם שלום און בעשיצען דאס פאָלק פון שונאים, ד. ה. די

רעגירונג האט נאר געהאט א ריין מיליטערישע און פאליצייליכע מאכט.

— מיין גאט! — האט דער דר. אויסגעשריגען. — ווער זענען דאס, אייגענטליך, נאך אייער מיינונג, די שונאים פון פאלק? זענען דאס פראנקרייך, ענגלאנד, דייטשלאנד אדער — הונגער קעלט און ארעמקייט? אין אייער צייט פלעגען די רעגירונגען ביי'ם קלענסטען אינטערנאציאנאלען סכסוך בעצאהלען מיט'ן בלוט און געלד פון הונדערט-טויזענדער נפשות, דערצו נאך אהן א ברעקעל נוצען פאר די קרבנות פון דער מלחמה. איצט האבען מיר ניט קיין מלחמות, און אונזערע רעגירונגען האבען ניט קיין קריעגס־מאכט; נאר אום צו בעשיצען יעדען בירגער פון קעלט, הונגער און ארעמקייט און צו זארגען פאר זיינע קערפערליכע און גייסטיגע בעדערפעניסען, ווערט דער רעגירונג יעדעס מאל איבערגעגעבען אויף א בעשטימטע צייט די פערוואלטונג איבער דער אינדוסטריע און האנדעל. ניין, הערר וועסט, איך בין איבערצייגט, אז ווען איהר זאלט אביסעל טיעפער א קלער טהון, וועט איהר אליין איינזעהן, אז די פערברייטערונג פון דער רעגירונגסטהעטיגקייט איז אין אייער צייט געוועזען גרעסער, איידער אין אונזערער. איצט אפילו צו די בעסטע צוועקען גיט די געזעלשאפט ניט איבער דער רעגירונג אזא מאכט, ווי איהר האט איבערגעגעבען גאנץ אפט — צו שעדליכע און שלעכטע צוועקען.

— מילא, וועלען מיר נישט פערגלייכען אייער צייט צו אונזערער, — האב איך געזאגט, — אבער דאס קאן איך אייך זאגען, אז ביי אונז האט אנדערש ניט געקאנט זיין. די דעמאגאגיע *), ווי אויך די פערדארבענהייט פון אונזערע פאליטיקער האט נישט ערלויבט, מען זאל פערטרויען דער רעגירונג די פערוואלטונג איבער דער נאציאנאלער אינדוסטריע. מיר האבען גערעכענט, אז עס קאן ניט זיין ערגער, אלס צו פערטרויען די פאליטיקער די

*) דעמאגאגיע — פיהרען דאס פאלק דורך שווינדעל און געמיינע מיטלען. — דער איבערז.

אויפזיכט איבער די פראדוקציאנסמיטלען פון לאנד. די מאטע-ריעלע אינטערעסען האבען שוין אזוי אויך גענוג געבראכט צו מחלוקת צווישען אלע פארטייען.

— איהר האט, אהן צווייפעל, גאנץ רעכט געהאט, — האט דער דר. ליט געזאגט, — אבער איצט האט זיך דאס אלעס אומגעענדערט. מיר האבען ניט קיין פארטייען און פאליטיקער, און וואס איהר זאגט וועגען דעמאגאגיע און פערדארבענהייט, זענען דאס אזעלכע ווערטער, וועלכע האבען שוין איצט בלויז א היסטארישע בעדייטונג.

— ווי עס ווייזט אויס, האט זיך די מענשליכע נאטור אליין אויך זעהר אומגעביטען? — האב איך געזאגט.

— אויף א האר אויך ניט, — איז געוועזען דער ענטוועך פון דר. ליט. — עס האבען זיך נאר געענדערט די מענשליכע לעבענסבעדינגונגען און מיט זיי אויך די אורזאכען פון דער מענשליכער פערדארבענהייט. די איינריכטונג פון דער געזעל-שאפט אין אייער צייט איז געוועזען אזעלכע, אז די בעאמטע (טשינאווניקעס) זענען שטענדיג געשטאנען ביי'ם נסיון און האבען געהאט די מעגליכקייט צו געברויכען די מאכט פאר'ן אייגענעם נוצען. ביי אזעלכע אומשטענדען איז גאר א וואונדער, אז איהר האט זיי גאר איבערהויפט געקאנט אנטרויען וועלכע עס איז געזעל-שאפטליכע אנגעלעגענהייטען. איצט איז די געזעלשאפט אזוי איינגעארדנעט, אז א בעאמטער, וויפיעל לוסט ער זאל דערצו ניט האבען, קאן נישט אויסנוצען זיין מאכט פאר אייגענע, אדער פאר זיינעם א פריינדס אינטערעסען. ער קאן זיין א געמיינער בעאמטער, א פערדארבענער אבער קאן ער שוין ניט זיין, ווייל עס איז קיין אורזאך ניטא, ער זאל דאס ווערן. דאס סאציאלע סיסטעם בעלוינט מעהר קיינעם ניט פאר אונעהרליכקייט. איב-ריגענס זענען דאס אזעלכע זאכען, וועלכע איהר וועט פערשטעהן ערשט מיט דער צייט, ווען איהר וועט מיט אונז מעהרער בע-קאנט ווערן.

— איהר האט דאך מיר אבער ביז יעצט נאך אלץ ניט ערקלערט, ווי אזוי איהר האט פערענטווערט די ארבייטער-פראגע, —

האב איך בעמערקט. — נאכדעם אז דאס פאלק האט איבערנומען די פערוואלטונג איבער פאבריקען, מאשינען, אייזענבאהנען, לאנד־און בערג־ארבייט און איבערהויפט איבער'ן גאנצען לאנדס' קאפיטאל, איז דאך די ארבייטער־פראגע נאך אלץ געבליבען אונפערענטווערט. געהמענדיג אויף זיך די אויפגאבען פונ'ם קאפיטאל, האט דאך דאס פאלק איבערגענומען אין דער זעלבער צייט אויך אלע שוויריגקייטען, וואס זענען געוועזען פערבונדען מיט איהם.

— ניין, — האט מיין בעל הבית געענטווערט, — פון דער מינוט אן, וואס די נאציע האט אויף זיך איבערגענומען די אויפגאבע פון איירע קאפיטאליסטען, זענען די אלע בעשווערונגען געפאלען. די ארגאניזאציע פון דער נאציאנאלער ארבייט אונטער איין פערוואלטונג איז געוועזען די פולשטענדיגע לעזונג פון יענער ארבייטער־פראגע, וואס האט אין איער צייט און ביי איער סיסטעם אויסגעזעהן פאר אונלעזבאר. ווען די נאציע איז געווארען דער איינציגער בעל־הבית, זענען אלע בירגער, טאקי צוליעב זייער בירגערטום, געווארען ארבייטער און האבען פערטיילט צווישען זיך די גאנצע נאציאנאלע אינדוסטריע.

— איהר האט, הייסט עס, גאנץ איינפאך אנגעווענדעט דעם פרינציפ פון אלגעמיינעם מיליטערדיענסט, ווי מען האט עס פערשטאנען אין אונזער צייט, אויף דער ארבייטער־פראגע?

— יא, כמעט אזוי. ווי נאר די נאציע איז געווארען דער איינציגער קאפיטאליסט, איז דאס פאלק שוין געוואוינט געווען צו'ם געדאנק, אז יעדער בירגער, אהן אונטערשיעד פון שטאנד, איז מחויב אבצוהיטען דעם מיליטערדיענסט צו בעשיצען דעם וואהלשטאנד פון פאטערלאנד. עס איז אלזא לייכט געווען איינצוזעהן אויך דעם חוב פון יעדען בירגער מיטצוהעלפען דעם לאנד אין מאטעריעלער, ווי אין גייסטיגער ארבייט; אבער דאס דורכצופיהרען מיט פולער איבערצייגונג האט מען געקאנט ערשט דאן, ווען דאס פאלק אליין איז געווארען דער אנפיהרער פון דער ארבייט. קיין ארבייטסארגאניזירונג איז ניט מעגליך געוועזען, ווי לאנג די מאכט צו פערטיילען די ארבייט האט זיך געפינען

אין די הענד פון הינדערטער אָדער טויזענדער פּערזאָנען אָדער קאָמפּאַניעס, צווישען וועלכע עס איז קיינמאָל קיין שלום ניט גע־וועזען. עס פּלעגט זעהר אָפט טרעפען, אז אַ גרויסע צאָהל מענשען, וועלכע האָבען פערלאַנגט אַרבייט, האָבען זי ניט בעקומען; און פערקעהרט, די יעניגע, וועלכע האָבען געוואָלט אויסמיידען אַרבייטען, האָבען דאָס זעהר לייכט געקאָנט אויספיהרען.

— זענען איצט אַלע געצוואונגען צו דינען אין דער אָרגאַניזירטער אינדוסטריע?

— איהר האָט אַ טעות, — האָט דער דר. געזאָגט. — אין דער איצטיגער צייט איז די אַרבייט געוואָרען אַזוי נאַטירליך און פּאַר אַלעמען פערשטענדליך, אַז צווינגען צו איהר איז גאָר איבריג. דעם מענשען, וועלכען מען וואָלט דאַרפען צווינגען צו דער אַרבייט, וואָלטען אַלע פעראַכטעט. אונזער גאַנצע גע־זעלשאַפטליכע אָרדנונג איז געגרינדעט אויף דעם פּרינציפּ פון אַלגעמיינער אַרבייט, און ווען עמיצער פון די בירגער וואָלט זי וועלען אויסמיידען, וואָלט ער ניט געפינען קיין מיטלען צו פער־זיכערן זיין עקזיסטענץ. ער וואָלט געצוואונגען געוועזען אָבצו־שיידען זיך פון דער וועלט, זיך אָבשניידען פון דער געזעלשאַפט מיט איין וואָרט, — זיך אליין צו נעהמען דעם טויט.

— איז עס מעגליך, אַז אין דער אינדוסטריעלער אַרמעע דינט מען דאָס גאַנצע לעבען?

— אָ, ניין! די דינסט־צייט הויבט זיך אָן שפּעטער און ענדיגט זיך פריהער, אַלס דער דורכשניטליכער אַרבייטספּעריאָד אין אַנדער צייט. אַנדערע ווערקשטאַטען זענען געוועזען פערפילט מיט קינדער און אַלטע לייט; ביי אונז ווערט די יוגענד־צייט אָבגעגעבען אויף די ערציהונג אויף גייסטיגע און פיזישע ענט־וויקלונג; קוים הויבען — אָן די פיזישע קרעפטען שוואַכער צו ווערן לאָזען מיר דעם אַרבייטער אָב אינגאַנצען, ער זאָל רוהען און הנאה האָבען פון דער וועלט. די צייט פון אַרבייטס־דינסט הויבט זיך אָן ביי אונז ענדע ערציהונגספּעריאָד, ד. ה. פון דעם 21־טען יאָהר און ענדיגט זיך אויפ'ן 45־טען יאָהר. נאָך דעם 45־טען יאָהר קאָן יעדער בירגער, חאָטש ער האָט שוין

דעם אַלגעמײַנעם אַרבײַטס־דינסט געענדיגט, אין אַ נויט, ווען עס טרעפט אַ קריטישע לאַגע, דאָס מען פאָדערט אַ סך אַרבײַט, אַ מאָל געראָפען ווערן ביז 55 יאָהר אַלט; אַזעלכע צופאַלען טרעפען אָבער זעהר זעלטען. דער 15־טער אָקטאָבער פון יעדען יאָהר הײַסט בײַ אונז דער מושטירונגס־טאָג אָדער דער פּריזיוו־טאָג, ווײַל די יעניגע, וואָס האָבען דערגרייכט דעם 21־טען יאָהר, ווערען אין דעם טאָג צוגענומען צו אַרבײַטסדינסט, און צוגלײַך די יעניגע, וועלכע האָבען נאָך אַ 24־יעהריגען דינסט דערגרייכט דעם 45־טען יאָהר, ווערען מיט כּבוד פון איהם בעפרײַט. דער טאָג איז בײַ אונז זעהר אַ וויכטיגער: פון איהם אָן צעהלען מיר אַלע אַנדערע בעגעבענהײַטען פון אונזער לעבען, דאָס איז אונזער אָלימפּיאַדע; דער אונטערשיעד איז נאָר דערין, וואָס ער איז בײַ אונז אַ יעהרליכער.

VII.

— מיר דאַכט, — האָב איך איהם געזאָגט, — נאָכדעם אַז איהר האָט שוין די גאַנצע אינדוסטריעלע אַרמעע צונויפגעזאַמעלט, הויבען זיך ערשט אָן שוויריגקייטען, ווײַל די פערגלײַכונג מיט דער קריגס־אַרמעע קאָן מען דאָ ניט בענוצען. ווערענד די סאָלדאַטען האָבען נאָר שטענדיג צו טהון איין פּראָסטע אַרבײַט, זיך אויסלערנען, ווי זיך צו בעגעהן מיט וואָפען, צו מאַרשירען און צו שטעהן אויף דער וואַכט, — מוז די אינדוסטריעלע אַרמעע אויסלערנען הינדערטער פערשיעדענע מלאכות און בעשעפטיגונגען. וואָס פאַר אַפּערוואַלטונגסטאַלאַנט מוז מען דערצו האָבען, מען זאָל קאָנען מיט שׂכל אײַנטײַלען יעדען מיטגליעד די אָדער יענע אַרבײַט און בעשעפטיגונג, צו וועלכע יעדער איז פעהיג.

— די פערוואַלטונג האָט גאָר ניט נויטיג זיך אַרײַנצומישען אין די אַרבײַטספערטײַלונג.

— ווער דען פערנעהמט זיך מיט דעם איינטיילען? — האב איך געפרעגט.

— יעדער בירגער קלייבט אליין אויס פאר זיך די ארבייט, צו וועלכער ער האט מעהר געבוירענע פעהיגקייטען. דער פרינציפ, אויף וועלכען עס איז געגרינדעט די ארגאניזאציע פון אונזער אינדוסטריעלער ארמעע, בעשטעהט דערין, אז די נאטירליכע פעהיגקייטען פונ'ם מענשען, סיי מאראלישע, סיי פיזישע, בעשטימען, וואס פאר אנ'ארבייט ער קאן איבערנעהמען, וואס זאל ברענגען מעהר נוצען דער נאציע, ווי אויך איהם אליין. אויב די אלגעמיינע דיענסט-פפליכט אין דער אדער יענער פארם קאן ניט אויסגעמיידט ווערן, עקזיסטירט אבער דערפאר די פרייע וואהל פון ארבייט, אויף וויפיעל עס שטערט נישט דער נויטיגסטער רעגוליערונג. אזוי ווי די צופריעדענהייט פונ'ם ארבייטער הענגט-אב אין דער דיענסט-צייט דערפון, אויב ער האט אויסגעקליבען א מלאכה נאך זיין אייגענעם געשמאק, דעריבער קוקען זעהר נאך די עלטערן און לעהרער די נייגונג פון די קינדער פון דער יוגענד אן. דער וויכטיגסטער טייל פון אונזער ערציהונג בעשטעהט אין דעם אויסלערנען דאס סיסטעם פון דער נאציאנאלער אינדוסטריע און איהר געשיכטע, ווי אויך די בעקאנטשאפט מיט די הויפט-טיילען פון האנדעל. חאטש די האנד-ארבייט געהט ניט אריין אין דאס פראגראם פון דער בילדונג, וואס ענטהאלט אין זיך אלגעמיינע וויסענשאפטען, פון דעסטוועגען ווערט געגעבען אונזער יוגענד טעארעטישע ידיעות איבער פערשיעדענע מלאכות. אויסערדעם, בעזוכען זיי גאנץ אפט די ווערקשטאטען און פאהרען שטענדיג אויף עקסקורסען (א רייזע צו א וויסענשאפטליכען צוועק) צו בעקוקען פאבריקען און געשעפטען. אין אייער צייט האט זיך א בירגער ניט געשעמט דערמיט, וואס ער האט פערשטאנען בלויז זיין אייגען געשעפט און איז געווען אין אלע אנדערע אנ'עם-הארץ; ביי אונז קאן אזא אונוויסענהייט ניט שטימען מיט דער אידעע — יעדער איינציגער זאל האבען די מעגליכקייט אויסצוקלייבען א ספעציעלע בעשעפטיגונג, צו וועלכער ער האט מעהר לוסט און פעהיגקייט. געוועהנליך ווערט שוין דער יונגער-

מאן בעקאנט מיט א צייט פריהער, איידער ער טרעט ארײן אין דיענסט, מיט דער ארבייט, מיט וועלבער ער קלערט זיך צו בעשעפטיגען; ער געוואוינט זיך גאנץ גוט איין צו דעם סארט ארבייט, און ער ווארט שוין אונגעדולדיג אויף די צייט, ווען ער וועט שוין קאנען א מאל אנהויבען. אין פאל, ווען ער האט איבערהויפט ניט קיין בעזונדערע פעהיגקייטען און האט צו דער צייט קיין פאך ניט אויסגעקליבען, דאן גיט איהם די רעגירונג אליין אזא ארבייט, וואס זאל איהם ניט זיין אזוי שווער.

— עס איז דאך אבער געוויס אונמעגליך, אז די צאהל פון די, וואס קומען זיך מעלדען אויף א בעשטימטע בעשעפטיגונג, זאל פינקטליך שטימען מיט דער צאהל ארבייטער, וועלבע עס פאדערט זיך אין דיעזען פאך. עס מוז, אלזא, זיין א מאל מעהרער און א מאל וועניגער, אלס די נאכפראגע איז, — האב איך בעמערקט.

— איהר האט א טעות, — האט מיר דער דר. געענטווערט. — אז דער אנגעבאט פון די פרייוויליגע זאל שטימען מיט דער נאכפראגע, — דאס האט שוין די פערוואלטונג איהר אויפגאבע צו זארגען דערפאר. אויב מען זעהט, אז דער אנגעבאט איז אין עפעס א פאך גרעסער, אלס די נאכפראגע, נעהמט מען דערפון ארויס, אז דיעזע מלאכה ציהט־צו מעהר מענשען אלס אנדערע. פערקעהרט, אויב די צאהל פון דעם אנגעבאט איז קלענער פון דער נאכפראגע, פערשטעהט מען דערפון, אז די פראפעסיע איז א שווערע. די אויפגאבע פון דער פערוואלטונג איז אויסצוגלייכען די אנציהונגס'קראפט פון אלע מלאכות פאר די, וואס האבען צו זיי א נייגונג. דאס בעקומט מען דורך דעם, וואס מען מאכט פערשידען דעם ארבייטס־טאג אין פערשידענע מלאכות. די לייכטערע ארבייט, וואס ווערען געמאכט ביי בעסערע בעדינגונגען, האבען אויף אזא אופן א גרעסערן ארבייטס־טאג. אין דער צייט וואס שווערערע ארבייט, ווי צ. ב. ש. בערג־ארבייט (וואו עס ווערען געגראבען שטיינקויהלען, מעטאלען א. ד. ג.) האבען א קלענערן ארבייטס־טאג. ביי אונז איז ניטא אזא טעאריע, וועלבע זאל גענוי בעשטימען פאראויס די שווערקייט פון

יעדער ארבייט. די פערוואלטונג פיהרט זיך דא לויט דעם פרינציפ, אז קיין מענש דארף ניט ארבייטען שווערער, אלס דער אנדערער, און אין דעם פאל קאן מען דאס דערגעהן פון די ארבייטער גופא: דאס ווערט אויסגעדריקט דורך די פערגרעסערונג אדער פערקלענערונג פון דער צאהל פרייוויליגע אויף א בעשטימטע מלאכה. אויב עס איז דא אזא שווערע מלאכה, וואס די ארבייטער וואלטען אפילו פאדערן צו בעשעפטיגען זיך מיט איהר נישט מעהר אלס צעהן מינוט, וואלט מען אזא פאדערונג אויך געוויס נאכגעגעבען; און אויב אויף א מלאכה וואלטען זיך גאר קיין בעלנים נישט געפינען, וואלט מען זיך בעגאנגען אינגאנצען אהן איהר. אבער פאקטיש, פערשטעהט זיך, איז גאנץ גענוג צו פערקלענערן אדער צו פערגרעסערן דעם ארבייטסטאג, אום צו בעקומען די נויטיגע צאהל ארבייטער פאר יעדע מלאכה. נאר לאמיר אפילו רעכענען, אז די אונפערמיידליכע שווערקייט און געפאהרען, וואס זענען פערבונדען מיט עפעס א בעשעפטיגונג, וואלטען געוועזען אזוי גרויס, אז קיין גוטע בעלויהנונג און אנדערע נוצען וואלטען ניט געקאנט גובר זיין דעם מענשליכען האס צו דעם דאזיגען פאך, — דאן דארף נאר די פערוואלטונג איהם אויסשליסען פון דער אלגעמיינער צאהל מלאכות, איהם ערקלערען אלס א שעדליכען און צו פערשפרעכען א פאלקס־דאנק דעם, ווער עס וועט איהם אויסקלייבען, — וועלען זיך שוין געפינען בעלנים אויף איהם. אונזערע יונגעלייט זענען זעהר עהרגייציג און לאזען ניט דורך קיין געלעגענהייט זיך אויסצוצייכנען. דערפון וועט איהר שוין פערשטעהן, אז דאדורך, וואס יעדערער קלייבט זיך אויס לויט פרייען ווילען א ספעציעלע ארבייט, זענען די אונגעזונדע ארבייטס־אומשטענדען און געפאהרען פון זיך זעלבסט פערשוואונדען געווארען: געזונדהייט און זיכערקייט זענען די נויטווענדיגסטע בעדינגונגען אין יעדען אינדוסטריעלען פאך. די נאציע פערניכטעט ניט איהרע ארבייטער טויזענדערווייז, ווי עס האבען געטהון די פריוואט־קאפיטאליסטען און אקציענ־געזעל־שאפטען אין אייער צייט.

— ווי איז, ווען עס מאכט זיך א איבערפלוס אין ארבייטער

וואס ווילען בעטרעטען איין און דעמזעלבען פאך, וועמען פון זיי וועט איהר בעסער אננעהמען?

— בילכער זענען די, וואס האבען ערוואָרבען מעהר קענטעניסען אין דעם פאך, צו וועלכען זיי אלע שטרעבען. איבעריגענס, ווערט קיינעם, וועלכער פערלאנגט דורכאויס אין פערלויף פון איינינע יאהר צו בעקומען א בעשטימטע בעשעפטיגונג, ניט ענטזאגט. אויב א בירגער קאן גלייך ניט בעקומען אנ'אָרט אין זיין אויסדערוועהלטען פאך, בעקומט ער געוועהנליך אנדערע ארבייט, חאטש ער האט אין זיי א קלענערן בעגריף. יעדער איינציגער קאן פרובען זיין טאלענט ניט דוקא אין איין פאך, נאר אין 2—3, אזוי, אז ווען ער הויבט־אן זיין קאריערע אדער ווען ער האלט ביי איהר ענדע, צוליעב דעם פארשריט אין די ערפינדונגען אדער ענדערונג אין דער נאכפראגע האט ער די מעגליכקייט צו בעטרעטען זיין פאך. אט דער פרינציפ פון זייטיגער בעשעפטיגונג איז פאר אונזער סיסטעם זעהר וויכטיג. איך מוז אייך נאך זאגען, אז די פערוואלטונג האט דאס רעכט, ניט אבטרעטענדיג בכלל פון פרייען ווילען ביי'ם אויסקלייבען א מלאכה, צונויפצורופען, ווען עס ווערט פלוצלונג א מאנגעל אין פרייווילינע פאר עפעס א ספעציעלעם האנדווערק, אדער אין א אונגעריכטער נויטווענדיגקייט אין ארבייטס־קראפט, בשעת עס פערגרעסערט זיך די נאכפראגע, בעזונדערע פרייווילינע אדער איינצוציהען פון אנדערע ארבייט די נויטיגע ארבייטס־קראפט. געוועהנליך ווערען אין אזא פאל גענומען ניט קיין אויסגעלערענטע, פראסטע ארבייטער.

— ווי ווערען אבער די פראסטע ארבייטער ביי אייך צוזאמענגערופען? — האב איך געפרעגט. — איך גלויב, אז אין דעם פאך וועט קיינער פרייווילינ ניט אריינטרעטען.

— ביי אונז איז א כלל, אז אלע רעקרוטען פון דער אינדוסטריעלער ארמעע מוזען אבדינען אין דער אבטיילונג ניט ווייניגער פון דריי יאהר. ערשט נאך דעם פעריאד, אין וועלכען דער יונגערמאן טהוט אלע ארבייט נאכ'ן בעפעהל פון זיין אויבער (נאטשאלניק), האט ער דאס רעכט אויסצוקלייבען א ספעציעלע

אַרבייט. אָט די דריי יאָהר פון שטרענגער דיסציפּלין קאָן קיינער ניט אויסמיידען, און די יונגעלייט זענען גליקליך, ווען זיי ווערען פּטור פון דער שטרענגער שולע און קאָנען שוין אויסקלייבען לויט פרייען ווילען אַ וועלכע עס איז בעשעפטיגונג. ווען עס וואָלט זיך געפינגען אזאַ נאַרישער מענש, וואָס וואָלט ניט אויסגעקליבען קיין ספּעציעלען פאַך, וואָלט ער גאַנץ איינפאַך געבליבען אַ פּראָסטער, געוועהנליכער אַרבייטער. דאָס קומט אָבער פאַר זעהר זעלטען. דערביי דאַרפט איהר אויך ניט פערגעסען, אַז קיינער איז ניט מחויב זיך צו בעשעפטיגען מיט איין ספּעציעלער אַרבייט דאָס גאַנצע לעבען. פערקעהרט, עס ווערט יעדען אַרבייטער ערלויבט, נאַטירליך אונטער געוויסע בעדינגונגען און אין שטימונג מיט די פאָדערונגען פון דיענסט, פריי אַריבערצוגעהן אין אַנ׳אַנדער אינדוסטריע־צווייג, אויב ער ווייסט, אַז אין יענעם פאַך וועט איהם זיין בעסער צו אַרבייטען, אַלס אין דעם פריהערדיגען. אויסערדעם, קאָן אַנ׳אַרבייטער, אויך אונטער געוויסע בעדינגונגען און ניט צו־אָפט, ווערען אַריבערגעפיהרט אין אַנ׳אַנדער שטאָדט אין דעם זעלבען אינדוסטריעלען פאַך, אויב ער פערלאַנגט עס איבער געוויסע אורזאַכען. אין אייער סיסטעם האָט אויך געקאָנט אַ אונצופריעדענער אַרבייטער זיך ענטזאַגען פון דער שטעלע, דאַן אָבער וואָלט ער פערלוירען זיין גאַנצע חיונה. ביי אונז אָבער איז די צאָהל מענשען, וואָס ווילען וואַרפען אַנ׳איינגעוואוינטע בעשעפטיגונג צוליעב אַ נייער און זיך שיידען מיט אַלטע פריינד און גענאָסען — זעהר קליין. נאָר די שלעכטע אַרבייטער האָבען דאָס רעכט, ווי וויים דאָס געזעץ ערלויבט, אומצובייטען די מלאָכה. איבערגעהן אויף אַנ׳אַנדער פאַך אָדער אינגאַנצען וואַרפען די אַרבייט, ווען דאָס געזונד פאָדערט עס, ווערט אומגעזוימט ערלויבט.

— פאַר דעם גאַנג פון דער אינדוסטריע, — האָב איך בעמערקט, — מוז דאָס סיסטעם געוויס גוט זיין; אָבער איך זעה ניט, אַז דאָס זאָל ברענגען אַ גלייכען נוץ פאַר די יעניגע, וועלכע דיענען דער געזעלשאַפט מיט׳ן קאָפּ אַנשטאָט מיט די הענד. איהר קאָנט דאָך, נאַטירליך, אָהן געלעהרטע מענשען, אָהן קאָפּ־

ארבייטער ניט אויסקומען. ווי ווערען זיי אויסגעקליבען פון צווישען די, וואס דינען אלס לאנדארבייטער אדער בעלי-מלאכות? דאס מוז דאך געפיהרט ווערן זעהר פארזיכטיג.

— אזוי איז עס טאקי אין דער ווירקליכקייט, — האט דער דר. געענטווערט. — עס איז דא נויטיג זעהר פארזיכטיג צו זיין, דעריבער לאזען מיר איבער די פראגע, מיט וואס זיך צו בעשעפטיגען, מיט'ן קאפ אדער מיט דער האנד, דעם בירגער אליין. ווען ער ענדיגט זיין דרייעהריגען דיענסט, וואס יעדער איינציגער מוז איהם דורכמאכען, פערשטעהט ער שוין אליין, וואס עס וועט פון איהם ארויסקומען: א קינסטלער אדער א געלעהרטער, א לאנדארבייטער אדער א בעלי-מלאכה. אויב ער פיהלט, אז ער קאן בעסער ארבייטען מיט'ן מח, איידער מיט די מוסקעלן, געפינט ער אלע נויטיגע מיטלען ווי אויסצובילדען זיך, צו ענטוויקלען אין זיך די פעהיגקייט. די שולען פאר טעכניק, מעדיצין, מוזיק און אלע אנדערע העכערע וויסענשאפטליכע לעהרען אדער קונסט זענען אפען פאר אלעמען אין יעדער צייט.

— זענען אקארשט ניט פול די שולען מיט יונגעלייט, וואס מיינען אויסמיידען אויף אזא'ן אופן די ארבייט?

דער דאקטאר האט א שמייכעל געטהון אביסעל סאר-קאסטיש.

— זייט רוהיג, קיין איינער טרעט נישט אריין אין די פראפעסיאנעלע שולען, כדי ניט צו ארבייטען; זיי זענען בעשטימט פאר די יעניגע, וועלכע האבען א בעזונדערן לוסט און פעהיגקייט צו די זאכען, וואס ווערען דארט געלערנט, און ווער עס האט ניט די פעהיגקייטען, וועט בעסער זיין צופריעדען צו ארבייטען 2 מאל אזויפיעל אין זיין מלאכה, איידער צו זיין א שילער אין דער פראפעסיאנעלער שולע. נאטירליך האבען פיעלע א טעות אין זייער פעהיגקייט און זעהענדיג, אז זיי טויגען ניט צו דער שול-לעהרע, געהען זיי פון דארטען א וועק און קעהרען זיך אום צוריק צו דער אינדוסטריעלער ארבייט. דאס איז פאר זיי קיין בושה ניט, ווייל דער צוועק פון דער געזעלשאפט איז נאר צו ענטוויקלען יענע טאלענטען, וועלכע קאנען זיך ארויסווייזען ביי

דעם, ווער עס האָט זיי, דורך גוטע אויסבילדונג. די פּראָפעסיאָנעלע שולען פלעגען אין אייער צייט אַרויסגעבען דיפּלאָמען גאַנץ אונפעהיגע פערזאָנען, וועלכע האָבען נאַכהער בעטראָטען בעשטימטע שטעלען. אונזערע שולען זענען פון פאָלק גופא געגרינדעט, און אויב עס ענדיגט ווער אין זיי אַ קורס, בעווייזט עס, אָהן צווייפעל, אַז ער האָט אַ בעזונדערן טאַלענט אין אַ בעשטימטער פּראָפעסיע.

— אָט די פּראָפעסיאָנעלע בילדונג, — האָט פאָרטגעזעצט דער דר., — איז פאַר אַלעמען אָפען ביז 35 יאָהר אַלט. דער נאָך נעהמט מען זיי שוין מעהר ניט אָן צו שטודירען. דען אויף אַזאַ'ן אופן וואָלט זיי געבליבען זעהר ווענינ צייט צו דינען דער געזעלשאַפט. אין אייערע צייטען האָבען נאָך גאָר יונגע יונגלעך זיך געמוזט אויסקלויבען אַ פּראָפעסיע, און דעריבער האָבען אָפט די יונגע מענשען ניט פערשטאַנען זייער טאַלענט. איצט אָבער איז אַנערקענט, אַז ביי אייניגע ענטוויקלען זיך די געבוירענע פעהיגקייטען פיעל שפּעטער, אַלס ביי אַנדערע, און דעריבער, חאָטש אַ יונגערמאַן קאָן זיך אויסקלייבען אַ פּראָפעסיע פון 24 יאָהר אַלט, פון דעסטוועגען דערלעגט מען איהם נאָך 11 יאָהר דערויף.

ווען מיר האָבען געענדיגט רעדען וועגען דער פּראָפעסיאָנעלער בילדונג, האָב איך בעריהרט די פראַגע, וואָס האָט מיך זעהר אינטערעסירט, נעמליך, אויף וואָס פאַר אַ'נאופן עס ווערט פאַנאַנדערגעטיילט די שכירות.

— פון דער צייט־אָן, וואָס די נאַציע איז געוואָרען דער איינציגער בעל־הבית, דאַרף די רעגירונג איינאָרדנען און בעשטימען דעם אַרבייטסלוין, ד. ה. וויפיעל יעדערער, פון דעם דאָקטאָר ביז דעם טאָגאַרבייטער, זאָל פערדיענען. איך קאָן אייך זאָגען, אַז אין אונזער צייט האָט מען דאָס סיסטעם ניט געקאָנט אַריינפיהרען אין לעבען, און איך פערשטעה ניט, ווי מען האָט דאָס גאָר איצט געקאָנט, סיידען די מענשליכע נאַטור האָט זיך געענדערט. אין מיין צייט איז קיינער ניט געוועזען צופריעדען מיט זיין געהאַלט אָדער אַרבייטסלוין. אָפילו ווען דער אַרבייטער

האָט גוט געוואוסט, אז ער בעקומט גאַנץ גענוג, איז ער דאָך געווען אונרוהיג דעריבער, וואָס זיין בעקאַנטער בעקומט מעהר פון איהם, דאָס איז איהם ניט אָנגעשטאַנען. היינט שטעלט זיך פאָר די לאַגע פון דער רעגירונג, ווען די אַלגעמיינע אונצופריעדענהייט, וואָס איז געוואָרען אויסגעדריקט דורך שטרייקען און קללות געגען די אונצעהליגע אונטערנעהמער, וואָלט זיך אויסגעגאָסען אויף איהר אַליין!

— זעהר ריכטיג, זעהר ריכטיג, — האָט דער דר. געענטווערט מיט אַ שמייכעל. — אַן'אַלגעמיינער אויפשטאַנד וואָלט געקומען ביי דעם ערשטען צאָהלונגסטאָג, און אַ אויפשטאַנד, וואָס געהט דירעקט געגען די רעגירונג, הייסט אַ רעוואָלוציע.

— ווי קאָנט איהר אָבער אויסמיידען אַ רעוואָלוציע אין אַ צאָהלונגסטאָג? — האָב איך זיך פעראינטערעסירט. — מעגליך, אז אַ נייער פילאָזאָף האָט ערפינדען אַ נייעם רעכנונג־סיסטעם, וואָס בעפריעדיגט אַלעמען, בעשטימענדיג דעם געוויען ווערטה פון יעדער סאָרט אַרבייט, סיי פיזישע, סיי גייסטיגע, אָדער די מענשליכע נאַטור אַליין האָט זיך אַזוי פערענדערט, אז קיינער זאָרגט שוין מעהר ניט פאַר אייגענע אינטערעסען, נאָר פאַר פרעמדע. די פראַגע האָט געמוזט ערלעזט ווערען אויף איינעם פון די ביידע אופנים.

— נישט דאָס און נישט יענס, — האָט דער דר. לאַבענדיג געענטווערט. — און איצט, הער ווערסט, האָט ער ווייטער געזאָגט. דאַרפט איהר ניט פערגעסען, אז איהר זענט מיינער אַ פאַציענט (חולה), ווי אויך מיין גאַסט, און דעריבער ערלויבט מיר אייך צו דערמאָנען, אז עס איז שוין צייט שלאָפען צו געהן. דער זייגער האַלט שוין נאָך דריי. מאָרגען, ווען איהר וועט זיך אַ ביסעלע אויסרוהען, וועלען מיר ווייטער שמועסען.

— איהר זענט אַוודאי גערעכט, — האָב איך געזאָגט, — אָבער איך צווייפעל, אויב דאָס קאָן אויסגעפיהרט ווערען.

— וועגען דעם וועל איך שוין זאָרגען, — האָט דער דר. געענטווערט, און האָט מיר גלייך געגעבען אויסצוטרינקען אַ גלאָז

ווײַן אָדער אַנ'אַנדער געטראַנק, פון וועלכען איך האָב זעהר גיך אײַנגעשלאָפען.

VIII.

ווען איך בין אויפגעשטאַנען פון שלאָף, האָב איך זיך געפיהלט זעהר מונטער און בין געבליבען אַ רעכטע צײַט ליגען אין בעט דרימלענדיג, צו געניסען אַ ביסעל קערפערליכען תענוג. די אײַנדריקען פון נעכטיגען טאָג, מײַן ערוואַכען אין צוויטויזענדסטען יאָהר, דאָס אויסזעהן פון נײַען באָסטאָן, די בעקאַנטשאַפט מיט מײַן בעל־הבית און זײַן פאַמיליע און די וואונדערבאַרע זאַכען, וואָס איך האָב פון זיי געהערט, — דאָס אַלעס איז אינגאַנצען פון מײַן זינען אַרויס. איך האָב מיר פאָרגעשטעלט, אַז איך געפין זיך בײַ זיך אין שלאָפצימער, און די פאַנטאַזיע־בילדער, וואָס איך האָב געזעהן, האַלב אין חלום און האַלב אויפ'ן וואָהר, האָבען געהאַט אַ שײַכות צו מײַן פריהעריגען לעבען. דרימלענדיג, האָב איך זיך דערמאָנט אָן אַלע אײַנצעלהײַטען פון יענעם פרעהליכען דעקאָראַציאָנסטאָג, מײַן שפּאַציערגאַנג מיט יהודית'ן און איהר משפּחה צו'ם באַרג אויבערן און דעם מיטאָג מיט זיי צוזאַמען, קומענדיג צוריק אַ היים. איך האָב זיך דערמאָנט, ווי שען יהודית האָט אין יענעם טאָג אויסגעזעהן, און דערפון האָב איך אָנגעהויבען צו קלערען פון אונזער חתונה; אָבער ווי נאָר איך האָב דערפון אָנגעפאַנגען צו טראַכטען, האָט זיך מײַן דרימעל איבערגעריסען: איך האָב זיך דערמאָנט אָן דעם בריעף, וואָס איך האָב פון אָווענד בעקומען, אין וועלכען דער בוימײַסטער האָט מיר מודיע געווען פון די נײַע שטרײַקען, וואָס האָבען געקאָנט אָבציהען דאָס ענדיגען מײַן הויז. דער וועהטאָג, וואָס מיר האָט די ערינערונג אָנגעמאַכט, האָט מיר אינגאַנצען צעשלאָגען דעם שלאָף. איך האָב זיך דערמאָנט, אַז איך האָב בעשטעלט מיט'ן בוימײַסטער זיך עלף אַ זייגער צו טרעפען, זיך

דורכצושמועסען מכּח דעם שטרייק, און עפּענענדיג די אויגען האָב איך גלייך אַ קוק געטהון אויפ'ן זייגער, וואָס איז געהאָנגען צופוסענס איבער מיין בעט, אָבער קיין זייגער האָב איך דאָרטען ניט געפינען. אויסערדעם, האָב איך בעמערקט, אַז איך געפין זיך גאָר איבערהויפּט ניט אין מיין צימער. שנעל אויפהייבענדיג זיך פון קישען, האָב איך ווי צעמישט גענומען אַרומקוקען מיין מערקווירדיגע וואָהנונג. עס זענען אַוועק אייניגע סעקונדען, ווי איך בין אַזוי געזעסען אין בעט, וואַרפענדיג אַרום זיך אַ צעמישטען בליק, און ניט זייענדיג אימשטאַנד זיך ריכטיג פאָרצושטעלען, וואָס עס טהוט זיך מיט מיר און וואו איך בין אין דער וועלט.

עס גיט גאָר קיין ווערטער ניט אויסצודריקען די גייסטיגע ליידען, וואָס איך האָב אויסגעליטען אין דער קורצער צייט. איך געדענק ניט, ווי לאַנג דער דאָזיגער צושטאַנד האָט געדויערט, נאָר מיר האָט זיך אויסגעדוכט — אַן אייביגקייט; ענדליך האָב איך זיך דערמאָנט, ווער איך בין, ווי אַזוי איך בין אַהער אַריינגעפאַלען, און אַז די אַלע מעשׂיות פון נעכטיגען לעבען, וואָס זענען ניטלאַנג דורכגעפלויגען אין מיינע געדאַנקען, האָבען געהערט צו אַזאַ דור, וואָס איז שוין לאַנג-לאַנג געוואָרען תהו ובהו. אַרויסשפּרינגענדיג פון בעט, בין איך געבליבען שטעהן אין מיטען צימער און געדריקט מיט די הענד די שלייפען, כּדי איינצושטילען דאָס קלאַפּען פון די אָדערן. נאָכדעם בין איך צוריקגעפאַלען אויף דאָס בעט, איינגעגראָבען דעם קאָפּ אין קישען און געליגען אונבעוועגליך. די אונפערמיידליכע רעאַקציע נאָך דער גייסטיגער אָנשטרענגונג, דאָס גייסטיגע פיעבער, וואָס האָט פערטראָטען דעם פּלאַץ פון מיין שרעקליכער אויפרעגונג, זענען אָנגעקומען מיט זייער גאַנצען כּח. ווען איך האָב אָנגעהויבען פערשטעהן מיין ריכטיגע לאַגע, וואו איך האַלט אין דער וועלט, האָט מיך אָנגעכאַפּט אַ גייסטיגער קריזיס, און מיט צוזאַמענגעדריקטע צייהן און מיט אַ שווער קלאַפּענדיג האַרץ, פערקלעמענדיג זיך אָן בעט מיט אַ ווילדער קראַפט, בין איך געליגען און זיך געראַנגעלט מיט אַלע כּחות אום צופערהיטען מיין פערשטאַנד. אין מיין קאָפּ

האט זיך אלעס איבערגעמישט: געפיהלען, געוואוינהייטען, גע־דאנקען, פארשטעלונגען ווענען מענשען און זאכען. — אלעס־אלעס האט זיך געמישט און פערניכטעט געווארען, פון אלסדינג איז געווארען א מין תהו ובהו; מעהר, אלס דער רצון, איז ניט געבליעבען; נאר איז דען געוועזען דער מענשליכער ווילען אזוי שטארק, ער זאל קאנען איינשטילען דעם רוישענדען ים? איך האב גאר ניט געקאנט דערויף האפען. ווי נאר איך האב פראביערט ארומצוטראכטען מיין לאגע, האט מיר גלייך אנגעהויבען צו שווינדלען אין קאפ. איך האב געוואוסט, אז איך בין שוין ניט ווייט פון משוגעת, און אויב איך וואלט דא בלייבען איינער אליין מיט מיינע געדאנקען, וואלט איך געוויס אומגעקומען. איך האב נויטיג געהאט זיך מיט עפעס צופערנעהמען, וועניגסטינס קערפער־ליך. איך בין ארויסגעשפרינגען פון בעט, זיך האסטיג אנגע־קליידעט, געעפענט די טהיר און אראבגעגאנגען אונטען,

עס איז נאך געוועזען זעהר פריה, קוים טאג געווארען, און אין דער אונטערשטער וואהנונג האב איך נאך קיין איינציגען מענשען ניט געפינען. אין פארערהויז איז געליגען מיין הוט, און עפנענ־דיג די הויז־טהיר, וועלכע איז געוועזען ניט פעסט צוגעשלאסען, וואס האט בעוויזען, אז אין נייען באסטאן זענען קיין גנבים ניטא, בין איך ארויס אויף די גאס. צוויי שעה נאכאנאנד האב איך ארומגעוואנדערט איבער די גאסען פון דער שטאדט און אויף אזא'ן אופן האב איך אויסגעשפרייזט איינינע קווארטאלען פון איהר האלבאינזעל־טייל. אויסער אנ'אלטערטום־פארשער (חוקר קדמוניות), וואס פערשטעהט יא א ביסעל דעם קאנטראסט צווישען דעם איצטיגען און נייגצעהנטען יאהרהונדערט, וועט קיינער ניט קאנען אבשאצען, וויפיעל פערשידענע איבערראשענדע נייעסען איך האב אומעטום בעגעגענט.

בעת איך האב געקוקט אויף די שטאדט פון אונזער דאך, האט זי מיר אויך אויסגעזעהן משוגה'דיג, אבער דאס איז גע־וועזען בלויז אנ'אלגעמיינער איינדרוק. איצט האב איך ערשט פערשטאנען, וואס פאר א פערענדערונג עס איז אין איהר געווארען פון דער צייט־אן, וואס איך האב איינגעשלאפען. איינינע אלטע

צייכענס, וואס זענען נאך געבליעבען פון דאמאלס, האבען דעם איינדרוק נאך פערגרעסערט, ווארום ווען ניט זיי, וואלט זיך מיר געדוכט, אז איך בין איבערהויפט אין אנ'אנדער שטאדט. א מענש קאן פערלאזען זיין געבורטסשטאדט אין דער יוגענד, אין 50 יאהר ארום צוריקקומען און דארטען געפינען, נאטירליך, פיעלע פערענדערונגען. ער ווערט נאר פערוואונדערט, אבער ניט צעטומעלט. ער ווייסט, אז עס זענען פערלאפען פיעלע יאהרען, און אז אין איהם גופא זענען אויך פארגעקומען איינינגע פערענדערונגען. קוים־קוים וואס ער דערקענט די זעלבע שטאדט, וועלכע ער געדענקט פון זיין קינדהייט. פערגעסט אבער נישט, אז איך האב ניט פערשטאנען, וויפיעל צייט עס איז פערלאפען. מיר האט זיך געדוכט, אז נעכטען, מיט איינינגע שטונדען צוריק, האב איך נאך שפאצירט אויף די זעלבע גאסען, וואס האבען זיך יעצט אזוי געענדערט. דאס גייסטיגע בילד פון דער אלטער שטאדט, איז נאך געוועזען אזוי קלאר און פריש אין מיין פאנטאזיע, אז איך האב זיך אויף קיין אופן ניט געקאנט איבערגעבען צו דעם איינדרוק, וואס די איצטיגע שטאדט האט אויף מיר געמאכט. איך האב זיך נאר מיט איהם געראנגעלט, נישט וויסענדיג, וואס איז די וואהרהייט און וואס — די פרוכט פון מיין פאנטאזיע.

ענדליך האב איך זיך ווידער דערזעהן ביי'ם הויז, פון וואנען איך בין ארויס. מיינע פיס האבען מיך אינסטינקטיוו צוריקגעטראגען. איך האב אויף קלאר ניט געוואוסט, אז איך קעהר זיך אום א היים, דער ארט איז מיר געוועזען אזוי פרעמד, ווי אלע אנדערע ערטער אין דער שטאדט; דאסזעלבע זענען מיר די איינוואהנער אויך נייע־יעצטיגע אונבעקאנט, ווי אלע מענער און פרויען, וואס לעבען איבערהויפט איצט אויף דער וועלט. ווען די טהיר פון הויז וואלט געוועזען פערשלאסען, וואלט איך זיך אויף א זא'ן אופן דערמאנט, אז איך האב אהין ניט נאך וואס צוגעהן, און וואלט זיך אומגעקעהרט; די טהיר האט זיך אבער זעהר לייכט געעפענט. איך בין אריין אין פאדערהויז מיט אונזיכערע טריט און פון דארטען אין דאס ערשטע צימער, וואס

איך האָב אָנגעטראָפען. איך האָב זיך געזעצט אויף אַ שטוהל און פערשטעלט די פלאַמענדע אויגען מיט די הענד, אום צו פערבאָרגען פון זיך מיין אונגעוועהנליכע לאַגע. מיין אונרוהיגקייט איז געוועזען אַזוי שטאַרק, אַז עס האָט געקאָנט קומען צו אַ פיזישער איבעלקייט. עס איז אונמעגליך צו בעשרייבען מיינע ליידען אין די דאָזיגע מאָמענטען, ווען איך האָב זיך געפיהלט אַזוי אונבעהאָלפען. אין מיין פערצווייפלונג האָב איך אַ הויכען קרעכץ געטהון, פיהלענדיג, אַז אויב איך וועל אין גיכען קיין הילף ניט בעקומען, וועט איך משוגע. צו'ם גליק איז זי בייצייטענס געקומען. איך האָב פלוצלונג דערזעהן פאַר מיינע אויגען יהודית'ן. אויף איהר געזיכט האָט זיך אויסגעדריקט אַ הערצליכע סימפאַטיע.

— אַך, וואָס איז דאָס מיט אייך, העֶר וועסט? — האָט זי אויסגעשריען. — איך בין דאָ נאָך געוועזען, בעת איהר זענט אַהער אַריינגעקומען. איך האָב געזעהן, ווי שרעקליך איהר זענט צערודערט, נאָר ווי איך האָב דערהערט אייערע קרעכצען, האָב איך שוין מעהר ניט געקאָנט שווייגען. וואָס האָט מיט אייך געטראָפען? וואו זענט איהר געוועזען? וואָס קאָן איך פאַר אייך טהון?

עס קאָן זיין, אַז זי האָט מיר ניט ווילענדיג אויסגעשטרעקט די הענד פון מיטלייד, בעת זי האָט גערעדט. יעדענפאַלס האָב איך זיי אָנגענומען מיט מיינע אייגענע און זיי אינסטינקטיוו געדריקט, ווי דער, וואָס טרענקט זיך, חאַפּט זיך אָן פאַר'ן שטריק, וואָס מען וואַרפט איהם, בעת ער טוקט זיך שוין דאָס לעצטע מאָל אונטערן וואַסער. ווען איך האָב אַ קוק געטהון אויף איהר צערודערטעם, מיטליידענדעם געזיכט און איהרע פייכטע אויגען, האָט מיר דער קאָפּ אויפגעהערט צו שווינדל'ען. די צערטליכע מענשליכע סימפאַטיע, וואָס איך האָב געפיהלט אין איהר ליעבליכען האַנדדרוק, האָט מיר געגעבען די הילף, אין וועלכער איך האָב זיך אַזוי גענויטיגט. עס האָט אויף מיר אַזוי שטאַרק געווירקט, ווי איך וואָלט האָבען אויסגעטרונקען אַ וואונדערבאַרען עליקסיער.

— זאָל אייך גאָט דערפאַר בענשען! — האָב איך געזאָגט

אין אייניגע מינוטען ארום. — ער האט אייך געשיקט צו מיר פונקט צו דער צייט, אין דעם טרויעריגען, ביטערן מאמענט. איך גלויב, אז איך וואלט געוועזען ניט ווייט פון משוגעת, ווען איהר וואלט ניט קומען.

ביי די ווערטער האבען זיך טרערען בעוויזען אין איהרע אויגען.

— אך, הער וועסט! — האט זי אויסגערופען. — פאר וועלכע אונערבארמליכע מענשען איהר האט אונז געהאלטען! ווי אזוי האבען מיר דאס אייך געקאנט איבערלאזען אליין אויף אזא לאנגע צייט! אבער איצטער איז שוין אלעס פארביי, ניט אמת?

יא, — האב איך געזאגט, — אייך צו דאנקען; אויב איהר וועט ביי מיר נאך א ווייל בלייבען, וועט מיר באלד אינגאנצען בעסער ווערן.

— געוויס וועל איך פון אייך ניט אוועקגעהן, — האט זי געזאגט מיט אציטערנדער שטימע, אין וועלכער עס האט זיך קלערער אויסגעדריקט איהר סימפאטיע, ווי אין א גאנצען ים ווערטער. — איהר דארפט אונז ניט האלטען פאר אזעלכע שלעכטע מענשען, ווי עס האט זיך אייך געדוכט דערפון, וואס מיר האבען אייך איבערגעלאזען אויף אזא צייט איינעם אליין; איך האב די פאריגע נאכט כמעט ניט געשלאפען, טראכטענדיג, ווי שווער אייך וועט זיין ביי'ם ערוואכען, נאר דער פאטער האט געזאגט, אז איהר דארפט היינט שלאפען לענגער, אז אייך טאר מען די ערשטע צייט ניט ווייזען קיין בעזונדערע סימפאטיע, נאר זיך בעמיהען צו צערשטרייען אייערע געדאנקען און אייך געבען צו פיהלען, אז איהר געפינט זיך צווישען פריינד.

— איהר האט עס מיר, אין דער אמת'ן, געגעבען צו פיהלען! — האב איך געזאגט, געריהרט פון איהרע ווערטער. — דאס ערוואכען נאך א הונדערטיעהריגען שלאף האט מיך שרעקליך ערשיטערט, און חאטש איך האב עס נעכטען אווענד אזוי שטארק געפיהלט ניט, פון דעסטוועגען איז מיר היינט אין דער פריה געוועזען ניט זעהר גוט צום מוטה.

האלטענדיג איהר האנד און קוקענדיג איהר גלייך אין

געזיכט, בין איך שוין זאגאר פעהיג געוועזען צו מאכען גלייכוועריג־לעך איבער מיין לאגע.

— קיינער פון אונז האט ניט גערעכענט, אז איהר וועט אליין ארויסגעהן אין שטאדט אזוי פריה, — האט זי ווייטער־גערעדט — וואו זענט איהר דאס געוועזען אזא לאנגע צייט?

איך האב איהר דערצעהלט אלעס, וואס מיט מיר האט פאסירט פון מיין ערשטען ערוואכען־אן ביז צו דעם מאמענט, ווען זי איז מיר געקומען צו הילף. בעת איך האב גערעדט, איז זי, קענטיג, געוועזען דורכגעדרונגען מיט אטיעפען, שמערצליכען מיט־לייד צו מיר, און האטש איך האב איהר איין האנד לויז געלאזען, האט זי פון דעסטוועגען ניט פראביערט ארויסצונעהמען די אנדערע, ווייל זי האט אהן א ספק פערשטאנען, וואס פאר א פערגעניגען איך האב דערפון געהאט.

— איך קאן מיר פארשטעלען, וואס פאר א געפיהלען איהר האט געמוזט איבערלעבען, — האט זי געזאגט, — ווי עס ווייזט אוים האט איהר אריבערגעלעבט שרעקליכע מאמענטען! און בעת איך דערמאן זיך, אז מיר האבען אייך איבערגעלאזען איינעם אליין מיט זיי זיך צו ראנגלען, ווער איך אויסער זיך! קאנט איהר דען דאס אונז אמאל מוחל זיין?

— זאגט דאס ניט. פערקעהרט, איהר האט גאר מיינע אומעטיגע געדאנקען איבערהויפט פערניכטעט, — האב איך געזאגט.

— וועט איהר זיך מעהר נישט נעהמען צו'ם הארצען? — האט זי געפרעגט אביסעל אונרוהיג.

— איך קאן אייך דאס נישט פערשפרעכען אויף געוויס. וועגען דעם איז נאך צופריה צו בעשטימען. איהר דארפט ניט פערגעסען, וויפיעל זאכען עס וועלען מיר נאך פארקומען וואונ־דערבאר.

— איהר זאלט אבער, וועניגסטענס, שוין מעהר ניט פראביערען צו בלייבען איינער אליין; זאגט־צו, אז איהר וועט קומען צו אונז אין אזעלכע שווערע מאמענטען, — מיר וועלען שוין אייערע יסורים דערלייכטערן. מעגליך, אז מיר וועלען פאר

איך ניט פיעל קאָנען טהון, דאָך וועט עס אייך זיין לייכטער, אלס זיך צו ראַנגלען איינער אליין מיט די רעיונות.

— איך וועל גערן צו אייך קומען, אויב איהר וועט עס מיר נאָר ערלויבען, — האָב איך געזאָגט.

— געוויס, איך בעט אייך זעהר, — האָט זי לעבענדיג אויסגעשריען. — איך וועל אלסדינג טהון, אום אייך צו העלפען.

— אלעס, וואָס איהר האָט צו טהון, איז נאָר מיר מיטצופיהלען, ווי איך האָב ערשט ניט לאַנג פון אייך געזעהן.

— עס איז, אלזאָ, אָבגעמאַכט, — האָט זי געזאָגט, שמייבלענדיג מיט טרערען אין די אויגען, — אַז אין אַזעלכע צופאַלען וועט איהר צו מיר קומען, און מעהר ניט ארומלויפען איבער באָסטאָן איינער אליין צווישען אונבעקאַנטע.

דער געדאַנק, אַז איך בין דאָ ניט קיין פרעמדער, האָט זיך מיר גאָר ניט אויסגעדוכט אַזוי וואונדערבאַר: איך בין מיט איהר אין די איינינגע מינוטען אַזוי גוט בעפריינדעט געוואָרען איבער איהר אויפרעגונג און מיטפיהלענדע טרערען.

— איך פערשפרעך, — האָט זי געזאָגט מיט אַ רייצענדען שמייכעל, — אייך וואָס מעהרער מיטצופיהלען אין אַ זעלכע מאָמענטען, איהר דאַרפט אָבער אויף קיין פאַל ניט מיינען, אַז איך בעדויער אייך אין דער אמת'ן, אָדער איך מיין, אַז איהר וועט נאָך לאַנג טרויערן וועגען זיך. איך בין פעסט איבערצייגט, אַז איהר וועט אין אַ קורצער צייט אַרום דאַנקען גאָט דערפאַר, וואָס אייער לעבען איז געוואָרען, מיט הונדערט יאָהר צוריק, אַזוי וואונדערבאַר אָבגעהאַקט און האָט זיך אויגעקעהרט צו אייך אין דער איצטיגער צייט, וועלכע איך רעכען פאַר אַ פיעל בעסערע פון יענער.

IX.

דר. ליט און זיין פרוי האָבען זיך ניטוועניג פערוואונדערט,

דערווייסענדיג זיך, אַז איך האָב איינער אַליין ארומגעוואַנדערט איבער דער שטאָדט. איבערהויפּט האָט זיי געפרעהט, וואָס איך בין געווען ניט זעהר אויפגערעגט.

— אייער שפּאַציערגאַנג האָט געמוזט זיין זעהר אַ אינטערעסאַנטער, — האָט די בעל־הבית׳טע געזאָגט, זיצענדיג ביי׳ם טיש, — ווייל איך איז אויסגעקומען צו זעהן זעהר פיעל נייעס.

— פאַר מיר איז כּמעט אַלעס געוועזען אַ נייעס, — האָב איך געענטווערט. — נאָר דאָס איינציגע, וואָס האָט מיך ניטוועניג פערוואונדערט, איז וואָס איך האָב קיין קראָמען און קיינע באַנק־געשעפטען אויף וואַשינגטאָנער גאַס ניט געפינען. וואָס האָט איהר געטהון מיט די סוחרים און באַנקירען? האָט איהר זיי אפשר אויסגעהאָנגען, ווי עס האָבען געוואָלט טהון די אַנאַרכיסטען אין מיינע צייטען?

— ניין, עס איז דערצו ניט געקומען, — האָט דער דר. געענטווערט. — מיר האָבען זיי גאַנץ איינפאַך היינטיגע צייטען ניט נויטיג, ווייל ביי אונז איז ניטאָ קיין קויפען און פערקויפען.

— ווי הייסט? ווער פערקויפט אייך, ווען איהר האָט עפּעס וואָס נויטיג צו קויפען? — האָב איך געפרעגט.

— היינטיגע צייטען עקזיסטירט ניט דאָס קויפען און פערקויפען; די חלוקה פון די סחורות ווערט געמאַכט אויף אַ גאַנץ אַנדערן אופן; וואָס אַנבעלאַנגט צו די באַנקירען, קומען מיר אויס אָהן זיי, ווייל מיר האָבען קיין געלד נישט.

— פרייליין ליט, — האָב איך געזאָגט, זיך ווענדענדיג צו יהודית׳ן, — מיר שיינט, אַז אייער פאָטער שפּאַסט מיט מיר; איך קאָן צו איהם דערפאַר קיין טענות ניט האָבען, דען מיין איינענע נאַאיוויטעט גיט איהם די מעגליכקייט פון מיר צו לאַכען. אָבער איך פערזיכער אייך, אַז מיין גלויבען אין די פערענדערונגען פון דער געזעלשאַפטליכער אָרדנונג האָט זיין גרעניץ.

— מיין פאָטער האָט גאָר אין זינען ניט צו לאַכען פון אייך, — האָט זי געענטווערט מיט אַ רוהיגען שמייכעל.

דאָס געשפּרעך איז אַרויף אויף אַנ׳אַנדער וועג. ווי איך געדענק, האָבען מיר גאָר אָנגעהויבען צו רעדען וועגען די דאַמען־

מאָדעם פון נײַנצעהנטען יאָהרהונדערט. ערשט נאָך פריהשטיק, בלײַבענדיג מיט'ן דר. אַלײן, האָבען מיר ווידער פאָרטגעזעצט דאָס פריהעריגע געשפּרעך.

— איהר זענט נתפּעל געוואָרען, — האָט ער געזאָגט, — בעת איך האָב אײך דערצעהלט, אַז מיר קומען־אויס אָהן געלד און האַנדעל; ווען איהר וואָלט אָבער אַ ביסעל וועגען דעם אַ קלער טהון, וואָלט איהר זיך איבערגעצײַגט, אַז דאָס געלד און האַנדעל האָט עקזיסטירט און איז טאַקי נויטיג געווען נאָר אין אײַער צײַט, ווײַל די פּראָדוקציע איז געלעגען אין פּריוואַטע הענד, אָבער איצטער זענען זײ בײדע גאַנץ איבריג.

— איך קאָן נאָך ניט בעגרײַפען, וואָס איהר זאָגט, — האָב איך בעמערקט.

— גאַנץ אײנפאַך, — האָט דער דר. געענטווערט. — בשעת פיעל אונאַבהענגיגע און זעלבסטשטענדיגע פּערזאָנען האָבען אויסגעאַרבײַט די זאַכען, וואָס זענען נויטיג געווען צו'ם לעבען און ווױלזײַן, האָבען זיך די מענשען געמוזט טוישען מיט די אויסגעאַרבײַטע פּראָדוקטען כּדי יעדערער זאָל קאָנען בעקומען דאָס, וואָס ער בעדאַרף. דערפון איז אַרויסגעקומען דער האַנדעל, און דאָס געלד איז געוועזען דער פערמיטלער צווישען זײ; נאָר פון דער צײַט, וואָס דאָס פאָלק איז געוואָרען דער אײנציגער פּראָדוציערער, דער אײנציגער אויסאַרבײַטער פון אַלע סחורות, זענען שוין די אײנצעלנע מענשען ניט געצוואונגען צו טוישען אײן זאַך אויף די אַנדערע, אום צו בעקומען די נויטיגע לעבענסמיטלען. אַלסדינג בעקומט מען פון אײן קוועלע, און אין אַ צווײטען אָרט קאָן מען אַ האָר אויך ניט בעקומען. די סחורות ווערען פערטײלט גלײַך פון נאַציאָנאַלען פּראָדוקציאָנסלאַגער, און קײן געלד ברויך מען דעריבער מעהר נישט האָבען.

— אויף וואָס פאַר אַן'אופן ווערט געמאַכט די פערטײלונג? — האָב איך געפרעגט.

— גאָר אויף אַ פּראָסטע אַרט. יעדער בירגער האָט קרעדיט אויף זײַן חלק אין דער יעהרליכער פּראָדוקציע פון

לאַנד; מען שרייבט איהם איין אין די שטאַטסביכער און מען גיט איהם אַרויס אַ קרעדיט־קאַרטע, אויף וועלכע ער בעקומט אין די געזעלשאַפטליכע מאַגאַזינען אַלעס, וואָס ער ברויך. ווי איהר זעהט, ווערען ביי אַזאַ איינריכטונג פולשטענדיג איבריג אַלע האַנדעלסגעשעפטען צווישען איינצעלנע פערזאָנען. איהר ווילט אפשר זעהן, ווי אַזאַ קאַרטע זעהט־אויס?

ביי די ווערטער האָט ער מיר דערלאַנגט איינע פון זיי, וואָס האָט דעם ווערטה פון אייניגע דאָלאַר.

— איהר בעמערקט. — האָט ער ווייטער געזאָגט, — אַז די קאַרטע איז אויסגעשריבען אויף אַ געוויסע צאָהל דאָלאַר. מיר האָבען זיך איבערגעלאָזען נאָר דעם אַלטען נאָמען, אָבער ניט די זאַך גופא. מיר געברויכען איהם פאַר אַנ'אַלגעבראַאישען צייכען צו פערגלייכען דעם ווערטה פון איין זאַך געגען דער צווייטער. צוליעב דעם צוועק זענען אַלע קאַרטען אָבגעשאַצט אין דאָלאַר'ס און צענטען, ווי אין אייער צייט. דעם ווערטה פון די זאַכען, וואָס איך בעקום אויף די קאַרטע, ווערט פון דעם בעאַמטען פערשריבען און אַראָבגערעכענט פון דער גאַנצער סומע פון מיין קרעדיט.

ווען איהר וואָלט וואָס ניט איז וועלען קויפען ביי אייערן אַ שכן, וואָלט איהר איהם געקאָנט איבערגעבען פאַר'ן חוב אַ טייל פון אייער קרעדיט? — האָב איך געפרעגט.

— פריהער פון אַלעם, — האָט דער דר. געענטווערט, — האָבען גאָר אונזערע שכנים ניט וואָס צו פערקויפען. נאָר יעדענ־פאַלס וואָלט אונזער קרעדיט ניט געקאָנט איבערגעגעבען ווערן, ווייל ער איז פערזענליך. איידער דאָס פאָלק וואָלט דערלאָזט צו אַזאַ איבערגעבען, ווי איהר זאָגט, וואָלט עס פריהער געמוזט זיך גוט בעקענען מיט דער זאַך, אויב זי איז געמאַכט געוואָרען מיט יושר. אָבגעשאַפט דאָס געלד האָט מען איבער פיעלע סבות, נאָר אפילו איינע פון זיי איז שוין גענוג, נעמליך: דאָס פערמאָגען געלד אַליין האָט נאָך ניט געקאָנט דיענען אַלס בעווייז, אַז דער אייגענטימער האָט עס בעקומען על פי דין, על פי יושר. ביי דעם, וואָס האָט בעקומען דאָס געלד דורך גנבה

אָדער גולה, האָט עס אויך געהאַט די זעלבע קראַפט, ווי ביי דעם, וואָס האָט עס פערדיענט מיט'ן בלוטיגען שווייס. היינטיגע צייטען ביים מען זיך אויך צווישען זיך מיט מתנות — אויס פריינדשאַפט, אָבער קויפען און פערקויפען האָט גאָר קיין שום שייכות ניט מיט פריינדשאַפט און אונאייגעננוץ, וואָס דאַרפען עקזיסטירען צווישען מענשען, ווי אויך מיט'ן געפיהל פון די געמיינשאַפטליכע אינטערעסען, אויף וועלכען עס איז געבויט אונזער געזעלשאַפטסאָרדנונג. נאָך אונזערע אַנשויאונגען קומט־אויס, אַז דאָס קויפען און פערקויפען איז געגען דעם פרינציפּ פון געמיינשאַפטליכקייט און איהרע שטרעבונגען. האַנדעל שטרעבט נאָר פעט צו ווערן אויף יענעמ'ס רעכנונג, און קיין געזעלשאַפט, אין וועלכער די מענשען זענען ערצויגען אויף אַ זעלבע אַנשויאונגען, קאָן נישט דערגרייכען צו דער העכסטער שטופע פון דער ציוויליזאַציע.

— ווי טהוט איהר, אויב איהר האָט נויטיג אויסצוגעבען מעהר, אַלס אייער קאַרטע בעטרעפט? — האָב איך געפרעגט. —

— דער טייל איז אַזוי גרויס, אַז עס איז זעהר שווער איהם איינגאַנצען צו פערברויכען, — האָט דער דר. געענט־ווערט, — נאָר אויב איהר וואָלט אפילו אויסגעגעבען דעם גאַנצען קרעדיט, קאָנט איהר אַלע מאָל בעקומען אַביסעל געבאָרגט אויף די רעכנונג פון קינפטיגען קרעדיט, האָטש דאָס טרעפט זעהר זעלטען, און כּדי דאָס שלעכטס אויסצוראָטען, רעכענט מען איהם בּכּיון אָב אַ גרויסע סומע. נאַטירליך, אַ גרויסער פערשווענ־דער בעקומט זיין געהאַלט מאָנאַטליך אָדער וועכענטליך, אַנשטאָט עס צו בעקומען יעהרליך, אָדער, אויב זיין אייגענער נוצען וואָלט עס פאָדערן, וואָלט מען איהם איבערהויפּט פערבאָטען זיך מיט'ן געהאַלט צו בענוצען.

— ווי איז אָבער, פערקעהרט, אויב איהר פערברויכט ניט איינגאַנצען, וואָס איהר האָט אויף אייער קאַרטע, ווערט די רעשט צוגערעכענט פאַר אייך? — האָב איך געפרעגט.

— דאָס ווערט ביז אַ געוויסער מאָס ערלויבט, אויב מען זעהט־פאָר בעזונדערע הוצאות אויף שפּעטער. נאָר איידער מען

האט זיך וועגען דעם ערקונדיגט, איז מען משער, אז דער בירגער, וואס האט זיין קרעדיט אינגאנצען ניט פערברויכט, האט מסתמא דערצו קיין געלעגענהייט ניט געהאט, און די רעשט געהט־אריין אין די הכנסות פון דער געזעלשאפט.

— אזא ארדנונג פיהרט נישט די בירגער צו שפארזאמקייט, — האב איך בעמערקט.

— דאס האט מען גאר ניט נויטיג, — איז געוועזען דער ענטפער. — די נאציע איז רייך און פערלאנגט ניט, די בירגער זאלען זיך ענטזאגען פון תענוגים. אין אייער צייט זענען די מענשען געוואוינט געוועזען אוועקצולעגען גוטס און געלד, כדי צו פערזארגען אויף שפעטער די גאנצע פאמיליע, טאמער וועט זיי אויספעהלען. די נויטווענדיגקייט האט געמאכט די שפארזאמקייט פאר א מין מצוה; איצטער אבער איז דערין קיין נויט נישטא, און אזוי ווי די שפארזאמקייט האט פערלוירען איהר נוצליכען בעדייטונג, ווערט זי ניט פערערעכענט אין די מעשים־טובים. קיין איינציגער מענש זארגט שוין היינט ניט מעהר וועגען דעם מארגענדיגען טאג ניט פאר זיך, ניט פאר די קינדער, ווייל די נאציע איז ערב פאר יעדערענס מזונות, ערציהונג און פרעהליכעס לעבען פון וויעג ביז צו'ם קבר.

— דאס איז נישט קיין זיכערע גאראנטיע, — האב איך בעמערקט. — מיט וואס איז די נאציע זיכער, אז דער ווערטה פון א מענשענס ארבייט וועט קרעקען אויף אויסצאהלען איהר דאס, וואס זי האט אויף איהם אויסגעגעבען? אין גאנצען גענומען, קאן טאקי די געזעלשאפט אויסהאלטען אלע איהרע מיט־גליעדער. נאר אייניגע מוזען פערדיענען ווייניגער, אלס זיי איז נויטיג אויף לעבענסמיטלען, און אנדערע — מעהרער; דאס צווינגט אונז נאך אמאל זיך אומצוקעהרען צו דער לוינפראגע, וועגען וועלכער איהר האט מיר נאך ביז איצטער גארניט געזאגט; אויב איהר געדענקט, האבען מיר, דוכט מיר, טאקי ביי דעם דאזיגען פונקט זיך אבגעשטעלט אין נעכטיגען געשפרעך. און איך זאג אייך נאך א מאל, אז אויף דעם פונקט דארף, נאך מיין מיינונג, אייער נאציאנאלע אינדוסטריעלע ארדנונג אנטרעפען די הויפט־

שווערינקייטען. ווי, פרעג איך נאך א מאל, קאנט איהר מיט יושר בעשטימען די שכירות אין א סך געשעפטען, וואס זענען אזוי פערשידען און אזוי אונגלייך צווישען זיך און וועלכע זענען דאך נויטיג פאר די געזעלשאפט? אין אונזער צייט האט דער מארק־פרייז אבגעשטימט די שכירות פאר אלע פערשידענע ארבייט ווי אויך פאר סחורות; דער אונטערנעהמער האט זיך אלע מאל בעמיהט צו צאהלען ווי מעגליך ווייניגער, און דער ארבייטער האט געשטרעבט צו בעקומען וואס מעהרער. נאטירליך, איז דאס קיין שענע ארדנונג ניט געוועזען, אבער ווענינגסטענס האט זי אונז געגעבען א געוויסען כלל, ווי צו פערענטפערן א פראגע, מיט וועלכער מ'האט געקאנט האבען צו טהון א מאל צעהן טויזענד אין טאג. אין יענער צייט איז דאס געוועזען דאס איינציגע מיטעל, וועלכעס מען האט געקאנט אנווענדען אין לעבען.

— יא, — האט דער דר. געענטפערט, — דאס איז געוועזען דאס איינציגע מיטעל ביי אזא סיסטעם, וואס האט געשטעלט די אינטערעסען פון איינצעלנעם מענשען אין געגענזאץ מיט די אינטערעסען פון אלע אנדערע מענשען. עס וואלט אבער געוועזען זעהר טרויריג, ווען די מענשהייט וואלט ניט אויסגעקלערט א בעסערעס סיסטעם, ווייל אייער ארדנונג האט געהאט איהר טייוועלשען הויפט־כלל: „דיין נויט איז מיין ברויט". דער שכר פאר א ארבייט האט ניט אבגעהאנגען פון דער שווערקייט, געפאהר און לאסט, מיט וועלכע זי איז געוועזען פערבונדען, — ווייל די געפעהרליכסטע און העסליכסטע ארבייט איז געטהון געווארען דורך די נידריגע קלאסען, — נאר פון דעם ווילען פון יענע מענשען, וואס האבען זיך אין אזא ארבייט גענויטיגט.

— דאס אלעס איז טאקי אמת, — האב איך געזאגט. — וואס אבער האט איהר איינגעפיהרט אנשטאט אונזער מארק־טאקסע, וועלכע איז געוועזען גאנץ פראקטיש? איך קאן ניט פערשטעהן, וואס פאר א בעסערעס סיסטעם איהר האט אויסגעפינען. אזוי ווי די רעגירונג איז ביי אייך דער איינציגער רעל־הבית קאן שוין, נאטירליך, קיין רעדע ניט זיין ניט פון א ארבייטס־מארק, ניט פון א מארק־פרייז. די שכירות פאר אלערהאנד

אַרבייט ווערען בעשטימט לויט דעם רצון פון דער רעגירונג. איך קאָן מיר קיין פערוויקעלטערע און מעהר דעליקאַטע טהעטיגקייט ניט פאָרשטעלען, און מסתמא מוז זי אויך און דער זעלבער צייט ארויסרופען אַנ'אַלגעמיינע אונצופריעדענהייט.

— ענטשולדיגט, — האָט דער דר. געענטפערט, — מיר דאַכט, אז אז איהר זענט אביסעל מגזם די שווערקייט פון דער זאַך. שטעלט זיך פאָר א פערזאַמלונג דורכאויס פון פערשטאַנדיגע מענשען, וועלכער עס איז איבערגעגעבען געוואָרען צו בעשטימען די שׂבירות פאר אלע פערשיעדענע מלאכות בײַ אַזאַ אָרדנונג, ווי אונזערע, וואָס גאַראַנטירט פאַר אַלעמען אַרבייט, און אין דער זעלבער צייט קאָן זיך יעדערער אויסקלייבען וואָס פאר אַ מלאכה ער וויל. זעהט איהר דען ניט, אַז ווי ניט פאַלקאָמען די ערשטע אָבשאַצונג זאָל זיין, וועלען זיך שוין די פעהלערען פון זיך אַליין אויסבעסערן מיט דער צייט? אויף לייכטערע אַרבייט וואָלטען געווען זעהר פיעל בעלנים, אויף די איבריגע — גאָר ווענינ, ביז אַלעם וואָלט זיך אויסגלייכען. דאָס זאָג איך נאָר פאַרבייגעהענדיג. דען האָטש אָט דער פּלאַן איז גאַנץ פּראַקטיש, איז ער פון דעסטוועגען ניעשט אַריין אין אונזער סיסטעם.

— ווי אזוי זשע רעגולירט איהר פאָרט די שׂבירות? — האָב איך נאָך אַמאָל געפרעגט.

דער דר. האָט אין אַ משך פון אייניגע מינוטען ניט געענטפערט, זייענדיג פערזונקען אין זיינע געדאַנקען.

— די אַלטע אָרדנונג, — האָט ער ענדליך געזאָגט, — איז מיר גאַנץ גענוג בעקאַנט, אום איך זאָל קאָנען גענוי פערשטעהן, וואָס איהר מיינט מיט אייער פראַגע; און דאָך איז די היינטיגע אָרדנונג אין דעם פונקט אזוי ניעשט ענהליך צו אייערער, אַז מיר איז שווערליך אייך די פראַגע בעסער צו ערקלעריע. איהר פרעגט, ווי רעגולירען מיר די שׂבירות. איך קאָן אייך נאָר ענטפערן, אַז אין דער איצטיגער נאַציאָנאַל-עקאָנאָמיע איז ניטאָ דער בעגריף, וואָס זאָל גלייך זיין צו דעם וואָרט שׂבירות, ווי מען האָט עס פערשטאַנען אין אייער צייט.

— איהר האָט געזאָגט, אַז איהר האָט קיין געלד ניט,

מִיט וואָס דִי שְׂכִירוּת ווערֶען אויסגעֶצאָהלט, — האָבּ אִיךְ געֶזאָגט. — אָבּעֶר ווִי בּאַלד דעֶר קרעֶדִיט, וואָס ווערט דעֶם אַרבּײַטעֶר אַרויסגעֶגעֶבּעֶן אויף סְחוֹרָה פון דִי רעֶגִירונגס־קראָמעֶן, אִיז גלײַךְ מִיט דעֶם, וואָס בּײַ אונז האָט געֶהײסעֶן שְׂכִירוּת, — אויף וואָס זשעֶ פאַר אַנ'אוֹפֶן בּעֶשטִימט אִיהר דִי סומעֶ פונ'ם קרעֶדִיט פאַר דִי אַרבּײַטעֶר אִין פעֶרשִׁידעֶנעֶ געֶשעֶפטספאַכעֶן? וואָס אִיז דִי גרונדלאַגעֶ, דעֶר יְסוֹד פון דעֶר פעֶרטײלונג? וואָס פאַר אַ בּעֶוויַיז אָדעֶר אַ רעֶכט האָט דעֶר אַרבּײַטעֶר צו בּעֶקומעֶן אַ געֶווִיסעֶן קרעֶדִיט?

— עֶר האָט דאָס רעֶכט דעֶרפאַר, וואָס עֶר אִיז אַ מעֶנש, — האָט געֶענטפעֶרט דעֶר דאָקטאָר.

— אִיז דעֶן געֶנוג נאָר דאָס אַלײן, וואָס עֶר אִיז אַ מעֶנש? — האָבּ אִיךְ אִיבּעֶרגעֶפרעֶגט אונגלויבִּיג. — מײנט אִיהר דעֶן דעֶרמִיט, אַז אַלעֶ בּעֶקומעֶן אַ גלײַכעֶן חֵלֶק?

— גאַנץ בּעֶשטִימט.

דִי לעֶזעֶר פון דעֶם בּוךְ, וואָס ווײסעֶן פון קײן אַנדעֶר אָרדנונג אִין דעֶר פראַקטִיק און האָבּעֶן נִישט גרִינדלִיךְ עֶרלעֶרנט דִי הִיסטאָרִישעֶ בּעֶרִיכטעֶן פון אַנדעֶרעֶ עֶפּאָכעֶן, ווען עֶס האָט געֶהעֶרשט אַ גאַנץ אַנדעֶר סִיסטעֶם, קאָנעֶן זִיךְ אויף קײן פאַל נִיט פאָרשטעֶלעֶן, ווִי עֶרשטוינט אִיךְ בִּין געֶוואָרעֶן פון דעֶם דאָקטאָר'ס עֶרקלעֶרונג.

— אִיהר זעֶהט, — האָט עֶר לאַכעֶנדִיג געֶזאָגט, — אַז נִיט דאָס, וואָס מִיר האָבּעֶן קײן געֶלד נִיט שטעֶרט אונז צו צאָהלעֶן שׂכירות, נאָר דאָס, ווִי אִיךְ האָבּ אײךְ געֶזאָגט, וואָס בּײַ אונז אִיז אִיבּעֶרהויפּט נִיטאָ דעֶר בּעֶגרִיף פון אײַעֶר וואָרט לוין.

אונטעֶר דעֶר צײַט בִּין אִיךְ אַבִּיסעֶל געֶקומעֶן צו־זִיךְ און בִּין שוין געֶוועֶן אִימשטאַנד אַרויסצוזאָגעֶן אײנִיגעֶ פון מײַנעֶ קרִיטִישעֶ בּעֶמעֶרקונגעֶן וועֶגעֶן דעֶר וואונדעֶרבּאַרעֶר אָרדנונג.

— אָבּעֶר מאַנכעֶ אַרבּײַטעֶר אַרבּײַטעֶן דאָךְ צווײ מאָל אַזוי פִּיעל, ווִי אַנדעֶרעֶ! — האָבּ אִיךְ אויסגעֶשרִיגעֶן. — זעֶנעֶן דעֶן דִי טאַלעֶנטפולעֶ אַרבּײַטעֶר צופרִידעֶן מִיט אַזאַ אײנרִיכטונג,

וואו מען שטעלט זיי מיט די מיטעלמעסיגע אויף איין ברעטעל?

— מיר געבען גאר ניט קיין געלעגענהייט זיך צו בעקלאָגען אויף אונגערעכטיגקייט, — האָט דער דר. געענטפערט, — דערפאר, וואָס מיר פאָדערען פון אלעמען צוגלייך איין און די זעלבע ארבייטס־מאָס.

— איך וואָלט זעהר וועלען וויסען, אויף וואָס פאר אַן אופן איהר קאָנט עס אויספיהרען, אין דער צייט וואָס די קרעפטען פון צוויי מענשען זענען ניט גלייך.

— עס קאָן גאר איינפאכער ניט זיין, — האָט דער דר. געענטפערט. — מיר פאָדערען פון יעדען איינציגען, ער זאָל אנשטרענגען זיינע קרעפטען צו גלייך מיט אלעמען, ד. ה. מיר פערלאנגען פון איהם די העכסטע פלייסיגקייט, צו וועלכער ער איז נאר פעהיג.

— לאָ'מיר זאָגען, אז אלע ארבייטען ווי וויים מעגליך בעסער, — האָב איך געענטפערט, — אָבער די צאָהל פון דער פראָדוקציע גופא וועט דאָך זיין ביי יעדערן פערשידען.

— זעהר ריכטיג, — האָט דער דר. געענטפערט. — אָבער די צאָהל פון דער פראָדוקציע האָט גאר מיט אונזער פראגע איבער'ן פערדיענסט ניט צו טהון; פערדיענסט איז אמאָראלישער בעגריף, די צאָהל פון דער פראָדוקציע איז א מאטעריעלער. עס וואָלט גאר געווען א נייער מין לאָגיק צו פערענטפערן א מאָראלישע פראגע דורך א מאטעריעלע מאָס. ווי וויים די אנשטרענגונג דארף זיין, קומט שוין ממילא אריין אין די פראגע פון פערדיענסט. אלע וואָס ארבייטען, ארבייטען גלייך. די פעהיגקייטען פון א מענשען, ווי גלענצענד זיי זאָלען ניט זיין, בעשטימען נאר, ווי וויים זיין התחייבות דארף גרייכען. דער טאלענטפולער מענש, וואָס טהוט ניט אלעס, וואָס ער קאָן, חאָטש ער איז פעהיג אויפצוטהון מעהר, ווי דער וועניג בעגאבטער, רעכענט זיך פאר אַן'ערגערן ארבייטער, אלס דער לעצטער, און שטארבט אלס בעל־חוב ביי דער געזעלשאפט. דער בעשעפער האָט איינגעטיילט צווישען מענשען די ארבייט לויט די פעהיגקייטען, וואָס ער האָט יעדערן געגעבען; מיר

פאָדערען, אַלזאָ, נאָר צו ערפילען אָט די דאָזיגע אַרבייט.

— עס איז, אָהן אַ סָפֵק, זעהר אַ שענע פילאָזאָפיע, — האָב איך בעמערקט; — פון דעסטוועגען איז זעהר שווער איינצושטימען, אַז דער מענש, וואָס שאַפט צוויי מאָל אַזוי פיעל ווי אַנ'אַנדערער, אַפילו ווען ביידע אַרבייטען גלייך, זאָל בעקומען אַ גלייכען חֵלֶק מיט יענעם.

— קוקט איהר דען פון דעם שטאַנדפונקט? — האָט דער דר. איבערגעפרעגט. — מיר קוקען היינטיגע צייטען דערויף גאַנץ אַנדערש. פערקעהרט, מען דאַרף גאָר בעשטראָפען דעם אַרבייטער, וואָס האָט בְּכֹחַ צו שאַפען אין צווייען מעהרער — און טהוט עס ניט. וואָלט איהר דען אין ניינצעהנטען יאָהרהונדערט בעלוינען דאָס פערד, ווייל עס שלעפט מעהר מַשָׂא פון דער ציעג? מיר וואָלטען איהם גוט אַריינגעשמיסען, אויב ער וואָלט עס ניט געטהון, דערפאַר וואָס ער איז שטאַרקער פאַר אַ ציעג. מערקווירדיג, ווי די מאָראַלישע בעגריפען ענדערען זיך!

דער דר. האָט עס געזאָגט מיט אַזאַ שעלמישער מינע, אַז איך האָב זיך צעלאַכט.

— איך בין מַשִׂיג, — האָב איך געזאָגט, — אַז דער הויפט-גרונד, פאַר וואָס מיר האָבען די מענשען בעצאָהלט פאַר זייערע טאַלענטען, און אויף פערד און ציעגען האָבען מיר געקוקט ווי אויף אַ מין בְּרִיאָה, וואָס מוז אונז אַלסדינג טהון, איז געוועזען דער, וואָס די אַלע טיערען האָבען זיך גערעכענט פאַר בְּהֵמוֹת, וואָס האָבען קיין שֵׂכֶל ניט, ווערהענד דעם מענשען האָט מען ערשט דאַן געקאָנט צווינגען צו אַרבייטען, ווען מען האָט איהם צוגעזאָגט שְׂכִירוּת פאַר זיין אַרבייט. דאָס צווינגט מיך אייך צו פרעגען, איז דען אין הונדערט יאָהר דעם מענשען'ס נאַטור אַזוי געענדערט געוואָרען, אַז איהר געפינט שוין אין דעם קיין נויטווענדיגקייט ניט?

— ניין, מיר דאַכט, אַז אין דער הינזיכט האָט זיך דעם מענשען'ס נאַטור פון אייער צייט אויף אַ האָר אויך ניט געענדערט. ביז היינטיגען טאָג איז נאָך אַזוי איינגעאָרדנעט, אַז מען מוז נאָך האָבען רייצונגסמיטלען אין דעם געשטאַלט פון פרייזען

(פרעמיעס) און פריווילעגיען, כדי ארויסצורופען פלייסיגקייט ביי געוועהנליכע מענשען.

— וואס פאר א אינטערעס, — האב איך געפרעגט, — קאן א מענש האבען זיך אנצושטרענגען, ווען זיין הכנסה איז איין און די זעלבע, אלץ איינס צי ער וועט ארבייטען מעהר אדער ווענינער? פיינע כאראקטערען קאנען אין יעדער געזעלשאפטליכער ארדנונג זיך מקריב זיין פאר די אידעע פונ'ם געמיינשאפטליכען וואוילשטאנד אליין, צי וועט זיך אבער דער מיטעלער מענש נישט בעמיהען צו פערבארגען זיינע פעהיגקייטען, מיט דער רעכנונג, אז עס האט קיין זינען ניט זיך אנצושטרענגען, וויל סיי־ווי־סיי וועט איהם די איבריגע מיה די הכנסות ניט פערגרעסערן און די איינשפארונג פון זיינע קרעפטען וועט זיי ניט פערקלענערן?

— מיינט איהר דען אין דער אמת'ן, — האט דער דר. געפרעגט, — אז אויסער דער מורא פאר ארעמקייט און די תאוות צו לוקסוס, איז די מענשליכע נאטור ניט פעהיג צו אנדערע מאטיווען, און אז די זיכערהייט און די גלייכהייט אין לעבענס־מיטלען וועט אבנעהמען ביי די מענשען דעם חשק וואס מעהר זיך אנצושטרענגען צו דער ארבייט? אייערע צייט־גענאסען האבען דאס אין דער אמת'ן ניט געגלויבט, חאטש זיי האבען געמאכט א מינע, אז זיי מיינען יא אזוי. בעת עס האט זיך אויפגעהויבען די פראגע וועגען זעלבסטאפפערונג, האבען זיי געהאט גאנץ אנדערע טעמים: דאס עהרענגעפיהל, די האפנונג אויף מענשליכע דאנקבארקייט, פאטריאטיזם און פפליכטגעפיהל זענען געווען די הויפט־מיטלען, מיט וועלכע זיי האבען אויפגעמונטערט די סאלדאטען, אויב עס האט זיך וועגען דעם געהאנדעלט, צו שטארבען פאר זיין פאלק; און עס איז נאך ניט געוועזען אויף דער וועלט אזא צייט, ווען די דאזיגע מאטיווען האבען ניט ארויסגערופען דאס בעסטע און איידעלסטע ביי מענשען. און ניט דווקא דאס אליין, נאר אפילו ווען איהר וועט אויספארשען און בעקלערען די ליעבע צו געלד, וואס אין אייער צייט איז דאס געוועזען די הויפט־בעוועגונגסקראפט צו ארבייטען, וועט איהר

זעהן, אז די מורא פאר נויט און דער חשק צו לוקסוס זענען ניט געווען די איינציגע מאטיווען צו שטרעבען נאך געלד; די הויפט־אורזאכען זענען געליגען אינ'ם שטרעבען נאך מאכט, צו פערנעהמען אנ'אנגעזעהענעם ארט אין דער געזעלשאפט, צו בעקומען א גוטען נאמען פאר א טאלענטפולען און נוציגען כלל־טהוער. חאטש די מורא פאר ארעמקייט און די יאגעניש נאך לוקסוס האבען מיר פערניכטעט, פון דעסטוועגען איז דער גרעסטער טייל אורזאכען, וואס האבען געדיענט אין אייערע צייטען אלס יסוד פאר די ליעבע צו געלד, געבליבען אונבעריהרט.

די ניעדריגערע בעוועגונגס־מיטלען, וואס ווירקען שוין היינט ניט אויף אונז, זענען פערביטען געווארען אויף העכערע, וואס זענען דעם לוין־ארבייטער אין אייער צייט אינגאנצען פרעמד געוועזען.

איצטער, ווען יעדער סארט געשעפט איז שוין ניט מעהר קיין פערזענליכעס און דיענט שוין ניט אלס א מיטעל אליין רייך צו ווערען, נאר געהט פאר די נוצען פון גאנצען פאלק, — ווערט דער ארבייטער, אזוי ווי אין אייער צייט א סאלדאט, אויפגעמונטערט דורך פאטריאטיזם און ליעבע צו דער מענשהייט.

די ארבייטער־ארמעע איז א חיל ניט בלויז איבער איהר פאלקאמענער ארגאניזאציע אליין, נאר אויך איבער'ן אפפער־מוט, וואס מונטערט־אויף איהרע מיטגליעדער. נאר אזוי ווי איהר האט זיך בעמיהט ממלא צו זיין די פאטריאטישע געפיהלען דורך ליעבע צו כבוד, כדי דערמיט צו ערוועקען די מוטהיגקייט פון אייערע זעלנער, אזוי טהוען מיר אויך. אזוי ווי אונזער אינדוסטריעלעס סיסטעם איז געבויט אויף דעם גרונד — צו פערלאנגען פון יעדען איינציגען איין גלייכע מאס פון אנשטרענגונג, ווערט איהר זעהן, אז די מיטלען, דורך וועלכע מיר נייגען די ארבייטער צו טהון, ווי נאר בעסער זיי קאנען, זענען דער עקר־טייל פון אונזער סיסטעם: ביי אונז איז דער איינציגער און זיכערסטער וועג צו עפענטליכער אכטונג, סאציאלער אויסצייכנונג און אפיציעלער מאכט — די געטרייהייט און פלייסיגקייט אינ'ם פאלקס־דיענסט.

אויב מען וויל וויסען, ווי איינער האט געדיענט דער געזעלשאפט, דארף מען זעהן, וואס פאר אנ'ארט ער פערנעהמט אין איהר.

ווען מ'וואָלט פערגלייכען די מאָטיוועןצו ארבייט פון אייער צייט, ווי שרעק פאַר אָרעמקייט און ליעבע צו לוקסוס, — מיט אונזערע, וואָלט מען געזעהען, ווי שוואַך, אונזיכער, זאָגאַר ווילד אייערע זענען געוועזען.

— איך וואָלט וועלען אביסעל גענויער זיך בעקענען מיט אייער סאָציאַלער איינריכטונג, — האָב איך געזאָגט.

— דאָס סיסטעם מיט אַלע זיינע איינצעלהייטען איז, נאַטירליך, זעהר אַ פערוויקעלטעס, — האָט דער דר. געענטפערט, — ווייל אויף איהם איז געבויט די אָרגאַניזאַציע פון אונזער גאַנצער ארבייטער־אַרמעע; פון דעסטוועגען, עטליכע ווערטער וועלען אייך געבען דערפון אַנ'אַלגעמיינע פאָרשטעלונג.

אין דער מינוט איז אונזער געשפּרעך אונטערבראָכען געוואָרען דורך יהודית'ס אָנקומען. זי איז געוועזען אָנגעקליידט צו'ם שפּאַציערגאַנג און איז געקומען זיך דורכרעדען מיט'ן פאָטער איבער אַ בעשטעלונג, וואָס ער האָט איהר געגעבען אין שטאָדט.

— וואַרט, יהודית, — האָט דער פאָטער אויסגערופען, ווען זי האָט שוין געהאַלטען בייִ'ם אַוועקגעהן, — אֶפשר וועט דעם הערן וועסט אינטערעסאַנט זיין מיטצוגעהן מיט דיר אין שטאָדט, אין די קראָמען. איך האָב איהם אביסעל דערצעהלט פון אונזער אָרדנונג, ווי מיר פערטיילען די פּראָדוקטען; אֶפשר וואָלט ער וועלען זעהן עס אין דער פּראַקטיק. מיין טאָכטער, — האָט ער געזאָגט, זיך ווענדענדיג צו מיר, — האָט זעהר ליעב אַרומצוגעהן איבער די קראָמען, דעריבער קאָן זי אייך געבען אין דעם פאַך בעסערע ערקלערונגען, אַלס איך.

דער פאָרשלאַג איז מיר, פערשטעהט זיך, געוועזען זעהר אַנגענעהם, און מיר זענען ביידע צוזאַמען אַוועק פון דער היים.

X.

— איך וועל אייך ערקלערען אונזער פאָרם האַנדעל

אבער איהר, פון אייער זייט, מוזט מיך בעקאנט מאכען מיט אייערן, — האט יהודית געזאגט, געהענדיג אויף דער גאס. — למשל: ווי באלד ביי איך זענען געווען אזוי פיעל קראמען, און יעדער האט געהאט אנדערע ארטיקלען סחורה, ווי אזוי האט זיך א פרוי געקאנט בעשליסען צו קויפען, ביז זי וועט ניט דורכגעהן אלע געשעפטען?

— דאס איז טאקי געווען דאס איינציגע מיטעל זיך אויסצוקלייבען, וואס זי האט נויטיג געהאט, — האב איך גע־ענטפערט.

— דער פאטער זאגט, אז איך האב ליעב ארומצולויפען איבער די קראמען, אבער מיר דאכט, אז איך וואלט גיכער מיעד ווערען, אויב איך וואלט ארומגעלאפען, אזוי ווי עס זענען ארומגעלויפען די דאמען אין אייער צייט, — האט זי לאכענדיג געזאגט.

— נאטירליך, פערנומענע פרויען האבען זיך טאקי זעהר בעקלאגט דערויף, וואס זיי דארפען פערליערען איבריגע צייט אויפ'ן ארומלויפען פון איין קראם צו דער צווייטער, אבער פאר די לעדיגעהערינס איז דאס געווען א גאנץ גוטע געלעגענהייט די צייט צו פערטרייבען.

— לא'מיר זאגען, למשל, אז עס זענען אין א שטאדט געווען טויזענד קראמען, איז דאך הונדערט געוועזען פון איין מין סחורה, ווי אזוי זענען אפילו די לעדיגע פרויען אימשטאנד געווען זיי דורכצוגעהן?

— עס פערשטעהט זיך, אז זיי האבען ניט געקאנט אלע דורכגעהן, — האב איך געענטפערט. — די יעניגע, וואס פלעגען מאכען א גרויסען איינקויף, האבען זיך שוין פאראויס ערקונדיגט, וואו מען קאן בעקומען אלעס וואס זיי איז נויטיג, האבען גענוי אויסגעלערנט די געשעפטען און פלעגען קויפען זעהר ביליג, ווייל זיי האבען שטענדיג געוואוסט, וואו מען קאן בעקומען גוטע סחורה פאר א קליינעם פרייז. די אבער, וואס זענען געווען פערנומען, אדער וואס האבען זעהר ווייניג געקויפט, פלעגען אלע מאל איינקויפען די ערגסטע סחורה און פאר

א טײַערען פרײַז. ווען ניט קײן געניטע מענשען פלעגען אײַנ־
קויפען זאַכען צו'ם גלײַכען מקח, איז דאָס געווען א מין גליקזאַך.

— פאַר וואָס האָט איהר זיך געהאַלטען אָן אַזא סיסטעם.
ווי באַלד איהר האָט געזעהען זײַנע פעהלערען? — האָט יהודית
געפרעגט.

— דאָס איז געוועזען אַזוי ווי מיט אַלע אונזערע געזעל־
שאַפטליכע אײַנריכטונגען, — האָב איך געענטפערט. — מיר
האָבען גאַנץ גוט געזעהען זײַנע שלעכטע זײַטען, נאָר מיר האָבען
ניט געפינען געגען דעם קײן מיטעל.

— אָט זענען מיר בײַ דעם צענטראַל־לאַגער, — האָט
יהודית געזאָגט, בעת מיר זענען צוגעגאַנגען צו אַגרויסען אײַנגאַנג
אין אײַנע פון די שענסטע געזעלשאַפטליכע געבײַדען.

דרויסען זענען ניט געווען קײן בעזונדערע סימנים, וואָס
זאָלען אָנווײַזען, אַז דאָס איז אַ האַנדעלס־הויז. אין די גרויסע
פענסטער איז ניט געוועזען אויסגעשטעלט קײן סחורה; עס איז
איבערהויפט ניט געוועזען קײן שילד, אום צוציהען קונדען. נאָר
אָנשטאָט דעם איז איבער'ן אײַנגאַנג געוועזען אַ מאַסיווע גרופע
פון מענשליכע פיגורען און אין דער מיטען אַ פרויענפיגור, וואָס
האָט פאָרגעשטעלט דעם „איבערפלוס" מיט זײַן האָרן.

בשעת מיר זענען אַרײַנגעגאַנגען, האָט מיר יהודית בע־
מערקט, אַז אַזעלכע גרויסע פערטײַלונגס־לאַגערען געפינען זיך אין
יעדען קוואַרטאַל פון שטאָדט, אַזוי אַז יעדער האָט פון זײַן
וואָהנונג העכסטענס אַ צעהן מינוט גאַנג ביז'ן לאַגער.

דאָס האָב איך צו'ם ערשטען מאָל געזעהן די אינערליכקײט
פון אַ געזעלשאַפטליכער געבײַדע פון צוואַנציגסטען יאָהרהונדערט,
און נאַטירליך האָט דאָס בילד מיך פעראינטערעסירט. איך בין
געווען אין אַגרויסען זאַל, וואו דאָס ליכט האָט אַרײַנגעדרינגען
ניט דורך די פענסטער אַלײן, נאָר אויך פון אויבען, דורך
אַ גלעזערנע קופּעל, וואָס איז געווען הונדערט פוס הויך איבער
אונז. אונטער איהר, אין מיטען זאַל, האָט געשלאָגען אַ הער־
ליכער פאָנטאַן, וואָס האָט אָבגעפרישט די לופט מיט זײַנע
קיהלע שטראָמען וואַסער. די וועגד און די אויבערלאַגע (סופיט)

זענען געווען בעמאָלט מיט פרעסקען אין צאַרטע פאַרבען אום אָבצושוואַכען די שײַן, אָבער ניט אײַנצושלינגען זי. אַרום פאָנטאַן זענען געווען אויסגעשטעלט שטוהלען און דיוואַנען, וואו עס זענען געזעסען עטליכע מענשען, רעדענדיג צווישען זיך; די אויפ־שריפטען אויף די װענד האָבען אָנגעוויזען, וואָס פאַר סחורות עס געפינען זיך אונטען, אויף די טישען.

יהודית האָט זיך געלאָזט געהן צו אײנעם פון זיי, וואו עס זענען געוועזען פאַנאַנדערגעלעגט אַלערהאַנד מוסלין־פּראָבען, און האָט זיי אָנגעהויבען צו בעקוקען.

— וואו זענען דאָס די געשעפטסדינער? — האָב איך געפרעגט, ניט זעהענדיג קײנעם הינטער די טאָמבענק און קײן אײנציגען, וואָס זאָל צוגעהן מיט'ן קונד צו רעדען.

— פאָרלויפיג האָב איך נאָך קײן קאָמי ניט נויטיג, ווײַל איך האָב מיר נאָך ניט אויסגעקליבען, וואָס מיר געפעלט.

— אין מײַן צײַט, — האָב איך ערווידערט, — איז דאָס געוועזען די הויפּט־אויפגאַבע פון אַ סוחר, צו העלפען אויסקלײַבען דעם קויפער.

— ווי? עס איז אויף זיי געליגען אַ חוב צוזאָגען די קויפער, וואָס זיי האָבען נויטיג?

— יאָ; און נאָך עפטער — זיי אײַנצושמועסען צו קויפען דאָס, וואָס זיי האָבען גאָר ניט נויטיג.

— אָבער האָבען דען די דאַמען דאָס ניט געהאַלטען פאַר אַ העזה? האָט יהודית פערוואונדערט געפרעגט. — וואָס אינטערעסירט עס די קאָמי'ס, אויב מען וועט קויפען, אָדער ניט?

— דאָס איז אָבער געוועזען אין אונזער צײַט זייער אײנציגע זאָרג, — האָב איך געענטפערט, — ווײַל די קאָמי'ס האָט מען נאָר צו דעם צוועק געדינגען, זיי זאָלען פערקויפען וואָס מעהר סחורה. נאַטירליך, האָבען זיי אָנגעווענדט אַלע מיטלען דעם קויפער ווי ניט איז אײַנצורעדען.

— זעהט נאָר, ווי איך האָב קײן זכרון ניט, אַז איך האָב דאָס פערגעסען! — האָט זי אויסגעשריגען. — אין נײַנ־צעהנטען יאָהרהונדערט האָבען די סוחרים און זייערע קאָמי'ס

געלעבט נאר דערפון, וואס זייער סחורה איז פערקויפט געווארען. אינצטער איז דאס נאטירליך גאנץ אנדערש. די סחורה געהערט צום פאלק. די פריקאזטשיקעס זענען נאר דא פאר די, וואס האבען זיי נויטיג, און זייער חוב בעשטעהט נאר דערין, די קויפער שטענדיג צו בעדיענען און אנצונעהמען זייערע בעשטעלונגען; אבער ניט דער קאמי, ניט דאס פאלק איז ניט פעראינטערעסירט צו פערקויפען אנ'איבריגען ארשין אדער א פונט פון וועלכער סחורה עס איז. ווי וואונדערבאר, — האט זי פארטגעזעצט לאכענדיג, — האט דאן געמוזט זיין צו זעהן די קאמי'ס, וואס האבען געצוואונגען דאס פובליקום צו קויפען דאס, וואס זיי האבען ניט נויטיג, אדער איבער וועלכען עס איז געוועזען א ספק.

— גוט, אבער דער קאמי פון צוואנציגסטען יאהרהונדערט קאן אייך דאך פון דעסטוועגען נוצליך זיין, געבענדיג אייך די נויטיגע ידיעות וועגען די סחורות, — האב איך בעמערקט.

— ניין, — האט יהודית געזאגט, — דאס געהערט ניט צום קאמי. איהר זעהט אט די געדרוקטע קארטען, פאר וועלכע די רעגירונג איז פעראנטווארטליך, — אט זיי געבען אונז אלע מעגליכע ידיעות.

איך האב בעמערקט, אז צו יעדער פראבע סחורה איז אנגעבונדען א קארטעלע, אין וועלכען עס איז גענוי בעשריבען די פאבריקאציע, אלע אייגענשאפטען פון די סחורות, ווי אויך זייערע פרייזען, מיט אייןווארט, אלעס, וואס עס איז נויטיג צו וויסען.

— אלזא, ווי איהר זעהט, — האט זי ווייטער געזאגט, — האט שוין דער קאמי דא ניט וואס צו טהון, מ'פאדערט נאר פון איהם העפליכקייט און גענוי צו ערפילען די בעשטעלונג.

— פון וויפיעל שבועות, ליגענס און בעטרוג איהר היט זיך אוים דורך אזא פראסטע איינריכטונג! — האב איך ניט-ווילענדיג אויסגעשריגען.

— איהר ווילט דערמיט זאגען, אז אין אייער צייט האבען אייך די קאמי'ס געגעבען פאלשע ידיעות איבער דער סחורה? — האט יהודית געפרעגט.

— גאָט בעוואַהר! איך בעשולדיג דערין ניט אַלע. עס זענען געווען אַזעלכע, וואָס האָבען דאָס ניט געטהון, און די געזעלשאַפט האָט זיי געטרויט. נאָר בִכְלָל, אַזוי ווי די לעבענס-מיטלען פון אַגאַנצער פאַמיליע זענען אָבגעהאַנגען פון דער גרויסער אָבלייזונג פאַר סחורה, האָט די נויטווענדיגקייט אַריינ-צוקריגען דעם קונדען פילע געבראַכט צו אַ נסיון.

רעדענדיג, האָט יהודית אַנגעריהרט דעם קנאָפּ פון גלעקעל, און אין איין אויגענבליק האָט ערשיינט פאַר איהר אַ פריקאַזטשיק. ער האָט פערשריבען איהר בעשטעלונג אויף אַ קאַרטעל מיט בלייפעדער אין צוויי קאָפּיען, פון וועלכע ער האָט איינע איבער-געגעבען איהר און די צווייטע אַראָבגעלאָזען אין אַ רעהר. נאָכדעם, ווען דער קאַמי האָט אַראָבגערעכענט דעם סכום, וואָס די סחורה בעטרעפט, פון יהודית'ס קרעדיט-קאַרטע, האָט זי מיר ערקלערט, אַז דער בעשטעלונגס-דופּליקאַט ווערט איבערגעגעבען דעם קויפער, כדי מ'זאָל יעדען טעות, וואָס טרעפט אַמאָל ביי'ם פאַנאַנדער-שיקען, שטענדיג גלייך קאָנען פערריכטען.

מיר איז געווען זעהר אינטערעסאַנט צו וויסען, ווי אַזוי זי האָט אַזוי גיך צוגעטראָפען דעם אָרט, וואו זי קאָן בעקומען, וואָס איהר געפעלט, און ווי אַזוי זי האָט זיך די סחורה אַזוי גיך אויסגעקליבען. איך בין געוועזען איבערצייגט, אַז אויסער אין דעם לאַגער פון איהר אייגענעם קוואַרטאַל, האָט זי ניט געטאָרט קויפען.

— אָ, ניין! — האָט זי דערויף געענטפערט. — מיר קויפען, וואו מיר ווילען; עס פערשטעהט זיך, אַז מיר קלייבען אויס אַלע מאָל דעם נעהענטסטערן פון אונז. איך וואָלט גאָר ניט געווינען, אויב איך וואָלט אַפילו געהן אין אַנדערע קראָמען. דאָס אויסקלייבען פון דער סחורה איז אומעטום אויף איין אופן; אומעטום ווערט נאָר פאָרגעלעגט פראָבען פון אַלע פערשידענע סאָרטען סחורה, וואָס עס ווערט אויסגעאַרבייט אין די פעראייניגטע שטאַאַטען. דעריבער קאָן מען אויסקלייבען, וואָס עס איז נויטיג, גיך, און עס איז ניטאָ צוליעב וואָס צו געהן אין אַנדערע קראָמען.

— איז דאָס נאָר אַ פראָבען-לאַגער? עס איז דאָך ניט צו

זעהן קיין פריקאזטשיק, וואס זאל אבשניידען און איינפאקען סחורה פאר די קויפער.

— אלע אונזערע קראמען, א חוץ עטליכע ספעציעלע ארטיקלען, האלטען נאר פראבען אליין. כמעט אלע סחורות ווערען צוגעשטעלט פון די פאבריקען גלייך אינ'ם צענטראל־לאגער פון שטאדט. מיר בעשטעלען נאר די פראבע נאך דער געדרוקטער אויפגאבע איבער דעם שטאף און פרייז פון דער סחורה. די בעשטעלונגען ווערען גלייך אריינגעשיקט אינ'ם צענטראל־לאגער און פון דארטען ווערען זיי שוין פאנאנדערגעשיקט צו די קויפער.

— אויף אזא אופן מוז דאס זעהר פיעל ארבייט פערשפארען, — האב איך בעמערקט. — ביי אונזער סיסטעם האט דער פאבריקאנט פערקויפט דעם גרויס־הענדלער, דער גרויסהענדלער — דעם קלענערן און דאס קליינע סוחר'ל — דעם פערברויכער, און מיט דער סחורה האט מען יעדעס מאל געמוזט האנדלען. איהר פערשפארט דעם שאכער־מאכער און בעזייטיגט אויף אזא אופן דעם קליינעם הענדלער מיט זיין גרויסען רוח און זיין גאנצע ארמעע פריקאזטשיקעס, וואס ער האט געהאלטען. ביי אייך איז דאס הויז נאר א פראבען־לאגער פון א גרויסען געשעפט, מיט א נויטיגען פערסאנאל פריקאזטשיקעס. מיר, ווידער, וואלטען בענוצט אויף די סחורה צו ווייזען, איינצורעדען, אבצומעסטען, צו פערפאקען און אוועקצוטראגען א היים א גרויסע צאהל מענשען, און ביי אייך מאכט עס אב איינער. די עקאנאמיע מוז זיין זעהר גרויס.

— עס פערשטעהט זיך, א גרויסע. אנדערש קאן גאר נישט זיין, הער וועסט, — האט יהודית געענטפערט. — איהר מוזט אונבעדינגט בעטען מיין פאטער, ער זאל אייך מיטנעהמען אמאל אין צענטראל־לאגער, וואו עס קומען־אן בעשטעלונגען פון אלע קרעמער, און עס ווערט פאנאנדערגעשיקט צו אלע קויפער פון שטאדט. איך בין די טעג דארטען געוועזען, און איך האב טאקי זעהר פיעל פערגעניגען געהאט צו קוקען. בעסער קאן מען שוין ניט פערלאנגען. אט, למשל, הינטער דעם וועגטעל, וואס איז

אקוראט ווי א שטייגעל, שטעהט א פריקאזטשיק — דער עקספעדיטאר, וואס איז מקבל די בעשטעלונגען פון פערשיעדענע אבטיילונגען פונ'ם לאגער דורך איבערגעבונגס-רעהרען. זיינע געהילפען סארטירען זיי אויס און לעגען יעדען סארט בעשטעלונג אין בעזונדערע קערבעלעך. ביי'ם עקספעדיטאר געפינען זיך א צוועלף רעהרען, דורך וועלכע יעדע אבטיילונג איז פערבונדען מיט דער זעלבער אבטיילונג פונ'ם לאגערהויז. דער עקספעדיטאר לאזט-אראב דעם קארב מיט דער בעשטעלונג אין א בעשטימטע רעהר, און אין א משך פון עטליכע סעקונדען פאלט זי ארויף אויפ'ן טיש פונ'ם צענטראל-לאגער צוזאמען מיט די זעלביגע בעשטעלונגען פון די איבריגע קראמען. די בעשטעלונגען ווערען באלד איבער-געלעזען, פערשריבען און פאנאנדערגעשיקט גיך, ווי אבליץ. אט די איינריכטונג איז דער אינטערעסאנטעסטער טייל פון דער גאנצער פראדוקציע. גרויסע פעק מיט טוך זענען אנגעוויקעלט אויף שפינדלען, ‥אס ווערען געדרעהט דורך מאשינען; דער צעשניידער, וואס האט אויך נעבען זיך א מאשין, שניידט איין פאק נאכ'ן אנדערן, ביז ער ווערט מיד, און אויף זיין ארט שטעלט זיך אנ'אנדערער; די זעלביגע זאך מאכט מען אין אלע לאגערען, וואו עס ווערען אנדערע ארטיקלען בעשטעלט. די פאקעטען ווערען דאן איבערגעגעבען אין בריימערע רעהרען, וואס געהען אין פערשידענע קווארטאלען פון שטאדט, און אזוי ווערען זיי פאנאנדערגעטיילט אין די הייזער. בעטראכט נאר ווי גיך דאס ווערט געמאכט: עס קאן, למשל, זיין, אז מיין בעשטעלונג וועט שוין זיין אין דער היים א צייט פריהער, איידער איך וועל אהין קומען.

— ווי ריכט איהר דאס איין אויפ'ן לאנד, אין די דערפער, וואו די בעפעלקערונג איז קלענער? — האב איך געפרעגט.

— דאס סיסטעם איז דאס זעלבע, — האט יהודית געענטפערט. — די פראבען-לאגערען אויפ'ן דארף זענען פערבונדען דורך איבערגעבונגס-רעהרען מיט דעם צענטראל-לאגער פון זיין ראיאן, וועלכער קאן זיין א מייל צוואנציג פון איהם. די איבער-געבונג ווערט פון דעסטוועגען אזוי גיך געמאכט, אז עס דויערט זעהר

ווענִיג צײַט; נאָר פון דעסטוועגען, כְּדֵי עס זאָל זיך דאָך אַמאָל נִיט פערהאַלטען, זענען אִין פִיעלע געגענדען אײַנגעאָרדנעט רעהרען, וואָס פערבִינדען עטליכע דערפער מִיט דעם שטאָדטִיגען לאַגער, אָבער אויף אַזאַ אופֿן מוז שוין אײן דאָרף וואַרטען אויף דאָס צווייטע. יעדענפאַלס, קומט אוים צו וואַרטען העכסטענס אַ שָׁעה דרײַ, בִּיז מען בעקומט די סחורה. אויף אַזאַ אופֿן אִיז דאָס געווען אײַנגעאָרדנעט אִין דער געגענד, וואו אִיך בִּין געוועזען דעם לעצטען זומער, און אִיך האָב דאָס געפִינען פאַר אונבעקוועם.*)

— אִיך רעכען, אַז די דאָרפִישע פראָבען־הײַזער מוזען אַפִילו אִין אַנדערע הִינזִיכטען אויך שטעהן נִידרִיגער פון די שטאָדטִיגע, — האָב אִיך בעמערקט.

— געווִיס נִיט, — האָט יהודית געענטפערט. — זיי זענען אִין אַלע הִינזִיכטען אַזוי גוט, ווי די שטאָדטִיגע. דער פראָבען־לאַגער פון דעם קלענסטען דערפעל גִיט אייך די בְּרֵירָה זיך אויסצוקלײַבען פון אַלע פערשִידענע אַרטִיקלען, וואָס דאָס פאָלק האָט, צוגלײַך מִיט דעם שטאָדטִיגען לאַגער.

אויפ'ן וועג צורִיק אַהיים האָב אִיך זיך צערעדט וועגען דער פערשִידענהײַט פון די הײַזער און וועגען זייער ווערט.

— ווי אַזוי קאָן שטִימען דער דאָזִיגער אונטערשִיעד מִיט דעם פאַקט, אַז אַלע בִּירגער בעקומען אַ גלײַכע הַכְנָסָה? — האָב אִיך געפרעגט.

— די הַכְנָסוֹת זענען טאַקי אִין דער אֱמֶת'ן גלײַך, נאָר דער געשמאַק פון די מענשען אִיז פערשִידען, און יעדער בִּירגער ברענגט־אוים זײַן הַכְנָסָה אויף וואָס ער וויל. אייניגע האָבען אַ חֵשֶׁק צו שענע פערד; אַנדערע, ווידער, ווי אִיך, האָבען לוסט צו שענע קלײדער; אַ דרִיטע האָבען לִיעב גוט צו עסען א. ז. וו. דאָס דִירָה־געלד, וואָס דאָס פאָלק נעהמט פאַר אַזעלכע הײַזער,

*) אַנמערקונג. שפּעטער האָט מען מיר איבערגעגעבען, אַז די אונ־בעקוועמליכקייט אין דעם פאַנאַנדערשיקען די סחורה אין אייניגע געגענדען, איז בעזייטיגט געוואָרען און מ'האָט אײנגעאָרדנעט אין יעדען דאָרף זיין אייגענע רעהר־ליניע.

איז פערשידען: עס ווענדט זיך, וואס פאר א גרויס עס האט, ווי שען עס איז, אויף וואס פאר אנ'ארט עס שטעהט, אזוי אז יעדערער קאן געפינען, וואס פאר א דירה איהם געפעלט. אין די גרויסע הייזער וואהנען געוועהנליך גרויסע פאמיליען, וועהרענד קליינע פאמיליע, למשל, ווי אונזערע, קריגען קלענערע דירות, בעקוועמער און ביליגער. דאס איז א זאך, וואס איז שייך צו'ם געשמאק און בעקוועמליכקייט. איך האב געלעזען, אז אין די אלטע צייטען פלעגען מענשען זעהר אפט האבען א גרויסע דירה און פלעגען מאכען אנדערע הוצאות, ניט האבענדיג דערצו קיין מיטלען, בלויז צוליעב דעם, מ'זאל מיינען, אז זיי זענען רייכער, ווי זיי זענען געוועזען אין דער ווירקליכקייט. איז עס טאקי אין דער אמת'ן אזוי געוועזען, הער ווערסט?

— איך מוז מודה זיין..... — האב איך געענטפערט.

— נו, זעהט איהר, — האט מיר יהודית איבערגעהאקט די רעד, — ביי היינטיגען טאג, קאן שוין דאס מעהר ניט פארקומען, ווייל מען ווייסט גאנץ גוט יעדענס הכנסות, און אויסערדעם ווייסען אלע, אז אויב מען איז אויף איין זאך א גרעסערער בעל־הוצאה, מוז מען אויף דער צווייטער איינשפארען.

.XI

ווען מיר זענען געקומ'ען צוריק אהיים, איז נאך דער דר. ניט געוועזען, און פרוי ליט האט מען אויך ניט געזעהען.

— זענט איהר א בעלן אויף מוזיק? — האט יהודית געפרעגט.

איך האב געענטפערט, אז נאך מיין מיינונג איז דאס דער גרעסטער תענוג אויף דער וועלט.

— מאכענדיג די פראגע, מוז איך זיך ענטשולדיגען, — האט זי געזאגט. — ביי היינטיגען טאג שטעלען מיר איינער

דעם אנדערן אזעלכע פראגען ניט; נאר איך האב אבער געלעזען אז אין אייער צייט זענען אפילו צווישען די געבילדעטע מענשען געוועזען אזעלכע, וואס האבען זיך מיט מוזיק ניט אינטערעסירט.

— כדי מיין דור צו פערטיידיגען, מוז איך אייך זאגען, אז ביי אונז איז געוועזען פיעל זאנדערבארע מוזיק.

— יא, — האט זי געזאגט, — איך האב עס געהערט, און בין זיך מודה, אז איך אליין אפילו וואלט אויך ניט סימפאטיזירען מיט אזעלכער מוזיק. וואלט איהר אפשר געוואלט הערען אונזער מוזיק, הער וועסט?

— קיין זאך וואלט מיר קיין גרעסערן פערגעניגען ניט פערשאפען, ווי צו הערען אייער שפיעלען.

— ווי? — האט זי לאכענדיג געזאגט. — שוין זשע מיינט איהר, אז איך אליין וועל זיך שטעלען פאר אייך שפיעלען אדער זינגען?

זעהענדיג, אז איך האב מיך אביסעל פערשעמט, האט זי אויפגעהערט צו שמייכלען און האט מיר ערקלערט, אז היינטיגע צייטען זינגען אלע נאר אום די שטימען אויסצובילדען, און אנדערע שפיעלען אויף אינסטרומענטען צוליעב אייגענעם פערגעניגען, אבער פראפעסיאנעלע מוזיק איז נאך זייער מיינונג פיעל העכער און פאלקאמענער, אז זיי האבען גאר קיין העזה ניט אנצורופען זייער שפיעלען און זינגען — מוזיק. אלע גוטע זינגער און שפיעלער דיענען ביי'ם פאלק אין דער מוזיק־אבטיילונג, און די ליעבהאבער שווייגען געוועהנליך.

נאך די רעד האט זי מיך אריינגעפיהרט אין דאס מוזיק־צימער, וואס איז געוועזען אהן טאפעטען מיט א פאליערטער הילצערנער פאדלאגע. איך האב געמיינט אין דעם צימער צו זעהן ניי־ערפונדענע מוזיק־אינסטרומענטען, אין צימער איז אבער גאר נישט געוועזען אזוינס, וואס מ'זאל קאנען ארויסזעהן, צו וואס עס איז בעשטימט.

מען האט געקאנט בעמערקען, אז מיין פערוואונדערטעס געזיכט האט יהודית'ן פערשאפט ניט ווייניג פערגעניגען. זי האט

מיר איבערגעגעבען א קארטע, וואו עס זענען געוועזען אויסגעשריבען פיעלע נעמען פון מוזיקאלישע ווערק.

— קלייבט זיך אויס וואס פאר א שטיק איך געפעלט, — האט זי געזאגט, — נאר פערגעסט ניט, אז דער זייגער האלט שוין 5.

אויף דער קארטע איז געוועזען אנגעשריבען דאס דאטום: „דער 12־טער סעפטעמבער 2000", און זי האט ענטהאלטען דאס גרעסטע קאנצערט־פראגראם, וואס איך האב ווען אין מיין לעבען געזעהען. עס האט זיך אויסגעצייכענט מיט זיין פיעלארטיגקייט און האט ענטהאלטען א מורא'דיגע צאהל פון סאלא'ס, דועטען קווארטעטען פאר וואקאלע און אינסטרומענטען־מוזיק און ארקעסטער־קאמפאזיציעס.

איך בין אזוי געשטאנען פערוואונדערט ביי דעם לאנגען רעיסטער, ביז יהודית'ס שען פינגערל האט זיך אבגעשטעלט אויף א בעזונדערער אבטיילונג, וואו עס איז געוועזען אנגעצייכענט „5 אוהר נאך מיטאג"; אגב האב איך בעמערקט, אז דאס געוואלטיגע פראגראם איז נאר געוועזען אויף איין טאג און צעטיילט אויף 24 חלקים, צוגלייך מיט די שטונדען אין טאג.

אין דער רובריק „5 אוהר נאך מיטאג" זענען געוועזען אנגעצייכענט גאר ווענינ שטיק, און האב אנגעוויזען אויף א שטיק, וואס ווערט געשפיעלט אויפ'ן ארגאן.

יהודית האט זיך דערפרעהט, וואס איך האב אויסגעקליבען ארגאן, ווייל, ווי זי האט ערקלערט, עס האט צוגעפאסט צו איהר איצטיגער שטימונג.

זי האט מיר אנגעוויזען א בעקוועמען פלאץ, וואו זיך צו זעצען, און דורכגעהענדיג איבערן צימער, האט זי אנגעריהרט א שרייפעל — און באלד איז דאס גאנצע צימער פול געווארען מיט וואונדערבארע טענער פון א גרויסען ארגאן; איך זאג „פול געווארען", אבער ניט „איבערפול", ווייל די מאסע פון די קלאנגען איז עפעס צוגעפאסט געוועזען צו דער גרויס פון צימער. איך האב אויף קיין אופ'ן ניט ערווארט צו הערען אזא פראכטפולע מוזיק, און האב די גאנצע צייט איינגעהאלטען דעם אטהעם.

— באך אליין האט געמוזט שפּיעלען אויף דעם אָרגאַן! — האָב איך ניטווילענדיג אויסגעשריען, בעת עס איז אָבּגעשטאָרבען דער לעצטער קלאַנג פון דער מוזיק, — אָבער וואו איז דער אָרגאַן אַליין?

— ווארט נאָך אַ ווײַלע, — האָט יהודית געזאָגט, — איך וויל, איהר זאָלט הערען פריהער נאָך איין וואלס.

און באלד האָבען זיך אין צימער פאַנאַנדערגעגאָסען פידעל־טענער פון אַ רײַצענדען, בעצויבערנדען וואלס. ווען עס איז שטיל געוואָרען האָט יהודית געזאָגט:

— מײַנט ניט, אַז אין דער מוזיק האָבען זיך בעטהײליגט עפּעס גײַסטער, דאָס האָבען נאָר געאַרבײַט ערהליכע און קלוגע מענשליכע הענד. אין שטאָדט זענען פאַרהאַן זעהר פיעל קאָנצערט־זאַלען, וואָס זענען אײַנגעאָרדנעט צו פערשידענע סאָרטען מוזיק; די דאָזיגע זאַלען זענען פערבונדען דורך טעלעפאָנען מיט אַלע הײַזער פון שטאָדט. וואָס זײַערע אײַנוואָהנער צאָהלען־אײַן אַ קלײַנע סומע געלד, און איך מוז אײַך זאָגען, אַז עס איז כמעט ניטאָ אײַנער, וואָס טהוט דאָס ניט. די צאָהל פון די מוזיקאַנטען, וואָס געהערען צו יעדען זאַל, איז אַזוי גרויס, דאָס חאָטש די סאָליסטען אָדער אַ גאַנצע גרופּע שפּיעלען זעהר אַ קורצע צײַט, פון דעסטוועגען ציהען זיך די קאָנצערטען אין פערלויף פון די גאַנצע פיער און צוואַנציג שטונדען. איהר זעהט, אויף דער קאַרטע, וואָס ווערט הײַנטיגען טאָג געשפּיעלט, איז דאָ פיער פּראָגראַמען, און יעדעס בעשטעהט פון פיער קאָנצערטען, וואָס ווערען אויסגעפיהרט אין איין צײַט אין בעזונדערע זאַלען, און יעדעס פון די פיער שטיק קאָנט איהר הערען, אַ דריק מהוענדיג נאָר דאָס קנעפּעל אין אײַער הויז, וואָס איז פערבונדען דורך אַ דראָהט מיט דעם זאַל, אין וועלכען עס ווערט געשפּיעלט. די פּראָגראַמען זענען אַזוי צונויפגעשטעלט, אַז די שטיקער, וואָס ווערען אין פערשידענע זאַלען גלײַכצײַטיג געשפּיעלט, געבען געוועהנליך די מעגליכקײַט צו הערען ניט בלויז פערשידענע אינסטרומענטאַלע און וואָקאַלע מוזיק, נאָר אויך פערשידענע מוזיק־מאָטיוען, פון דעם פרעהליכסטען ביז צו׳ם טרויריגסטען,

אַזוי דאָס יעדער צוהערער קאָן צופריעדען שטעלען זיין געשמאַק.

— מיר דאַכט, — האָב איך געזאָגט, — אַז אויב מען וואָלט אין אונזער צייט געהאַט די מעגליכקייט בײַ זיך אין הויז צו הערען אַזוי פיעל גוטע מוזיק, ווי עס איז בײַ אײַך איינגעאָרדענט, — וואָלטען מיר גערעכענט, אַז מיר האָבען דער־גרייכט די העכסטע שטופע פון גליק.

— איך קאָן מיר ניט פאָרשטעלען, — האָט יהודית גע־זאָגט, — ווי אַזוי האָבען אין אײַער צייט די ליעבהאָבער פון מוזיק געקאָנט צופריעדען זײַן פון דעם אַלטמאָדישען סיסטעם: הערען גוטע מוזיק האָט געקאָסט אַזוי פיעל געלד און צייט, וואָס ניט אַלע האָבען געקאָנט דערצו דערגרייכען, און דאָס נאָך אין אַ זעלטענעם צופאַל און אין אַזאַ צייט, וועלכע אַנדערע האָבען בעשטימט און וואָס טויג פאַר אײַך ניט. אײַערע קאָנצערטען און אָפּערען! עס האָט געמוזט זײַן אונערטרעגליך צו הערען שטונדענלאַנג אַזאַ מוזיק, וואָס געפעלט אײַך ניט, נאָר בכדי צו הערען אַ צוויי־דרײַ גוטע שטיקלעך! ווער, זאָגט מיר, וואָלט זיך בעשלאָסען צו עסען אַלעס, וואָס מען דערלאַנגט, אפילו ווען ער וואָלט זײַן מיד־יודע ווי הונגעריג? און דאָס געהער איז פיעל איידעלער פונ'ם געשמאַק. זעהט איהר, אָט די אונבעקוועמליכקייט זיך צו בענוצען מיט דער מוזיק האָט אײַך געצוואונגען אויסצוהערען דאָס שפּיעלען און זינגען פון זעהר פראָסטע שפּיעלער, און דעריבער איז גאָר קיין וואונדער ניט, וואָס אין אײַער צייט האָבען זעהר פיעל מענשען פערהאַסט די מוזיק.

— ווי איך פערשטעה פון אײַערע רעד, — האָב איך איהר איבערגעריסען, — ווערט דאָס גאַנצע מוזיק־פּראָגראַם אויסגעפיהרט די גאַנצע פיער און צוואַנציג שעה. ווער זשע, זאָגט מיר, בענוצט זיך מיט איהר צווישען האַלבער נאַכט און פריהמאָרגען?

— איהר האָט אַ טעות, — האָט זי געזאָגט, — בײַ אונז זענען דאָ מענשען, וואָס שלאָפען אין דער צייט אויך ניט. נאָר אַפילו אויב עס וואָלטען זיך אַזעלכע צוהערער ניט געפינען, וואָלט די מוזיק נוצען פאַר די, וואָס קאָנען ניט שלאָפען, — פאַר קראַנקע און

שטאַרבענדע. דעריבער זענען אַלע אונזערע שלאָפצימערען אײנגעאָרדענט מיט טעלעפאָנען צוקאָפּענס פון בעט, דורך וועלכע יעדערער, וואָס קאָן ניט אײנשלאָפען, קאָן לויט זײַן וואונש הערען וואָס איהם געפעלט. מיך פערדריסט זעהר, וואָס איך האָב די פאָריגע נאַכט אינגאַנצען פערגעסען אײך אָנצוזאָגען, אַז אין אײַער צימער געפינט זיך אויך אַזאַ אײַנריכטונג, — האָט זי פאָרטגעזעצט מיט פערדרוס. — הײַנט אָווענד וועט אײך שוין דער פאָטער ווײַזען, ווי דערמיט זיך צו בעגעהן, און פאַל, אויב איהר וועט האָבען אונרוהיגע רַעיונות.

אין דעם זעלבען אָווענד, ווען איך האָב דעם דר. וויעדער געזעהען, ווײס איך ניט ווי אַזוי מיר זענען אַרויף אויף די רעד פון ירושה. איך האָב טאַקי געוואָלט וויסען, אויב אין דער הײַנטיגער צײַט ווערט ערלויבט צו יַרשׁ'נען דאָס פערמעגען פון אַ פרײַנד.

דער דר. האָט בעמערקט, אַז דאָס ווערט ניט געשטערט.

— איבערהויפּט, — האָט ער ווײַטער געזאָגט, — מישט זיך בײַ הײַנטיגע יאָהרען אַ סך וועניגער אין די פערזענליכע פרײַהײַט, אַלס עס איז פריהער געווען. עס פערשטעהט זיך, אַז מיר פאָדערען דורך געזעץ, דאָס יעדער בירגער זאָל דינען דער נאַציע אַ בעשטימטע צײַט, אָנשטאָט איהם צו געבען די בְּרֵירָה, צו זאָל אַרבײַטען, גַנבֿ'נען אָדער הונגערן, ווי עס איז געוועזען אין אײַער צײַט. אויסער דעם גרונדגעזעץ, וואָס איז אין דער אֱמֶת'ן מעהר ניט ווי אַ לאָגישעס רעזולטאַט פון דעם נאַטורגעזעץ, — דאָס געזעץ פון גַן־עֵדֶן, — ווערט אונזער געזעלשאַפטליכע אָרדנונג ניט געשטיצט אויף קײן בעזונדערער געזעצגעבונג, זי איז נאָר אַ רײן־לאָגישעס רעזולטאַט פון די מענשליכע מַעֲשִׂים אונטער דעם אײַנפלוס פון רעגעלמעסיגע לעבענסבעדינגונגען. די יְרוּשָׁה־פראַגע ערקלערט דאָס טאַקי זעהר גוט. ווי באַלד די נאַציע איז דער אײנציגער קאַפּיטאַליסט און לאַנד־אײגענטימער, וועט שוין, נאַטירליך דאָס פערזענליכע פערמעגען, פון אַ יָחִיד ניט קאָנען גרעסער מאַכען זײַן יעהרליכען קרעדיט און זײַן הויזליכעס לעבען. ווי נאָר דער מענש שטאַרבט אָב — הערט־

אויף זיין קרעדיט צו עקזיסטירען; מען גיט נאר ארוים א געוויסע סומע געלד אויף די קבורה, און די איבריגע זאכען, וואס ער פערמאגט, גיט מען אוועק יענעם, וועמען ער פערזאגט.

— ווי באלד אזוי, מיט וואס איז מען זיכער, אז עס וועט זיך מיט דער צייט ניט אנזאמלען קיין רייכטום אין פריוואטע הענד? אזא ארדנונג וואלט דאך געקאנט צעשטערען די גלייכהייט צווישען בירגער! — האב איך געפרעגט.

— דאס ארדענט זיך שוין איין ממילא, — האט ער געענטפערט. — ביי דער יעצטיגער ארדנונג פון דער געזעלשאפט ווערט דאס זאמלען פון פריוואט־אייגענטהום א לאסט, וואס פערגרעסערט נאר די געוועהנליכע הוצאות. אין אייער צייט האט זיך ווער עס האט געהאט א הויז מיט גאלדענע און זילבערנע כלים, פיינע פארצעליי, טייער מעבעל און אנדערע ווערטפולע זאכען, גערעכענט פאר א גביר, ווייל די זאכען האבען געהאט דעם ווערט פון געלד, און מען האט עס צו יעדער צייט געקאנט פון זיי מאכען. איצטער ווען איינער בעקומט א ירושה פון א סך פריינד, האלט מען איהם פאר אן׳אונגליקליכען, ווייל אזוי ווי די זאכען קאנען ניט פערקויפט ווערען, וועלען זיי נאר פאר איהם זיין אזוי פיעל נוצבאר, אויף וויפיעל ער וועט זיי קאנען געברויכען. פון דער אנדערע זייט, ווידער, אזוי ווי זיין הכנסה בלייבט דאך דיזעלבע ווי פריהער, וואלט איהם ממילא אויסגעקומען צו פערקלענערן זיין קרעדיט אויף דינגען א דירה פאר די זאכען און צאהלען א שומר, וואס זאל זיי היטען און האלטען אין ארדנונג. איהר קאנט זיין גאנץ זיכער, אז אזא מענש וועט זעהן וואס גיכער צו פערטיילען צווישען זיינע פריינד דאס פערמעגען, וואס בעלעסטיגט איהם, און דערביי וועלען אפילו זיינע פריינד אויך ניט נעהמען מעהר, וויפיעל זיי קאנען האלטען און האבען נויטיג. אלזא, זעהט איהר שוין, אז פערבאטען צו ירש׳ענען פערזענליכע אייגענטום, נאר כדי ניט צו דערלאזען, עס זאל זיך ביי איינעם אנקלייבען א סך גוטס, איז גאנץ איבריג. דאס רוב זאגען זיך די פריינד איבערהויפט אב פון דעם פערשטארבענעם׳ס ירושה און לאזען נאר פאר זיך

עמליכע נויטוועגדיגע זאכען. דאס איבריגע גוטס געהט־איבער צום פאלק און ווערט געזעלשאפטליכעס אייגענטום.

נאכדעם האבען מיר זיך פאנאנדערגערעדט וועגען משרתים; מיך האט זעהר אינטערעסירט צו וויסען, ווער וויל עס ווערען א משרת אין אזא לאנד, וואו אלע זענען גלייכע יחסנים. — נאך אין אונזערע צייטען, האב איך געענדיגט, איז די בעל־הבית'טעס אנגעקומען שווער צו בעקומען דיענסטען, חאטש דאן איז נאך קיין רעד ניט געוועזען פון סאציאלער גלייכהייט.

יהודית האט מיר ערקלערט, אז טאקי נאר צוליעב דער אלגעמיינער גלייכהייט און ווייל דער דיענסט רעכענט זיך פאר א כבוד אין דער געזעלשאפט, וואו דאס גרונדגעזעץ איז — אלע זענען מחויב צו דיענען, — איז טאקי זעהר לייכט צו געפינען אזעלכע דיענסטען, וואס האט זיך אין מיין צייט גאר ניט געקאנט חלומ'ן.

— איבריגענס, נויטיגען מיר זיך גאר אין זיי ניט, — האט דער דר. בעמערקט.

— ווער דען בעזארגט די הויז־ארבייט? — האב איך געפרעגט.

— ביי אונז איז אזעלכע ארבייט גאר ניטא, — האט דערויף פרוי ליט געענטפערט. — מיר געבען אוועק וועש וואשען פאר זעהר קליינע פרייזען אין די געזעלשאפטליכע וואש־הייזער, עסען פאר אונז ווערט געגרייט אין די געזעלשאפטליכע קיכען, אלעס, וואס מיר טראגען, ווערט געמאכט און פעררירכט אין די עפענטליכע ווערקשטאטען. די עלעקטריציטעט ווערט אומעטום בענוצט אויף בעהייצונג און בעלייכטונג. מיר קלייבען זיך אויס א דירה, וואס איז ניט גרעסער, ווי מען האט נויטיג, און דאס זעלבע וואס ווייניגער מעבעל, מ'זאל האבען ווייניגער ארבייט דאס צו האלטען אין ארדנונג. און טאקי דעריבער גופא האבען מיר ניט נויטיג קיין דיענסטען. אין אייער צייט פלעגט דער ארעמע קלאס אייך צושטעלען א גרויסע צאהל דיענער, אויף וועמען איהר האט געקאנט ארויפלעגען אלע שווערע און מאוס'ע ארבייט, און דאס גופא האט אייך געמאכט גלייכגילטיג צו זוכען מיטלען.

ווי דערפון לויז צו ווערען, — האט פרוי ליט פארטגעזעצט. — איצטער אבער, ווען מיר דארפען מיטארבייטען פאר די געזעלשאפט, איז יעדען מיטגליעד אינטערעסאנט מיטצוארבייטען אין די ערפינדונגען, וואס פערלייכטערען די ארבייט זיך און אנדערע. און די ארבייט האט זיך ווירקליך א סך פערלייכטערט, ווייל עס זענען אריינגעפיהרט געווארען אלע מעגליכע ערפינדונגען און פערבעסערונגען אין דיווירטשאפטליכע טהעטיגקייט; נאר אין גאנץ בעזונדערע צופאלען, למשל, צו רייניגען און רעמאנטירען א הויז, אדער ווען עמיצער ווערט קראנק, קאנען מיר אלע מאל געפינען הילף און דער ארבייטער־ארמעע.

— מיט וואס בעצאהלט איהר זיי, ווי באלד ביי אייך איז קיין געלד ניטא? — האב איך געפרעגט.

— מיר בעצאהלען ניט, נאטירליך, די זעלביגע פערזאנען גופא, נאר מיר צאהלען פאר זיי אב דער נאציע, — האט דער דר. געענטפערט. — ווען מען האט זיי נויטיג, דארף מען זיך ווענדען אין ביורא, און די קאסטען ווערען אראבגערעכענט פון דעם בעשטעלערס קרעדיט־קארטע.

— וואס פאר א תענוג עס מוז זיין פאר די איצטיגע פרויען! — האב איך אויסגעשריגען. — אין מיין צייט האט אפילו דאס רייכטום און די גרויסע צאהל דיענסטען ניט געקאנט בעפרייען די בעלי־בית'טעס פון ווירטשאפטליכער זארג, וועהרענד די ארעמע פרויען פלעגען שטארבען פון צופיעל הארעוואניע.

— יא, — האט פרוי ליט געענטפערט, — איך האב טאקי וועגען דעם געלעזען; די מאנסלייט איז אין יענער צייט פיעל בעסער געוועזען, גלם די מיטער און פרויען; אין דער יעצטיגער צייט טראגט דאס פאלק די זעלבע משא אריבער א סך לייכטער, ווי דערמאלט די פרויען.

— זייער אונגליק, צוזאמען מיט אלע איבריגע אונגליקען, איז נאר ארויסגעקומען דערפון, וואס מען האט ניט פערשטאנען, ווי זיך צו פעראייניגען, איבער די גרויסע מאכט פון דעם אינדיווידואליזם, אויף וועלכען עס איז געבויט געוועזען אייער גאנצעס געזעלשאפטליכעס סיסטעם; פון אייער אונפעהיגקייט

צו פערשטעהן, אז איהר וועט ארויסבעקומען צעהן מאל אזוי פיעל נוצען פון אייערע בירגער, ווען איהר וועט זיך פעראייניגען און ארבייטען צוזאמען, איידער ווי צו ארבייטען בעזונדער. עס איז צו בעוואונדערן ניט דאס, פאר וואס איהר האט בעסער און בעקוועמער ניט געלעבט, נאר ווי אזוי איהר האט איבערהויפט געקאנט עקזיסטירען ביי אזעלכע בעדינגונגען, ווי די שטרעבונג דעם אנדערן צו פערשקלאפען און ארייננצוחאפען פרעמד גוטס, — האט דער דר. צוגעגעבען.

נאכדעם האט מען אנגעהויבען צו רעדען וועגען דאקטוירים.

— ווי איז אויב איהר האט נויטיג א דאקטאר? — האב איך געפרעגט, — ווענדעט איהר זיך אויך אין דאסזעלבע ביורא?

— ניין, דעם כלל קאן מען דא ניט בענוצען, — האט דער דר. געענטפערט. — דער נוצען, וואס א דאקטאר קאן ברענגען דעם קראנקען, הענגט פיעל אב פון זיין בעקאנטשאפט מיט'ן קראנקענס ארגאניזם און מיט זיין ארט לעבען. דער קראנקער מוז אלזא רופען א בעקאנטען דאקטאר, אזוי ווי עס איז געוועזען אין אייער צייט. דער אונטערשיעד בעשטעהט נאר דערין, וואס אנשטאט אראבצולאזען דאס געלד אין די אייגענע קעשענע, גיט דער דאקטאר עס איבער דעם פאלק, ד. ה. מען רעכענט־אראב פון דעם חולה'ס קרעדיט־קארטע אזוי פיעל, ווי פיעל עס קומט נאך דער מעדיצינישער טאקסע.

— מיר דאכט, אז ביי אזא ארדנונג מוזען די קראנקע רופען נאר גוטע דאקטוירים, און די געוועהנליכע בלייבען אהן פראקטיק.

— קודם־כל, — האט דערויף געענטפערט דער דר. ליט, — זענען ביי אונז גאר ניטא קיין שלעכטע דאקטוירים. ביי אונז ערלויבט מען ניט צו פראקטיקירען אזעלכען, וואס האט אקליינעם בעגריף פון מעדיצין, ווי עס איז געוועזען אין אייער צייט; נאר אזעלכע, וואס האבען פולשטענדיג אויסשטודירט און האבען בעוויזען זייער פעהיגקייט צו מעדיצין, — נאר אזעלכע לאזט מען צו דער פראקטיק. אויסער דעם דארפט איהר וויסען,

אַז איצטער קאָנקורירען די דאָקטוירים ניט צווישען זיך, ווייל עס איז דערצו קיין אורזאַך ניטאָ, בִּכְלַל מוז יעדער דאָקטאָר אַריינטראָגען אין מעדיצינישעס ביורא אַ גענויען בעריכט איבער זיין טהעטיגקייט, און אויב ער האָט ווענִיג בעשעפטיגונג — גיט מען איהם אַנדערע אַרבייט.

XII.

אַזוי ווי מיין וואונש זיך בעסער צו בעקענען מיט די איינריכטונגען פונ'ם צוואנציגסטען יאָהר הונדערט איז געוואַקסען מיט יעדער מינוט, בין איך מיט'ן דר. געבליבען אַ לאַנגע צייט זיצען, נאָכדעם ווי די דאַמען זענען פון אונז אַוועקגעגאַנגען.

דער דר. האָט מיר ערקלערט, אויף וואָס פאַר אַנ'אופן עס האָט זיך אָרגאַניזירט די אַרבייטער-אַרמעע.

— וואָס פאַר אַ מיטעל ווערט געברויכט, דער אַרבייטער זאָל חֵשֶׁק האָבען צו דער אַרבייט, ווי באַלד אַז די זאָרג אום לעבענסמיטעל איז אַרונטער?

— איהר דאַרפט וויסען, — האָט ער געענטפערט, — אַז אויסגעפינען אַ חֵשֶׁק-מיטעל צו דער אַרבייט איז נאָר איינס פון די ציעלען פון אונזער אינדוסטריעלער אָרגאַניזאַציע. דאָס צווייטע און אויך אַזאַ וויכטיגעס ציעל איז — זיך צו בעזאָרגען מיט פעהיגע און טאַלענטפולע מענשען, וועלכע זאָלען, ווערענדיג נאָכדעם אַנפיהרער פונ'ם פאָלק, קאָנען צווינגען די אַרבייטער צו ערפילען זייער חוב און ניט דערלאָזען צו קיין פאַלשקייט. די אָרגאַניזאַציע פון אונזער אַרבייטער-אַרמעע האַלט אין זינען נאָר די ביידע ציעלען. צוערשט קומט די קאַטעגאָריע פון פראָסטע אַרבייטער, צו וועלכע עס געהערען אַלע רעקרוטען אין די ערשטע דריי יאָהר פון זייער דיענסט: דאָס דיענט זיי פאַר זעהר אַ שטרענגע שולע, און וועלכע די יונגעלייט לערנען זיך אויס צו זיין געהאָרכזאַם, אונטערגעבען און צו ערפילען זייער חוב.

די פערשידענאַרטיגקייט אין דער אַרבייט פון דער קאַטעגאָריע דערלאָזט ניט, נאַטירליך, שנעל צו שטייגען אין העכערע ראַנגען, נאָר פון דעסטוועגען ווערט איבער יעדערנס אַרבייט געפיהרט אַ בוך, און פאַר אויסצייכנונג אין דער אַרבייט גיט מען פרעמיעס, ווי פאַר נאַכלעסיגקייט ווערט געגעבען איהר שטראָף. דערפון זאָלט איהר ניט דרינגען, אַז אונזער סיסטעם פיהרט זיך צו שטרענג, אַז פאַר לייכטזיניגקייט און נאַרישע אויפפיהרונג ווערט מען די יונגעלייט פערדאַרבען זייער קאַריערע; ניין, די אַלע, וואָס זענען דורכגעגאַנגען די ניעדריגע מדרגה פון דיענסט אָהן בעזונדערע חטאים, האָבען דאָס רעכט זיך אויסצוקלייבען וואָס פאַר אַשטעלע זיי געפעלט. נאָך דעם אַז זיי האָבען שוין אויסגעקליבען אַ פאַך, קומען זיי אַריין אין די לעהרע. די צייט פון דער לעהרע איז, נאַטירליך, אין פערשידענע אַרבייט פערשידען. אַרויסגעהענדיג פון דער לעהרע, ווערען זיי פולשטענדיגע אַרבייטער און זעלבשטענדיגע מיטגלידער פון זייער מלאכה. יעצט ווערט נאָך מעהר ווי אַלע מאָל געאַכטעט אויף די צייגניש פון דעם שילער איבער זיין בריה'שאַפט און פעהיגקייט אין דעם פאַך, און אָן דער צייגניש ווענדעט זיך ניט בלויז די פרעמיע פאַר די אויסצייכנונג, נאָר אויך די קינפטיגע לאַגע פונ'ם שילער צווישען די ריכטיגע אַרבייטער.

חאָטש די אינערליכע אָרגאַניזאַציע פון פערשידענע אַרבייטס־פאַכען אין דער אינדוסטריע און לאַנד־אַרבייט איז, איבער בעזונדערע בעדינגונגען, פערשידען, פון דעסטוועגען האָבען זיי אַלע אַנ'אַלגעמיינעם כלל: די פערטיילונג פון די אַרבייטער אויף דריי מדרגות, לויט זייערע פעהיגקייטען, און די מדרגות גופא ווערען ווידער צעטיילט אויף ערשטע און צווייטע קאַטעגאָריען. לויט די אַרבייט פון יונגען מענשען אין דער לעהרע־צייט גיט מען איהם די ערשטע, צווייטע אָדער דריטע מדרגה; געוועהנליך געהען נאָר יונגעלייט מיט אונגעוועהנליכע פעהיגקייטען גלייך אַריבער פון אַ שילער אין די ערשטע מדרגה צווישען אַלע אַרבייטער. דאָס רוב פאַלען־אַריין אין די ניעדריגע מדרגות, נאָר דורך מעהר אַרבייט און געניטקייט

שטייגען זיי ביז דער העכסטער מַדְרֵגָה. פון צייט צו צייט ווערט געמאַכט די פערטיילונג אין מַדְרֵגוֹת, און פון איין פערטיילונג ביז דער צווייטער דויערט אין יעדען פאַך אַזוי פיעל צייט, וויפיעל עס איז נויטיג, אום צו ערלערנען די מְלָאכָה, מְמֵילָא קומט־אויס, אַז ווער עס איז ווערט אַ העכערע שטעלע דאַרף אויף איהר לאַנג ניט וואַרטען, און פערקעהרט, דאַרף קיין איינציגער זיך ניט פערלאָזען אויף זיינע פריהערדיגע אַרבייט, אויב ער וויל ניט אַריינפאַלען אין די ניעדריגע מַדְרֵגוֹת צוריק. די בעזונדערע מַעֲלָה פון אַ הויכער מַדְרֵגָה איז דאָס רעכט פון אַרבייטער זיך אויסצוקלייבען אַ ספּעציאַליטעט אין אַלע פערשיעדענע צווייגען פון דער פּראָדוקציע. קיין אַרבייט רעכענט זיך ניט פאַר צו שווער, דאָך איז דאָ צווישען זיי אַ גרויסער אונטערשיעד, און די בְּרֵירָה, וואָס דער אַרבייטער בעקומט, רעכענט זיך טאַקי דעריבער פאַר זעהר אַ וויכטיגע זאַך. ביי׳ם בעשטימען צו אַ געוויסער מְלָאכָה ווערען די נייגונגען אֲפִילוּ פון ערגסטען אַרבייטער אויך גענומען אין אַכט, וויל ניט נאַר זיין גליק אַליין, נאַר אויך די נוצען פון דער געזעלשאַפט הענגען־אָב דערפון. פון דעסטוועגען נעהמט מען פריהער צו אויף עפּעס אַנ׳אַרבייט מענשען פון די העכערע מַדְרֵגוֹת, און עס טרעפט אַמאָל, אַז אַ מענשען פון די ניעדריגע מַדְרֵגוֹת קומט־אויס איבערצוואַרטען אַ צווייטע און אַ דריטע אַרבייטער־פערטיילונג, ביז ער בעקומט זיין אויסדערוועהלטע מְלָאכָה. דאָס רעכט אויסגעקליבען צו ווערען געהערט געוועהנליך צו די בעסערע אַרבייטער. אויב אַנ׳אַרבייטער ווערט איבער וואָס ניט איז איבערגעזעצט אין אַ ניעדריגע קאַטעגאָריע, ריזיקירט ער דערמיט אויך צו פערליערען זיין מְלָאכָה און בעקומען אַנ׳אַנדערע, וואָס געפעלט איהם וועניגער. די רעזולטאַטען פון יעדער איבערזעצונג ווערען פערעפענטליכט אין די צייטונגען, און יענע, וואָס זענען נאָך דער לעצטער פערטיילונג געהעכערט געוואָרען, בעקומען אַ דאַנק פון פאָלק און ווערען אָפיציעל בעלוינט מיט אַמעדאַל. יעדער סאָרט מְלָאכָה האָט זיין בעזונדערן מעדאַל, נאָר זיי זענען אַזוי קליין, דאָס מען קאָן זיי נאָר דאַן בעמערקען, ווען

מען ווייסט, וואו זיי זענען צוגעבונדען. אט די קליינע מעראל האט אין אלע מדרגות פון דער אינדוסטריע איין גלייכע פארמע דער חלוק איז נאר אין דעם מאטעריאל, פון וועלכען זי איז געמאכט, דהיינו: פאר די דריטע איז זי אנ'אייזערנע; פאר די צווייטע — א זילבערנע, און פאר די ערשטע — א גאלדענע.

אויסער די הויפט־רייצונגס־מיטלען צו ריכטיגער און נוצליכער ארבייט, וואס זענען געגרינדעט דערויף, דאס צו בעקומען גרויסע שטעלען האבען דאס רעכט נאר די ארבייטער פון די ערשטע מדרגות; און אויסער וואס פאר דעם גרעסטען טייל, וואס איז ניט פעהיג צו קונסט, ליטעראטור און וויסענשאפטליכער ארבייט, איז די לאגע אין דער ארבייטער־ארמעע דאס איינציגע מיטעל זיך מיט עפעס אויסצוצייכנען, — זענען פאראן נאך פערשידענע אויפמונטערונגס־מיטלען, ווי צ. ב. ש. בעזונדערע פריווילעגיען און פרייהייט, פון וועלבע די העכערע מדרגות געניסען.

עס איז זעהר וויכטיג, אז ניט די גוטע אליין, נאר אפילו די ערגסטע און שוואכסטע ארבייטער זאלען אויך האבען אנ'אויסזיכט אויף א העכערונג. אין דער וויקליכקייט איז די צאהל פון די לעצטע א סך גרעסער; דעריבער איז וויכטיגער, אז דאס קלאסיפיצירונגס־סיסטעם (די ארדנונג, ווי איינטיילען אין קלאסען) זאל זיי ניט מאכען אבהענגיג, איידער זי זאל די איבריגע שטארקען. צוליעב דעם צוועק זענען אלע מדרגות איינגעטיילט אין קאטעגאריען, און די ארבייטער קאנען שטאגען אין דער מדרגה גופא פון איין קאטעגאריע אין די צווייטע. דעריבער טרעפט קיינמאל ניט, אז אין די ניעדריגע קלאסען זאל זיין מעהר אלס א צעהנטער טייל פון דער גאנצער ארבייטער־ארמעע, און דאס רוב פון זיי זענען נאך לעהרלינגע, וואס האבען די האפנונג אויף צו שטייגען העכער. די יעניגע, וואס בלייבען אינ'ם משך פון דער גאנצער דיענסט־צייט אין די ניעדריגסטע קלאסען, זענען זעהר א קליינער טייל פון דער גאנצער ארבייטער־ארמעע, און זיי פערשטעהען זעהר וועניג ווי זייער לאגע, אזוי אויך ווי זי צו פערבעסערן. עס איז וויכטיג, אז נאך איידער דער ארבייטער דערגרייכט צו דער

העכסטער מדרגה, זאל ער פערשטעהן דעם ווערט פון א גרויסען נאמען. אין דער צייט, וואס די העכערונג פאדערט איבערהויפט א גוטען אטעסטאט וועגען דער טהעטיגקייט פון דעם ארבייטער, ווערט א שענער נאמען און פערשידענע מינים שבחים ארויסגעגעבען פאר א קלענערע אויסצייכנונג, ווי אויך פאר איינצעלנע העלדישע מעשים און אויפטהוען אין פערשידענע פאכען פון דער פראדוקציע.

אויב עס טרעפט, אז איינער פוילט זיך אין דער אמת'ן צו ארבייטען און מאכט שלעכטע סחורה, ווערט אזא מעשה פון אנ'ארבייטער זעהר שטרענג בעשטראפט. א מענש וואס איז פעהיג צו הארעווען און זאגט זיך אב פון יעדער ארבייט, ווערט אבגע'משפט צו זיצען אין געפענגניש איינער אליין אויף ברויט און וואסער, ביז ער האט ניט חרטה אויף זיינע מעשים. אויף די ניעדריגע אפיציער־שטעלען פון אונזער ארמעע, ד. ה. פאך־מייסטערס און געהילפען, ווערען דאס רוב אויסגעקליבען אזעלכע מענשען, וואס האבען שוין אבגעדיענט צוויי יאהר אין דער ערשטער קאטעגאריע פון דער ערשטער מדרגה. קיין איינציגער בעקומט ניט דאס רעכט צו קאמאנדעווען איבער אנדערע, איידער ער ווערט דרייסיג יאהר אלט. נאך דעם אז איינער ווערט אנ'אפיציער, הענגט שוין זיין העכערונג, נאטירליך, אב ניט פון זיין אייגענער ארבייט, נאר פון די, וואס זענען איהם אונטערגעווארפען. די מייסטערס ווערען נאר גענומען פון די געהילפען און דערביי זעהר פארזיכטיג. אויף צו געבען נאך העכערע שטעלען זענען פארהאן אנדערע כללים.

עס פערשטעהט זיך, אז אזא העכערונגס־סיסטעם וואלט אין אייער צייט, ביי די קליינע פאבען, געווען אונמעגליך; אין עטליכע פון זיי וואלט אפשר קוים אויסגעקומען צו איין ארבייטער אויף א קלאס. איהר דארפט ניט פערגעסען, אז ביי אונזער נאציאנאלער ארבייטס־ארגאניזאציע ווערען אלע פערשידענע מלאכות געטהון דורך פיעל מענשען; אייערע הינדערטער פירמען און קראמען זענען ביי אונז צוזאמענגעשמאלצען אינאיינעם. מיר האבען צו פערדאנקען נאר דעם גרויסען מאסשטאב, נאך וועלכען

עס זײַנען אַלע אינדוסטריען אָרגאַניזירט, וואָס יעדער אינדוס־טריעלער פאַך האָט זיך זײַנע קאָנטאָרען אין אַלע עקען פֿון דער מדינה, און דעריבער זענען מיר אימשטאַנד דורכ'ן בײַטען און איבערזעצען, אײַנצוטײלען יעדען בירגער די אַרבײַט, צו וועלכער ער איז מעהר פֿעהיג.

— יעצט, — האָט ער געזאָגט, זיך ווענדענדיג צו מיר, — זענט איהר שוין מודה, אַז בײַ אונזער אָרדנונג זענען די בירגער געצוואונגען צו אַרבײַטען וואָס בעסער?

איך האָב געענטפֿערט, אַז די רײצונגס־מיטלען, וואָס דאָס סיסטעם בענוצט זענען שוין כמעט צו שאַרף, און די צוקונפֿט, וואָס ערוואַרט די יונגעלײַט, איז זעהר גרויס, און איך בין פֿילשטענדיג איבערצײַגט דערין יעצט, ווען איך האָב זיך בעסער בעקענט מיט דער אָרדנונג פֿון לאַנד.

דערבײַ האָט מיר דער דר. ערקלערט, אַז די פּרנסה פֿון אַנ'אַרבײַטער העַנגט אויף אַ האָר אויך ניט אָב פֿון זײַן ראַנג, און אַז די זאָרג וועגען לעבענסמיטעל מאַכט איהם קײנמאָל ניט אומעטיג; אַז דער אַרבײַטס־טאָג איז קורץ, דאָס אָברוהען איז אײַנגעטײלט רעגעלמעסיג, און אַלע קינסטליכע רײצונגס־מיטלען ווערען שוין ניט מעהר בענוצט, ווען דער מענש קומט אין די מיטעלע יאָהרען פֿון לעבען.

— פֿון דעסטוועגען מײנט ניט, — האָט דער דר. צו־געגעבען, — אַז דאָס, וואָס אין אונזער סיסטעם זענען די בעסערע אַרבײַטער די מיוחסים, איז געגען דער גרונד־אידעע פֿון אונזער סאָציאַלען סיסטעם, לויט וועלכען אַלע פֿלײַסיגע אַרבײַטער האָבען גלײַכען פֿערדינסט, אַלץ אײנס אויב די אַרבײַט איז גוט אָדער שלעכט. איהר האָט שוין געקאָנט פֿערשטעהן, אַז אונזער סיסטעם איז אײַנגעאָרדענט צו ערמונטערן די שוואַכע, ווי די שטאַרקע אַרבײַטער. דאָס, וויעדער, וואָס מען קלײַבט־אויס פֿאַר עלטסטע די שטאַרקערע, איז אויף אַ האָר אויך ניט קײן בזיון פֿאַר די שוואַכערע, ווײַל דאָס ווערט געמאַכט פֿאַר אַלעמענס טובה. איהר דאַרפֿט אויך ניט מײנען, אַז ווײַל נאָכאײפֿערונג איז אַ גוט רײצונגס־מיטעל פֿאַר אַרבײַט, האָט עס דעריבער אויך

א בעדייטונג פאר די איידעלע מענשען. ניין, אזעלכע מענשען געפינען זייערע מאטיווען אין זיך גופא, ניט אויסער זיך, און זיי מעסטען זייער חוב נאך די אייגענע פעהיגקייטען, ניט נאך פרעמדע. ווי לאנג זייער ארבייט איז נישט אריבער די כחות, ערלויבען זיי זיך אויף קיין אופן ניט צוצופאסען זייער ארבייט לויט דעם, אויב מען וועט זיי לויבען אדער שענדען פאר איהר. אזעלכע מענשען האלטען די נאכאייפערונג פאר נאריש און העסליך פון דעם מאראלישען שטאנדפונקט, ווייל זי ברענגט צו קנאה ביי אנ'ערפאלג און צו בייזפרייד, ווען יענעם גיט זיך די ארבייט נישט איין. נאר פון דעסטוועגען שטעהען אפילו אין די לעצטע יאהרען פונ'ם צוואנציגסטען יאהרהונדערט ניט אלע מענשען אויף אזא הויכער מדרגה, און די רייצונגס־מיטלען, וואס זענען נויטיג פאר מאנכע, מוזען ווערען צוגעפאסט צו זייער נידריגערער נאטור. אט דעריבער מוזען אלע מאל געברויכט ווערען די רייצונגס־מיטלען.

— איך וועל אייך נאך בעמערקען, — האט דער דר. געזאגט, — אז די, וואס האבען גייסטיגע אדער קערפערליכע פעהלערען און קאנען, נאטירליך, אין די הויפט־ארבייטער־ארמעע ניט אריין, בילדען גאר א בעזונדערן קלאס, וואס האט גאר מיט די ערשטע קיין שייכות ניט, א מין אינוואלידען־פאלק, וואס זיינע מיטגליעדער זענען מחויב צו מאכען לייכטערע ארבייט, לויט זייערע קרעפטען. אלע אונזערע גייסטיגע אדער קערפערליכע קראנקע; אלע טויבע, שטומע, הינקעדיגע, בלינדע און אפילו משוגעים געהערען צו דעם דאזיגען פאלק. די שטארקערע צווישען זיי ארבייטען כמעט אזוי, ווי א געוועהנליכער מענש. די שוואכערע, נאטירליך, טהוען גאר נישט, נאר יעדערער, וואס איז נאר בכח עפעס וואס צו טהון, זאגט זיך אליין ניט אב פון ארבייט. און די גוטע, קלארע מאמענטען טהוען אפילו די משוגעים אויך וואס נאר זיי קאנען.

— די אידעע פון אזא אינוואלידען־פאלק איז ווירקליך זעהר גוט, — האב איך געזאגט. — דאס איז זעהר א שענער

אופן ווי נדבות צו געבען, און די, וואס בעקומען דאס, דארפען זעהר דאנקבאר זיין דערפאר.

— נדבות! — האט דער דר. איבערגעזאגט. — מיינט איהר, אז דער אונפעהיגער קלאס נויטיגט זיך אין א נדבה? עס פערשטעהט זיך, — האב איך געזאגט, — ווייל זיי זענען ניט פעהיג צו פערדינען אויף חיונה.

— אין א געבילדעטער, ציוויליזירטער געזעלשאפט קאן עס נישט זיין, — האט דער דר. לעבהאפט געזאגט. — דאס קאן געבען נאר אין א בארבארישען לאנד, וואו יעדער לעבט פאר זיך. נאר פון דער צייט־אן, וואס מענשען האבען זיך פעראייניגט און לעבען אין איין קהל, זענען קיין נדבות מעהר ניט נויטיג. פון דער צייט־אן, וואס דאס פאלק איז געווארען מעהר ציוויליזירט און עס איז געווארען איינגעארדענט די ארבייטס־פערטיילונג, איז די געגענזייטיגע אבהענגיגקייט געווארען דער פונדאמענט פון דער געזעלשאפטליכער ארדנונג. יעדער מענש רעכענט זיך פאר א מיטגליעד פון א נאציע, וואס איז אזוי גרויס, ווי די גאנצע מענשהייט. די נויטווענדיגקייט פון דער געגענזייטיגער אבהענגיגקייט לעגט־ארויף א חוב פון געגענזייטיגער שטיצע און גיט דאס רעכט אויף איהר. און מערקווירדיג, וואס אין אייער צייט האט קיינער ניט פערשטאנען די גרויזאמקייט און אונזיניגקייט פון אייער סיסטעם.

— איהר זענט אפשר גערעכט, — האב איך געזאגט, — ווי בענוצט איהר אבער אייער סיסטעם צו אזעלכען, וואס קאן איבערהויפט ניט מיט־ארבייטען אין דער פראדוקציע?

— איהר פערגעסט, — האט דער דר. געזאגט, — אז ביי אונז איז דאס רעכט פון אמענשען צו נעהמען א חלק אין דעם קהל'שען טיש אבהענגיג נאר דערפון, וואס ער איז א לעבעדיגע בעשעפעניש, אבער ניט פון זיין קראפט און געזונד.

— איך האב געמיינט, אז דאס רעכט געהערט נאר צו ארבייטער מיט פערשידענע פעהיגקייטען; האבען דען דאס זעלבע רעכט אויך יענע, וואס טהוען גארנישט?

— זענען דען די קאליקעס און אונפעהיגע ניט קיין מענשען?

— אַזאַ מיטליידס־אידעע וואָלט אַפילו אונזערע פילאַנ־טראָפען אויך פערוואונדערט, — האָב איך געזאָגט.

— ווי איז ווען איהר וואָלט געהאַט אין דער היים אַ קראַנקען ברודער, וואָלט איהר איהם דען געבען ערגערע עסען און קליידער, אלס זיך אַליין? פערקעהרט, איהר וואָלט פון זיינעט־וועגען געטהון נאָך מעהר.

— יאָ, — האָב איך געזאָגט, — אָבער דאָס איז דאָך אייגען בלוט און פלייש, דעריבער קאָן מען עס ניט צוגלייכען צו איינער פאַל, ווייל איהר רופט זיך ברידער נאָר אין אַ גע־וויסען זינען.

— אין אייך רעדט דאָס נייִנצעהנטע יאָהרהונדערט, הער וועסט, — האָט דער דר. געזאָגט. — ווען איך וואָלט אייך נאָר קאָנען איבערגעבען אַלע סודות פון אונזער ציוויליזאַציע, וואָלט איהר געזעהען, אַז די סאָלידאַריטעט (אַחדות) פון דער נאַציע און די ברידערליכקייט פון דער מענשהייט זענען געוואָרען אַזעלכע שטאַרקע און וויִרקליכע בענדער, ווי מענשען וואָלטען געוועזען ברידער פון איין טאַטע־מאַמען, נאָר אַפילו אויסערדעם, פער־שטעה איך ניט, פאַר וואָס איהר וואונדערט זיך, וואָס די, וואָס קאָנען ניט אַרבייטען, האָבען פולשטענדיג רעכט צו לעבען אויף פרעמדע רעכנונג. אַפילו אין אייער צייט האָט דאָך דער מיליטער־דיענסט צו בעשיצען דאָס פאָלק, — ביי אונז איז דאָס היינט דער דיענסט אין דער אַרבייטער־אַרמעע, — וואָס איז געוועזען אַ חיוב נאָר פאַר די, וואָס קאָנען דיענען, אויך ניט אָבגענומען דאָס בירגעררעכט פון די, וואָס האָבען ניט געקאָנט דיענען: די לעצטע פלעגען בלייבען אין דער היים און בעשיצט וועדען פון די, וואָס פלעגען געהן אין דער מלחמה, און קיינער האָט ניט געפרעגט, אויב זיי האָבען דערויף רעכט. די זעלבע פאָדערונג האָט איצטער דער אינדוסטריעלער דיענסט נאָר פון די, וואָס קאָנען אַרבייטען, און אין דער זעלבער צייט נעהמט ער פון דעסטוועגען ניט צו דאָס בירגער־רעכט אויך ביי די, וואָס זענען צו איהם ניט פעהיג. דער אַרבייטער איז ניט אַ בירגער, ווייל ער אַרבייט, נאָר ער אַרבייט, ווייל ער איז אַ בירגער, אַזוי

ווי איהר האָט אַנערקענט דעם חיוב פון דעם שטאַרקערען צו קעמפּפען פאַר די שוואַכערע, אַזוי אַנערקענען מיר אויך יעצט, ווען קיין מלחמות זענען ניטאָ, דעם חיוב פונ'ם שטאַרקערן צו אַרבײַטען פאַר'ן שוואַכערן. אונזער לעזונג פון דער סאָציאַלער פראַגע וואָלט גאָרנישט ווערט געוועזען, אויב מיר וואָלטען לאָזען די הינקעדיגע, קראַנקע און בלינדע צוגלייך מיט די חיות אינגאַנצען אָהן הילף. בעסער לאָזט אָהן הילף די שטאַרקע, ווײַל זיי קאָנען זיך אַליין העלפען, איידער די. צו וועלכע יעדעם פיהלענדעם האַרץ מוז מיטלייד האָבען, און פערזאָרגט די לעצטע ווי אין קערפּערליכער, אַזוי אויך אין גייסטיגער הינזיכט. דעריבער זאָג איך אייך איבער נאָך אַמאָל, אַז ווי די מאַנסלייט, אַזוי האָבען אויך די פרויען און קינדער דאָס רעכט צו פאָדערן לעבענסמיטלען פון דער געזעלשאַפט נאָר דערפאַר, וואָס זיי זענען מיטגליעדער פון איין פאָלק און פון איין מענשליכער פאַמיליע. העסליכער פון אַלעם אין דער ציוויליזאַציע פון אייער צייט איז די פעראַכטונג צו די שוואַכע מענשען. אַפילו ווען איהר וואָלט קיין מיטלייד און ברידערליכע געפיהלען ניט האָבען, ווי אַזוי האָט איהר ניט געקאָנט פערשטעהן, אַז דער אונפעהיגער קלאַס האָט אויך דאָס רעכט צו זיין פערזאָרגט מיט חיונה?

— איך בין מודה, אַז מען האָט געדאַרפט אויף זיי רחמנות האָבען, — האָב איך בעמערקט, — נאָר ווי אַזוי קאָנען זיי פאָדערן אַ חלק, ווי באַלד זיי אַרבײַטען גאָר נישט אוים?

— פאַר וואָס האָט אייערע אַנ'אַרבייטער געקאָנט אוים־אַרבײַטען מעהר ווי צעהן ווילדע? נאָר דערפאַר, וואָס ער האָט גע'ירשנט פון די פערגאַנגענע דורות קענטעניסען, פערבעסערונגען אין דער ראַסע, געזעלשאַפטליכע אייַנאָרדנונג אין טויזענדער יאָהרען האָרעוואַניע. ווי אַזוי זענט איהר דאָס געוואָרען בעלי־בתים איבער די דאָזיגע קענטעניסען אין דעם געזעלשאַפטליכען מעכאַניזם, געגען וועלכע אייער אייגענע אַרבײַט איז נישט מעהר אַלס אַצעהנט־חלק פון דעם ווערט פון אייערע פּראָדוקטען? דאָס אַלעם האָט איהר גע'ירשנט. אָבער זענען דען אַט די אונגליקליכע און קאַליעקעס, וואָס איהר וואַרפט זיי היינט

אַרויס, ניט געוועזען קיין יורשים מיט אייך צוגלייך? הייסט דאָס ניט, אַז איהר גנב'עט אַוועק דעם חלק, וואָס געהערט זיי על פּי דין? איך פערשטעה ניט, ווי אַזוי האָבען אייערע אַרבייטער איבערהויפּט געקאָנט אַ חשק האָבען צו אַרבייטען, וויסענדיג, אַז זייערע קינדער און איינינקלעך וועלען, אין אַנ'אונגליקספאַל, ניט האָבען ווער עס זאָל זיי בעזאָרגען מיט חיונה, אונז איז שווער צו פערשטעהן, ווי אַזוי עס האָבען דעמאָלט די עלטערען און זייערע קינדער געקאָנט פערטיידיגען די געזעלשאַפטס־אָרדנונג, דורך וועלכע אַ טייל, די שטאַרקערע, האָבען געלעבט צוליעב דער שוואַכהייט פון אַנ'אַנדער טייל. אויף אַזאַ אופן האָט דאָך געקאָנט פּאַסירען, אַז דאָס קינד זאָל קומען צו בעטעל־ברויט, אויב זיין פאָטער איז שוואַכער ווי אַנדערע? ווי אַזוי האָבען ביי אַזאַ סדר די פעטער גאָר געקאָנט האָבען אַזאַ האַרץ צו לאָזען אויף דער וועלט קינדער? *

אנמערקונג. האָטש דער דר. ליט האָט מיר דעם פאָריגען אָוועני־ערקלערט, אַז עס ווערט יעדען מענשען געגעבען דאָס רעכט זיך אויסצוקלייבען וואָס פאַר אַנ'אַרבייט ער וויל, און אַז יעדערער קלייבט זיך טאַקי אין דער אמת'ן אויס דאָס, צו וואָס ער איז מעהר פעהיג, פון דעסטוועגען האָב איך עס רעכט פערשטאַנען ערשט דאַן, ווען איך האָב זיך דערוואוסט, אַז די הכנסה פון אַלע אַרבייטער איז אין אַלע סאָרטען מלאכות גלייך. אַלזא, זיך אויסזוכענדיג אַן אַרבייט וואָס געפעלט איהם בעסער, קלייבט טאַקי יעדער מענש אויס דוקא אַזעלכע, אין וועלכער עס איז איהם בעקוועמער צו ציהען די אַלגעמיינע לאַסט. אין מיין צייט איז ניט געוועזען קיין ריכטיגעס, איינגעאָרדענטעס מיטעל צו ענטוויקלען און נוצבאַר צו מאַכען די געבוירענע פעהיגקייטען פון מענשען, און דערין איז געליגען די הויפּט־אורזאַך פון אַלע אונזערע אונגליקען. וואָטש דאָס רוב פון מיינע צייט־גענאָסען האָבען געקאָנט טהון, ווי עס האָט זיך זיי געוואָלט, האָבען זיי פון דעסטוועגען אין דער טהאָט זיך קיינמאָל ניט בעשעפטיגט מיט דער אַרבייט, צו וועלכער זיי האָבען חשק געהאַט, נאָר מיט דער, צו וועלכער עס האָט זיי געצוואונגען די נויט. דאָס האָבען געטהון ניט בלויז די אָרעמע לייט אַליין, נאָר אַפילו די רייכע אויך. די אָרעמע האָבען אַפילו ניט געהאַט די מעגליכקייט צו פראָבירען צו וואָס זיי זענען פעהיג. די טעכנישע און וויסענשאַפטליכע פראָפעסיעס זענען געוועזען פאַר זיי געשלאָסען, און דערפון האָבען זיי אַליין, ווי אויך דאָס פאָלק שאָדען געהאַט. די רייכע, ווידער, האָטש זיי האָבען געקאָנט אויספּראָבירען, צו וואָס זיי זענען פעהיג, האָבען זיך געשעמט פאַר דער וועלט זיך צו בעשעפטיגען מיט אַ מלאכה. אויף אַזאַנ'אופן איז זיי אויסגעקומען זיך צו בעשעפטיגען מיט העכערע פראָפעסיעס, אַפילו ווען זיי זענען דערצו גאָר ניט

XIII.

בײַנאַכט, װען איך האָב זיך געזעגענט פאַר'ן שלאָף מיט יְהוּדִית'ן, האָט מיך דער דר. ליט בעגלײט אין מײַן שלאָפצימער, אום מיר צו װײַזען די אײַנריכטונג פון מוזיק־טעלעפאָן. איך האָב בעמערקט, אַז אַ דרעה געבענדיג אַ שרײַפעל, קאָן מען מאַכען, דאָס צימער זאָל פול װערען מיט פערשידענע טענער אויפ'ן העכסטען גראַד אָדער, פערקעהרט, זײַ צו פערמינדערן װי נאָר מעגליך. אויסערדעם, אויב עס געפינט זיך אין צימער נאָך אײנער, װאָס װיל שלאָפען, קאָן מען אויספיהרען, אַז צו אײנעם זאָל די מוזיק דערגרײַכען, צום אַנדערען — ניט.

אַװעקגעהענדיג, האָט מיר דער דר. געראָטען זיך די נאַכט גוט אויסצושלאָפען און ניט װענדען זיך צום טעלעפאָן נאָך מוזיק. איך האָב איהם פערשפּראָכען צו פאָלגען.

— גוט, — האָט ער געזאָגט, — װי באַלד אַזוי, װעל איך אָנשטעלען דעם טעלעפאָן אויף אַכט אַ זײגער.

— װאָס מײנט איהר דערמיט? — האָב איך אַ פרעג געטהון.

— גאָר פּראָסט, — האָט דער דר. געענטפערט, — דער טעלעפאָן איז אײַנגעאָרדענט װי אַ מין זײגער, און יעדער קאָן װערען אויפגעװעקט אין װעלכער צײַט ער װיל דורך מוזיק.

איך האָב בעמערקט, אַז פון דער צײַטאָן, װאָס איך געפין זיך אין דער נײַער געזעלשאַפט, האָבען די שלאָפלאָזיגקײט און אַנדערע דעפעקטען אין מײַן געזונד מיך אינגאַנצען אָבגעלאָזען, חאָטש איך האָב דערצו קײנע מיטלען ניט בענוצט. בײַנאַכט האָט זיך מיר געחָלומ'ט, אַז איך זיץ אויפ'ן טראָן אין באַנקעט־זאַל פון אַלהאַמבּראַ, װאו איך האָב געמאַכט אַ באַל פאַר מײַנע לאָרדען און גענעראַלען, װאָס האָבען זיך געדאַרפט

פעהיג געװעזען. אויסער דעם, האָבען אַלע געזוכט אַ פערדיענסטע פּראָפעסיע, ניט קוקענדיג דערויף, צי זײ טויגען צו איהר. איצטער האָט זיך דאָס אַלעס געענדערט. גלײכע אויסבילדונג און אַ גלײכע סאָציאַלע לאַגע שטערט ניט צו דערגעהן און אויסצופּראָבירען, צו װאָס אײנער איז פעהיג, און זיך צו נעהמען פאַר די פּאַזיגע אַרבײט.

אויף מארגען פעראייניגען מיט דעם טערקישען חיל נעגען די קריסטען פון שפאניען. די לופט, אבגעקיהלט דורך די שטראמען פון א פאנטאן, איז געווען פערפולט מיט בלומענגערוך. א גאנצע גרופע דאמען האט געטאנצט נאך די מוזיק פון צימבלען און סטרונעס־אינסטרומענטען. אויבען, אויף דער גאלעריע, האט מען צייטענווייז געקאנט זיך בעגעגנען מיט א שווארצען, שטראהלענדען אויג פון עפעס א שענהייט פון קעניגליכען הארם, וועלכע האט אראבגעקוקט אויף די געסט. די צימבלען האבען געקלונגען אלץ שטארקער און שטארקער, די מוזיק איז איבערהויפט געווארען ווילדער, ביז דאס איידעלע קריעגערישע בלוט האט זיך פאנאנדערגעקאכט ביי די קינדער פון דער מדבר אין די אדערען, און זיי זענען אלע אויפגעשפרינגען פון זייערע ערטער; טויזענדער טערקישע שווערדען האבען זיך אויפגעהייבען אין די הויך; עס האבען זיך דערהערט קולות: „אללאה־איל־אללאה!" — און איך האב פלוצים ערוואכט פון שלאף אונטער די טענער פונ'ם טערקישען „וועקרוף".

ביים פריהשטיק האב איך דערצעהלט וועגען דער מוזיק, און האב זיך דערוואוסט, אז דאס שטיק, וואס האט מיך אויפגעוועקט איז ניט געווען צופעליג, נאר אז יעדען פריהמארגען שפיעלט מען עפעס א לעבענדיגען, אויפמונטערענדען מאטיוו.

— רעדענדיג גראדע וועגען שפאניען, — האב איך בעמערקט, — איז מיר איינגעפאלען איך צו פרעגען, אויף וואס פאר אנ'אופן איז איצטער אייראפא איינגעארדענט. איז אין דעם געזעלשאפטליכען לעבען פון דער אלטער וועלט אויך געווארען אזא איבערקעהרעניש אין די הונדערט יאהר?

— געוויס, — האט דער דר. געענטפערט. — די גרויסע נאציעס פון איירופא, אויסטראליען, דעסגלייכען מעקסיקא און טיילען פון זיד־אמעריקא זענען אויך אזעלכע אינדוסטריעלע רעפובליקען, ווי די פעראייניגטע שטאטען, וואס האבען צו'ם ערשטען אנגעוויזען דעם נייעם וועג. די פריעדליכע פערהעלטניש פון איין נאציע צו דער צווייטער איז געזיכערט דורך

די פאָרם פון אַ פרייען פעדעראַציאָנס־בונד. *) אַ אינטערנאַציאָנאַלע ראַטס־פערזאַמלונג רעגולירט דעם האַנדעל צווישען די מיט־גליעדער פון בונד, ווי אויך זייער פּאָליטיק בנוגע צו די צוריק־געבליבענע ראַסען, וואָס ציוויליזירען זיך ביסלעכווייז. בנוגע צו אייגענע, אינערליכע געשעפטען האָט יעדעס לאַנד אַ פול־שטענדיגע אויטאָנאָמיע. **)

— ווי מאַכט איהר אָבער געשעפט מיט אַנדערע לענדער אָהן געלד? — האָב איך געפרעגט.

— ביי אונז איז דאָס געלד אַ גאַנץ איבריגע זאַך סיי אין אינערליכען, סיי אין אויסערליכען האַנדעל. ווי לאַנג דער האַנדעל צווישען פרעמדע לענדער האָט זיך געפיהרט דורך פּריוואַטע אונטערנעהמונגען, איז דאָס געלד נויטיג געוועזען, איבער דער פערפלאָנטערטקייט פון די געשעפטס־האַנדלונגען; אָבער ביי היינטיגען טאָג בעשעפטיגען זיך דאָך דער־מיט די נאַציעס גופא. עס איז נאָך אַפילו איצטער אויך פאַרהאַן אַ צעהן־צוועלף סוחרים אין דער וועלט, נאָר זייער טהעטיקייט ווערט געפיהרט אונטער דער אויפזיכט פון אַ אינטערנאַציאָנאַלען קאָנזול, וואָס קאָנטראָלירט זייער אַרבייט נאָך די רעכנונגס־ביכער. קיין אָבצאָהלונג אויף פרעמדע סחורה, קיין פּאָשלינע איז, נאַטירליך, ניטאָ, די נאַציע פיהרט גאָר פּראָסט ניט אַריין אַזעלכע סחורות, וואָס די רעגירונג האַלט זיי פאַר איבריג. יעדע נאַציע האָט זיך איהר קאָנטאָר, דורך וועלכען זי בייט זיך מיט סחורות מיט אַנדערע־לענדער, און זי אַליין איז דער אַנפיהרער פונ'ם גאַנצען האַנדעל. ווען, למשל, דער אַמעריקאַנישער קאָנטאָר זעהט־איין, אַז אין קינפטיגען יאָהר וועט מען נויטיג האָבען פאַר אַמעריקאַ אַזוי פיעל און אַזוי פיעל פראַנצויזישע סחורה, שיקט ער אַריין אַ בעשטעלונג אין פראַנצויזישען קאָנטאָר, וועלכער מאַכט, פון זיין זייט, בע־שטעלונגען אין אונזער קאָנטאָר. אויף אַזאַ'ן אופן ווערט עס

*) פעדעראַציע הייסט אַ פערבאַנד פון פאָלקאָם־זעלבסטשטענדיגע געזעלשאַפטליכע אָרגאַניזמען, וואָס פעראייניגען זיך צוליעב געוויסע אַלגעמיינע צוועקען. — דער איבערז.

**) זעלבסטפערוואַלטונג.

געמאכט אויך צווישען אלע אנדערע נאציעס.

— ווי ווערען אבער אבגעשטעלט די מקחים אויף אויסלענדישע סחורה, ווי באלד עס איז ניטא קיין קאנקורענץ? — האב איך געפרעגט.

— די מקחים, נאך וועלכע איין לאנד שטעלט־צו סחורה פאר דאס צווייטע, — האט דער דר. געענטפערט, — מוזען זיין די זעלבע, אויף וועלכע זי פערקויפט סחורה איהרע אייגענע בירגער; דעריבער איז שוין דא ניטא וואס מורא צו האבען פאר ספקסוכים. קיין נאציע, נאטירליך, איז ניט מחויב צוצושטעלען סחורות פון איהר אייגענער ארבייט פאר די איבריגע, נאר פון דעסטוועגען צוליעב טובת הכלל דארף מען זיך בייטען מיט עטליכע סארטען סחורה. אויב איין נאציע שטעלט־צו שטענדיג פאר די אנדערע וועלכע ניט איז פראדוקטען, מוזען ביידע זייטען בעריכטען פאראויס איינע די צווייטע וועגען אלע וויכטיגע פערענדערונגען.

— ווי איז אבער אויב א לאנד, וואס האט א מאנאפאל איבער א וועלכען עס איז נאטור־פראדוקט, ענטזאגט זיך איהם צוצושטעלען פאר א צווייטעס לאנד?

— אזא צופאל איז נאך קיינמאל ניט פארגעקומען; און אויב עס וואלט אפילו יא געטראפען, וואלט עס דעם לאנד, וואס האנדעלט אזוי, געבראכט פיעל מעהר שאדען, אלס אנדערע. קיין מיוחסים זענען ביי אונז נישטא: יעדע נאציע איז מחויב, נאכ'ן געזעץ, צו פערקעהרען מיט די אנדערע על פי יושר. אזא צופאל, ווי איהר מיינט, וואלט אינגאנצען דערווייטערט דאס דאזיגע לאנד פון די אנדערע לענדער אין דער וועלט, און דעריבער האבען מיר ניט וואס צו מורא האבען פאר אזעלכע זאכען.

— אבער לא'מיר, למשל, זאגען, — האב איך געענטפערט, — אז א נאציע, וואס האט די נאטירליכע מאנאפאל איבער עפעס א סחורה, פיהרט־ארויס די סחורה מעהר אלס זי פערברויכט אליין, און העכערט דעריבער דעם מקח אויף איהר, כדי, — ניט אבשטעלענדיג דעם עקספארט, — אויסצונוצען די

נויט פון די שכנים פאַר די אייגענע טובה, וואָס וועט דעמאָלט זיין ? די בירגער פון אייגענעם לאַנד וועלען, נאַטירליך, פאַר דעם סאָרט סחורה אויך צאָהלען אַ העכערן פּרייז, אָבער בכלל וועלען זיי בעקומען פון די אויסלענדער פערדיענסט מעהר אַלס דער היזק, וואָס זיי האָבען געהאַט דורך די העכערע מקחים אין לאַנד גופא.

— ווען איהר וועט זיך דערוויסען, ווי עס ווערען בעשטימט די מקחים פון אַלע געברויכס־מיטלען, וועט איהר איינזעהן, אַז עס איז מעגליך זיי צו ענדערן נאָר אין צוזאַמענהאַנג מיט דער שווערקייט פון דער אַרבייט, וואָס דער פּראָדוקט פאָדערט. דאָס דאָזיגע פּרינציפּ דיענט אַלס גאַראַנטיע פאַר דעם אינטער־נאַציאָנאַלען, ווי אויך פאַר דעם נאַציאָנאַלען האַנדעל; נאָר אַפילו אויסערדעם, איז דאָס בעוואוסטזיין פון די געמיינשאַפטליכע אינטערעסען און די איבערציינונג, אַז דער עגאָאיזם (אייגענליעבע) איז אַ גרויסער אונזין, צו טיעף איינגעוואָרצעלט ביי די יעצטיגע דורות, אַז עס זאָל קאָנען פאָרקומען אַזאַ מעשה. איהר דאַרפט וויסען, אַז מיר ערוואַרטען אין דער צוקונפט אַ פולשטענדיגע פעראייניגונג פון אַלע לענדער אין דער וועלט אין איין איינציגע נאַציע. דאָס וועט שוין אָהן שום ספק זיין די לעצטע פאָרם פון דער געזעלשאַפט און וועט מיט זיך ברענגען געוויסע עקאָנאָמישע פערבעסערונגען, וואָס פעהלען נאָך אין דעם היינטיגען פעדע־ראַציאָנס־סיסטעם פון אויטאָנאָמישע לענדער. דערווייל זענען מיר פולשטענדיג צופריעדען פון דער יעצטיגער אָרדנונג, און אונזערע נאָכקומענדע דורות געבען מיר איבער צו ענדיגען אונזער פּלאַן. אַנדערע מיינען אַפילו, אַז עס וועט דערצו קיינמאָל ניט קומען, און אַז די פאָרם פון אַפעדעראַציאָנס־סיסטעם איז ניט נאָר אַ דערווייליגע לעזונג פון די אויפגאַבען פון דער מענשליכער געזעלשאַפט, נאָר אויך די לעצטע און בעסטע לעזונג איבער־הויפּט.

— ווי טהוט איהר, ווען די ביכער פון צוויי נאַציעס שטימען ניט ביי דער רעכנונג ? צ. ב. ש., ווען מיר בעציהען פון פראַנקרייך מעהר סחורה, וויפיעל מיר שיקען אַהין ?

— בײ'ם סוף פון יעדען יאהר, — האט דער דר. ליט געזאגט, — ווערען דורכגעזעהען די ביכער פון יעדער נאציע. אויב פראנקרייך איז אונז געבליבען א בעל־חוב, זענען מיר אפשר געבליבען שולדיג אנ'אנדער נאציע, וואס זי ווידער איז שולדיג פראנקרייך, און אויף אזאנ'אופן געהט עס מיט די איבריגע נאציעס. בײ אזא סיסטעם, קאן דער אונטערשיעד, נאכדעם אז דער אינטערנאציאנאל־ראט האט איבערגעקוקט אלע רעכנונגען, ניט זײן קײן גרויסער. וואס פאר א חוב עס זאל ניט בלײבען, פערלאנגט דער ראט, אז מען זאל איהם אין א קורצער צײט ברענגען אין ארדנונג, און אויב די רעשט איז צו גרויס, קאן מען פאדערן, עס זאל פעררעכט ווערן אומגעזאמט, ווײל עס טויג נישט, אז א לאנד זאל זײן א גרויסער בעל־חוב. כדי עס זאל ניט שאדען דער אלגעמײנער פרײנדשאפט, בעטראכט דער אינטערנאציאנאלער ראט די אלע סחורות, וואס ווערען געטוישט צווישען די נאציעס, און גיט אכטונג, זײ זאלען זײן גוט און רײן.

— ווי זשע ווערען אבער דאך אויסגעגליכען די באלאנסען, ווי באלד בײ אייך איז קײן געלד ניטא?

— דורך די הויפט־פראדוקטען פון דער נאציאנאלער אינדוסטריע פון אלע לענדער. יעדעס מאל, בשעת מען דארף שליסען א האנדעלס־קאנטראקט, ווערט אריינגעשטעלט א פונקט, אויף וואס פאר א מקח און אין וואס פאר א צאהל עס וועלען אנגענומען ווערען די פראדוקטען בײ'ם אבשליסען די חשבונות.

איך האב בעריהרט די עמיגראציאנס־פראגע.

— ווי איז בײ אייך מיט דער אויסוואנדערונג? ווי באלד יעדעס לאנד איז איינגעריכטעט, ווי א אינדוסטריעלע געזעלשאפט, און די מאנאפאל פון דער פראדוקציע געהערט צו'ם פאלק זעלבסט, מוז דאך אנ'עמיגראנט, קומענדיג אין א פרעמד לאנד, שטארבען פון הונגער.

— פערקעהרט, — האט דער דר. געזאגט, — בײ אונז איז די אויסוואנדערונג דוקא זעהר גרויס, ד. ה. מ'פאהרט־ארוים אין פרעמדע לענדער טאקי צו וואהנען אויף שטענדיג. ווענען

די אַלע הוצאות איז גאָר דאָ אַ בעזונדערער פונקט אין דעם אינטערנאַציאָנאַלען אָבמאַך. למשל, ווען אַ צוואַנציג־יעהריגער יונגערמאַן וואַנדערט־אויס פון ענגלאַנד נאָך אַמעריקאַ, פערליערט דעמאָלט ענגלאַנד אַלסדינג, וואָס זי האָט אויסגעגעבען אויף זיין לעבען און ערציהונג; פערקעהרט, אַמעריקאַ בעקומט אַן׳אומזיסטיגען אַרבייטער. דעריבער צאָהלט אַמעריקאַ אַרויס ענגלאַנד אַ געוויסע סומע. דער זעלבער כלל ווערט אומעטום אָנגעווענדעט, נאָר אין אַן׳אַנדער פאָרם. אויב אַ בירגער האָט ביי זיין אויסוואַנדערונג שוין געהאַלטען ביי׳ם סוף דיענען, בעקומט דאַן דאָס לאַנד, וואָס נעהמט איהם אַריין, אַ געוויסע בעלוינונג. בנוגע צו אַזעלכע, וואָס קאָנען איבערהויפט ניט אַרבייטען, ווי משוגעים, זאָרגט יעדעס לאַנד גופא פאַר זיינע מענשען פון דעם סאָרט, און די איינוואַנדערונג פון אַזעלכע מענשען ווערט ערלויבט נאָר דאַן, ווען די אייגענע נאַציע איז ערב פאַר לעבענסמיטלען. אויף אַזעלכע אופנים האָט יעדערער דאָס רעכט אויסצוואַנדערן אין וואָס פאַר אַ צייט ער וויל.

— ווי איז אָבער, אויב איינער וויל מאַכען אַ לוסט־רייזע אָדער סתם צוליעב אַ וויסענשאַפטליכען צוועק? ווי קאָן אַן׳אויסלענדער מאַכען אַ רייזע איבער אַ לאַנד, וואו עס עקזיסטירט ניט קיין געלד? איך רעכען, אַז זיין קרעדיט־קאַרטע קאָן דאָך אין אַן׳אַנדער לאַנד ניט גילטען. ווי בעצאָהלט ער פאַר זיין גאַנצע נסיעה?

דער דר. ליט האָט מיר ערקלערט, אַז די אַמעריקאַנישע קרעדיט־קאַרטען האָבען אַזאַ ווערט אין אייראָפּאַ, ווי אַמאָליגע יאָהרען געלד, און טאַקי אויף די זעלבע בעדינגונגען, צ. ב. ש., זיי ווערען אויסגעביטען לויט דעם קורס פון יענעם לאַנד, אין וועלכען איהר רייזט. אַן׳אַמעריקאַנער, וואָס קומט אין בערלין, טראָגט־אַריין זיין קרעדיט־קאַרטע אין דאָס ערטליכע ביוראָ פון אינטערנאַציאָנאַלען ראַט און בעקומט פאַר איהר, אָדער פאַר אַ טייל פון איהר, אַ דייטשע קרעדיט־קאַרטע, פאַר וועלכע די פעראייניגטע שטאַטען ווערען דייטשלאַנד׳ס אַ בעל־חוב אין די אינטערנאַציאָנאַלע ביכער.

אין א ווײַלע אַרום האָט מיר דער דר. פאָרגעלעגט צו געהן מיט איהם עסען מיטאָג אין „עלפאַנד”.

— אזוי הייסט דאָס שפּייזע־הויז פון אונזער צירקעל, — האָט מיר דער דר. ערקלערט; — ניט נאָר אַלע שפּייזען ווערען אין די געזעלשאַפטליכע קיכען בעסער געמאַכט, נאָר איבערהויפּט בעדינט מען דאָרט פיעל בעסער אַלס אין דער היים. פריהשטיק און אָווענד־ברויט עסט מען געוועהנליך אין דער היים, נאָר מיטאָג געהט מען עסען כּמעט שטענדיג אין די קיכען. ציַיט איהר זענט בײַ אונז, האָבען מיר דאָס ניט געטהון, ווײַל מיר האָבען געוואָלט אָבוואַרטען, ביז איהר וועט זיך אײַנגעוואוינען מיט אונזער אָרדנונג. נאָר הײַנט, אויב איהר ווילט נאָר, קאָנען מיר אַהין געהן צוזאַמען מיט אײַך.

עס פערשטעהט זיך, אַז איך האָב גערן אײַנגעשטימט אויף דעם פאָרשלאַג.

באַלד דערנאָך האָט מיר יהודית מיט אַ שמייכעל פאָרגעלעגט זיך צו בעקענען מיט אייניגע מענשען פון מײַן צײַט.

איך האָב געענטפערט, אַז דאָס וועט מיר זיין זעהר אַנגענעהם, איך פערשטעה אָבער נישט, ווי וועט זי עס קאָנען אויספיהרען.

אָנשטאָט ענטפער האָט זי מיך אַרײַנגעפיהרט אין אַ צימער, וואו איך בין פריהער נאָך ניט געוועזען. דאָס צימער איז געוועזען ניט גרויס, אָבער בעקוועם, און די ווענד אַרום פערשטעלט מיט ביכער.

— אָט זענען אײַערע פרײַנד, — האָט זי געזאָגט, אָנווײַזענדיג אויף איינס פון די ביכער. — בעמערקענדיג די נעמען פון די אײַנגעבונדענע ביכער: שעקספּיר, מילטאָן, שעלי, טעניסאָהן, דיקענס, טעקערײַ, הוגאָ, אירווינג און נאָך פיעל גרויסע שריפטשטעלער פון מײַנע און פריהעריגע צײַטען, האָב איך פערשטאַנען, וואָס זי האָט געמיינט.

זי האָט מיך אין דער אמת'ן אַרײַנגעפיהרט צווישען אַ קאָמפּאַניע פרײַנד, וואָס דער הונדערט־יעהריגער פעריאָד, וואָס איז פערלאָפען, ציַיט איך האָב זיך מיט זיי נישט געזעהען, האָט

זיי ניט פערעלטערט, ווי מיך אליין. זייער גייסט איז נאך געוועזען אזוי הויך, זייער שכל אזוי שטארק, זייער וויץ אזוי שארף, זייער לאכען און וויינען אזוי אנשטעקענד, ווי דעמאלט. יעצט האב איך מיך שוין ניט געקאנט פיהלען עלענד צווישען אזא גוטער געזעלשאפט, ניט קוקענדיג אויף דעם תהום יאהרען, וואס איז פערלאפען צווישען מיר און מיין פריהעריגען לעבען.

בלייבענדיג אליין, האב איך זיך פריהער פון אלעם גענומען צו'ם לעזען די ווערק פון דיקענס'ען, ווייל ער איז געוועזען מיין בעליעבטעסטער שרייבער פון מיין צייט, ד. ה. פון נייצעהנטען יאהרהונדערט. ער איז געוועזען דער איינציגער, וואס האט אין דער יעצטיגער צייט געקאנט אזוי ווירקען אויף מיין גייסט, ארויסרופענדיג אין מיר די זכרונות פון מיין פריהעריגען לעבען, און דאס האט צוגעגעבען זיינע ווערק אזא קראפט, וואס קיין אנדערער שרייבער האט זי פאר מיר נישט געהאט: ער האט מיר שארפער געגעבען צו וויסען און פיהלען מיין יעצטיגע אונגאטירליכע לאגע. ווי נייע און וואונדערבאר אלעס ארום זאל ניט זיין, ציהט עס דעם מענשען פארט באלד זיך צו פיהלען אלס א טייל פון די ארומיגע, אזוי אז כמעט פון ערשטען בליק אן פערליערט ער די פעהיגקייט אביעקטיוו צו בעטראכטען זיין לאגע. נאר די דאזיגע פעהיגקייט, וואס איז געוועזען אויף א ווייל ביי מיר אבגעשוואכט, האט זיך ווידער ערוועקט דורך די ווערק פון דיקענס'ען, וועלכער האט מיך געשטעלט אויפ'ן שטאנדפונקט פון מיין פריהעריגען לעבען. מיט אזא קלארקייט, וואס איך האב פריהער ניט געקאנט דערגרייכען, האב איך איצטער געזעהען די פערגאנגענהייט און די געגענווארט, ווי צוויי גאנץ בעזונדערע בילדער איינס נעבען צווייטען. דער געניע (גאוניות) פון די גרויסע שריפטשטעלער בלייבט אויף אייביג יונג.

אין א משך פון א שעה אדער צוויי, וואס איך האב פערבראכט לעזענדיג דיקענס'ען, האב איך נאר דורכגעלעזען א זייטען צוויי. יעדער אבזאץ, יעדער פראזע האבען מיר פארגעשטעלט די יעצטיגע וועלט אין א גאנץ אנדערן אויסזעהן און האבען גע-צוואונגען מיין מח טיעף נאכצודענקען. זייענדיג פערזונקען אין

קלערען, האב איך דערבײ אויך בעוואונדערט דעם קאפריז פון ש׳קזאל, וואס האט בעשטימט איינעם פון מײנע צײט־גענאסען, טאקי מיך גופא, צו זײן דער עדות פון אלע פארגעקומענע ענדערונגען. עס איז ווענינ צו זאגען, אז איך האב די נײע וועלט נית פאראויסגעזעהען, איך האב אפילו נית געארבײט פאר איהר, ווי פיעלע פון מײנע בעקאנטע האבען געטהון, נית קוקענדינ אויף דאס געלעכטער פון נארישע מענשען, אדער אויף די שפעטישע פשט׳לעך פון גראבע יונגען. נאטירליך, וואלט מעהר יושר געוועזען, ווען איינער פון די דאזיגע, נביאישע און היציגע קעפ וואלט בעקומען די מעגליכקײט צו זעהען די פרוכט פון זײן ארבײט און זיך פרעהען מיט זי, צ. ב. ש. א פאעט, וואס האט פאראויס געזעהען די דאזיגע וועלט און האט זי בעזונגען אין זײנע ליעדער.

„איך האב זיך פערטיעפט אין די צוקונפט, — האט דיקענס געזאגט, — אויף וויפיעל א מענשליך אויג האט געקאנט אנ־ײנ־דרינגען, און פאר מיר האט ערשײנט די קינפטיגע וועלט מיט אלע איהרע וואונדער. די קריעגערישע טענער פון פויק זענען פערשטימט געווארען, די קריעגספאהנען פלאטערען מעהר נית אין דער לופט: די גאנצע וועלט האט זיך צוזאמענגעגאסען אין איין פאמיליע; דעמאלט וועט דער געזונדער מענשענפערשטאנד הערשען איבער די תאוות, און די זאנפטע ערד וועט רוהען אונטער דער שוץ פון אייביגען געזעץ. איך צווייפעל נית, אז דורך אלע יאהרהונדערטער ציהט זיך איין ציעל, וואס ענטוויקעלט און ענטדעקט זיך אלץ מעהר און מעהר, און די מענשליכע געדאנקען פערברײטערען זיך מיט דער צײט.“

חאטש אויף די עלטערע יאהרען האט ער צײטענווײז געהאט פערלוירען די אמונה אין זײן אייגענע נביאות, ווי עס טרעפט אפטמאל בײ א נביא אין די שווערע מאמענטען פון צווייפעל און פערצווייפלונג, נאר די ווערטער זענען אבער דאך געבליבען ווי אנ׳אייביגער עדות אויף דעם רוח־הקודש פונ׳ם פאעט׳ס הארצען, וואס קומט צו׳ם מענשען נאר דורך אמונה.

איך בין נאך געווען אין דער ביבליאטעק, ווען דער דר. איז געקומען צו מיר.

— יהודית האט מיר דערצעהלט, מיט וואס איהר בעשעפטיגט זיך דא איצטער, בין איך נייגעריג געוועזען צו זעהן, ווער פון די שרייבער איז אייך מעהר צו'ם הארצען. א הא, דיקענס! איהר ליעבט איהם? מיר סימפאטיזירען אויך דעם גרויסען שריפטשטעלער. מיר האלטען איהם פאר'ן גרעסטען שרייבער פון זיין צייט, ניט דערפאר וואס זיין ליטערארישער טאלענט איז געוועזען א גרעסערער, נאר דערפאר וואס זיין גרויס הארץ האט געקלאפט פאר די ארעמע, דערפאר וואס ער האט מקריב געוועזען זיין פעדער צו פערטיידיגען די אונטערדריקטע. קיין איינציגער שרייבער פון זיין צייט האט ניט געמאכט אזא איינדרוק מיט זיין פעדער, קיינער האט אזוי ניט געצוואונגען צו בעמערקען דעם עלענד און אונגערעכטיגקייט פון דער אלטער ארדנונג און איינצוזעהן די נויטוועגדיגקייט פון גרויסע אומענדערונגען, האטש ער אליין האט זיי אויך ניט קלאר פערשטאנען.

XIV.

פאר מיטאג האט גראדע אנגעפאנגען זעהר שטארק צו רעגנען, און דעריבער האב איך געמיינט, אז מיינע בעלי־בתים וועלען שוין ניט געהן עסען קיין מיטאג אהין, וואו מען האט פריהער אבגערעדט. איך בין דעריבער ניט וועניג נתפעל געווארען, ווען אין דער בעשטימטער צייט האבען די דאמען ערשיינט פולשטענדיג אנגעקליידעט צו'ם געהן און דערצו אהן קאלאשען און רעגענשירמען. די רעטעניש האט זיך ערקלערט, ווי מיר זענען נאר ארויס אויף די גאס. לענגס איבער איין טראטואר פון דער גאס איז געוועזען איבערגעצויגען א גרויס ליידענדעם דאך, וואס האט פערוואנדעלט די זייט גאס אין א לאנגען, ליכטיגען און טרוקענעם קארידאר, אין וועלכען עס

האט זיך געצויגען א מאסע דאמען און הערען צו מיטאג. אויף די ווינקלען פון די גאסען זענען די לעדיגע ערטער אויך געוועזען אונטער א דאך.

יהודית, וואס איז געגאנגען נעבען מיר, האט זיך זעהר פערוואונדערט, הערענדיג, אז אין אונזער צייט האט מען אויף באסטאנער גאסען אין א שלעכטען וועטער אנדערש ניט געקאנט ארויסגעהן, ווי אין קאלאשען און רעגענשירמען. ווי זי האט מיר דערצעהלט, זענען יעצט אלע גאסען איינגעארדענט מיט אזעלכע דעכער, וועלכע מען דרעהט־אויף, ווען מען האט זיי ניט נויטיג. ווייטער האט זי מיר דערצעהלט, אז אין דער יעצטיגער צייט וואלט מען געהאלטען פאר א גרויסע נארישקייט, ווען א שלעכט וועטער זאל ווירקען אויף די בעוועגונג פון מענשען אין גאס.

געהענדיג הינטער אונז און הערענדיג אונזער געשפרעך, האט דער דאקטאר זיך ארייגגעמישט אין די רעד און בעמערקט, אז דער אונטערשיעד צווישען דער צייט פון אינדיווידואליזם און דער צייט פון געמיינשאפטליכקייט, אחדות, כאראקטעריזירט זיך זעהר גוט דורך דעם פאקט, דאס אינ'ם 19־טען יאהרהונדערט, ווען אין באסטאן האט גערעגענט, האבען זיך איבער די געהער פאנאנדערגעלאזען 300,000 רעגענשירמען, וועהרענד אין 20־טען יאהרהונדערט איז גענוג איין רעגענשירם איבער אלע קעפ.

יהודית האט מיר ערקלערט, אז איהר פאטער האט זעהר ליעב זיך צו בענוצען מיט דעם משל פון די רעגענשירמען, כדי ריכטיג אבצושילדערן די אלטע צייט מיט די אלטע ארדנונגען, בעת אלע האבען געלעבט יעדער נאר פאר זיך, פון זיינעטוועגען.

— ביי אונז אין דער קונסט־גאלעריע איז דא א בילד פון 19־טען יאהרהונדערט, וואס שטעלט־פאר א גאנצע מאסע מענשען אין א רעגען־צייט. יעדערער האלט א רעגענשירם איבער זיך און זיין פרוי און גיט איבער זיין שכן די טראפענס, וואס פאלען פון איהם אראב. מיין פאטער מיינט, אז דאס איז א סאטירע אויף יענע צייט.

באַלד זענען מיר אַרײַן אין אַגרויסע געבײַדע, אין וועלכער עס האָבען זיך געשטויסען אַ מענגע מענשען. די אויסערליכע זײַט פון הויז האָב איך איבער'ן שוין־דאַך ניט געקאָנט זעהן, נאָר קוקענדיג אויף די אינערליכע אַרבײַט, האָט מען געקאָנט פערשטעהן, אַז אויך אויסערליך מוז דאָס הויז זײַן גרויסאַרטיג געבויט. מײַנע בעגלײַטער האָבען מיר ערקלערט, אַז די סקולפּטור־פערציערונגען איבער'ן אײַנגאַנג זענען בעזונדערס ווערט בעטראַכט צו ווערען.

אַרויפגעהענדיג אויף גרויסע, ברײַטע טרעפּ, זענען מיר אַרײַן אין אַ קאָרידאָר, וואָס האָט אונז אַרײַנגעפיהרט אין עסצימער; אויף דער טהיר איז געוועזען אויפגעשריבען דער נאָמען פון מײַן בעל־הבית. אין צימער איז געוועזען געגרײַט אַ טיש פאַר פיער פּערזאָן. די פענסטער זענען אַרײַנגעקומען אין הויף, וואו עס האָט געשפּריצט אַגרויסער שפּרינגברונען און עס האָט זיך געהערט מוזיק.

— איהר זײַט דאָ אַקוראַט ווי בײַ זיך אין דער היים, — האָב איך בעמערקט, זיך זעצענדיג צו'ם טיש.

— דאָס איז טאַקי אַ טײַל פון אונזער הויז, — האָט דער דר. געענטפערט, — חאָטש אַ ביסעלע ווײַטלעך פון אונזער וואָהנונג. יעדע פאַמיליע פון דעם צירקעל האָט זיך אַ בעזונדער צימער אין דעם הויז פאַר זעהר אַ קלײַנעם פרײַז אויף שטענדיג און נאָר פאַר איהר אַלײן. פאַר צופעליגע געסט זענען פאַרהאַן גאַנץ בעזונדערע צימערען אויפ'ן צווײַטען שטאָק. ווען מיר רעכנען צו געהן אהער עסען, מאַכען מיר מיט אַנ'אָווענד פריהער אונזערע בעשטעלונגען און קלײַבען־אויס, וואָס נאָר מ'קאָן בעקומען אין מאַרק, לויט די טעגליכע מודעות אין דער צײַטונג. דאָס מיטאָג קאָן זײַן פערשידענאַרטיג אָדער פּראָסט, ווי אײנער וויל, און דאָס קאָסט אַ סך ביליגער ווי אין דער היים. בײַ אונז, מוז איך אײַך זאָגען, אינטערעסירט מען זיך זעהר שטאַרק מיט דער קאָכקונסט, און דעריבער קאָנען מיר זיך טאַקי בעריהמען, אַז אין דעם פּונקט האָבען מיר דערגרײַכט זעהר הויך. חאָטש בײַ אײַך, ליעבער הער וועסט, האָבען נאָך פיעל זאַכען פון דער

ציוויליזאציע זיך געפינען אין א טרויעריגען צושטאנד, נאר ערגער פון אלעם איז געוועזען אייער עסען, איבערהויפט ביי די ניט-רייכע מענשען.

אויף די לעצטע בעמערקונג האב איך געמוזט פולשטענדיג מודה זיין.

נאכדעם איז אריין א שענער יונגערמאן אין א בעזונדערער אוניפארם. איך האב איהם זעהר גוט ארומגעקוקט, ווייל מיר איז צו'ם ערשטען מאל אויסגעקומען צו זעהן פון דער נאהענט א מענשען פון דער ארבייטער-ארמעע. דער יונגערמאן איז געוועזען אויך אזוי געבילדעט, ווי יענע, וועמען ער האט בעדיענט. נאר מערקווירדיג איז געוועזען, וואס ניט ער, ניט זיי האבען זיך נישט געפיהלט אין פערלעגענהייט, ווי עס פיהלט זיך געוועהנליך צווישען די בעלי-בתים און זייערע דינער. דער דר. האט זיך צו איהם געווענדעט ניט מיט קיין שטרענגען, אבער אויך נישט מיט קיין בעטענדען טאן. די גאנצע האלטונג פונ'ם יונגענמאן, ווידער, האט גאר איינפאך אויסגעדריקט א פערלאנג פינקטליך צו ערפילען זיין חוב, אבער נישט צו היימיש, ווי אויך נישט אונטערטהעניג; ער האט גיכער אויסגעזעהען ווי א סאלדאט אויף זיין פאסטען, נאר אהן זעלנערישער גראבקייט.

ווען דער יונגערמאן איז ארויסגעגאנגען, האב איך ארויס-געזאגט מיין התפעלות איבער דעם, וואס אזא פיינער יונגערמאן האט אזוי גערן געטהון די ארבייט פון א דינער.

— וואס איז דאס פאר אזא ווארט „דינער"? — האט יהודית געפרעגט. — איך האב עס קיינמאל ניט געהערט.

— דאס ווארט איז שוין פערעלטערט געווארען, — האט דער דר. בעמערקט. — אויב איך פערשטעה עס ריכטיג, האט מען עס בענוצט אין אייער צייט אויף אזעלכע מענשען, וואס האבען געטהון פאר אנדערע די פראסטע ארבייט, און דעריבער האט מען זיי פעראכטעט. ניט אמת, הער וועסט?

— זעהר ריכטיג, — האב איך געענטפערט. — פער-זענליכע בעדיענונג, ווי צ. ב. ש. בעדיענען ביי'ם טיש, האט מען געהאלטען פאר זעהר נידריג, און זי איז געוועזען אזוי

פעראכטעט, אז געבילדעטע מענשען האבען אנגענומען אזעלכע שטעלען נאר אין א גרויסער נויט. דעריבער האבען מיר עס ארויפגעלעגט אויף די ארעמע, וואס האבען קיין אנדער ברירה ניט געהאט.

— איך פערשטעה עס נאך ניט קלאר, — האט יהודית געזאגט; — שוין זשע וויל די מענשען האבען אייך בעדיענט, האט איהר זיי דעריבער פערהאסט? אדער זיי האבען אייך געטהון אזעלכע טובות, וואס איהר, פון אייער זייט, וואלט זיי ניט וועלען אבגעבען צוריק? איז עס טאקי אין דער אמת'ן אזוי געוועזען, הער וועסט?

איך האב געמוזט מודה זיין, אז דאס איז געוועזען דער ריינער אמת.

דער דר. האט מיר ערקלערט, פאר וואס יהודית וואונדערט זיך אזוי:

— אין אונזער צייט, — האט ער געזאגט, — רעכענט זיך פאר אונמאראליש, אונעהרליך צו בעקומען פון איינעם אזא טובה, וועלכע איהר וואלט ניט אומגעקעהרט צוריק אויף דער זעלבער ארט, ווען עס וואלט נויטיג געוועזען. דאס וואלט אויסגעקומען, ווי בארגען ביי איינעם געלד בכיון יענעם ניט אוועקצוגעבען; ארויפצולעגען אויפ'ן צווייטען א שולד, זיך בענוצענדיג מיט יענעמ'ס עלענד און ארעמקייט, האלט מען פאר א בזיון, פאר א ריכטיגע רויבעריי. די ערגסטע זאך ביי א סיסטעם, וואס צעטיילט די מענשען אויף קלאסען אדער קאסטען, איז דאס, וואס עס ווערט אבגעשוואכט דאס געפיהל פון אלגעמיינער מענשענליעבע. די אונגלייכע פערטיילונג פון דעם רייכטום און, נאך מעהר, די אונגלייכע ערציהונג און בילדונג האט צעריסען די געזעלשאפט אין אייער צייט אויף קלאסען, וואס האבען אין א סך אופנים געקוקט איינער אויף דעם אנדערן, ווי אויף פערשידענע ראסען. איבריגענס, איז צווישען אונזער און אייער צייט ניטא אזא גרויסער אונטערשיעד אין די אנשויאונגען איבער דער זעלבער פראגע, ווי עס ווייזט אויס פון ערשטען בליק. די גע=בילדעטע דאמען און הערען פון אייער צייט וואלטען ניט דערלאזען

אַ מענשען פון זייער קרייז צו טהון פאַר זיי אַזעלכע זאַכען, וואָס זיי וואָלטען, פון זייער זייט, זיך ניט בעשלאָסען עס צוריק אָבצוטהון; פון דעסטוועגען, אויף די אָרעמע און אונגעבילדעטע האָבען זיי געקוקט ווי אויף אַ גאַנץ בעזונדערע בריאה. די גלייכע רייכקייט און גלייכע אויסבילדונג, מיט וועלכע אַלע בענוצען זיך יעצט, האָט אונז געמאַכט פאַר מיטגליעדער פון איין קלאַס, וואָס איז גלייך צו דעם גליקליכסטעם קלאַס פון אייער צייט. ווי לאַנג די גלייכהייט איז נאָך ניט בעשטעטיגט געוואָרען אין דער געזעלשאַפט, האָט די אידעע פון סאָלידאַריטעט און ברידער־ליכקייט פון אַלע מענשען קיינמאָל ניט געקאָנט ביי אייך ווערען אַ ווירקליכע איבערצייגונג און אַ פּראַקטישער גרונדזאַץ, ווי עס איז געוואָרען איצטער ביי אונז. אין אייער צייט האָט מען אויך בענוצט די זעלבע פראַזען, נאָר אָהן אַשום בעדייטונג אין ווירקליכען לעבען.

איך האָב געפרעגט, צי געהמט זיך עמיצער צו דער אַרבייט פון אַ קעלנער פריוויליג?

— ניין, — האָט דער דר. געענטפערט. — געוועהנליך בעשעפטיגען זיך דערמיט אַזעלכע יונגעלייט, וואָס האָבען נאָך קיין ראַנג (טשין) ניט אין דער אַרבייטער־אַרמעע, און אַזעלכע, וואָס ווילען זיך פאַרבערייטען צו פערשידענע סאָרטען שטעלען, וועלכע פאָדערען ניט קיין בעזונדערע קענטעניסען. דאָס בעדיענען אַרום טיש — איז איינע פון זיי, און יעדער יונגער רעקרוט מוז דיענען אַ בעשטימטע צייט; איך אַליין האָב מיט פיערציג יאָהר צוריק געדיענט אַרום טיש אַ משך פון עטליכע חדשים. איהר דאַרפט, נאָך אַמאָל, ניט פערגעסען אַז ביי אונז איז ניטאָ קיין אונטערשיעד אין דעם ווערט פון יעדער מלאָכה. אַ מענש, וואָס טהוט די ניעדריגסטע און איינפאַכסטע אַרבייט, האַלט זיך ניט פאַר אַ דיענער ביי דעם, וועמען ער בעדיענט, און איז אויף קיין אופן ניט אָבהענגיג פון איהם, ווייל אין דער אמת'ן דיענט ער נאָר דער נאַציע. עס איז ניטאָ קיין חילוק צווישען דער שטעלע פון אַ דיענער און אַנדערע שטעלען; וועניגסטענס, פון אונזער שטאַנדפונקט איז קיין אונטערשיעד צו בעטרעטען די

שטעלע פון אַ דינער אָדער צו ווערען אַ דאָקטאָר; ווען ניט אַזוי, וואָלט מען געקאָנט ערוואַרטען, אַז אויך דער דינער וועט קוקען אויפ'ן דאָקטאָר מיט גאוה, דערפאַר וואָס דער לעצטער בעדינט דעם ערשטען, ווען יענער איז קראַנק.

נאָך מיטאָג האָבען זיי מיך געפיהרט ווייזען די גאַנצע געביידע, וועלכע האָט מיך פערוואונדערט מיט איהר גרויס, מיט דער פראַכטפולער אַרכיטעקטור (בוי־קונסט) און שענער מאַלעריי. עס האָט גיכער אויסגעזעהען ווי אַ לוסטהויז אָדער אַ געביידע פאַר געזעלשאַפטליכע פערזאַמלונגען, איידער אַ שפּייזע־זאַל, אַזוי פיעל בעקוועמליכקייטען און פערשידענע איינריכטונגען האָבען זיך אין הויז געפינען

— אָט דאָ, — האָט דער דר. ליט געזאָגט, — וועט איהר זעהן דעם חילוק צווישען דעם לוקסוס פונ'ם געזעלשאַפטליכען לעבען און צווישען דעם איינפאַכען פּריוואַט־פאַמיליען־לעבען, מיט וועלכע דאָס צוואַנציגסטע יאָהרהונדערט אונטערשיידט זיך פון נייַנצעהנטען. כּדי ניט האָבען קיין איבריגע זאָרג און מיה, האָבען מיר זעהר אַנ'איינפאַכע ווירטשאַפט, נאָר דאָס געזעלשאַפטליכע לעבען האָט אויף זיך אַזאַ לוקסוס און אַזאַ שמוק, וואָס די וועלט האָט דאָס נאָך קיינמאָל ניט געזעהען. אַלע אינדוסטריעלע און פּראָפעסיאָנעלע חברות האָבען זיך אַזעלכע רייַכע קלובען, ווי אויך זומערוואָהנונגען אויפ'ן לאַנד און ביי'ם ים, — ערטער פ... פערשידענע פיזישע איבונגען און פערגעניגטען אָברוה. *)

אנמערקונג. אַס ענדע פון נײַנצעהנטען יאָהרהונדערט איז אין איניגע אוניווערזיטעטען פון די פעראייניגטע שטאַטען זעהר אָפט פאָרגעקומען, אַז אָרעמע סטודענטען פלעגען אינ'ם משך פון דעם לאַנגען זומער־פעריען אָננעהמען שטעלען אַלס קעלנער אין די האָטעלען, אום צו פערדיענען אביסעל געלד אויפ'ן סטודיום. געטהון האָט מען עס צוליעב דעם, וואָס פיעלע האָבען געזאָגט, אַז יונגע מענשען, וואָס נעהמען מיט גוטען ווילען אָן אַזאַ שטעלע, קאָנען ניט זיין קיין ריכטיגע „דזשענטלמענס" (אײדעללייט), האָבען די יונגעלייט, מיט זייער ביישפּיעל, געוואָלט אויפהייבען דעם כּבוד פון יעדער נויטווענדיגער און עהרליכער אַרבייט. אַזעלכע ראיות בעווייזען די אונאָרדנונג אין דעם דענקען פון דעמאָלסדיגער געזעלשאַפט, די טיש־בעדיענונג האָט זיך גענוטיגט אין פער־

.XV

קומענדיג צוריק אהיים, האבען מיר זיך אויסגעזעצט אויף די טייערע לעדערנע שטוהלען פון ביבליאטעק, אום א ביסעל צו פלוידערן.

— איהר ווייסט? — האט זיך אבגערופען צו מיר פרוי ליט, — איהר זענט דער גליקליכסטער פון אלע שטערבליכע. אלע ביכער פונ'ם לעצטען יאהרהונדערט זענען ביי אייך אלץ נייעס, איך וועט אויסקומען צו לעזען אזוי פיעל אינטערעסאנטע ביכער, אזוי אז עס וועט אייך אין א משך פון א יאהר פינף כמעט ניט בלייבען קיין צייט אויף צו עסען. ווי פיעל וואלט איך היינט ניט בעצאהלט, ווען איך וואלט נאך ניט געהאט געלעזען בעריאנ'ס און נעססמיט'ס ראמאנען אדער „די פערגאנגענהייט און געגענווארט" פון אאטס'ן, אדער „אין אנהויב", אדער... איבערהויפט די גאנצע מאסע ביכער, וואס יעדער פון זיי איז ווערט א יאהר לעבען.

טיידיגונג ניט ווייניגער, אלס אנדערע מיטלען צו געפינען פרנסה אין יענע צייטען; נאר ביי יענעם סיסטעם איז גאר נאריש געוועזען זיך מפלפל צו זיין וועגען דער ווירדע פון וואס פאר א ארבייט עס איז. האט מען דען ניט געדארפט קוקען אויף די אבשאצונג פון דער ארבייטס־קראפט פאר א מעגליך העכערן פרייז, ווי אויפ'ן פערקויפען סחורה וואס טייערער? אזוי צו אזוי איז עס געוועזען געשעפטס־אנגעלעגענהייטען, וואס האבען געדארפט אבגעשאצט ווערען מיט א האנדעלסמאס. אנ'ארבייטער האט אויף אזא'ן אופ'ן אנגענומען פאר זיין ארבייטס־קראפט א געלד־מאס, און האט זיך דערמיט ענטזאגט פון יעדער אנדערער אבשאצונג. די איידעלערע מענשען האבען נישט געקאנט איבערטראגען, וואס אפילו ארבייט פון העכערן סארט האט בעקומען אנ'אויסזעהן פון געלד־ליעבע, אבער אויסצומיידען דאס איז געוועזען אונמעגליך. מיט די דיענערוי איז אויס־געקומען צו האנדלען, ווי מיט סחורה אויפ'ן מארק. א דאקטאר האט געדארפט פערקויפען זיין היילקונסט און א מגיד — זיין מוסר. נאך מיין מיינונג, בעשטעהט דאס גרעסטע גליק פון דער יעצטיגער צייט נאר אין דער ווירדע, וואס די ארבייטס־קראפט האט בעקומען דאדורך. וואס מען בעשטימט שוין אויף איהר מעהר קיין פרייזען ניט און מען האט פערניכטעט דעם מארק אויף אייביג. יעצט פערלאנגט מען פון א מענשען דאס בעסטע, וואס ער קאן נאר געבען, זיך פערלאזענדיג אויף גאט אליין, ער זאל אכטונג געבען איבער זיין ארבייט, און שטעלענדיג די עהרע אלס איינציגען לוין פאר יעדע אויסצייכנונג, האט מען צוגעגעבען יעדער ארבייט אזא ווירדע, וואס אין מיין צייט האט געהאט נאר דער דיענסט פון א סאלדאט.

— אונזער יאָהרהונדערט רעכענט זיך, און ריכטיג, פאַר גלענצענדסטען אין דער געשיכטע פון דער ליטעראַטור, — האָט דער דר. געזאָגט. — ווי עס ווייזט אויס, האָט נאָך די מענשהייט ניט געהאַט דורכגעמאַכט פריהער אַזאַ מאָראַלישע און מאַטעריעלע ענטוויקלונג, וואָס איז אַזוי געוואַלטיג גרויס און וויכטיג לויט איהר ציעל און אַזוי קורץ לויט דער צייט, וואָס זי האָט פערברויכט, אום פערווירקליכט צו ווערען אין לעבען, ווי דאָס איז געוועזען אינ'ם איבערגאַנג פון דער אַלטער אָרדנונג צו דער נייער. ווען מענשען האָבען אָנגעהויבען צו פערשטעהן די גרויסקייט פונ'ם גליק, וואָס איז אויסגעפאַלען אין זייער גורל, און האָבען איינגעזעהען, אַז די אומענדערונג, וואָס זיי האָבען אַריבערגעלעבט, איז ניט נאָר געוועזען אַ פערבעסערונג אין איינצעלנע הינזיכטען פון זייער לאַגע, נאָר זי האָט אויפגעהייבען דאָס מענשען־געשלעכט צו אַ העכערער מדרגה פון לעבען, וואָס האָט איהם פאָרגעוויזען אַנ'אונבעגרענצטען פאָרטשריט אין דער צוקונפט, — האָט זיי אַרומגענומען אַזאַ בעגייסטערונג, אויף וועלכע די מיטעלעלטערישע עפּאָכע „רענעסאַנס" (אויפלעבונג) קאָן דיענען נאָר אַלס שוואַכער רמז. נאָך דעם האָט זיך אָנגעהויבען דער פעריאָד פון מעכאַנישע ערפינדונגען, פון וויסענשאַפטליכע ענטדעקונגען, פון דער אויפבליהונג פון קונסט, מוזיק און ליטעראַטור, וואָס זייער גלייכען איז ניט פאָרגעקומען אין קיין איינציגען פריהערדיגען פעריאָד אויף דער וועלט.

רעדענדיג וועגען ליטעראַטור, האָט מיר דער דר. ערקלערט, אַז די רעגיערונג גופא דרוקט אַלע ביכער און אַז די דרוק־פערוואַלטונג האָט ניט קיין צענזור; די דרוק־פערוואַלטונג איז מחויב צו דרוקען אַלסדינג, וואָס מען לעגט איהר פאָר, נאָר בתנאי, אַז דער פערפאַסער צאָהלט־איין די ערשטע הוצאות אויף די אויסגאַבע, פון זיין אייגענער קעשענע. ער דאַרף בעצאָהלען פאַר דאָס רעכט עפענטליך בעוואוסט צו ווערען; און אויב איינער האָט מודיע צו זיין וויכטיגע זאַכען, גלויבען מיר, אַז ער וועט עס טהון מיט פערגעניגען. עס פערשטעהט זיך, אַז ווען די הכנסות וואָלטען געוועזען אַזוי אונגלייך, ווי אין די פריהעריגע צייטען,

וואָלטען נאָר די גבירים אַליין געקאָנט זיין פּערפאַסער; נאָר אַזוי
ווי אַלע בירגער זענען גלייכע גבירים, דיענט דער כּלל נאָר
פאַר אַ מאָס פאַר'ן שריפטשטעלער'ס טאַלענט. די קאָסטען פון
אַ געוועהנליכען, מיטעלען בוך קאָנען ווערען אויסגעצאָהלט פונ'ם
יעהרליכען קרעדיט ביסלעכווייז און אָהן אָנשטרענגונג. דאָס
אָבגעדרוקטע בוך ווערט אויף אַזאַנ'אופן אַרויסגעשטעלט צו'ם
פערקויפען פון דער נאַציע. דער פּרייז פון אַ בוך ווערט בעשטימט
נאָך די דרוקקאָסטען און צוזאַמען מיט די פּראָצענטען, וואָס
דער פּערפאַסער בעשטימט אַליין. נאַטירליך, אויב ער שטעלט
אַ צו גרויסען פּרייז, האָט ער אַליין דערפון שאָדען, ווייל דאָס
בוך וועט ניט פערקויפט ווערען. די סומע פון דעם פּראָצענט
ווערט צוגערעכענט צו זיין קרעדיט, און ער אַליין ווערט בעפרייט
פון אַנדערע אַרבייט, וואָס ער איז מחויב צו טהון פאַר דער
נאַציע. אויף אַזאַ לאַנגע צייט, אויף וויפיעל דער דאָזיגער קרעדיט
וועט איהם קלעקען אויף זיין חיונה. אויב זיין בוך געהט גוט,
בעקומט ער אַנ'אורלויב אויף עטליכע מאָנאַט, אויף אַ יאָהר,
צוויי אָדער דריי; און אויב ער לאָזט אין דער צייט אַרויס נאָך
אַ גוט ווערק, ווערט די צייט פון זיין דיענסט אַלץ ווייניגער און
ווייניגער, מיט איין וואָרט, אויף אַזוי פיעל, וויפיעל דאָס פערקויפען
די ביכער קאָן אויסצאָהלען זיין אַרבייט. אַ בעריהמטער פּער-
פאַסער קאָן אַזוי אָבדיענען זיין גאַנצען דיענסט נאָר מיט דער
פעדער; און די מדרגה פון אַ ליטעראַרישען טאַלענט, וואָס ווערט
בעשטימט דורך די עפענטליכע מיינונג, דיענט פאַר איהם אַלס
אַ מאָס, וואָס גיט איהם די געלעגענהייט זיך אָבצוזאָגען מיט
ליטעראַטור. אין דעם פאַל איז אונזער סיסטעם ניט פיעל אַנדערש
פון אייערען; נאָר דערביי אונטערשיידען זיי זיך דאָך אין צוויי
הינזיכטען: ערשטענס, צוליעב דעם הויכען שטאַנד פון דער
אַלגעמיינער בילדונג זאָגט די געזעלשאַפט אַליין אַרויס איהר
בעשלוס איבער דעם ווירקליכען ווערט פון אַ ליטעראַרישען
ווערק, וואָס אין אייער צייט האָט עס ניט געקאָנט זיין; צווייטענס,
קאָן אין דער היינטיגער צייט ניט טרעפען, דאָס מען זאָל צוליעב
פיינדשאַפט אָדער פריינדשאַפט נישט ריכטיג אָבשאַצען דעם

ווערט פון אַ טאַלענט. ביי אונז האָט יעדער שריפטשטעלער די מעגליכקייט פאַרצושטעלען זיינע ווערק פאַר די עפענטליכע מיינונג. אין אייער צייט האָבען די שרייבער ניט געהאַט, און אַזאַ אַבסאָלוטע גלייכהייט, וואָלט זיך, ווי עס ווייזט אויס, געשעצט זעהר הויך. אין אַנדערע פאַכען, ווי, לְמָשָׁל, אין מוזיק, מאַלערייַ, סקולפּטור א. ד. ג., איז מען זיך נוהג עטוואָס אַנדערש; אין דער קונסט, ווי אין דער ליטעראַטור, איז דאָס פאָלק דער איינציגער ריכטער. דאָס פאָלק בעשטימט, מען זאָל אָננעהמען אָדער נישט סטאַטועז און בילדער פאַר די קהל'שע הייזער, און זיין גוטער אורטהייל גיט דעם קינסטלער די בעפרייאונג פון אַנדערע אַרבייט, כְּדֵי ער זאָל זיך קאָנען איבערגעבען אינגאַנצען צו זיין קונסט. דער קינסטלער בעקומט אויך די זעלבע נוצען פון פערקויפען די קאָפּיען פון זיינע בילדער, ווי דער שריפטשטעלער פון זיינע ביכער. דאָס אַלעס האָט נאָר איין ציעל: צו געבען יעדען אַ געוואונשטעס אַרבייטספעלד, און ווי נאָר מען בעמערקט ביי אַ מענשען אַ זעלטענעם טאַלענט, בעפרייט מען איהם פון אַלע אַרבייט, אום ער זאָל זיך קאָנען אָבגעבען אינגאַנצען צו זיין אויסערוועהלטער בעשעפטיגונג. מיר האָבען, נאַטירליך, פערשיעדענע אינסטיטוטען פאַר ליטעראַטור, וויסענשאַפט און קונסט, וואָס צו ווערען אַ מיטגליעד פון זיי קאָנען נאָר גרויסע, הויכגעשעצטע טאַלענטען. דער גרעסטער כָּבוד אין לאַנד, וואָס רעכענט זיך נאָך העכער פאַר פּרעזידענטשאַפט, איז דאָס רויטע באַנד, וואָס ווערט אָבגעשטימט פון פאָלק פאַר די גרעסטע קינסט-לער, שריפטשטעלער, אינזשעניערען, דאָקטוירים און ערפינדער. אֶמֶת, אין איין צייט בעקומט זעהר אַ קליינע צאָהל מענשען דעם דאָזיגען צייכען; אָבער יעדער טאַלענטפולער יונגערמאַן שלאָפט ניט פיעלע נעכט איבער איהם, און איך אַליין האָב אויך אין דער יוגענד געהערט צו די דאָזיגע פאַנטאַזירער.

— ווי געהט עס ביי אייך צו מיט דעם אַרויסגעבען ביכער און צייטונגען? — האָב איך געפרעגט. — עס איז, נאַטירליך, ניט שווער איינעם צו צווינגען, ער זאָל צאָהלען פאַר די אויסגאַבע, ווייל אַזאַ הוצאָה קומט דאָך זעלטען פאַר,

אָבער זיך צו לאָזען קאָסטען אויף א טעגליכע צייטונג, ווייס איך ניט, אויב ווי־ וואָלט צופריעדען זיין. אין אונזער צייט האָבען דאָס געמאַכט די קאַפּיטאַליסטען, דאָך זענען אַפילו פאַר זיי אַזעלכע הוצאות געווען ניט גרינג. אויב ביי אייך געהען איבער־הויפּט אַרויס צייטונגען, מוזען זיי אַנדאי אַרויסגעגעבען ווערען אויף דער רעגיערונגס רעכנונג, ד. ה. אויף די אַלגעמיינע קאָסטען, און האָבען אַ רעדאַקטאָר, בעשטימט פון דער רעגיערונג, וועלכער פערשפּרייט איהרע אידעען. אַלזאָ, אויב אייער סיסטעם איז אַזוי פאָלקאָמען, אַז עס איז ניטאָ וואָס צו קריטיקירען אין דער רעגיערונגס טהעטיגקייט, מוז טאַקי זיין גאַנץ גוט; אויב עס איז אָבער ניט אַזוי, רעכען איך, אַז דער מאַנגעל אין אַ אונאָבהענגיגען, פרייען אָרגאַן, וואָס זאָל אויסדריקען די עפענטליכע מיינונג, וואָלט געהאַט זעהר טרויעריגע רעזולטאַטען. זייט זיך מודה, הער דאָקטאָר, אַז די פרייע פרעסע איז געווען איינע פון די גוטע זאַכען פון דער אַלטער צייט, ווען דאָס קאַפּיטאַל האָט זיך געפינען אין פריוואַטע הענד.

— צום בעדויערן קאָן איך אַפילו אין דעם אויך ניט איינשטימען מיט אייך, — האָט דער דר. לאַבענדיג געענטפערט. — פריהער פון אַלעם דאַרפט איהר וויסען, הער וועסט, אַז די פּעריאָדישע פרעסע איז ניט דאָס איינציגע און אויך ניט דאָס בעסטע מיטעל ערנסט צו קריטיקירען די געזעלשאַפטליכע מעשים. אונז שיינט, אַז די מיינונגען פון אייערע צייטונגען וועגען אַזעלכע פראַגען זענען איבערהויפּט ניט קיין בעאַרבייטע און עזות׳דיגע, אונטערגעפאַרבט מיט איינרעדעניִשען און פער־ביטערטקייט. אויב זיי דריקען ווירקליך אויס די געזעלשאַפטליכע מיינונג, געבען זיי נאָר אַ שלעכט בילד פון דער פאָלקס־ענטוויקלונג אין יענער צייט; אויב זיי אַליין, ווידער, האָבען בעשאַפען די געזעלשאַפטליכע מיינונג, קומט דאַדורך דער נאַציאָ ניט קיין גרויסער מזל־טוב. ביי היינטיגען טאָג, אויב אַ מענש וויל מאַכען אַ שטאַרקען רושם אויף די עפענטליכע מיינונג אין וועלכער עס איז געזעלשאַפטליכער אַנגעלעגענהייט, לאָזט ער אַרויס אַ בוך אָדער אַ בראָשורע, וואָס ווערען אַרויס געגעבען ווי אַנדערע

ביבער. דאָס איז אָבער ניט דערפאַר, וואָס מיר האָבען ווענינ צייטונגען און זשורנאַלען, אָדער ווייל זיי האָבען ניט קיין פריי וואָרט. די טאָג־פּרעסע איז אַזוי אָרגאַניזירט, זי זאָל געבען אַ פאָלקאָמענעם אויסדרוק פון דער געזעלשאַפטליכער מיינונג, אַקוראַט ווי עס איז געוועזען אין אייער צייט, בעת זי איז געוועזען אונטער דער אויפזיכט פון פריוואַטע קאַפּיטאַליסטען, וואָס האָבען פריהער פון אַלעם געקוקט דערויף, ווי אויף אַ געשעפט, און נאָכדעם ערשט ווי אויף'ן אויסדרוק פון דעם פאָלקס מיינונגען.

— ווי באַלד די רעגירונג דרוקט די צייטונגען אויף'ן קהל'שען חשבון, מוז זי דאָך קאָנטראָלירען די ריכטונג, — האָב איך געזאָגט. — ווער רען בעשטימט דעם רעדאַקטאָר אויב ניט די רעגירונג,

— די רעגירונג, — האָט דער דר. געענטפערט, — צאָהלט ניט די הוצאות פון אַ צייטונג, ניט זי בעשטימט קיין רעדאַקטאָרען און האָט אין קיין פאַל ניט קיין איינפלוס אויף די טענדענץ פון זשורנאַל. די, וואָס לעזען די צייטונג, ליידען די הוצאות אויף איהר, קלייבען־אויס זייערע רעדאַקטאָרען און זאָגען זיי אָב, אויב די לעצטע בעפריעדיגען ניט זייערע פאָדערונגען. איך רעכען, איהר וועט שוין מודה זיין, אַז ביי אַזעלכע בעדינגונגען איז די פּרעסע דער פרייער אָרגאַן פון דעם פאָלקס מיינונג,

— ווי פיהרט איהר דאָס אָבער אויס אין דער פּראַקטיק? — האָב איך געפרעגט.

— גאָר פּראָסט. לאָ'מיר זאָגען, אַז איינער פון מיינע שכנים אָדער איך אַליין וואָלט זיך איבערצייגט, אַז עס איז נויטיג אַרויסצוגעבען אַ צייטונג, וואָס זאָל אַרויסזאָגען אונזער מיינונג, וואָס זאָל זיך פערנעהמען מיט די אַנגעלעגענהייטען פון אונזער אָרט, האַנדעל אָדער פּראָפעסיע, קלייבען מיר אָן צו קלייבען אַבאָנענטען, ביז מיר בעקומען אַזאַ צאָהל, וואָס דעקט די הוצאות פון אַ צייטונג. אָט די יעהרליכע געצאָהלט ווערט אַראָבגערעכענט פון יעדענס קרעדיט־קאַרטע, און דעריבער

קאָן שוין די נאַציע ביי׳ם אַרויסגעבען א צייטונג קיינמאָל ניט האָבען קיין הֶיזֵק, ווייל דאָ איז זי מעהר נישט ווי אַנ׳אַרויסגעבער און האָט גאָר דאָס רעכט ניט זיך אָבצוזאָגען פון אזא עֲרֵבוּת. די אַבאָנענטען קלייבען זיך נאָכהער אויס א רעדאַקטאָר, וואָס ווערט בעפרייט אויף אַזאַנ׳אוֹפֶן פון אַנדערער אַרבייט אינ׳ם מֶשֶׁך, וואָס די נאַציע האָט אויף איהם אַרויפגעלעגט די פליכט פון א רעדאַקטאָר. אָנשטאָט איהם צו צאָהלען שְׂכִירוּת, ווי אין איצטער צייט, צאָהלען איצטער די אַבאָנענטען דער נאַציע אַזוי פיעל, וויפיעל עס בעטרעפט זיין געהאַלט, דער פאַר וואָס מען האָט איהם אָבגעצויגען פון דעם געזעלשאַפטליכען דיענסט, ער פיהרט אויך אַזוי די צייטונג, ווי איצטערע רעדאַקטאָרען, נישט מעהר, ער איז ניט אונטערגעוואָרפען אונטער געלד־געשעפטען און דאַרף ניט פערטהיידיגען די אינטערעסען פון איינ־צעלנע קאַפּיטאַליסטען געגען דעם וואוילזיין פון דער גאַנצער געזעלשאַפט. ענדע יאָהר קלייבען די אַבאָנענטען אויס אָדער דעם זעלבען רעדאַקטאָר, אָדער אַנ׳אַנדערן אויף זיין אָרט. א גוטער רעדאַקטאָר האַלט זיך נאַטירליך לאַנג אויף זיין שטעלע. וואָס מעהר אַבאָנענטען עס קומען צו, ווערען דאַדורך פערגרעסערט די הַכְנָסוֹת פון דער צייטונג און מְמֵילָא פערבעסערט זי זיך, ווייל עס פערגרעסערט זיך די צאָהל פון בעגאַבטע מיטאַרבייטער.

— ווי ווערען אָבער די מיטאַרבייטער בעצאָהלט, ווי באַלד עס איז קיין געלד ניטאָ?

— דער רעדאַקטאָר מאַכט מיט זיי אָב דעם מֶקַח פאַר זייער אַרבייט. דער פערדיענסט ווערט אַריבערגעטראָגען אויף זייער פערזענליכע קרעדיט־קאַרטע פון דעם קרעדיט, וואָס איז עָרֵב פאַר די צייטונג, און דער מיטאַרבייטער בעפרייט זיך פון אַנדערע געזעלשאַפטליכע אַרבייט אויף אַזוי לאַנג, וויפיעל עס קאָן קלעקען זיין קרעדיט, ווי מען טהוט מיט אַנדערע פער־פאַסער. מיט זשורנאַלען פיהרט זיך אויף אַזאַנ׳אוֹפֶן. די, וואָס ווילען א נייע צייטשריפט, זענען עָרֵב פאַר א בעשטימטע צאָהל אַבאָנענטען אויף א יאָהר, נאָכהער קלייבען זיי זיך אויס א רעדאַקטאָר, וואָס בעצאָהלט די מיטאַרבייטער, אַזוי ווי אין דעם

ערשטען פאל, וועהרענד די קהל'שע דרוקעריי בעזארגט די נויטווענדיגע ארבייטס־קראפט אין מאטעריאלען אויפ'ן דרוקען, אויב דעם רעדאקטאר'ס ארבייט איז שוין מעהר ניט נויטיג, און צו קיין אנדערער ליטעראַרישער ארבייט קאן ער זיך ניט דער־שלאגען, טרעט ער גאנץ איינפאך אריין צוריק אין די ארבייטער־ארמעע. איך מוז אייך נאך זאגען, אז חאטש א רעדאקטאר ווערט אויסגעקליבען סוף יאהר און פערנעהמט אפט מאל די עטזעלע עטליבע יאהר נאכאיינאנד, פון דעסטוועגען, אויב ער בייט פלוצלונג איבער די טענדענץ פון דער צייטונג, קאנען איהם די אבאנענטען, לויט דעם געזעץ, ענטזאגען פון דער שטעלע אין יעדער צייט.

פאר'ן שלאף האט מיר יהודית געבראכט בעריאנ'ס א ראמאן.

— דאס איז זיין בעסטעס ווערק, וואס וועט אייך געבען א בעגריף וועגען די ראמאנען פון אונזער צייט, — האט זי דערביי געזאגט.

כמעט די גאנצע נאכט האב איך פערבראכט לעזענדיג דעם ראמאן: „פענטעסילעא", און איך בין מודה, אז מיך האט מעהר פערוואונדערט אין איהם דאס, וואס אין איהם האט געפעהלט, איידער דאס, וואס אין איהם איז געוועזען אנגעשריבען. די ראמאניסטען פונ'ם 19־טען יאהרהונדערט וואלטען בעסער געמאכט ציגעל פון שטרוי, איידער שאפען א ראמאן אהן די עפעקטען, וואס זענען געגרינדעט אויף דעם געגענזאץ צווישען רייכקייט און ארעמקייט, בילדונג און אונוויסענהייט, גראבקייט און איידעלקייט, איבערהויפט אהן די מאטיווען, וואס זענען געבויט אויף די געפיהלען פון שטאלץ און ליעבע צו כבוד, אויף דעם חשק צו זיין רייכער אדער אויף דער מורא צו זיין ארעמער, צוזאמען מיט די פערשיעדענע קלענערע זארגען, ווי פאר זיך, אזוי אויך פאר'ן צווייטען; מיט אייןווארט, אזא ראמאן, וואס נישט די ליעבע זאל דארט שפיעלען די הויפט־ראלע. דאס בוך האט מיר געגעבען א פאלקאמען קלאר בילד פון דער סאציאלער ארדנונג אין צוואנציגסטען יאהרהונדערט. דעם דאקטאר'ס ערקלערונגען,

זעהר גרינדליכע, אָבער וועניג געבונדענע צווישען זיך, האָט בעריאַן פעראייניגט אין איין גאַנצעס, קלאָרעס בילד.

XVI.

אויף מאָרגען, אַראָבגעהענדיג פון די טרעפ, האָב איך גראַדע געטראָפען יְהוּדִית׳ן אַרויסגעהן פונ׳ם צווייטען צימער אין פאָדערהויז, וועלכעס איך האָב פריהער דערמאָנט.

— אַ! — האָט זי אויסגערופען שמייכלענדיג. — איהר האָט, אַ פָּנִים, ווייטער געוואָלט מאַכען אַזאַ שפּאַציערגאַנג איבער די גאַסען פון שטאָדט, ווי דעמאָלט, ווען איהר זענט דערפון אַריינגעפאַלען אין אַ מָרָה־שְׁחוֹרָה, ניט אֱמֶת?

— איהר מוזט, אַ פָּנִים, ניט גוט קוריֶרען, אויב איהר האָט מוֹרָא, אַז אַזאַ שפּאַציערגאַנג וועט אויף מיר מאַכען אַ שלעכטען איינדרוק.

— עס פרעהט מיך זעהר צו הערען, אַז איך האָב אַ טָעוּת געהאַט, — האָט זי בעמערקט. — איך האָב געפלאָכטען אַ בוקעט בלומען צו פריהשטיק, און נאָך אייער גאַנג האָט זיך מיר געדאַכט, אַז מיט אייך איז עפּעס ניט גלאַט.

דאָ האָב איך פערשטאַנען אויף קלאָר, אַז דאָס, וואָס איך האָב ביז איצטער נאָר מְשַׁעֵר געווען, איז טאַקי געווען אַ פאַקט. ווי עס האָט זיך אַרויסגעוויזען, איז דאָס זעלטענע מיידעל אין די טעג בְּכִוָּן אויפגעשטאַנען פריהער, אום מיך ניט צו לאָזען געהן אַליין איבער דער שטאָדט. איך בין אַריין מיט איהר אין צימער און האָב איהר געהאָלפען מאַכען דעם בוקעט. זי האָט מיך ווידער געפרעגט, אויב איך בין שוין אינגאַנצען פָּטוּר געוואָרען פון יענע שווערע געפיהלען, וואָס האָבען מיך שיער פון זינען ניט אַראָבגעפיהרט אין יענעם דענקווירדיגען טאָג.

— צייטענוויז, — האָב איך געענטפערט, — פיהל איך זיך נאָך עפּעס זעהר מאָדנע — איך צווייפעל אין מיין גאַנצער

עקזיסטענץ. נאָר פון דעסטוועגען האָב איך שוין יעצט, ווענינסטענס, קיין מורא ניט משוגע צו ווערען, ווי דאַן, און איך בין איבערצייגט, אַז די געפאַהר איז פאַרביי. איך וועל קיינמאָל ניט פערגעסען, וואָס איהר האָט פאַר מיר געטהון: איהר האָט געראַטעוועט ניט בלויז מיין לעבען, נאָר אויך מיין פערשטאַנד.

איך האָב דאָס געזאָגט מיט היץ און מיט טרערען אין די אויגען.

— דאָס, וואָס איך האָב פאַר אייך געטהון, איז נאָך צו ווייניג, — האָט זי געזאָגט; — אמת, איך האָב זיך טאַקי פריהער בעאונרוהיגט וועגען אייך; דער פאָטער ערקלערט אייער לאַנגען שלאָף אויף אַ וויסענשאַפטליכען אופן. אָבער מיר דוכט, ווען איך בין אויף אייער אָרט, וואָלט איך עס ניט אַריבערגעטראָגען.

— איך רעכען, אַז דאָס וואָלט זיך געווענדט דערין, אויב עס וואָלט זיך צו אייך בעוויזען אַזאַ מלאך, ווי צו מיר, אין אַזאַ שרעקליכען מאָמענט, אייך צו העלפען מיט זיין סימפּאַטיע.

ביי די ווערטער האָבען זיך די באַקען פון יונגען מיידעל פעררייטעלט, און זי האָט אין פערלעגענהייט אַראָב געלאָזען די אויגען.

— האָטש אייך איז ניט אויסגעקומען אַריבערצולעבען דאָס, וואָס איך האָב אַריבערגעלעבט, פון דעסטוועגען האָט אייך געמוזט זעהר בעוואונדערען די ערשיינונג פון אַ מענשען, וואָס איז געשטאָרבען מיט הונדערט יאָהר צוריק און האָט זיך ווידער אומגעקעהרט צו'ם לעבען.

— פון אָנפאַנג האָט עס אונז געוואונדערט, נאָר נאָכדעם, ווען מיר האָבען זיך פאָרגעשטעלט, וואָס איהר גופא האָט געמוזט פיהלען אין דער צייט, האָבען מיר אינגאַנצען פערגעסען אָן זיך, און אַלעם, וואָס מיט אייך האָט פּאַסירט, איז אונז פאָרגעקומען ניט אַזוי וואונדערבאַר, ווי אינטערעסאַנט און ריהרענד. ווי עס שיינט, האָבען מיר אייך געמוזט אויסווייזען נאָך וואונדערליכער, וייל מיר געהערען צו אַזאַ דור, פון וועלכען איהר האָט גאָרניט געוואוסט, ביז איהר האָט אונז דערזעהען. וואָס עס איז שייך צו

אייך, געהערט איהר דאָך צו אזא דור, ווי אונזערע עלטערען, און ער איז אונז פיעל־וועניג בעקאַנט געוועזען. מיר ווייסען אַ סך נעמען פון אייער צייט; מיר האָבען אויסגעלערענט אייערע מדות, מנהגים, אייער לעבען און דענקען, און דעריבער געפינען מיר ניט קיין וואונדערליכעס ניט אין אייערע ווערטער, ניט אין אייערע מעשים; אין דער צייט אָבער וואָס אונזער האַנדלען און רעדען דאַרף אייך פאָרקומען ניי און פרעמד. דעריבער, העַר וועסט, אויב איהר פיהלט, אַז איהר קאָנט זיך מיט דער צייט מיט אונז איינגעוואוינען, דאַרף אייך ניט וואונדערן, וואָס מיר האָבען אין אייך פון ערשטען מאָל אָן ניט געפינען קיין וואונדערליכעס.

— אין אייערע רעד איז דאָ אַ סך אֱמֶת, — האָב איך געזאָגט, — עס איז אַ סך לייכטער זיך אומצוקוקען אויף טויזענד יאָהר צוריק, איידער צו זעהן פאָראויס אֲפִילוּ אויף פינפציג יאָהר. איך רעכען, אַז איך האָב געמוזט קענען עמיצען פון אייערע אורעלטערען, אויב זיי האָבען געוואָהנט אין באָסטאָן.

— דאַכט זיך, אַז זיי האָבען דאָרט געוואָהנט, נאָר איבער־צייגט בין איך ניט, — האָט זי געענטפערט.

— איך האָב געהאַט זעהר פיעל בעקאַנטע, — האָב איך געזאָגט. — ווי אינטערעסאַנט עס וואָלט געוועזען, ען איך וואָלט אייך געקאָנט איבערגעבען וואָס ניט איז וועגען זיי. נאָר דערצו מוז איך וויסען פון אייך, ווער עס זענען געוועזען אייערע אורעלטערען דעמאָלט אין באָסטאָן, בְּשַׁעַת איך האָב דאָרטען געלעבט. עס קאָן זיין, אַז איהר וועט זיך אַ מאָל דערמאָנען זייערע נעמען, בעט איך אייך, איהר זאָלט זיי מיר זאָגען.

זי איז גראַדע געוועזען בעשעפטיגט מיט אָבבייגען פון זיך אַ שטעכעדיג צווייגעל פון די בלומען און דעריבער האָט זי מיר גלייך ניט געענטפערט; אויסערדעם, זענען דערווייַלע אונטער־געקומען איהרע עלטערען, ווייל מען האָט געהאַלטען ביי׳ם געהן עסען פריהשטיק.

— אֶפְשֶׁר וועל איך זיך דערמאָנען, — האָט זי ענדליך געזאָגט.

נאך פריהשטיק בין איך מיט'ן דאקטאר אוועקגעגאנגען אי'ם צענטראל־לאגער פון די סחורות צו בעטראכטען, ווי עס ווערט צעטיילט די סחורה. אויפ'ן וועג האב איך זיך אויסגערעדט פאר'ן דאקטאר, אז מיר איז אונאנגענעהם, וואס איך געפין זיך אזוי לאנג ביי איהם אין הויז, און אז איך בין שוין בכח זיך אליין איינצואורדנען ווי עס איז.

— פריהער פון אלעם, — האט דער דר. געזאגט, — בעט איך אייך זיך ניט צו קימערן דעריבער, וואס איהר זענט ביי מיר אין הויז אזוי לאנג. איהר זענט דאך מיין גאסט, און איך האב גאר בדעה אייך נאך לענגער צו פערהאלטען ביי זיך. ווי קליין איהר האלט זיך ביי זיך, דארפט איהר דאך ניט פערגעסען, אז אזא מיטשפרעכער, ווי איהר זענט, איז אן אוצר, וועלכען מען דארף האלטען טייער.

— עס וואלט, נאטירליך, געוועזען זעהר נאריש פון מיין זייט, אויב איך וואלט זיך וועלען אבזאגען פון אייער פריינדליכען פארשלאג צו האבען ביי אייך אויף א צייט קווארטיר. נאר אזוי ווי איך האב בדעה צו ווערען א שטענדיגער בירגער פון אייער שטאדט, דארף איך אויסקלייבען עפעס א בעשטימטע ארבייט. אין 19־טען יאהרהונדערט האט קיינעם ניט געקימערט, אויב עמיצער איז אהן א בעשעפטיגונג; יעדער האט געזוכט זיין חיונה פאר זיך; נאר ביי היינטיגען טאג — איז דאס גאנץ אנדערש: יעדער מענש האט זיך זיין בעשטימטע שטעלע אדער בעשעפטיגונג, און איך געפין זיך אין זעהר א שלעכטער לאגע. אויף וואס פאר אן אופן איך קאן בעקומען א מלאכה, ניט זייענדיג קיין געבוירענער בירגער — ווייס איך ניט. דאס איינציגע מיטעל איז — צו ווערען אן עמיגראנט פון עפעס אן אנדער לאנד.

דער דר. האט מיך לאבענדיג בערוהיגט, אז ער וועט שוין אליין זארגען מיר אויפצוזוכען וואס ניט איז פאר א מלאכה. אויסערדעם, הָאט ער מיר געזאגט, אז מיט מיין געשיכטע האט זיך פעראינטערעסירט די גאנצע נאציע. נאר וויל איך בין נאך שוואך געוועזען אויף די נערווען, איז געווארען געשטימט, אז איך זאל זיין א שטיקעל צייט אונטער זיין אויפזיכט.

— אָבער מיט וואָס קאָן איך זיך בעשעפטיגען? — האָב איך ענדליך געפרעגט. — איך קאָן דאָך ניט קיין מְלָאכָה און צו קיין זאַך האָב איך ניט קיין בעזונדערע פעהיגקייט. חאָטש איך בין שטאַרק און וואָלט געקאָנט זיין אַ פּראָסטער אַרבייטער, נאָר פון דער יוגענד־אָן האָב איך ניט פערדיענט אֲפִילוּ אַ דאָלאַר.

— ווען אֲפִילוּ דאָס וואָלט געווען דער איינציגער נוצען, וואָס איהר קאָנט ברענגען דער רעגיערונג, וואָלט זי זיך גע־רעכענט ניט וועניגער פאַר אַ בְּכָבוֹד'יגע, ווי אַנדערע מְלָאכוֹת. נאָר מיר ערוואַרטען פון אייך עטוואָס אנדערעס; איהר קאָנט דאָך בעסער פון אַלע אַנדערע היסטאָריקער אונז איבערגעבען יְדִיעוֹת, וואָס אָנבעלאַנגט צו דער געזעלשאַפטליכער אָרדנונג פונ'ם סוף נייַנצעהנטען יאָהרהונדערט; ווען איהר וועט זיך גוט בעקענען מיט אונזערע אַנשטאַלטען און וועט וועלען בעטרעטען די שטעלע פון אַ לעהרער פון געשיכטע אין איינעם פון אונזערע אוניווערזיטעטען, וועט זי אַלע מאָל זיין פאַר אייך אָפען.

די יְדִיעָה האָט מיך מיט אַ מאָל בערוהיגט. איך האָב איהם זעהר געדאַנקט פאַר דעם פאָרשלאַג און איהם געזאָגט, אַז איך וועל עס אָננעהמען מיט פערגעניגען, ווייל געשיכטע, ניט בעריהמענדיג זיך, האָב איך געוואוסט גרינדליך.

XVII.

מיט מיין בעזוכען דעם סְחוֹרָה־לאַגער בין איך געוועזען זעהר צופריעדען, ווייל איך האָב מיר אויף ריכטיג איבערצייגט, צו וואָס פאַר אַ הויכער מַדְרֵגָה עס קאָן דערגרייכען די אַרבייט, ווען זי איז גוט און ריכטיג אָרגאַניזירט. עס האָט מיר אויסגעוויזען ווי אַ אונגעהייערע מיהל, וואו עס ווערען שטענדיג אַריינגעשאָטען גאַנצע וואַגאָנען סְחוֹרָה פון אַלע עקען וועלט, כְּדֵי צו בעקומען פון דער אַנדערער זייט פאַרטיגע פאַקעטען פונטיגע אָדער האַלבפונטיגע, אַרשיניגע אָדער האַלבאַרשיניגע, לויט דעם געברויך פון די איינוואָהנער. דער דר. ליט האָט מיר אין אַ פּראָסטער

רעכנונג געגעבען צו פערשטעהן, וויפיעל די רעגירונג שפארט־אין ביי אזא סיסטעם. איצטער האב איך שוין פערשטאנען, פאר וואס מען קאן ביי אזא ארדנונג אויסקומען אהן געלד.

געהענדיג אהיים, האב איך געבעטען, ער זאל מיך א ביסעל מעהר בעקאנט מאכען מיט דער פראדוקציע פונ'ם לאנד. חאטש איך האב שוין א ביסעל פערשטאנען פון דעם דאקטאר'ס ערצעהלונגען, ווי עס ווערט ביי זיי צונויפגעשטעלט די ארבייטער־ארמעע, נאר איך האב נאך אלץ ניט געוואוסט, ווער עס איז דער הויפט־אנפיהרער און ווער עס פיהרט די ארבייטס־פערטהיילונג.

— ווי מיר שיינט, — האב איך בעמערקט, — דארף אזא מענש זיין זעהר א פעהיגער, און עס מוז אויף איהם ליעגען א גרויסע פעראנטווארטליכקייט.

— א האר אויך ניט, — האט דער דר. געענטפערט; — פערקעהרט, אזא שטעלע איז גראדע ניט קיין שווערע, ווייל עס פיהרט זיך לויט אזעלכע פראסטע און קלארע כללים, אז די מענשען, וואס זיצען דערויף אין וואשינגטאן, זענען גאר גע־ויעהנליכע. די גאנצע מאשין איז טאקי זעהר גרויס, אבער איהר ארבייט איז אזוי לאגיש און פראסט, אז זי געהט כמעט פון זיך אליין, און נאר א נארישער מענש קאן איהר שטערען. אזוי ווי איהר זענט דאך שוין גאנץ גוט בעקאנט מיט דעם גאנג פון דער ארבייטס־פערטהיילונג נאך אונזער סיסטעם, וועל איך אייך ערקלערען ווייטער. דאטש עס זענען אינ'ם 19־טען יאהרהונדערט אויך געוועזען סטאטיסטישע דאקומענטען איבער דעם, וויפיעל דאס פאלק פערברויכט אין א יאהר עסענווארג און אנדערע סארטען סחורה, אבער אויף ריכטיג האט מען עס ניט געקאנט וויסען, ווייל די פראדוקציע איז געליעגען אין פריוואטע הענד, און יעדערער האט געארבייט פאר זיך; איצטער ווייסט מען דאס שוין גענוי און פינקטליך. לויט די ידיעות ווערט געמאכט א בערעכנונג פון די נויטיגע פראדוקטען אויף א יאהר פאראויס. ווען די בערעכנונג ווערט אנגענומען פון דער הויפט־פערוואלטונג, האט שוין דער פערטהיילונגס־דעפארטאמענט מיט

איהר ניט צו טהון, ביז עס ווערען איהם ניט אריינגעשיקט גרייטע סחורות. איבריגענס, איז דאס נאר גערעדט ביי די בערעכנונגען, וואס ווערען געמאכט אויף א יאהר; די, אבער, וואס ווערען געמאכט אויף א לענגערע צייט, מאכט מען נאר אויף די הויפט-געברויכליכע זאכען, אויף וועלכע די נאכפראגע איז אלע מאל גלייך. אויף די זאכען, וואס די מאדע בייט זיי גאנץ אפט איבער, קאן פאסירען, אז די בערעכנונגען זאלען געענדערט ווערען נאך דער נאכפראגע פון א וואך צייט.

דערביי דארפט איהר בעמערקען, אז די גאנצע אינדוסטריע איז איינגעטיילט אין צעהן גרויסע דעפארטאמענטען, פון וועלכע יעדערער ענטהאלט אין זיך א גרופע פון איין מין פראדוקציע, און יעדער פראדוקציע האט, וויעדער, איהר קאנטאר פאר א פאר-שטעהער, וואס פיהרט דעם חשבון פון דער פראדוקציע און זוכט מיטלען, ווי זי צו פערגרעסערן. דער פערטיילונגס-דע-פארטאמענט שיקט פאנאנדער אלע זיינע קלענערע דעפארטאמענטען בערעכנונגען, און יענע, וויעדער, געבען עס איבער אין די קאנטארען, וואס געפינען זיך אונטער זייער אויפזיכט, און זיי מאכען שוין די בעשטעלונגען. אט אויף די לעצטע ליעגט די פעראנטווארטליכקייט פאר די ארבייט; זיי געבען-אב חשבונות אין זייער אינדוסטריעלען דעפארטאמענט און אויך אין דער הויפט-פערוואלטונג. אויסער דעם ווערען די סחורות קאנטראלירט דורך דעם פערטיילונגס-דעפארטאמענט, כדי מען זאל קאנען, אים פאל אויב די זאכען ווייזען זיך ארויס ביי דעם געברויכער אין די הענד ניט קיין גוטע, צו יעדער צייט געפינען, נאך דער אויבענדערמאנטער ארדנונג, דעם שולדיגען. פון דעסטוועגען זאלט איהר ניט מיינען, אז די גאנצע ארבייטס-קראפט ווערט פערברויכט אויף אויסארבייטען פראדוקטען. דערויף איז בעשטימט נאר א געוויסער טייל פון איהר; די איבריגע בעשעפטיגען זיך מיט בויען קהל'שע הייזער, מאכען מאשינען א. ז. וו.

— ווי באלד די פריוואטע אינדוסטריע איז שוין מעהר ניטא, ווי אזוי קאן מען זיכער זיין, אז ביי דער פראדוקציע וועט דער מעוט אויך בעקומען די זאכען, וואס ער פערלאנגט? —

האָב איך געפרעגט; — עס קאָן דאָך יעדע מינוט טרעפען, אַז די מינדערהייט זאָל ניט בעפריעדיגט ווערען דערפאַר גופא, וואָס ביי איך איז די נאָכפראַגע פון דער מעהרהייט וויכטיגער, ניט אֱמֶת?

— איהר האָט אַ טעות, — האָט מיר דער דר. געענטפערט; — אין אַ לאַנד פון גלייכהייט און פרייהייט קאָן אַזעלכעס ניט פאַסירען. אונזערע בעאַמטע געהען־אַריין אין די לאַגע פון פאָלק. ניט קוקענדיג, וואָס אויף איינינגע סחורות איז די נאָכפראַגע אַ קליינע, ווערט פון דעסטוועגען זייער פראָדוקציע ניט אָבגעשטעלט. אויב עס ווערט אַ נאָכפראַגע אויף אַזאַ אַרטיקעל, וואָס מען האָט עס נאָך ביז איצטער ניט געמאַכט, און די רעגיערונג איז ניט פערזיכערט אין דער ריכטיגקייט פון דער נאָכפראַגע, גיט דאָס פאָלק איהר איבער אַנ'אויפטראַג, אין וועלכען עס איז ערב פאַר אַ בעשטימטע צאָהל סחורה; אויף אַזאַנ'אופן איז שוין די רעגיערונג פערזיכערט און זי נעהמט זיך גאַנץ דרייסט דעם אַרטיקעל אויסצואַרבייטען. אַ רעגיערונג אָדער אַ מערהייט מענשען, וואָס וואָלטען אויף זיך נעהמען אָנצווייזען דעם פאָלק אָדער דער מינדערהייט (מיעוט), וואָס די לעצטע זאָלען עסען, טרינקען און ווי זיך צו קליידען, ווי דאָס איז געוועזען אין אַמעריקאַ פון אייער צייט, וואָלט ביי אונז אויסגעזעהען ווי אַ זעלטענער אַנאַכראָניזם *). ווי עס ווייזט־אויס, האָט איהר געמוזט האָבען עפּעס אורזאַכען צו ליידען אַזעלכע אונטערדריקונגען בנוגע צו דער פערזענליכער פרייהייט, נאָר מיר האַלטען עס פאַר אונערטרעגליך. מיך פרעהט טאַקי זעהר, וואָס איהר האָט אָנגעהויבען וועגען דעם צו רעדען, ווייל דאָס האָט מיר געגעבען די געלעגענהייט אייך אָנצווייזען, אויף וויפיעל עס איז ריכטיגער און בעסער די אויפזיכט, וואָס ווערט איצטער געמאַכט איבער דער פראָדוקציע פון יעדען איינציגען בירגער, איידער ווי עס איז געוועזען אין אייער צייט, בעת עס האָט געהערשט די פריוואַטע אָנפיהרונג, אָדער ריכטיגער — די אָנפיהרונג פון די קאַפּיטאַליסטען.

*) אַ ערשיינונג, וואָס שטימט ניט מיט דער צייט, אין וועלכער זי קומט פאָר.

נאָכדעם האָט מיר דער דר. עֶרקלערט, אויף וואָס פאַר אַנ־
אופן עס ווערען אין זייער לאַנד, וואו עס עקזיסטירט ניט קיין
קאָנקורענץ צווישען פערקויפער אָדער קויפער, רעגולירט די
מקחים אויף די קאָסטבאַרע אַרטיקלען.

— די מקחים אויף אַ בעשטימטען אַרטיקעל ווערען איצטער
אויך אַזוי, ווי אין אייער צייט, אָבגעשטימט נאָכ'ן ערך פון דער
אַרבייטס־קראַפט, וואָס איז אַוועקגעגאַנגען אויף זיי אויסצואַרבייטען.
אין אייער צייט האָבען זיך די קאָסטען געווענדט אָן דעם
אַרבייטסלוין, וואָס איז געוועזען פערשידען; איצטער ווענדען
זיך די מקחים אָן די צאָהל אַרבייטס־שטונדען אין יעדער מלאכה,
ווייל די שכירות בעקומען דאָך אַלע אַרבייטער גלייך. דער פרייז
פון דער אַרבייטס־קראַפט העננגט־אָב פון דער שווערקייט, וואָס
עס פאָדערט זיך צו פערפערטיגען דעם אָדער יענעם אַרטיקעל.
אַנדערש גערעדט, וואָס די אַרבייט איז שווערער, אַלץ ווייניגער
אַרבייטס־שטונדען אין טאָג ווערען פערברויכט אויף דעם אַרטיקעל.
אַלזאָ צו'ם סוף קומט אַרויס, אַז דער פרייז פון דער אַרבייטס־
קראַפט איז אויך אַזוי גלייך, ווי ביי אייער סיסטעם, ווען מען
האָט פאַר גרעסערע האָרעוואַניע געצאָהלט אַ העכערן לוין. אָט
נאָך דעם חשבון ווערט אָבגעשטימט אין דער יעצטיגער צייט
דער רעלאַטיווער פרייז, ד. ה. דער ווערט פון דעם אַרטיקעל
געגען אַנדערע אַרטיקלען. אויסערדעם, ווענדט זיך אַמאָל דער
מקח פון איינינגע אַרטיקלען אָן די זעלטענהייט פון דעם מאַטעריאַל
גופא. נאָר דאָס אַלעס איז ביי ניט וויכטיגע זאַכען. יענע אָבער,
וואָס זענען די ערשטע נויטווענדיגע געברויכ'ס־אַרטיקלען, ווערען
שטענדיג פערפערטיגט מעהר וויפיעל מען דאַרף, טאָמער טרעפט,
אַז די נאָכפראַגע איז אַ סך גרעסער פון דער צאָהל סחורה, וואָס
קומט איבערהויפט אַריין, — אפילו אי'ם פאַל פון ניט קיין
גראָטענעם יאָהר. די מקחים אויף אַזעלכע אַרטיקלען ווערען
כמעט קיין מאָל ניט העכער, פערקעהרט, זיי ווערען אַלץ קלענער;
צו דער קאַטעגאָריע געהערען צ. ב. ש. פרישע פיש און מילך־
פראָדוקטען; נאָר עס זענען פאַראַן אַזעלכע אויך, וואָס
בעפריעדיגען קיינמאָל ניט אינגאַנצען די נאָכפראַגע אויף זיי —

דאס זענען די קונסט־ווערק און זעלטענע מאטעריאלען. אין לעצטען פאל ווערט געהעכערט דער פרייז אויף א קורצע צייט, אויב דער מאנגעל איז א צופעליגער, אדער עס ווערט איבערהויפט געהעכערט, אויב ער איז א שטענדיגער. אין דער יעצטיגער צייט, ווען אלע זענען גלייך פערמעגליך, ווייזען די הויכע פרייזען נאר דאס, אז די זאכען זענען נישט לויט דעם געשמאק פון דער מעהרהייט, ווערענד אין אייערע צייטען האבען די גרויסע מקחים בעטייט, אז נאר די רייכע האבען זיך געקאנט ערלויבען צו בעקומען אזעלכע טייערע ארטיקלען. די נאציע ווערט אויך נאטירליך בעלעסטיגט, ווי א קויפמאן פון אייער צייט, מיט די פערבליבענע רעשטלעך, וואס קומט־ארויס פון די ענדערונגען אין דער מאדע, אדער איבער די פערשידענע סעזאנען א. ז. וו., און דעריבער מוזען זיי אויך פערקויפט ווערען אויף היזק; נאר דאס רוב, א דאנק דער גרויסער צאהל פערברויכער, קומט עס ארויס אהן א גרויסען היזק. ווי איהר זעהט, איז אונזער פראדוקציאנס־און פערטיילונגס־סיסטעם ניט אזוי פערפלאנטערט, ווי עס האט אייך אויסגעזעהען פון ערשטען מאל.

עס פערשטעהט זיך, אז איך האב געמוזט איינשטימען.

— איהר דארפט נאכגעבען, — האט דער דר. וויטער געזאגט, — אז אין אייער צייט, בעת איין איינציגער מענש האט געפיהרט דאס רעדעל פון א געשעפט, — איז איהם געוועזען א סך שווערער שטענדיג נאכצופארשען נאך די ענדערונגען אויפ'ן מארק, די באנקראטען פון די בעלי־חובות, א. ז. וו., איידער איצטער, ווען א גאנצע גרופע מענשען אין וואשינגטאן רעגירט מיט דער אינדוסטריע פונ'ם גאנצען פאלק. דאס ברענגט אונז אלץ צו'ם בעשלום, אז עס איז לייכטער צו פיהרען א געשעפט אויף א ריכטיגען אופן, ווי אויף א פאלשען, אדער אנדערש גערעדט, עס איז לייכטער פאר א גענעראל צו קאמאנדירען איבער א מיליאנען־ארמעע פון דער הויך פון א לופטבאלאן, ווי פאר אנ'אפיציער מיט א הייפעל סאלדאטען אין א געדיכטען וואלד.

— דער גענעראל פון אזא אונצעהליגע ארמעע, — האב איך געזאגט, — מוז אודאי שטעהן העכער פאר'ן פרעזידענט פון די פעראייניגטע שטאטען אליין?

— אָט דער גענעראַל איז טאַקי דער פּרעזידענט גופאָ. ער איז די וויכטיגסטע פּערזאָן אין לאַנד, ווייל ער איז דער שעף (נאַטשאַלניק) פון דער גאַנצער אַרבייטער־אַרמעע; אויסגעקליבען ווערט ער פון דער אַרמעע גופאָ. כּדי איהר זאָלט עס בעסער פערשטעהן, דאַרפט איהר, ליעבער הער, געדענקען מיין פריהערדיגעס געשפּרעך מיט אייך וועגען די איינאָרדנונג פון אונזער אינדוסטריעלער אַרמעע. אַ דאַנק זייערע פעהיגקייטען און גוטער אַרבייט, דערגרייכען זיינע מיטגליעדער, דורכגעהענדיג די דריי ניעדריגע מדרגות, צו דער ערשטער אָפיציער־שטעלע; נאָכדעם ווערען זיי קאַפּיטאַנען, פאָלקאָווניקעס, וואָס איז גלייך מיט דעם נאָמען פון העכערע פאַפּעטשיטעלעס. אָבדיענענדיג אַ היבשע צייט אין איינער פון די גרויסע אינדוסטריע־אָבטיילונגען, בעקומען זיי דעם טיטעל צעך־גענעראַל, וועלכער פיהרט אַ בע־שטימטע אינדוסטריע־אָבטיילונג, זיי זענען אויך די פיהרער פון יענעם נאַציאָנאַל־ביוראָ, וואָס דיענט אַלס פאָרשטעהער פון זייער אינדוסטריעלען פאַך, און אויף זיי ליעגט די פערענטוואָרטליכקייט פאַר דעם ביוראָ'ס טהעטיגקייט. די שטעלע, וואָס יעדער צעך־גענעראַל פערנעהמט, איז זעהר אַ בּכבוד'יגע, ווייל דאָס איז גלייך, ווי אַייערער אַ גענעראַל־מאַיאָר; נאָר נאָך העכער פון איהם שטעהען די בעאַמטע פון די צעהן הויפּט־דעפּאַרטאַמענטען, וועלכע מען קאָן פערגלייכען מיט אייערע קאָרפּוס־קאָמאַנדירען, אָדער גענעראַל פון אינפאַנטעריע, גענעראַל פון קאַוואַלעריע א. ז. וו., ווייל זיי האָבען אונטער זיך אַנ'ערך פון 10 ביז 12 גענעראַלען פון איינצעלנע צעכען. דער בית־דין (ראַטה) בעשטעהט פון די זעלבע גרויסע גענעראַלען, און דער אַב־בית־דין איז דער פּרעזידענט פון די פעראייניגטע שטאַטען אַליין.

יעצט וועלען מיר איבערגעהן דערצו, ווי עס ווערט ביי אונז אַ הויפּט־קאָמאַנדיר פון דער אַרבייטער־אַרמעע: דערצו מוז אַ מענש דורכגעהן אַלע מדרגות פון דעם פּראָסטען אַרבייטער אָן; נאָר אויב איהר געדענקט, דערגרייכט ביי אונז אַ בירגער ביז דער העכסטער מדרגה נאָר ביי גוטע מיינונגען וועגען איהם, אַלס וועגען אַנ'אַרבייטער. אויף אַזאַנ'אופן, דורכגעהענדיג

אלע מדרגות פון א פראסטען סאלדאט, ווערט ער קאנדידאט אויף די שטעלע פון א לייטענאנט. נאכהער ווערט ער פאָלקאווניק. דערביי קאָן יעדער צעך־גענעראל בעשטימען איינעם נאָר אויף א שטעלע אָדער אויף א העכערע מדרגה, וואָס איז קלענער פון זיינער. ער אליין ווערט אויסגעקליבען דורך שטימען.

— אזא סיסטעם אָבער קאָן דאָך געבען די געלעגענהייט צו אינטריגעס, — האָב איך בעמערקט; — מען קאָן דאָך קומען אונטערצוקויפען די ארבייטער.

— פערגעסט אָבער ניט, אז אין דעם פאל ווערט עס געשטימט דורך די עהרענמיטגליעדער פונ'ם צעך, ד. ה. דורך די, וואָס האָבען אויסגעדיענט א בעשטימטע צייט אין צעך און זענען נאכהער בעפרייט געוואָרען; און ביי אונז, ווי איהר ווייסט שוין, בעקומט מען עס, ווען מען ווערט 45 יאָהר אלט, בעת יעדער בירגער טרעט־ארויס פון דער ארבייטער־ארמעע און גיט זיך אָב צו אנ'אנדער ארבייט אָדער צו פערגעניגען. נאָר אפילו נאָך דער בעפרייאונג פון דעם ריכטיגען דיענסט, הערען מיר ניט אויף פון דעסט וועגען ביז'ן סוף לעבען צו היטען דעם בונד מיט די צעכען, אין וועלכער מיר האָבען געדיענט. עס בלייבען ביי אונז די טיטלען פון עהרענמיטגליעדער, און מיר געבען אכטונג, די צעכען זאָלען בליהען. אלס מיטעלפונקט פאַר אונזער פערקעהר צווישען זיך דיענען די קלובען, וואו מיר רעדען שטענדיג מכח די צעכישע אנגעלעגענהייטען. ממילא זענען שוין די יונגע קאנדידאטען אויף די צעך־פערוואלטונג, וואָס האָבען געקראָגען א סמיכות פון גרעסערע מבינים, גוט פאָרבערייט צו זייער ארבייט.

אָנערקענענדיג דעם דאָזיגען פאקט, פערטרויט דאָס פאָלק די עהרענמיטגליעדער פון יעדען צעך אויסצוקלייבען א גענעראל, און איך קאָן אייך פערזיכערן, דאָס אזא וואהל־סיסטעם איז בעסער פון אלע פריהעריגע סיסטעמען, ווייל די אויבענדערמאָנטע צאָהל פון אויסקלייבער איז אין דעם גאנץ אונפארטייאיש, און דאָ הערשען ניט קיין פערזענליכע פניות. יעדער פון די צעהן דעפּארטאמענטס־שעפען (נאטשאלניקעס) ווערען, ווידער

אויסגעקליבען פון צווישען די אלע צעהן-גענעראלען דורך די שטימען פון די עהרענמיטגליעדער פון צעהן. יעדער צעהן בעמיהט זיך, נאטירליך, צו שטיצען ביי די וואהלען זיין שעף, נאר ניט איין צעהן האט די נויטיגע צאהל שטימען אויף אויסצוקלייבען א מענשען, וואס האט ניט בעקומען קיין הילף אין דער מעהרהייט פון אנדערע צעהנען.

— ווי קלייבט מען ביי איך אויס א פרעזידענט? — האב איך געפרעגט.

דער דר. ליט האט מיר ערקלערט, אז ער ווערט אויס־געקליבען פון צווישען די צעהן דעפארטאמענטס-שעפען, ערשט נאכדעם, אז ער איז שוין איניגע יאהר פריי פון דיענסט; אויף די שטעלע ווערען געווענליך אויסגעקליבען אזעלכע מענשען, וואס זענען שוין 45 יאהר אלט. די צווישענצייט ביז זיין קאנ־דידאטור אויף די פרעזידענטשאפט איז בעשטימט דערויף, ער זאל זיך צוריק איינגעוואוינען מיט'ן געדאנק, אז ער געהערט שוין ווידער צו דער אלגעמיינער מאסע פון פאלק, מיט וועלכען ער דארף האבען מעהר פערבינדונגען, אלס מיט דער ארבייטער־ארמעע. אונטער דער צייט בעקענט ער זיך מיט דעם אלגעמיינעם צושטאנד פון דער ארמעע, אנשטאט די פריהעריגע איינצעלנע גרופען, — די צעכען, וואו ער איז געוועזען דער אנפיהרער. אין דעם אויסקלייבען א פרעזידענט פון צווישען די דעפארטאמענטס־שעפען נעהמען אנטייל אלע בירגער, וואס געהערען נאר ניט צו דער ארבייטער־ארמעע.

— דארף דען די ארמעע ביי'ם פרעזידענטען-וואהל ניט מיטשטימען?

— געוויס ניט! דאס וואלט געפעהרליך זיין פאר די דיסציפלין, וואס דער פרעזידענט, אלס פארשטעהער פון דער גאנצער נאציע, איז בעשטימט געווארען צו אויפצופאסען. איהם העלפט די אינספעקציע, וואס איז איינע פון די וויכטיגסטע דעפארטאמענטען אין אונזער סיסטעם. אין די לעצטע קומען אריין אלע אנקלאגען. אויב די סחורה איז ניט גוט, אויב די בעאמטע בעגעהען זיך גראב אדער זיי זענען אונפעהיג אין דעם

געזעלשאפטליכען דיענסט ; דערביי קוקט די אינספעקציע שטרענג אויף די ארבייט פון יעדען צעך אין דער ארמעע און בעמערקט אלע טעותים פריהער, ווי עס דערוויזען דאס אנדערע ; רעדענדיג פינקטליכער, הייסט דאס, אז זי בעוואהרענט, עס זאל גאר צו קיין אנקלאגען ניט קומען. דער פרעזידענט, וואס האט אבגעדיענט 5 יאהר, גיט־אב א חשבון פון זיין טהעטיגקייט דער נאציאנאלער פערזאמלונג, וועלבע זאגט־ארויס איהר מיינונג צו'ם גוטען אדער צו'ם שלעכטען ; אין ערשטען פאל בעשטימט מען איהם געוועהנליך ווייטער אויף 5 יאהר צו זיין דער פארשטעהער פון דער נאציע אינ'ם אינטערנאציאנאלען בית־דין. אויף דעם זעלבען קאנגרעס ווערען אויך איבערגעקוקט אלע בעריכטען פון די דעפארטאמענטס־שעפען, וואס האבען געענדיגט דעם דיענסט, און אויב איינער פון זיי בעקומט ניט קיין שבח, האט ער שוין קיין רעכט ניט צו ווערען אויסגעקליבען פאר א פרעזידענט. איבריגענס, טרעפט זעהר זעלטען, אז דאס פאלק זאל נישט צופריעדען זיין פון זיינע הויכע בעאמטע. דאס הענגט אב פון דעם פאקט גופא, וואס זיי זענען דורכגעגאנגען אלע מדרגות פון דיענסט, און דעריבער זענען זיי געוועהנליך ווערט געוועזען די שטעלע נאך זייערע פעהיגקייטען. אודאי קאן שוין קיין רעד ניט זיין וועגען שחד (אונטערקויפען), ווי באלד ביי אונז איז ניטא קיין רייכע און ארעמע ; אויך א דאנק אונזער סיסטעם פון דער הערבערונג אין ראנגען זענען שוין ממילא ניט מעגליך קיינע אמטליכע אינטריגעס.

— האבען ביי אייך דאס רעכט אויך אזעלכע מענשען, ווי קינסטלער און ליטעראטען, אויסגעקליבען צו ווערען פאר א פרעזידענט ? אויב יא, אויף וואס פאר אנ'אופן קאן מען זיי צו־גלייכען אין די ראנגען מיט די, וואס געהערען אין דער אמת'ן צו דער ארבייטער־ארמעע ?

— מען קאן זיי טאקי ניט צוגלייכען צו די לעצטע. ביי אונז געהערען ניט צו דער ארבייטער־ארמעע קיינע מיטגליעדער פון דער אינטעליגענץ, ווי דאקטוירים, לעהרער, קינסטלער און ליטעראטען. זיי האבען נאר דאס רעכט צו געבען א שטימע ביי'ם

אויפקלייבען א פרעזידענט, אָבער זיי אַליין קאָנען ניט ווערען אויסגעקליבען אויף די שטעלע, דערפאר וואָס א פרעזידענט מוז אונבעדינגט דורכגעהן אלע דינסט־מדרגות אין דער אַרמעע.

— דאָס איז גאַנץ גוט, — האָב איך בעמערקט, — נאָר אויב די דאָקטוירים, לעהרער, קינסטלער און ליטעראַטען זענען ניט קיין מופלגים אין דער אינדוסטריע און דעריבער קאָנען זיי ניט ווערן פרעזידענטען, קאָן זיך אָבער, פון דער אנדערער זייט, טרעפען, אז דער פרעזידענט גופא, מיט זיינע קענטעניששען צוזאַמען איז ניט פעהיג צו קאָנטראָלירען די דאָזיגע דעפּאַרטאַמענטען. בין איך ניט גערעכט?

— איהר האָט רעכט, — האָט דער דר. געענטפערט, — נאָר דאָס קומט איהם אָבער ניט אויס צו מאַכען. ער האָט ניט קיין גלייכע פערבינדונג מיט דער מעדיצין־און ערציהונגס־פערוואַלטונג, ווייל ער פערשטעהט עס ניט. דערויף זענען דאָ די פּראָפעסאָרען, נאָר דער פרעזידענט איז דאָרטען דער פּאָרזיצענדער און ער דאַרף נאָר אַכטונג געבען, מען זאָל היטען די געזעצען אין אַלע פאַלען; די דאָזיגע דעפּאַרטאַמענטען ווערען געפיהרט דורך זייערע עלטסטע, וואָס זענען, נאַטירליך, פערענטוואָרטליך פאַר׳ן קאָנגרעס און ווערען אויסגעקליבען דורך די עהרענמיטגליעדער פון די לעהרער און דאָקטוירים, וואָס זענען שוין פריי פון דינסט.

— א ביסעל נאָך אזא סיסטעם האָט זיך ביי אונז געפיהרט די פערוואַלטונג איבער די אוניווערזיטעטען, — האָב איך בעמערקט.

— דאָס איז פאַר אונז גאָר א נייע אידעע, — האָט דער דר. לעבעדיג אויסגעשריגען; — און איהר מוזט אונז אויספיהרליך דערצעהלען, אויף וואָס פאַר אַ׳אופן דאָס סיסטעם האָט זיך געפיהרט אין אייערע שולען.

— צו׳ם בעדויערן, האָט די דאָזיגע אידעע ביי אונז נאָר אָנגעהויבען זיך צו ענטוויקלען און איז שוין אַזוי פערבליבען נישט פערענדיגט.

XVIII.

נאָכדעם אז די דאַמען זענען אוועקגעגאַנגען, האָב איך נאָך אַ שטיקעל צייט געשמועסט מיט'ן דאָקטאָר איבער דער פּראַקטיק פון זייער איינריכטונג, וואָס זיי בעפרייען פון דיענסט די מענשען, וואָס האָבען דערגרייכט צו אַ געוויסען עלטער.

— פאַר וואָס. — האָב איך געפרעגט, — ווערען דאָס אין אייער צייט דערוויטערט פון דער אַרבייט אַזעלכע מענשען, וואָס זענען נאָך פעהיג צו נוצען דער געזעלשאַפט? דאָס מוז זיין פאַר זיי אַ בעלעדיגונג!

— זעהר מאָדנע מיינונגען ביי אייך, — האָט מיר דער דר. שמייכלענדיג געענטפערט; — איהר קוקט, נאַטירליך, דערויף מיט די אויגען פון'ם ניינצעהנטען יאָהרהונדערט. איהר דאַרפט וויסען, אַז אונזער פיזישע אַרבייט, וואָס יעדער פון אונז איז מחויב צו טראָגען, כדי צו פערזיכערן דעם מאַטעריעלען וואוילשטאַנד פון דעם גאַנצען פאָלק, רעכענט זיך ניט פאַר דעם עיקר, אָדער אויב איהר ווילט, פאַר די וויכטיגסטע אָנווענדונג פון אונזערע קרעפטען. מיר בעטראַכטען דאָס נאָר ווי אַ מין נויטווענדיגען חוב, נאָך וועלכען מיר קומען צו דער אָנווענדונג פון אונזערע אינטעלעקטועלע (גייסטיגע) קרעפטען צו העכערע ציעלען, מיט איין וואָרט, עס עפענט זיך פאַר'ן בירגער, אויסער דער פיזישער אַרבייט, אַ ברייטערע טהעטיגקייט, ווי צ. ב. ש. זיך צו בעשעפטיגען מיט דער וויסענשאַפט, ליטעראַטור און קונסט; נאָר ניט אַלע, נאַטירליך, בעשעפטיגען זיך דערמיט. דאָס רוב בענוצען דעם צווייטען לעבענס-פעריאָד אויף נסיעות, פערברענגען מיט פריינד און אַרבייטס-חברים, אום הנאה צו האָבען פון לעבען. אָבער ניט קוקענדיג אויף די פערשיעדענהייט פון יעדענס געשמאַק, וואַרטען מיר אַלע בי'זן לעצטען מיט אונגעדולד אויף די צייט, ווען מיר וועלען האָבען דאָס רעכט פאָלשטענדיג צו געניעסען פון לעבען, אַנדעריש גערעדט, ווען מיר וועלען אויף אַן'אמת'ן ווערן פּוליעהריג און וועלען זיך בעפרייען פון אונטער דער אויפזיכט; און דער דאָזיגער געבענשטער פעריאָד הויבט

זיך אן פון דעם 45־טען יאהר. אט דא הויבט זיך אן אונזער צווייטע יוגענד, און זי איז די בעסטע, גליקליכסטע צייט פון אונזער לעבען. אזוי ווי אין דער היינטיגער צייט זענען די לעבענס־בעדינגונגען א סך בעסער געווארען, די באגת־היונה איז שוין מעהר ניטא, זענען די מענשען צו 45 יאהר סיי קערפערליך, סיי גייסטיג א סך יונגער, ווי אין אייער צייט די מענשען, וואס זענען דרייסיג יאהר אלט. צו פינף און פערציג יאהר טרעטען מיר אריין אין די גליקליכסטע צייט פון לעבען, בעת ביי אייך איז דאס געוועזען נאהענט צו דער עלטער.

XIX.

איינמאל נאכמיטאג, ווען די דאמען זענען פון אונז אוועקגעגאנגען, האב איך ווידער געהאט א געשפרעך מיט'ן דאקטאר איבער פערשידענע אינטערעסאנטע פראגען. אין איין וועגס האב איך דעם דר. ערקלערט, אויף וויפיעל מיר געפעלט די געזעלשאפטליכע ארדנונג פון זיין לאנד.

— נאר איך מוז אייך זאגען, — האב איך ווייטער גערעדט, — אז חאטש מיינע פריינד פונ'ם ניינצעהנטען יאהרהונדערט (ווען איך וואלט זיך נאר ווידער געקאנט זעהן מיט זיי) וואלטען מיט מיר איינגעשטימט, אז אייער וועלט איז א מוסטער פון ארדנונג, גערעכטיגקייט און גליק, פון דעסטוועגען וואלט'ען זיי, אלס פראקטישע מענשען, אנגעהויבען אויסצורעכנען און פאנאנדערצופרעגען, אויף וואס פאר אנ'אופן איהר האט בעקומען אזוי פיעל געלד, אום אלעמען צו בעזארגען אפילו מיט לוקסוס און אלע מיני תענוגים. איך וואלט זיי, נאטירליך, געקאנט ערקלערען די הויפט־איינריכטונגען פון אייער סיסטעם, נאר אויף די פראגע וואלט איך ניט געקאנט ענטפערן ווי מ'דארף, און דעריבער וואלטען זיי מיר גאר ניט גלויבען אויך. אין מיין צייט האט יעדער מענש געבראכט אויף זיינע נויטיגסטע בעדערפעניסען פון 300 ביז 400 דאלאר א יאהר. פון וואנען בעקומט איהר אזוי פיעל?

— דאס איז א גאנץ פערשטענדליכע פראגע, העט וועסט, — האט דער דר. געענטפערט. — נאר אום דאס צו ערקלערען, וועל איך מוזען מיט אייך אנפאנגען פון קלענערע ארטיקלען, פון וועלכע מיר שפארען אבער זעהר פיעל איין. פריהער פון אלעם האבען מיר ניט קיין רייכס, פראווינציאל- און שטאדט-שולדען, פאר וועלכע מיר זאלען דארפען צאהלען פראצענטען. מיר האבען ניט קיין הוצאות אויף אנ'ארמעע און פלאט, ווייל דאס עקזיסטירט איבערהויפט ניט ביי אונז. מיר האבען נישט קיינע אבצאהלונגען און דעריבער נויטיגען מיר זיך ניט אין דער גאנצער חברה צאל-בעאמטע. ריכטער און פאליציסטען איז ביי אונז פארהאן גאר וועניג, ווייל עס איז ביי אונז מעהר ניטא קיין בעזונדערער קלאס פערברעכער, וואס זאלען בעריבען פרעמד גוטס, ווי עס איז געוועזען אין נייצעהנטען יאהרהונדערט. אויסערדעם, איבער די דערלייכטערונג אין די לעבענס-תנאים, האט זיך פערמינערט די צאהל פון די קראנקע, שוואכע, קאליקעס, וואס זענען געוועזען אין אייער צייט א גרויסע משא פאר די געזונדע. ווייטער, דערפון, וואס מיר האבען אויסקאסירט דאס געלד און די טויזענדער שטעלען, וואו מ'האט צו טהון געהאט מיט די פינאנס-אפעראציעס פון אלע מיני געשעפטען — איז אויך ארונטער ניט קיין קליינע אויסגאבע פון דער רעגירונג. דאן פערגעסט ניט, אז די פערשווענדונג, וואס ביי אייך איז געוועזען אויף פערזענליכע לוקסוס, איז שוין איצטער מעהר ניטא, ווייל דאס לעבען איז פאר אלעמען בעקוועמליך; אז איצטער זענען שוין מעהר ניטא קיין לעדיגגעהער, — ניט קיין רייכע, ניט קיין ארעמע — און קיין פוילע.

זעהר א וויכטיגע אורזאך פון דער ארעמקייט פונ'ם נייצעהנטען יאהרהונדערט איז געוועזען די אונגעהייערע פערשווענדונג פון ארבייט און מאטעריאל: אויף היימישע וועש-וואשען, קאכען עסען און נאך אזעלכע ווירטשאפטליכע ארבייט, מיט וואס יעדער האט זיך בעשעפטיגט בעזונדער; איצטער ווערט עס אבער געמאכט נאכ'ן סיסטעם פון א געזעלשאפט. נאר די גרעסטע פון אלע איינשפארעכטס צוזאמען בעקומען מיר דורך די ארגאניזאציע פון אונזער פראדוקטען-פערטיילונג, וואס פריהער איז דאס

געמאַכט געוואָרען דורך די אונצעהליגע קליינע און גרויסע סוחרים, מעקלער, אַגענטען, רייזענדער א. ז. וו. ; דערביי פלעגט די סחורה דורכגעהן פון האַנד צו האַנד, פון קראָם צו קראָם, און דאָס אַלעס האָט, נאַטירליך, געפאָדערט איבריג געלד, אַרבייט און ענערגיע, אין דער צייט, וואָס איצטער ווערט אַלסדינג געמאַכט מיט וועניגער אַרבייט און אויסגאַבען. אונזערע סטאַטיסטיקער בערעכנען, אַז אַנ'אַכטציגסטער טייל פון אַלע אַרבייטער איז גאַנץ גענוג אויף די פראָדוקטען־פערטיילונג, און אין אייער צייט האָט דאָס געפאָדערט איין אַכטעל פון דער גאַנצער בעפעלקערונג. מען דאַרף נאָך דערצו בעמערקען, אַז די אַלע אויסגערעכענטע איינשפּאָרעכטסען פערגרעסערען נאָר אויף אַ העלפט די יעהרליכע הכנסות, וואָס האָבען עקזיסטירט אין אייער צייט ; דעריבער זענען נאָך די דאָזיגע אַרטיקלען אַ טראָפּען אויך ניט געגען אַנדערע גרויסע היזקות, וואָס זענען דעמאָלט אַרויסגעקומען צוליעב דעם, וואָס מ'האָט אָבגעגעבען די גאַנצע נאַציאָנאַלע אינדוסטריע אין פּריוואַטע הענד. וואָס פאַר אַ שפּאָרזאַמקייט אויף די געברויכס־פּראָדוקטען און וואָס פאַר אַ פאָרטשריט אין די מעכאַנישע ערפינדונגען עס זאָלען געוועזען זיין, וואָלט איהר דאָך בשום אופן ניט געקאָנט פּטור ווערען פון דער אָרעמקייט, כל זמן איהר וואָלט זיך געהאַלטען ביי אַזאַ סיסטעם. דאָס סיסטעם איז געוועזען דאָס שעדליכסטע פאַר די אויסנוצונג פון דער מענשליכער אַרבייטס־קראַפט. נאָר צו דער עהרע פון מענשען דאַרף מען ניט פערגעסען, אַז דאָס סיסטעם איז איבערהויפּט ניט ערפונדען געוואָרען, דאָס איז נאָר אַ רעשט פון די גראָבע, האַלב־ווילדע צייטען, ווען דער מאַנגעל אין אַ פעסטער געזעלשאַפטס־אָרדנונג האָט געמאַכט פאַר אונמעגליך יעדע אַרט פערבינדונג.

— איך געב־נאָך, אַז אונזער אינדוסטריע־סיסטעם איז געוועזען זעהר שלעכט פון דעם מאָראַלישען שטאַנדפּונקט, נאָר אַלס אַ מיטעל רייך צו ווערען האָט עס אונז אויסגעוויזען אויסגעצייכענט, — האָב איך בעמערקט.

— ערלויבט מיר אין קורצען צו בערירען די אַלע הויפּט־

טענות, וואָס אונזערע אינדוסטריע־טוער שטעלען־אַרויס געגען אייער סיסטעם. בעת די אינדוסטריע איז אין די הענד פון אונפעראַנטוואָרטליכע פּריוואַט־מענשען, צווישען וועלכע עס איז ניטאָ קיין געגענזייטיגער אָבמאַך, ניט קיין אַחדות, מוז דעמאָלט אונבעדינגט זיין דער סוף פון אַזאַ פיהרונג — היזקות, וואָס קומען אַרויס: דורך ניט קיין געלונגענע אונטערנעהמונגען; דורך די קאָנקורענץ צווישען די אונטערנעהמער; דורך די פעריאָדישע איבערפּראָדוקציע פון איינציגע אַרטיקלען סחורה, וואָס שלעפּט מיט זיך אַ אונפערמיידליכען קריזיס און אַ שטילשטאַנד אין דער פּראָדוקציע און האַנדעל, און ענדליך דורך די אונבעשעפטיגונג פון פילע טיילען קאַפּיטאַל און אַרבייטס־קראַפט. יעדער איינציגער פון די אַלע היזקות קאָן גענוג זיין אַ פאָלק אָרעם און אונגליקליך צו מאַכען.

לאָמיר צו׳ם ערשטען בעטראַכטען דעם היזק, וואָס קומט פון ניט קיין געלונגענער אונטערנעהמונג. אַזוי ווי אין אייער צייט האָט מען גענוי ניט געקאָנט וויסען, וואָס פאַר אַ נאָכפראַגע עס וועט זיין אויף אַ בעשטימטען אַרטיקעל סחורה און ווי גרויס עס וועט זיין די פּראָדוקציע, איז יעדע אונטערנעהמונג פון אַ פּריוואַט־קאַפּיטאַליסט געוועזען אַ ריזיקאַלישע. ווי באַלד דער אונטערנעהמער האָט ניט געהאַט בכח צו בעקומען נאַכריכטען וועגען דער אויסאַרבייטונג (פּראָדוקציע) און פערברויך (קאָנסומציע) פון לאַנד, האָט ער שוין ממילא ניט געקאָנט אָננעהמען קיינע מיטלען צו מאַכען פאַר׳ן פאָלק די אָדער אַנדערע סאָרטען סחורה און צו וויסען, וואָס פאַר אַ מיטלען עס ווערען דערצו אָנגענומען דורך אַנדערע קאַפּיטאַליסטען. דעריבער איז גאַנץ פערשטענדליך, וואָס פילע אונטערנעהמער האָבען, אַנשטאָט צו מאַכען פאַרמעגען אין געשעפט, זעהר אָפט געליטען פון די באַנקראָטען. ווען אַ שוסטער וואָלט אויף יעדעם גוטעם פּאָר שטיוועל איבערגעפיהרט סחורה אויף עטליכע פּאָר, וואָלט ער, שוין ניט רעדענדיג וועגען דעם היזק אין דער אַרבייטס־צייט, געקאָנט אַזוי פיעל זאַמלען רייכטום, וויפיעל אייערע צייט־גענאָסען מיט זייער סיסטעם פון פּריוואַט־אונטערנעהמונגען, **בעת**

אויף יעדעם נוטעם געשעפט איז אויסגעקומען צו עטליכע באנקראטען.

די קאנקורענץ, וואס האט עקזיסטירט אין אייער צייט, איז געוועזען די צווייטע גרויסע אורזאך פון אייערע הזיקות. די אינדוסטריע איז געוועזען א שלאכט־פעלד, אזוי גרויס ווי די וועלט, אויף וועלכען די ארבייטער האבען אין דעם געגענזייטיגען קאמפף פערלוירען זייערע קרעפטען, וואס אויב מען וואלט זיי פערברויכט מיט שכל, ווי עס דארף צו זיין, וואלטען זיי אלעמען געבראכט א גרויסען נוץ. דא האבען, פערקעהרט, אלע קעמפפער זיך בעמיהט אריינצוגנב'ענען אונבעמערקט און צעשטערען די געשעפטען פון די יעניגע, וואס האבען פריהער בעהערשט דאס שלאכט־פעלד, כדי אויפצובויען זייערע געשעפטען אויף די חורבות פון זייערע געגנער. אזוי ווי איינער ליידט אין א מלחמה, אזוי האבען די מענשען געליטען קערפערליכע און גייסטיגע יסורים; דער אונטערשיעד בעשטעהט נאר דערין, וואס נאך אזא ניט־איינגעגעבענעם געשלעג פלעגט אנקומען די אָרעמקייט. אין דער יעצטיגער צייט וואונדערען מיר זיך ניט אזוי אויף קיין זאך, ווי אויף דעם פאקט, אז אין אייער צייט האבען די מענשען, וואס האבען זיך בעשעפטיגט מיט איין און דעמזעלבען אינדוסטריע־פאך, געקוקט איינער אויף דעם אנדערן ניט ווי אויף א חבר, וואס קאן זיי מיטהעלפען צו דערגרייכען די אלגעמיינע ציעלען, נאר ווי אויף א געגנער און א שונא, וועלכען מען מוז דערשטיקען און פערניכטען. אויפ'ן ערשטען בליק קאן מען אזא צושטאנד אנרופען משוגעת, נאר אויב מען זאָל זיך צוקוקען א ביסעל נעהענטער, וועט דאס אויסווייזען גאנץ אנדערש. די מעשה דערפון איז, וואס אייערע צייט־גענאסען האבען אין דעם פאל געארבייט מיט א פולשטענדיג בעקלערטען פלאן. אזוי ווי אין נייצעהנטען יאהרהונדערט האט יעדערער געארבייט בעזונדער, פאר זיינע אייגענע נוצען, און ניט צוזאמען פאר'ן אלגעמיינעם וואוילשטאנד, איז גאנץ פערשטענדליך, דאס ער האט אנדערש ניט געקאנט טהון, ווארום כדי צו פערגרעסערן דאס אייגענע פערמעגען, האט ער געמוזט געברויכען די מיטלען, וואס זענע

שעדליך פאַר'ן אַלגעמיינעם וואוילזיין. די ערגסטע שונאים פון אַנ'אַרבייטער זענען נויטוועדיג געוועזען זיינע אייגענע חברים כון דערזעלבער מלאכה, ווייל ביי אייער סיסטעם, ווען די פריוואַט־נוצען האָבען געשפּיעלט די גרעסטע ראָלע, האָט יעדערער געוואָלט, אַז דער אַרטיקעל זאָל אויסגעאַרבייט ווערען ניט מעהר, וויפיעל ער אַליין קאָן צושטעלען. ער האָט דעריבער געשטרעבט צונויפצוציהען די דאָזיגע פּראָדוקציע אין זיינע הענד און דערמיט צו פערניכטען יעדען איינציגען, ווער עס האָט איהם געשטערט. פערקעהרט, אויב אַלעמען ביי־קומען האָט ער ניט געקאָנט, האָט ער זיך פעראייניגט אין איין בונד מיט יענע, פון וועלכע ער האָט נישט געקאָנט פּטור ווערען, אום צו פערוואַנדלען דעם קאַמפּף פון איינעם געגען דעם אַנדערן אין אַ געמיינזאַמען קאַמפּף געגען דאָס פּובליקום, און האָט אַרויפגעשטעלט אַזעלכע מקחים, וועלכע דער געברויכער האָט נאָר געקאָנט אויסהאַלטען, איידער ער ענטזאַגט זיך איינגאַנצען פון אַזאַ טייערען אַרטיקעל. דאָס איז נאָך אַלץ ווייניג, דאָס פּובליקום איז איינגאַנצען אָבהענגיג געוועזען פון די הענדלער פון 19־טען יאָהרהונדערט אַפילו בנוגע צו די נויטיגסטע לעבענס־אַרטיקלען, פאַר וועלכע די הענדלער האָבען פערלאַנגט אומגעלומפּערטע מקחים: צאָהל אָדער הונגער!... אָט וואָס אין נייַנצעהנטען יאָהר הונדערט האָט געהייסען אַ פּראָדוקציאָנס־סיסטעם! ריכטיגער ווער כמעט זיין, ווען מיר וועלען עס רופען אַ סיסטעם, וואָס בעגרעניצט, פערקלענערט די פּראָדוקציע. יעצט, הער וועסט, וועל איך אייך בעטען מיר אין אַ פרייערער צייט צו ערקלערען, אויף וואָס פאַר אַנ'אופן אַזעלכע קלוגע מענשען, ווי אייערע צייט־גענאָסען, האָבען געקאָנט איבערגעבען אַזאַ וויכטיגע זאַך, ווי צוצושטעלען פאַר די געזעלשאַפט אַלע נויטוועדיגע פּראָדוקטען, צו אַזאַ קלאַס, פאַר וועלכען עס האָט בעסער געלוינט דאָס פאָלק אויסצוהונגערן?... עס איז, אין דער אמת'ן, נתפּעל צו ווערען, וואָס ביי אַזאַ סיסטעם איז זייער לאַנד איינגאַנצען ניט אומגעקומען פון דחקות. נאָר אויסער דער שעדליכער זייט, וואָס איז אַרויסגעקומען פון דער פערשוועדונג פון אַרבייטס־קראַפט און קאַפּיטאַל, וואָס צוליעב דעם האָט

אייער גאַנצע אינדוסטריע בעקומען אַ פאַלשען גאַנג און איז פערוואַנדעלט געוואָרען אין אַ אינדוסטריע־קאַמפף, — האָט אייער סיסטעם געהאַט נאָך שלעכטע רעזולטאַטען, וואָס האָבען זעהר שעדליך געווירקט אויף אַלעמען — אויף די זיעגער און בעזיעגטע אויף קלוגע און נאַראָנים. אָט די געפעהרליכע רעזולטאַטען זענען געוועזען די האַנדעלס־קריזיסען, וואָס האָבען זיך פעריאָדיש איבערגעחזר'ט אַלע 5 אָדער 10 יאָהר, פון וועלכע די קליינע אונטערנעהמונגען זענען אינגאַנצען צו גרונד געגאַנגען און די גרויסע זענען פאַראַליזירט געוואָרען. נאָך אַזעלכע קריזיסען פלעגען אָנקומען די שטילע צייטען, וואָס האָבען זיך אָפטמאָל געהאַלטען עטליכע יאָהר; אונטער דער צייט האָבען די קאַפּיטאַליסטען אָנגעגרייט נייע קרעפטען, און די אָרעמע האָבען געהונגערט און געבונטעוועט. דער נאָך פלעגט אָנקומען אויף אַ ווײַלע אַ גליקליכע צייט — און ווײַטער אַ קריזיס און אַ שטילשטאַנד. אַזוי ווי דער האַנדעל האָט זיך אַלץ מעהר און מעהר ענטוויקעלט צווישען נאָהענטע לענדער, און איינס איז געוואָרען אָבהענגיג פון צווייטען, פלעגען שוין ממילא די קריזיסען אַרומחאַפּען די גאַנצע וועלט, און די צייט פונ'ם שטילשטאַנד האָט זיך פערלענגערט נאָכ'ן ערך פון דעם פלאַץ, אויף וועלכען דער קריזיס האָט געהערשט. פון דער אַנדערער זייט, ווידער, אַזוי ווי די פאַבען פון דער וועלט־אינדוסטריע האָבען זיך מיט יעדען יאָהר פערמעהרט און פערוויקעלט, און די קאַפּיטאַלען, וואָס מען האָט אין זיי אַריינגעלעגט, האָבען זיך ממילא פערגרעסערט, פלעגען זיך די אונגליקען טרעפען אַלץ עפטער און עפטער; ענדליך, פלעגט אויסקומען, אין דער צווייטער העלפט פון נײַנצעהנטען יאָהרהונדערט, אויף איין גוט יאָהר צוויי שלעכטע, — און דאָ האָבען שוין אַלע איינגעזעהען אויף קלאָר, אַז בײַ אַזאַ צושטאַנד מוז דאָס גאַנצע אינדוסטריע־סיסטעם צעפאַלען ווערען אונטער זײַן אייגענער שווערקייט. וואָס האָבען געזאָלט טהון אייערע עקאָנאָמיסטען? נאָך אַ לאַנגען דענקען זענען זיי געקומען צו אַ פערצווייפעלטען בעשלוס, אַז מען מוז זיך אָנלאָדען מיט געדולד, ווי באַלד עס איז אונמעגליך אויסצוגעפינען מיטלען, ווי אָבצו-

האַלטען די קריזיסען, פונקט ווי עס איז אונמעגליך צו פערהיטען זיך פון אַ שטורם אָדער אַ פערטרוקעניש. ווען די אונגליקען וועלען פאַרבייגעגאַנגען, פלעגען זיי זיך נעהמען איבערצובויען דעם איינגעפאַלענעם בנין פון דער אינדוסטריע, אַקוראַט ווי די איינוואָהנער פון אַ געגענד, וואָס איז צעשטערט געוואָרען דורך אַ ערדציטערניש, נעהמען זיך ווידער, ווען די געפאַהר איז פאַרביי, אויפצובויען געביידען אויף דעם זעלבען אָרט.

יעצט פרעגט זיך, וואָס זענען דאָס פאַר אורזאַכען פון אַזעלכע אונגליקען אין אייער אינדוסטריע־סיסטעם, נאָך דער מיינונג פון אייערע עקאָנאָמיסטען? די אורזאַכען, מיט וועלכע מיר אַליין שטימען אויך איין, זענען געליגען אין גרונד פונ'ם סיסטעם גופא און האָבען נויטווענדיג געמוזט אַלץ גרעסער און שאַרפער ווערען, וואָס גרעסער און פערוויקעלטער דער פאַבריקאַנט איז געוואָרען. די הויפּט־אורזאַך איז בעשטאַנען דערין, וואָס עס האָט געפעהלט אַן'אַלגעמיינע פערוואַלטונג איבער אַלע פערשידענע אינדוסטריע־צווייגען און ממילא אויך די מעגליכקייט פון אַ ריכטיגער און רעגעלמעסיגער ענטוויקלונג, — און טאַקי דעריבער וואָס אַ מאָל זענען בעזונדערע אונטערנעהמונגען פון איין און דעמזעלבען פאַך אָבגעשטאַנען איינע פון די אַנדערע, אַ מאָל האָבען זיי זיך קאָנקורירט, און אַ מאָל האָט די פּראָדוקציע ניט געשטימט מיט דער נאָכפראַגע אויף אַ בעשטימטען אַרטיקעל. צ. ב. ש., ווען די פּראָדוקציע איז גרעסער געוועזען פון דער נאָכפראַגע, זענען די רעזולטאַטען דערפון געוועזען: די פערקלענערונג פון די פרייזען, די באַנקראָטען פון די פאַבריקאַנטען, די אָבשטעלונג פון דער פּראָדוקציע, די פערקלענערונג פון אַרבייטס־לוין און מעהר אָדער ווייניגער גרויסע אַרבייטסלאָזיגקייט. די ערשיינונג איז פאָרגעקומען אין אַ סך אינדוסטריע־צווייגען אפילו אין די בעסערע צייטען; בעזונדערס אָבער האָט דער קריזיס אַ קלאַפּ געגעבען דעמאָלט, ווען די פּראָדוקציע איז זעהר ברייט ענטוויקעלט געוואָרען; בעת די מערק זענען פול געווען מיט סחורה, וואָס קיינער האָט זי ניט בעדאַרפט אפילו פאַר אַ העלפט געלד. דאָס אונפערמיידליכע רעזולטאַט איז דאַן געוועזען

אַנ'אונגליק ניט אַזוי פאַר די קאַפּיטאַליסטען אַליין, וואָס זייער רוח האָט זיך פערקלענערט אָדער ער איז אינגאַנצען פערלוירען געגאַנגען — נאָר אויך פאַר די אַרבּייטער, וועלכע מען האָט באַלד פערקלענערט די שׂכירות אָדער אינגאַנצען ניט בעצאָהלט. דאַן פלעגט דער קריזיס זיך שרעקליך צעוואַקסען, און קיינער האָט דערצו ניט געקאָנט העלפען, סיידען די רעגירונג האָט אָבגעקויפט די פּריוואַט-געשעפטען פאַר זיך. נאָך אַ אורזאַך, וואָס האָט געהאַט נישט קיין קלענערען טייל אין די קריזיסען — איז געוועזען אייער געלד-און קרעדיט-פערקעהר. ווי לאַנג די פּראָדוקציע איז געוועזען אין פּריוואַט-הענד, איז דאָס געלד געוועזען נויטווענדיג; דעמאָלט האָט מען ביי'ם קויפען און פערקויפען אָהן דעם ניט געקאָנט אויסקומען. ווי עס ווייזט אויס, האָט מען שוין דאַן אויך פערשטאַנען, אַז פערבייטען געברויכס-אַרטיקלען, קליידער און אַנדערע זאַכען האָט מען געקאָנט ניט דוקא דורך געלד, נאָר דורך וועלכע עס איז אַנדערע, אָבגעמאַכטע געלד-סימנים. דערפון איז אַרויסגעקומען אַ צעמישעניש אין די בעגריפען צווישען די פּראָדוקטען און געלד-צייכען און האָט געבראַכט צו'ם קרעדיט-סיסטעם מיט זיינע שרעקליכע פאַלשע איינבילדונגען. אַזוי ווי דאָס פאָלק איז געוואוינט געוועזען צו נעהמען געלד אַנשטאַט סחורה, האָט עס שוין ממילא אַלע אַנדערע פּאַפּיער-צייכענס אויך אָנגענומען פאַר געלד און האָט, ענדליך, אינגאַנצען אויפגעהערט צו זעהען אונטער די אָבגעמאַכטע סימנים דעם אַרטיקעל זעלבסט. דאָס געלד איז חאָטש געוועזען אַ צייכען פון אֶמת'ער סחורה, אָבער דער קרעדיט איז נאָר געוועזען אַ צייכען פון אַ צייכען. פאַר גאָלד און זילבער, ווי פאַר ריכטיג געלד — איז געוועזען אַ נאַטירליכע גרעניץ, אָבער פאַר'ן קרעדיט איז קיין גרעניץ ניט געוועזען, און דעריבער האָט דער קרעדיט אויפגעהערט צו שטימען מיט דער צאָהל פונ'ם מזומנ'עם געלד און, עס פערשטעהט זיך, נאָך וועניגער מיט דער צאָהל פון דער סחורה, וואָס האָט זיך ווירקליך געפינען אין לאַנד. צוליעב אַזאַ סיסטעם האָבען די קריזיסען געמוזט אָנקומען גאַנץ אָפט, נאָך דעם זעלבען נאַטורגעזעץ, ווי עס פאַלט-איין אַ געבּיידע,

אויב דער שווערפונקט ליעגט העכער פון דעם אונטערשטיצונגס־פונקט. אין אייער צייט האט מען געהאט א פאלשען בעגריף וועגען קרעדיט. עס האט אויסגעזעהען, אז נאר די רעגיערונג און די באנקען פלעגען ארויסלאזען געלד־צייכענס, אבער אין דער אמת'ן איז עס געוועזען אנדערש: יעדערער, וואס האט געבארגט דעם צווייטען חאטש אויף איין דאלאר, האט שוין פון זיין זייט אויך ארויסגעלאזט געלד־צייכענס, וואס האבען אויף א צייט אויפגעהייבען די פאנדען פון דער רעגיערונג. אט די אונגעהייערע ענטוויקלונג פונ'ם קרעדיט איז געוועזען דער הויפט־צייכען פונ'ם סוף נייצעהנטען יאהרהונדערט און האט אנגעמאכט זעהר אפט באנקראטען כמעט אין אלע גרעסטע געשעפטען. חאטש אלע האבען געוואוסט גאנץ גוט די שעדליכקייט פון דעם קרעדיט, האט אבער קיינער אהן איהם ניט געקאנט אויסקומען, איבערהויפט קויפלייט; ווי באלד עס האט געפעהלט א נאציאנאלע אדער געזעלשאפטליכע ארגאניזאציע פונ'ם לאנדס־קאפיטאל, איז דאס געוועזען דאס איינציגע מיטעל איינצוזאמלען און אוועקצולאזען דאס קאפיטאל אין געשעפט. אויף אזא'אופן האט דער קרעדיט פערגרעסערט אלץ מעהר און מעהר די געפאהר פון די פריוואטע אינדוסטריעלע אונטערנעהמונגען דערמיט, וואס ער האט ערלויבט איינצעלנע אינדוסטריען אריינצושלינגען אונגעהייערע סומען פונ'ם פרייען לאנדס־קאפיטאל און דערמיט צו פערפערטיגען די קריזיסען. די געשעפטס־אונטערנעהמונגען, וואס האבען שטענדיג געארבייט מיט פרעמד געלד, א ביסעל פון די באנקען, א ביסעל פון פריוואטע קאפיטאליסטען, האבען זיך איינער דעם אנדערן פערפלאנטערט, און ווי נאר מען האט בעמערקט, אז עס קומט אן א קריזיס, האבען זיי גלייך פערלוירען דעם קרעדיט. זייער אינדוסטריע־סיסטעם האט מען געקאנט פערגלייכען מיט א געביידע, וואס איז געבויט פון אזא מאטעריאל, וואס דורך גאר א קליינע סבה ווערט עס פערוואנדעלט אין אנ'אויפרייסונגס־שטאף. נאכ'ן צושטאנד זענען זיי גלייך געוועזען צו א מענשען, וואס בויט א הויז מיט דינאמיט אנשטאט קאלך; ווארום מיט קיין אנדער זאך קאן מען דעם קרעדיט ניט פערגלייכען. אויב איהר ווילט זעהען דעם אונטער־

שיעד פון אונזערען ביז איירען אינדוסטריע-סיסטעם, וועל איך אייך אנווייזען אויף איין זאך. אין אייער צייט איז געוועזען די הויפט-אורזאך פון די האנדעלס-קריזיסען די איבערפראדוקציע אין איינצעלנע צווייגען; איצט אבער איז עס אונמעגליך, ווייל עס איז דא א פעסטער בונד צווישען דער פראדוקציע און דער נאכפראגע. אפילו ווען עס וואלט טרעפען, אז מען האט איינינע ארטיקלען אויסגעארבייט מעהר, וואלט די אבשטעלונג פון דער פראדוקציע אויף א קליינע צייט קיינעם ניט געלאזען אהן ארבייט. די ארבייטער וואלטען דעמאלט איבערגעהן אין אן אנדער אבטיילונג פון דעם גרויסען נאציאנאלען ווערקשטאט און וואלטען נאר פערליערען א ביסעל צייט אויף די אומבייטונג פון דער מלאכה; די איבערפראדוקציע קאן אין דעם פאל ניט זיין קיין סכנה פאר די אינדוסטריע פון לאנד, ווייל דער האנדעל איז זעהר גרויס, און דאס לאנד קאן די איבריגע סחורות בעהאלטען גאנץ רוהיג, ביז עס וועט ווידער ווערען א נאכפראגע אויף דעם ארטיקעל. איך מוז אייך אנווייזען אויף נאך א מעלה אין אונזער סיסטעם; דערפאר, וואס מיר האבען ניט קיין קרעדיט, האבען מיר שוין קיין מורא ניט, אויב עס געהט ניט צוועק גוט, איהם צו פערליערען אין מיטען און דערמיט נאך מעהר צו פערגרעסערן דעם געמאכטען פעהלער, ווי דאס איז געוועזען אלע מאל אין אייער צייט ביי דער איבערפראדוקציע פון נאר וואס פאר א סחורה. קיין געלד האבען מיר ניט, מיר האבען צו טהון מיט רעאלע, ווירקליכע ארטיקלען, ווי צ. ב. ש. מעהל, אייזען, האלץ, וואל און ארבייט, פאר וועלכע דאס געלד און קרעדיט האבען דאן געדיענט אלס פאלשע פערטרעטער. אט פאר וואס מיר קאנען אין אונזערע חשבונות קיין טעות ניט האבען. פריהער פון אלעם ווערט בעשטימט די צאהל פראדוקטען און ארבייטס-קראפט, וואס איז נויטיג פאר די נאציע אויף א גאנץ יאהר. דאס איבריגע מאטעריאל און ארבייטס-קראפט ווערט פערברויכט אויף פערשיעדענע פערבעסערונגען. אויף אזא'אופן קאן נאר טרעפען, אז אין די ניט-גערעטענע יאהרען זאל בלייבען וועניגער איבערפלוס — מעהר ניט. אויסער

אַזעלכע קלייניגקייטען, וואָס שטאַמען פון נאַטירליכע סבות, ליידט אונזער אינדוסטריע נישט פון קיינע אַנדערע פלוצלינגע געשעהענישען און ענדערונגען, און דער מאַטעריעלער וואויל־שטאַנד פון פאָלק פליעסט אַלץ ווייטער פון איין דור צו׳ם צווייטען ווי אַ שטראָם, וואָס צעגיעסט זיך אַלץ ברייטער און ברייטער. —

נאָך אַ סבה פון אייער אָרעמקייט איז די אונטהעטיגקייט פון אונגעהייערע קאַפּיטאַלען און אַרבייטס־קראַפט, וואָס זענען ניט געווען אונטער קיין אויפזיכט. ביי אונז קוקט דערויף די פערוואַלטונג, און יעדעס קלענסטעס קאַפּיטאַל און אַרבייטס־קראַפט האָבען זייער שטענדיגע טהעטיגקייט. „דאָס קאַפּיטאַל, פלעגט איהר זאָגען, איז פון דער נאַטור שרעקעדיג“; פאַר יענע צייט, ווען יעדע פּריוואַטע אונטערנעהמונג האָט געקאָנט האָבען אַ געוויסען סוף, איז דאָס, נאַטירליך, גאַנץ ריכטיג; ניט אַזוֹ איז אָבער יעצט, ווען דאָס קאַפּיטאַל איז אַריינגעלעגט אין אַ גרויס געשעפט און איז פולשטענדיג פערזיכערט; דענסטמאָל מוז עס אונבעדינגט וואַקסען. ווייטער, אַנטקעגען דער גרויסקייט פון קאַפּיטאַל גופא, וואָס איז געווען אין דער אַרבייט, איז זי שטענדיג געוועזען אַבהענגיג פון פערשידענע סבות, צ. ב. ש., דערפון — אויב די ריזיקע האָט זיך פערגרעסערט אָדער פער־קלענערט, און ממילא איז שוין אין פערשידענע יאָהרען אויך פערשידען געוועזען די לאַגע פון דער לאַנדס־פּראָדוקציע. נאָר חאָטש אין די זיכערע צייטען איז דאָס טויטע קאַפּיטאַל פיעל קלענער געוועזען, אַלס אין די וועניגער זיכערע, פון דעסטוועגען איז אַ גרויסער טייל פון איהם אַלע מאָל געוועזען אונבעשעפטיגט, ווייל די פּריוואַטע אונטערנעהמונגען זענען שטענדיג געווען אין געפאַהר, אפילו אין די גוטע צייטען.

אויסער דעם פלעגען די גרויסע קאַפּיטאַלען, ליגענדיג אין זיכערע געשעפטען, פאַנאַנדערבלאָזען אַ ברענענדיגע קאָנ־קורענץ צווישען די קאַפּיטאַליסטען ביי דער קלענסטער האָפנונג אויף גוטע פרנסה. פערקעהרט די אונבעשעפטיגונג פון קאַפּיטאַל, וואָס פלעגט אַרויסקומען פון דער פאָרזיכטיגקייט, איז, נאַטירליך,

גיוועזען די אורזאך אויך דערפון, וואס די ארבייטס־קראפט איז געוועזען אונבעשעפטיגט. רעכענט נאך צו גאר ווייטיגע סבות, צ. ב. ש., א קליינע פערענדערונג אין די אופנים פונ'ם האנדעל און פראדוקציע, שוין ניט רעדענדיג פון די אונצעהליגע באנקראטען, וועט איהר זעהן, אז זיי האבען צוגענומען די פרנסה ביי א גרויסער צאהל מענשען אין א משך ניט אזוי פון חדשים, נאר אפילו פון עטליכע יאהר. דאס, ווידער, האט פערגרעסערט די צאהל לעדיג־געהער און פערברעכער. די הונגעריגע פראלעטאריער־ארמעע האט שטרענג געפאדערט, מען זאל איהר געבען ארבייט, און אין די שלעכטע צייטען איז דאס געוועזען א סכנה פאר די מדינה. מען דארף ניט קיין בעסערע ראיה צו בעווייזען די אונזיניגקייט פון געדאנק דורך א סיסטעם פון פריוואט־אונטערנעהמונגען דאס לאנד רייך צו מאכען, ווי דעם פאקט, וואס דורך די אלגעמיינע ארעמקייט האבען זיך די קאפיטאליסטען איינער דעם אנדערען געמוזט דערשטיקען, כדי נוצליך און זיכער איינצואורדנען זייער קאפיטאל, אין דער צייט וואס די ארבייטער האבען געבונטעוועט און געצינדען, ווייל זיי האבען ניט געקאנט געפינען קיין ארבייט. עס וועט ניט שאדען צו דערמאנען, אז די אויסגערעכענטע פונקטען ווייזען נאר אן די חסרונות, וואס די נאציאנאלע ארגאניזאציע האט נישט. אבער איך האב נאך ניט בעריהרט די וויכטיגסטע זאך, מיט וואס אונזער סיסטעם איז מעהר יחסן פון אייערן, ד. ה. די גוטע זייט. לאמיר אפילו אננעהמען, אז אין דעם סיסטעם פון פריוואט־אונטערנעהמונגען זענען ניטא יענע אונגעהייערע פעהלערען, וועגען וועלכע איך האב גערעדט; אז עס איז ניטא קיין היזקות דורך דעם פאלשען ארבייטס־גאנג, ווייל מען האט ניט געקאנט ריכטיג אבשאצען די נאכפראגע, און דורך די אונמעגליכקייט צו ווארפען אנ'אלגעמיינעם בליק אויף דאס גאנצע געביעט פון דער אינדוסטריע; לאמיר אפילו זאגען, אז די קאנקורענץ פיהרט ניט צו א שטילשטאנד און צו א אוננוציגער פערשווענדונג פון דער ארבייטס־קראפט; לאמיר זאגען, אז די קריזיסען, באנקראטען, לאנגע געשעפטס־אונטערברעכונגען רופען קיין צעשטערונג אין דער

אינדוסטריע ניט ארויס ; אז די אונבעשעפטיגונג פון קאפיטאל און ארבייטס־קראפט ברענגען ניט אזא היזק , לאמיר אפילו זאגען , אז די אלע אונגליקען , וואס איך האב אויסגערעכענט , אהן וועלכע די פריוואט־קאפיטאליסטישעווירטשאפטס־ארדנונג איז אונמעגליך , זענען דורך א נס בעזייטיגט געווארען , און דאס סיסטעם וואלט נאך אלץ געבליבען ווי געוועזען , — אפילו אין דעם פאל , זאג איך , איז אונזער נאציאנאל־ארגאניזירטע אינדוסטריע ניט אין אנ'ערך בעסער פון אייערער . אין אייער צייט זענען אויך געווען עטליכע גרויסע וועב־פאבריקען , חאטש מען קאן זיי , נאטירליך , מיט אונזערע ניט פערגלייכען . איהר האט , אהן צווייפעל , אליין אויך געמוזט זיין אין אזעלכע גרויסע פאבריקען , וואס האבען פערנומען גאנצע אקערען ערד , האבען בעשעפטיגט טויזענדער ארבייטער און האבען פעראייניגט אונטער איין דאך , אונטער איין פערוואלטונג הונדערטער פערשידענע סארטען ארבייט , צ. ב. ש. , אויסצוארבייטען א באל בוימוואל און א שטיק קארטאן . איהר האט אודאי געמוזט נתפעל ווערען פון דער גרויסער עקאנאמיע אין ארבייט און מאשינענקראפט , וואס מען האט בעקומען דורך די פעראייניגונג און צוזאמענווירקען פון יעדען ראד בעזונדער . אייך איז מסתמא אריינגעקומען אין געדאנק , אויף וויפיעל ווייניגער עס וואלט אויסגעארבייט די זעלבע ארבייטער־מאסען פון דער פאבריק , אויב זיי וואלטען געוועזען צעווארפען און געארבייט יעדערער פאר זיך . איך וויל דערמיט זאגען , אז דאס רעזולטאט , וואס קומט פון דער ארגאניזירטער , אונטער איין פערוואלטונג , ארבייטס־קראפט , איז טויזענדער מאל גרעסער , אלס ווען יעדערער וואלט ארבייטען פאר זיך , אפילו ווי פריינדליך זיי זאלען איינער מיט דעם אנדערען ניט לעבען . איהר אליין הער וועסט , וואונדערט זיך אויף די רייכקייט פון אונזער לאנד , און דאס איז נאר דערפאר , וואס די אינדוסטריע האט זיך ארגאניזירט אונטער איין פערוואלטונג . די נאציאנאלע ארבייטס־קראפט , וואס איז געוועזען אונטער דער אנפיהרונג פון טויזענדער פריוואטע קאפיטאליסטען , אפילו ווען די לעצטע זענען זיך קיין שונאים ניט איינער דעם אנדערען , — לגבי די

רעזולטאַטען, וואָס זי בעקומט אונטער דער פערוואַלטונג פון איין הויפּטמאַן, קאָן מען פערגלייַכען מיט אַ מיליטערישער קראַפט פון אַ ווילדען שבט אונטער טויזענד קליינע אנפיהרער אַנטקעגען אַ גוט־אָרגאַניזירטער אַרמעע, אונטער דער אַנפיהרונג פון איין גענעראַל. מיר זענען נישט קיין קרעזוס'ען *), אָבער אין אַלגעמיין לעבען מיר אין לוקסוס; זי פיהרט ניט צו אַזעלכע משוגעת'ן, ווי עס זענען געוועזען אין אַייער צייַט — מיר האָבען נאָר פערגעניגען פונ'ם לעבען. אויסער אונזערע אייגענע פערגעניגען, ברענגען מיר אוים די רעשט פון אונזערע הכנסות אויף געזעלשאַפטליכע געבייַדען און געזעלשאַפטליכע פערגעניגען, וואו אַלע האָבען אַ חלק, — אויף קלובען, קונסט־גאַלעריען, אויף פערפוצען אונזערע שטעדט, אויף מוזיקאַלישע און טעאַטראַלישע פאָרשטעלונגען. מיט איין וואָרט, דעם גאַנצען גלאַנץ זעהט מען ערשט אינ'ם געזעלשאַפטליכען, נישט אין פערזענליכען, לעבען. ווען איהר וועט מיט אונז אַ ביסעל מעהר בעקאַנט ווערען, וועט איהר זעהן, ווי אַזוי מיר ברענגען־אוים אונזער געלד.

מעהר פון אַלעם קאָן מען בעשולדיגען אייער עפּאָכע דערין, וואָס איהר האָט דעמאָלט ניט פערשטאַנען, ווי געלד צו פערדיענען; דאָס איז אַ פאַקט, וואָס די היסטאָריע אַליין בעשטעטיגט איהם, אַייער סיסטעם האָט געהאַט זעהר שלעכטע רעזולטאַטען סיי פון עקאָנאָמישען, סיי פון מאָראַלישען שטאַנדפונקט. דער הויפּט־גרונד פון יענער צייַט איז געוועזען עגאָאיזם, און אין דער אינדוסטריעלער פּראָדוקציע איז עגאָאיזם — זעלבסטמאָרד; פון עגאָאיזם קומט אַרוים די קאָנקורענץ; און, ווי איהר פערשטעהט שוין אַליין, ברענגט די קאָנקורענץ צו'ם צעברעקלען און צעטיילען די קראַפט, — און דאָס פיהרט צו זעלבסטמאָרד. פערקעהרט, דער גאַנצער פאָרטשריט פון דער פּראָדוקציע וועגדט זיך אָן די קראַפטס־פעראייניגונג. דערפון זעהט מען גאַנץ קלאָר, אַז דער אַלגעמיינער וואוילשטאַנד און רייַכטום קומען אַרוים נאָר פון דער פעראייניגונג פון דער אינדוסטריעלער פּראָדוקציע. שוין ניט רעדענדיג וועגען דעם, אַז דאָס געזעץ,

*) אַפערזוש'ער רייכער קעניג, וואָס האָט געהאַט פיל אוצרות מיט געלד.

לויט וועלכען אַלע מענשען מוזען האָבען אַ גלייכען חלק אין דעם מאַטעריעלען וואוילשטאַנד, איז דער איינציגער הומאַנישער און שכל'דיגער גרונד פון אַ געזעלשאַפט — האַלטען מיר עס נאָך פאַר זעהר נוציג אין עקאָנאָמישער הינזיכט, ווייל מיר זעהען, אַז כל זמן עס וועט ניט פערניכטעט ווערען די שעדליכע ווירקונג פון עגאָאיזם, איז גישט מעגליך צו אַרבייטען אינאיינעם.

XX.

אין דעם זעלבען אָווענד, זיצענדיג אין מוזיק־צימער און אויסהערענדיג איינינע שטיק פונ'ם טאָג־פּראָגראַם, האָב איך זיך געווענדט צו יהודית'ן מיט אַ פראַגע, וועלכע איך האָב זיך שוין איינינע מאָל געקליבען איהר פאָרצולעגען, נאָר איך האָב זיך אַלץ ניט געקאָנט בעשליעסען, ווייל איך האָב גערעכענט, אַז עס פאַסט ניט. די פראַגע האָט געהאַט אַשייכות צו יענע זאָנדערבאַרע ווערטער, וואָס איך האָב געהערט אין דעם מאָמענט פון מיין ערוואַכען פונ'ם הונדערט־יעהריגען שלאָף. ווי איך געדענק, האָט זיך פריהער דערהערט (ווי איך האָב זיך נאָכדעם דערוואוסט) דעם דאָקטאָר'ס שטימע, וואָס האָט געזאָגט: „ער וועט גלייך עפנען די אויגען. גלייכער, ער זאָל פריהער דערזעהען נאָר איינעם פון אונז". נאָכהער האָט יהודית'ס שטימע געענטפערט: „זאָג מיר צו, אַז דו וועסט איהם ניט אויסזאָגען". דער דר. האָט אפילו ניט געוואָלט, נאָר ווען די פרוי ליט איז צוגעשטאַנען צו דער טאָכטערס בקשה, האָט ער איהר פערשפּראָכען,

איך האָב געזאָגט גאַנץ ערנסט, אַז איך בין ניט געוועזען איבערצייגט, אויב דאָס דאָזיגע געשפּרעך האָט זיך מיר ניט געחלומ'ט און אַז איך האָב עס אין דער אמת'ן געהערט, — אַזוי אונפערשטענדליך האָט מיר אויסגעדוכט, וואָס דיזע מענשען האָבען געקאָנט וויסען עפּעס וועגען מיר, אַ צייט־גענאָסע פון זייערע אור־עלטערען.

דערוּזעהענדיג, וואָס פאַר אַנ'אײַנדרוּק מײַנע ווערטער האָבּען געמאַכט אויף יהודית'ן, האָבּ איך פערשטאַנען, אַז דאָס איז ניט געווען קײַן חלום, נאָר עפּעס אַ נײַער סוד — נאָך אַ מעהר וואונדערליכער פון די אַלע פריהעריגע, וועלכע איך האָבּ שוין איבּערגעלעבט. איך האָבּ אַ צווייטעס מאָל געפרעגט, און דאָס האָט שוין אַרײַנגעבּראַכט דאָס יונגע מײדעל אין אַ פערלעגענהייט. זי איז רויט געוואָרען, און איהרע אויגען, וואָס זענען בּיז יעצט אַזוי קלאָר און פרײַ געוועזען, האָבּען קענטיג אויסגעמײַדט זיך צו טרעפען מיט מײַנע,

— דאָ מוז עפּעס פאָרט זײַן אַ געהיימניס, — האָבּ איך ענדליך אַרויסגערעדט, — אָבּער איהר וועט דאָך מודה זײַן, אַז עס איז זעהר ניט גלײַך צו פערבּאָרגען עפּעס אומשטענדען, וואָס זענען נוגע אַ מענשען אין אַזאַ לאַגע, ווי איך.

— דאָס געהערט גאָרניט דירעקט צו אײַך, — האָט זי אַרויסגעמורמעלט.

— פון דעסטוועגען וואָלט עס מיר געוועזען זעהר אינטערעסאַנט צו וויסען, — האָבּ איך געזאָגט.

דאָס יונגע מײדעל האָט געוואָרפען אויף מיר אַ פלינקען בּליק און מיט אַ שמייכעל אויף די ליפּען, וואָס האָט בּעוויזען, אַז די געשיכטע האָט אין זיך עטוואָס הומאָריסטישעס, האָט זי געזאָגט:

— איך מײן אַז פאַר אײַך איז עס גאָר ניט אינטערעסאַנט.

— אײַער פאָטער אָבּער וואָלט מיר שוין דאָס לאַנג מיטגעטײלט, ער שווײַגט נאָר דערפאַר, ווײַל איהר האָט איהם פערבּאָטען וועגען דעם צו רעדען.

זי האָט ניט געענטפערט, און איז, קענטיג, אַלץ מעהר און מעהר געקומען אין פערלעגענהייט, נאָר בּכדי אָבּצוּווענדען דאָס געשפּרעך אין אַנ'אַנדער זייט, האָט זי זיך אומגעקעהרט צו'ם טעלעפאָן און האָט אָנגעריהרט דאָס שרײַפּעל — און דאָס צימער איז פערפולט געוואָרען מיט וואונדערבּאַרע קלאַנגען און טענער. נאָך דעם האָט זי זיך די גאַנצע צײַט בּעמיהט, אַז די

מוזיק זאָל אונז שטערען צו'ם געשפּרעך. ווען מיר זענען ענדליך אויפגעשטאַנען אוועקצוגעהן, איז זי צוגעגאַנגען צו מיר און, ניט אויפהייבענדיג די אויגען, האָט זי געזאָגט:

— הער וועסט, איהר זאָגט, אַז איך בין געגען אייך גוט געוועזען. אויב איהר מיינט עס אויף אַנ'אֱמֶת'ן, בעט איך אייך, איהר זאָלט מיר פון אייער זייט אויך טהון אַ געפעליגקייט: זאָגט מיר צו זיך מעהר קיינמאָל ניט צו ווענדען מיט דער פראַגע ניט בלויז צו מיר, נאָר אויך צו קיינעם פון אונז.

עס פערשטעהט זיך, אַז איך האָב געמוזט פערשפּרעכען.

— אָבער שפּעטער, ווען עס איז, — האָב איך צוגעגעבען, — וועט איהר מיר אַליין אַלעס אויסזאָגען, ניט אֱמֶת?

— עס קאָן זיין, — האָט זי אַרויסגעמורמעלט, וואַרפענדיג אויף מיר אַ שאַרפען, טיעפען בליק און איז אַנטשוויגען געוואָרען.

אין יענער נאַכט, בין איך איבערצייגט, וואָלט מיך אֲפִילוּ דער דר. פילסבער, אויך ניט געקאָנט איינשלעפערן מיט זיינע היפּנאָטישע מיטלען. די לעצטע צייט בין איך שוין גענוג געוואוינט געוועזען צו געהיימניסען, נאָר איך שווער, אַז ניט איינע פון זיי האָט מיך אַזוי פעראינטערעסירט, ווי די לעצטע, וועלכע נאָר יְהוּדִית האָט געקאָנט אויפדעקען. דער סוד איז נאָך דערצו געווען אַ דאָפּעלטער: ערשטענס האָט מיך געוואונדערט, ווי אַזוי האָט זי געקאָנט עפּעס וויסען וועגען מיר, בְּעֵת איך געהער גאָר צו אַ גאַנץ אַנדערער צייט? צווייטענס — וואָס איז די סִבָּה פון איהר אויפרעגונג, קוים דערמאָן איך וועגען דעם? עס געבען רעטעניש'ען, וואָס זענען אַזוי שווער, אַז מען קאָן זיי גישט ערקלערען אֲפִילוּ בְּעֶרֶךְ, און דאָס איז געוועזען איינע פון זיי. איך בין אַלע מאָל געוועזען אַ פּראַקטישער מענש און האָב ניט אַוועקגעגעבען קיין צייט אויף ערקלערען אונפערשטענדליכע רעטעניש'ען; נאָר די שווערקייט פון אַ רעטעניש, וואָס האָט אָנגענומען דאָס געשטאַלט פון אַ שען, יונג מיידעל, פערשטאַרקט דעם אינטערעס צו איהר. איבערהויפּט קאָן מען אָננעהמען, אַז דאָס רויט ווערען פון אַ יונג מיידעל דערצעהלט כִּמְעַט אַלע

מאָל איין און די זעלבע געשיכטע צו יונגע לייט פון אַלע צייטען און פעלקער, נאָר פון מיר וואָלט געוועזען זעהר נאַריש אַזוי צו ערקלערען יְהוּדִית׳ס אויפרעגונג, ביי מיין לאַגע און ביי דער קורצער צייט פון אונזער בעקאַנטשאַפט. אין אַנ׳אַנדער צייט וואָלט איך זיך לאַנג ניט אָבגעשטעלט אויף אַזא אונפערשטענדליכער רעטעניש; נאָר די האָט געהאַט אַ געהיימניספולע פערבינדונג מיט אַ יונג, רייצענד מיידעל, די פראַגע האָט מיך אַזוי אויפגערעגט, אַז איך האָב אויף אַ מינוט ניט געקאָנט צוזאַמען מיט אַנ׳אויג בין׳ן ווייסען טאָג.

XXI.

פון דער מינוט אָן, וואָס איך האָב ערוואַכט ביי דעם דר. ליט אין הויז, האָט יְהוּדִית אויף מיר געמאַכט זעהר אַ שטאַרקען איינדרוק, וואָס האָט זיך פון יענעם אָווענד אָן פיעל פערגרעסערט. זי האָט אַרויסגעוויזען אַזאַ ערהרליכקייט און אָפענהערציגקייט, וועלכע מיר איז ביז יעצט ניט אויסגעקומען צו זעהען צווישען מיינע בעקאַנטע מיידלעך. איך האָב געוואָלט דערגעהן, אויב די מַעֲלוֹת האָבען כאַראַקטעריזירט נאָר זי אַליין, אָדער זיי זענען געוועזען די פאָלגע פון די פערענדערונגען אין דער סאָציאַלער לאַגע פון די פרויען פונ׳ם צוואַנציגסטען יאָהרהונדערט אין אַלגעמיין.

בלייבענדיג מיט׳ן דר. אַליין, האָב איך אויסגענוצט די געלעגענהייט און פערפיהרט מיט איהם אַ געשפרעך וועגען דער יעצטיגער לאַגע פון די פרויען.

דער דר. האָט מיר ערקלערט, אַז אין דער יעצטיגער צייט זענען די פרויען בעפרייט פון אַלע שטוביגע אַרבייט, ווייל מען האַלט דאָס פאַר אַנ׳אומזיסטיגע האָרעוואַניע, אין דער צייט אַז מען פיהרט דאָס אויס בעסער אויף אַ געמיינשאַפטליכען אופן.

— וואָס צו אונז, מענער, אַנבעלאַנגט, — האָט דער דר. געזאָגט, — מיינען מיר, אַז די פרויען האָבען זיך אין די

פריהעריגע צייטען געגוג אנגעארבייט, און עס וואלט איצט גענוג זיין, זיי זאלען זארגען פאר זייער שענקייט אליין; נאר איהר קאנט זיכער זיין, אז זיי האבען צופיעל שטאלץ, זיי זאלען וועלען לעבען אויף קהל'שען חשבון, נאר דערפאר אליין, וואס זיי דיענען דער געזעלשאפט פאר א ציערונג. באמת, האבען זיי זיך מיט דער בעפרייאונג פון דער שטוב־ארבייט גאנץ גוט געפרעהט, ניט בלויז דערפאר, ווייל דאס איז געוועזען שוועער, נאר דעריבער, וואס מען האט דערויף אומזיסט אוועקגעלעגט קרעפטען. זיי האבען איינגעשטימט אויף די בעפרייאונג נאר אויף דעם תנאי, זיי זאלען אונז העלפען אין אנ'אנדער ארבייט פאר'ן אלגעמיינעם וואוילזיין. אונזערע פרויען דיענען, אזוי ווי די מענער, אין די רייהען פון דער ארבייטער־ארמעע, וועלכע זיי פערלאזען נאר דאן, ווען זיי דארפען ערפילען זייער מוטערפליכט. אין אלגעמיין קומט אויס, אז א פרוי דיענט אין דער ארבייטער־ארמעע פון 5 ביז 10 יאהר, און די, וואס האבען קיין קינדער ניט, דיענען אפילו אוים די גאנצע צייט. ווי איהר זעהט, האט זיך ביי אונז געביטען די מיינונג וועגען א פרוי נאך איהר חתונה. זי טראגט שוין היינט ניט מעהר די משא פון דער ווירטשאפטליכער ארבייט און פון שטענדיגען זארגען פאר איהר מאן.

— אבער איז דען די ארבייט, וואס איהר לעגט אויף זיי יעצט ארויף, לייכטער פון יענער, וועלכע זיי האבען אין אונזער צייט געהאט?

דערויף האט מיר דער דר. געענטפערט:

— ניט קוקענדיג דערויף, וואס מיר פאדערען פון זיי אין דער יעצטיגער צייט, זיי זאלען ארבייטען צוגלייך מיט די מענער, פון דעסטוועגען זענען זיי זעהער גליקליך; וועהרענד די פרויען פונ'ם נייִנצעהנטען יאהרהונדערט, ווי מען זעהט פון דער געשיכטע, האבען זיך געפיהלט אונגליקליך. די אורזאך דערפון, וואס ביי היינטיגען טאג זענען די פרויען טיכטיגע מיטארבייטער פון די מענער און פיהלען זיך נאך דערצו גליקליך, שטעקט דערין, וואס מיר האלטען אנטקעגען זיי אויך דעם כלל, צו געבען יעדען מענשען דאס רעכט זיך אויסצוקלייבען וואס פאר אנ'ארבייט

איהם געפעלט. נאַטירליך, ווייל די פרויען זענען דאָך שוואַכער, גיט מען, זיי לייכטערע אַרבייט, און די מענער שווערערע. קיינמאָל צווינגט מען ניט אַ פרוי צו טהון אַזעלכע אַרבייט, וואָס איז ניט נאָך איהרע כּחות, אָדער וואָס געהערט ניט צו איהר געשלעכט (מין). דערצו איז דער אַרבייטס־טאָג פאַר זיי אַ סך קירצער, זיי בענוצען זיך מיט פעריען (וואַקאַציע), און איבערהויפּט זאָרגט די רעגירונג זעהר שטאַרק זייער אַרבייט לייכטער צו מאַכען. די מענער פון אונזער צייט ווייסען, אַז דאָס הויפּט־רייץ־מיטעל, וואָס ערוועקט די פרויען צו אַרבייטען, איז די שענקייט און חן, נאָר מען ערלויבט זיי צו אַרבייטען איבערהויפּט, ווייל מען איז איבערצייגט, אַז אַ רעגעלמעסיגע אַרבייט איז זעהר געזונד ווי קערפּערליך, אַזוי אויך גייסטיג. אין אונזער צייט וועט איהר ניט געפינען אַזעלכע בלאַסע און קרענקליכע פרויען, ווי עס זענען געוועזען אין נייצעהנטען יאָהרהונדערט, און דאָס איז נאָר דערפאַר, וואָס איצטער האָבען אַלע אַ וועלכע ניט איז געזונדע און דערקרעפטענדע בעשעפטיגונג. ווייטער אַנטקעגען דעם סיסטעם פון די ראַנגען א. ד. ג. איז דאָ פאַרהאַן זעהר אַ קלײנער אונטערשיעד: ווי באַלד די פרויען זענען גיכער אַ הילפס־גרופּע, איידער אַ ריכטיגער טייל פון דער מענער־אַרמעע, האָבען זיי דעריבער אַ גאַנץ אַנדער איינריכטונג; זיי שטעהען אונטער דעם בעפעהל פון אַ פרוי און איבערהויפּט אונטער דער אַנפיהרונג פון ווייבליכען געשלעכט. דער גענעראַל און אַלע העכערע בעמטיעבס־בעאַמטע ווערען אויסגעקליבען פון צווישען די פרויען, וועלכע האָבען שוין געענדיגט זייער דיענסט־צייט, אויפ'ן זעלבען אופן, ווי עס ווערען אויסגעקליבען די אָפיציערען פון דער מענער־אַרמעע און דער פּרעזידענט פון דער מלוכה. דער גענעראַל פון דער פרויען־אַרמעע זיצט אויך אין קאַבינעט פון פּרעזידענט און האָט דאָס רעכט צו זאָגען זיין מיינונג אויף די זאַכען, וואָס געהערען צו דער פרויען־אַרבייט, ביז זיי ווערען פערענטפערט דורכ'ן קאָנגרעס. מיט איין וואָרט, זיי זענען אָרגאַניזירט, ווי אַ מלוכה אין אַ מלוכה, נאָר פאַר דער נאַציע איז דאָס ניט געפעהרליך.

דער הויפט פעהלער פון זייער צייט בנוגע צו דער פרויען פראגע איז בעשטאנען דערין, וואס איהר האט ניט אנערקענט, אז די פרויען האבען א גאנץ אנדערע, בעזונדערע אינדיווידואליטעט. איהר האט ניט בעמערקט דעם טיעפען אונטערשיעד, וועלכער מאכט אין פיעל זאכען די ביידע געשלעכטער גאנץ פרעמד איינעם פאר דעם צווייטען. עס זענען פאראן זאכען, אין וועלכע יעדער פון זיי סימפאטיזירט מעהר צו זיין געשלעכט. נאר אזוי ווי מיר לאזען יעדעם געשלעכט פריי זיך צו ענטוויקלען אויף זיין אייגענעם גאנג און בעמיהען זיך ניט זיי אויסצוגלייכען, — ווי עס האבען געוואלט איינינגע פון אייך, — געפינט שוין ממילא ביי אונז יעדעס געשלעכט פערגעניגען אין לעבען אויף זיין אופן, ניט אויפהערענדיג אין דער זעלבער צייט צו סימפאטיזירען דעם צווייטען געשלעכט. ווייטער, די פרויען פון נייצעהנטען יאהר־הונדערט האט ניט געהאט קיין שום טהעטיגקייט, דעריבער האט זיך ביי זיי ענטוויקעלט א אוננאטירליכער קאמפף געגען די מענער. יעצט אבער בענוצען זיי זיך מיט די זעלבע רעכטען, האבען די מעגליכקייט צו זוכען כבוד, מאכען א קאריערע א. ד. ג. און זענען דעריבער גליקליך. ווען מיר טהוען א קוק אויף די פערגאנגענהייט, פערשטעהען מיר, וואס די פרויען האבען געמוזט אויסליידען ביי אזא ארדנונג, ווי אייערע. בעזונדערס טרויעריג איז געוועזען די לאגע פון אייערע ווייבער מיט זייער ענגען האריזאנט, וואס איז געוועזען פיזיש בעגרענצט דורך די פיער ווענד פון אייער הויז און גייסטיג — דורך זייערע קליינליכע פערזענליכע אינטערעסען. איך רעד שוין ניט וועגען די ארעמע קלאסען, וואס האבען אזוי אויך געארבייט מיט'ן ביטערן שווייס, נאר וועגען די רייכע אליין. זיי האבען ניט געהאט קיין אויסגאנג פון זייער קלעגליכער לאגע, ווייל זיי האבען זיך ניט בעטייליגט אין קיינע געזעלשאפטליכע אנגעלעגענהייטען און אינטערעסען. די מענער וואלט אזא לאגע שוין לאנג געבראכט צו א נערווען־שוואכקייט אדער צו משוגעת. ביי היינטיגען טאג זענען גאר אנדערע איינריכטונגען. ערשטענס, הערט מען שוין היינט ניט, אז א פרוי זאל וועלען זיין א מאנספערזאן, אדער

עלטערען זאלען בעסער וועלען האבען יונגלעך איידער מיידלעך; אונזערע מיידלעך זענען אזוי עהרגייציג אין זייערע שטרעבונגען, ווי די יונגלעך. און צווייטענס, אויך נאך דער חתונה דערוויטערט זיך א פרוי ניט פון געזעלשאפטליכען לעבען. נאר ווערענדיג א מוטער, דערווייטערט זיך א פרוי אויף א בעשטימטע צייט פון דער געזעלשאפט, נאכדעם קעהרט זי זיך אום צוריק צו איהר טהעטיגקייט. מיט איין ווארט. ווערענדיג אליין גליקליכער, מאכען זיי דערמיט גרעסער דאס גליק פון די מענער.

מיינט ניט, פון דעסטוועגען, אז אזא גליקליכע געזעלשאפטליכע לאגע פון די פרויען ציהט זיי דעריבער אב פון חתונה־האבען; דער בעשעפער האט אזוי איינגעארדענט, אז וועלכע פערענדערונגען עס זאלען ניט פארקומען אין די געזעלשאפטליכע בעציהונגען צווישען די מענער און פרויען, בלייבען דאך די געגענזייטיגע נייגונגען צווישען זיי די זעלבע. אויסער דעם, שטערט גאר ניט דאס חתונה־האבען די פרויען צו בעקומען העכערע שטעלען: פערקעהרט, דוקא אלע גרויסע שטעלען זענען דורכאוים פערנומען פון אזעלכע פרויען, וויל נאר זיי ווערען גערעכענט פאר פארשטעהער פון זייער געשלעכט.

— בעקומען דען די פרויען אויך קרעדיט־קארטען, ווי די מענער?

— געוויס.

— די פרויען מוזען, מסתמא, בעקומען א קרעדיט אויף א קלענערע סומע, וויל זיי אונטערברעכען גאנץ אפט זייער ארבייט איבער די פאמיליענפליכטען?

— א קלענערע? — האט דער דר. אויסגערופען. — א, ניין! די פרויען בעקומען א קרעדיט צוגלייך מיט די מענער, ניט קוקענדיג דערויף, וואס ביי זיי טרעפט גאנץ אפט אונטערברעכונגען אין דער ארבייט איבער פאמיליענפליכטען. אויפ רעדען פון א אונטערשיעד, וואלט מען דעם פרויענקרעדיט בעדארפט פערגרעסערן איבער דער גרויסער טובה, וואס זיי טהוען דער נאציע דורכ'ן האדעווען און ערציהען די קינדער; נאך אונזער מיינונג, האבען זיי דאס רעכט אויף די אמת'ע דאנקבאר־

קייט פון דער נאציע. קיינער ברענגט ניט אזא נוצען דער וועלט, ווי גוטע עלטערען. עס איז גאר ניטא אזא אויפגאבע, וואס זאל אזוי זיין אהן פניות און זאל ניט פערלאנגען קיין בעלוינונג, ווי די ערציהונג פון קינדער, וועלכע וועלען רעגירען איבער דער וועלט, ווען מיר וועלען שוין ניט לעבען.

— אלזא, זענען מאטעריעליש די פרויען ניט אבהענגיג פון זייערע מאנען?

— אויף קיין פאל ניט, — האט דער דר. געענטפערט; — און דאסזעלבע זענען די קינדער ניט אבהענגיג פון זייערע עלטערען, וואס עס איז שייך צו לעבענסמיטלען; דער שכל פון דעם איז, וואס די ארבייט פון א קינד, בעת ער וועט אויסוואקסען, וועט געהן אויף צו פערגרעסערן די הכנסות פון דער רעגירונג, ניט פאר די עלטערען, און דעריבער איז גאנץ נאטירליך, וואס זיי דארפען ערציהען ווערען אויף קהל'שער רעכנונג. דערצו דארפט איהר וויסען, אז די הוצאות פון יעדער פערזאן, ווי פון פרויען, אזוי אויך פון מענער און קינדער, הענגען־אב אינגאנצען פון דער רעגירונג און האבען ניט קיין שום פערמיטלער, אויסער, נאטירליך, די עלטערען, וואס זענען אין א געוויסען זינען די אפוטרופסים, די אויפזעהער איבער די קינדער, איבער אזעלכע בעציהונגען פון איינציגע פערזאנען צו דער נאציע, האט יעדער מענש דאס רעכט אויף לעבענס־מיטלען פון דער רעגירונג; און דאס דאזיגע רעכט שטעהט אין קיין פערבינדונג ניט מיט זייערע אנגעלעגענהייטען צו אנדערע פערזאנען פון פאלק. ביי אזא סאציאלער ארדנונג, ווי אונזערע איז, טאר גאר קיין איינציגער ניט זיין אבהענגיג פון צווייטען, וואס וואלט דערנסמאלט ביי אזעלכע ארדנונגען געווארען פון דער פערזענליכער פרייהייט און ווירדע? אייערע מיינונגען וועגען פרייהייט זענען מסתמא געוועזען גאנץ אנדערע, אלס איצטער, ווארום אויב ניט וואלט איהר דאך גאר ניט אנגעהויבען צו רעדען וועגען פרייהייט אין אזא געזעלשאפט, וואו כמעט אלע מיטגלידער זענען אבהענגיג געוועזען פון אנדערן, צ. ב. ש. — די ארעמע פון רייכע, ארבייטער פון בעלי־בתים, פרויען פון

מענער און קינדער פון עלטערען. אנשטאט צו פערטהיילען די נאציאנאלע פראָדוקציע צווישען איהרע מיטגליעדער דירעקט, וואס דאס איז געוועזען זעהר אפראָסטע מעטאָדע, האט איהר עס פערביטען אויף א סיסטעם פון א אונענדליכער איבערגעבונג פון האנד צו האנד, וואס האט ערניעדריגט דערביי אלע נעהמער.

לאָ'מיר יעצט אריבערגעהן צו דער פרויען־פראגע. אין אייער צייט איז די מאטעריעלע אבהענגיגקייט, אין וועלכער די פרויען האבען זיך געפינען בנוגע צו די מענער, געוועזען גאר א געוועהנליכע ערשיינונג. דאס וואלט נאך געווען צו דערליידען, ווען חתונה האט מען געהאט אויס ליעבע, האטש פאר א קלוגער פרוי האט אזא לאגע נאך אלץ געמוזט אויסזעהן זעהר ניעדריג; שטעלט זיך אבער פאר די לאגע פון א פרוי אין דעם פאל, ווען זי האט זיך געדארפט דעם מאן פערקויפען, ווען זי האט חתונה געהאט צוליעב לעבענס־מיטלען? איבריגענס, זענען אין אייערע צייטען אויך געוועזען א זעלכע, וואס דער גורל פון די פרויען האט זיי שטארק מצער געוועזען; דאס איז אבער געוועזען נישט מעהר, אלס אנ'אבסטראקטעס געפיהל פון מיטלייד; זיי איז גאר קיינמאל אין געדאנק ניט געקומען צו בעטראכטען, וואס פאר א מערדעריי און אונגערעכטיגקייט עס איז פון די מענער צו בעהערשען די גאנצע פראָדוקציע פון דער וועלט און צווינגען די פרויען אויסצובעטלען זייער חלק. נאר וואס היץ איך זיך אזוי? פונקט ווי די ליידען און שאנד, וואס די ארעמע פרויען האבען אויסגעליטען, וואלטען ניט געוועזען א לאנג שוין פערגאנגענע זאך, און ווי איהר וואלט דערין שולדיג געוועזען, וועהרענד איהר האט זיי, אהן צווייפעל, בעדויערט ניט וועניגער, אלס איך.

— זעהר ריכטיג, — האב איך געענטפערט, — נאר איך מוז זיי פערטיידיגען דערמיט, וואס מען האט בשום אופן ניט געקאנט אויסקלערען קיינע ראדיקאלע פערבעסערונגען בנוגע צו דער פרויען־לאגע, ווי לאנג דאס פאלק איז ניט דערוואקסען צו דעם יעצטיגען פראָדוקציאָנס־סיסטעם און ארבייטס־פערטהיילונג.

אַזוי ווי נאָך אייער מיינונג קומט אויס, אז די הויפט אורזאַך פון דער הילפלאָזיגקייט פון דער פרוי איז בעשטאַנען דערין, וואָס זי איז געוועזען אָבהענגיג פון מאַן, קאָן מען זיך שוין ממילא ניט פאָרשטעלען קיין בעסערע געזעלשאַפטליכע אָרגאַניזאַציע, ווי ביי אייך איז איינגעפיהרט, וואָס קאָן בעפרייען די פרוי פונ'ם מאַן. נאָר איך וואָלט וועלען וויסען, צי דאָס, וואָס די פרויען זענען אינגאַנצען בעפרייט געוואָרען פון די מענער, האָט גאָר קיין שום איינפלוס ניט געמאַכט אויף די געזעלשאַפטליכע בעציהונגען צווישען די געשלעכטער?

— אַ האָר אויך ניט, — האָט דער דר. געענטפערט. — די הויפט-ענדערונג בעשטעהט נאָר דערין, וואָס יעצט עקזיסטירט ניט אין דיזע אַנגעלעגענהייטען פון ביידע צדדים יענע פערלעגענהייט און אונבעקוועמליכקייט, וואָס האָט פריהער געהערשט; יעצט זענען זיי ביידע אינגאַנצען אומאַבהענגיגע און גלייכע מענשען און פערקעהרען איינער מיט דעם אַנדערען נאָר אויס ליעבע. ביי אייך האָט דאָס חתונה־האָבען געבראַכט אַ גרויסען נוץ דער פרוי, ווייל זי איז דאָך געוועזען מאַטעריעל אָבהענגיג פון די מענער; אָבער דאָס האָט זיך אָפען אַרויסגעזאָגט נאָר ביי די ניעדריגע קלאַסען. אין די העכערע קלאַסען האָט מען די נוצען, וואָס די פרוי פלעגט בעקומען, פערמאַסקירט דורך פערשיעדענע צערעמאָניעס, עס זאָל אויסזעהען, פערקעהרט, אַז פון דעם שדוך געווינט דער מאַנספערזאָן, און דעריבער האָט דער מאַן דער ערשטער געמאַכט דעם פאָרשלאַג. עס האָט זיך גערעכענט פאַר נישט פאַסיג, אַ פרוי זאָל די ערשטע אַרויסווייזען איהר סימפאַטיע צו אַ מאַנספערזאָן. ביי אונז אין דער ביבליאָטעק זענען נאָך פאַרהאַן די ביכער פון אייערע פערפאַסער, וואָס זענען טאַקי געשריעבען מיט דעם צוועק צו פערענטפערן די פראַגע — ביי וועלכע אומשטענדען איז ניט שענדליך, אַז אַ פרוי זאָל די ערשטע ערקלערען ליעבע? יעצט ווייזט אונז אויס דער פאַקט זעהר לעכערליך, נאָר אין אייער צייט האָט ער געהאַט אַ'ערנסטע בעדייטונג. אויב אין יענער צייט וואָלט אַ פרוי די ערשטע ערקלערט ליעבע, וואָלט עס הייסען, אַז זי בעט זיך, דער

מאנספערזאן זאל נעהמען אויף זיך די לאסט צו פערזארגען זי מיט לעבענסמיטלען. דעריבער האט דער שטאלץ און די איידעלקייט אונטערדריקט די פרייע געפיהלען פון איהר הארצען. אין דער היינטיגער צייט ערקלערען די מיידלעך ליעבע אזוי פריי, ווי די מענער, האטש קאקעטעריע איז פעראכטעט ביי דער פרוי, ווי ביי'ם מאנספערזאן.

— אלזא, ערקלערען די מיידלעך פון צוואנציגסטען יאהר־הונדערט גאנץ פריי ליעבע?

— בעשטימט, אויב זיי ווילען. זייערע געפיהלען פער־בארגען זיי אזוי וועניג, ווי די מענער. די פערשטעלטע, פאלשע קאלטקייט, וואס האט אין אייער צייט זעלטען אבגענארט דעם פערעהרער, וואלטען איהם אין דער יעצטיגער צייט אונבעדינגט אבגענארט, ווייל קיינער פיהרט זיך היינט אזוי נישט אויף.

— דערפון, וואס איהר האט דא גערעדט וועגען די בעציהונגען פוןביידע געשלעכטער צווישען זיך, פערשטעה איך, אז ביי אייך קומען ניט פאר קיין אנדערע חתונות, סיידען דורך ליעבע. ווי שווער דאס וואלט געוועזען פאר די מענשען פונ'ם 19־טען יאהרהונדערט זיך פארצושטעלען אזא וועלט, וואו אלע חתונות זענען די פאלגע פון ריינער ליעבע!

— בעמערקט נאר, — האט דער דר. געזאגט, — אז חתונות אוים ריינער ליעבע, פון וועלכע איהר זענט אזוי ענטציקט, האבען א פיעל ערנסטערערע בעדייטונג, אלס איהר שטעלט זיך פאר. אזוי ווי די ארעמקייט און דאס נויטיגען זיך אין אנ'אייגען וינקעלע צווינגען שוין ניט מעהר די פרויען צו האבען אלס פעטער פאר זייערע קינדער אזעלכע מענשען, וואס פערדיענען ניט קיין ליעבע און אכטונג; און אזוי ווי רייכקייט און יחוס ציהען שוין אויך מעהר ניט אב די אויפמערקזאמקייט פון פערזענליכע מעלות, — ווערען שוין, אהן צווייפעל, אלע גייסטיגע מעלות, ווי טאלענט, שענקייט, שארפזיניגקייט, רעדעקונסט, גוטסקייט, געניע און מוטהיגקייט, — איבערגעגעבען בירושה צו די ווייטערע דורות, און צוליעב אזא נאטירליכען אויסוואהל ווערען די גוטע טיפען פון דער ראסע פערבעסערט, און די שלעכטע —

פערניכטעט. עס געבען, נאטירליך, אין דער יעצטיגער צייט אויך אזעלכע פרויען, וואס, אויסער ליעבע, זוכען זיי אין א מאנספערזאן מעלות אויך און שטרעבען צו מאכען א גלענצענדע פארטיע, נאר אפילו זיי געהען אויך נאכ'ן זעלבען געזעץ, וויל איצטער צו מאכען א גלענצענדע פארטיע הייסט — ניט חתונה צו האבען פאר א מענשען מיט געלד אדער טיטלען, נאר פאר אזעלכען, וואס שטעהט העכער פון אנדערע מיט זיין טאלענט אדער מיט גוטע אויסצייכנונגען, וואס ער האט פערדיענט פון דער געזעלשאפט. די דאזיגע לייט בילדען ביי היינטיגען טאג די איינציגע אריסטאקראטישע קלאסע, און מיט זיי זיך מתחתן צו זיין איז א גרויסע עהרע. אלס רעזולטאט פון אלע אויב[ע]ן דערמאנטע אורזאכען בעקומען מיר, אז אונזער פאלק שטעהט אויף א העכערער מדרגה, אלס אייערע צייט־גענאסען, ווי קערפערליך, אזוי אויך גייסטיג און מאראליש. אנדערש קאן עס גאר ניט זיין, וויל אויסערדעם, וואס איצטער ווירקט אײנ[ע]ם פון די וויכטיגסטע נאטור־געזעצען, — דער פרייער געשלעכטליכער אויסוואהל, — קומט איהם נאך צו הילף א טיעפעס מאראלישעס געפיהל. אין ניינצעהנטען יאהרהונדערט איז זעהר שטארק ענטוויקעלט געוועזען דאס געפיהל פון אינדיווידואליטעט, וועלכעס האט זעהר שלעכט געווירקט אויף די געפיהלען פון ברידערליכקייט צווישען די מענשען און האט נאך דערצו פערניכטעט דאס בעוואוסטזיין פון פעראנטווארטליכקייט פון די לעבעדיגע פאר די קומענדע דורות. היינט איז די פעראנט־ווארטליכקייט געווארען איינע פון די הויפט־מאראלישע פאלקס־אידעען, וועלכע צווינגט דעם מענשען צו זוכען אין צווייטען געשלעכט דאס שענסטע און איידעלסטע, וואס עס קאן נאר געבען. אט פאר וואס אין אונזער צייט ווירקט אויף אינזערע יונגעלייט קיין זאך ניט אזוי שטארק, ווי דאס, וואס די פרויען זענען די ריכטער (שופטים) איבער זייער טהעטיגקייט, דערמיט וואס זיי בעלוינען די זיעגער מיט זיך זעלבסט, און עס פער־זיצען אויף שטענדיג נאר אזעלכע יונגעלייט, וואס האבען ניט ערפילט זייערע לעבענס־אויפגאבען, ווי געהעריג איז. זעלטען

וועלכע פרוי עס איז מרוצה חֲתוּנָה צו האבען פאר אזא מענשען אוים מיטלייד. ביי אונזערע פרויען, די היטער פון די קומענדע דורות, קאן מען דאס פליכט־געפיהל אין דעם פאל פערגלייכען מיט א רעליגיעזען קו״ט, און וועלכען זיי ערציהען זייערע טעכטער פון קינדהייטאן.

אין יע.עם אווענד האב איך פאר׳ן שלאף דורכגעלעזען בעריאנ״ס א ווערק. יו״ר רעדט דארט ארום די היינטיגע מיינונגען וועגען דער פעראנטווארטליכקייט פון די עלטערען פאר די קינדער.

XXII.

אין מיין פריהעריגען לעבען פלעגט אפט זונטאג נאך מיטאג מיר ווערען עפעס מאדנע אונמוטהיג, אזוי אז איך האב ניט געוואוסט, ווי אזוי צו פערברענגען די אנדערע העלפט טאג. דעם זונטאג, וועלכער איז פאר מיר געוועזען דער ערשטער אין דעם יאהרהונדערט, בין איך, ניט קוקענדיג אויף מיין נייע ארט לעבען, אויך ארנ..פאלען אין א טיעפען אונמוט; דאס אבער איז ניט געוועזען די פריהעריגע אונבעשטימטע מעלאנכאליע, — מיך האט געדריקט מיין אונגעוועהנליכע לאגע. דער מאראלישער גענענזאץ פון מיין צייט צו דער יעצטיגער איז געוועזען זעהר גרויס, און איך האב מעהר ווי אלע מאל געפיהלט מיין איינזאמקייט. איך האב גאנץ גוט פערשטאנען, אז די ארומיגע מוזען קוקען אויף מיר מיט מיטלייד, געמישט מיט נייגיעריגקייט און אֲפִילוּ מיט פעראכטונג. איך האב דאס ביז יעצט ניט ארויסגעזעהען נאר צוליעב דער אונגעוועהנליכער גוטסקייט און פריינדליכקייט פון מיינע בַּעֲלֵי־בָּתִּים צו מיר; נאר מיר האט זיך געדאכט, אז אין הארצען דארפען זיי אויף מיר קוקען, ווי אלע אנדערע מענשען פון היינטיגען דור. איך בין זיך מוֹדֶה, אז דער געדאנק האט מיך בעאונרוהיגט נישט אזוי פיעל בנוגע צו דעם דר. ליט און זיין פרוי, ווי צו יהודית׳ן.

איהר וועט דאָך שוין דערפון פערשטעהן, וואָס דאָס געפיהל האָט בעטייט, — איך האָב זיך אין איהר פערליעבט. אָבער עס האָט אַנדערש ניט געקאָנט זיין בײַ יענע ריהרענדע אומשטענדען, אין וועלכע איך האָב זיך געפינען פון דער צייט אָן, וואָס איך האָב ערוואַכט. דאָס, וואָס זי האָט מיך געראַטעוועט פון מְשוּגַעַת; איהר טיעפע סימפּאַטיע, וועלכע האָט מיר געגעבען קרעפטען אַריבערצוטראָגען דעם איבערגאַנג צו אַ נײַעם לעבען; מײַן געוואוינהייט צו קוקען אויף איהר, ווי אויף אַ פערמיטלערין צווישען מיר און דער אַרומיגער וועלט, — דאָס זענען די אורזאַכען, וואָס האָבען מיך צוגעצויגען צו איהר, שוין ניט רעדענדיג וועגען איהר קלוגהייט און זעלטענער שענקייט. איך האָב זי געהאַלטען העכער פון אַלע פרויען אין דער וועלט, וועלכע איך האָב געקענט, עס פערשטעהט זיך, אויסער מײַן פריהעריגער כַּלָה. יעצט, דערזעהענדיג, אויף וויפיעל מײַנע האָפנונגען האָבען מיך גענאַרט, האָב איך נאָך מעהר דערפיהלט מײַן איינזאַמקייט.

מײַנע בַּעֲלֵי־בָּתִּים האָבען גלײַך בעמערקט מײַן ניעדערגעשלאָגענעם צושטאַנד און האָבען זיך בעמיהט מיך אויפצומונטערן; מעהר פון אַלעמען האָט איבער מיר געליטען יְהוּדִית, נאָר איך האָב, ווי געוועהנליך די פערליעבטע, שוין מעהר ניט געשעצט איהר פרײַנדליכקייט צו מיר, נאָך דעם אַז איך בין שוין געוועזען אַזוי נאַריש צו האָפען אויף אַ הייסערע פרײַנדשאַפט.

פון אָווענד בין איך אַוועק שפּאַציערען איבער'ן גאָרטען; עס איז שוין געוועזען פינסטערליך; די לופט איז נאָך געוועזען וואַרעם, חאָטש דער הערבסט האָט זיך שוין געלאָזט פיהלען. באַלד האָב איך זיך געפינען בײַ'ם אָבגעגראָבענעם טייל פון הויז און בין אַרײַן אין מײַן אונטערערדישען צימער, וואו איך האָב זיך געזעצט, פערזינקענדיג אין פאַנטאַזיען. די בילדער פון מײַן פערגאַנגענעם לעבען זענען מיר רעבעדיג פאָרגעקומען פאַר מײַנע אויגען; איך האָב זיך דערמאָנט, אַז עס זענען שוין פערלאָפען מעהר אַלס הונדערט יאָהר, זייט יְהוּדִית באַרטלעט איז

געשטארבען, ווי אויך דער גאנצער דעמאלטדיגער דור. אונ-מוטהיגע, מרה־שחורה'דיגע געדאנקען, איינער פינסטערער פון דעם צווייטען, האבען זיך גענומען מישען אין מיין קאפ; די פערגאנגענהייט איז שוין געוועזען אבגעשטארבען און בעגראבען אונטער דער משא פון א גאנצען יאהרהונדערט, און פון דער יעצטיגער בין איך געוועזען אויסגעשלאסען. איך בין, אלזא, געוועזען ניט קיין טויטער און דערביי אויך ניט קיין לעבעדיגער.

פלוצלונג האב איך דערהערט יהודית'ס שטימע; זי איז געשטאנען אויף דער שוועל און האט מיך שמייכלענדיג אנגעקוקט, נאר אין איהרע אויגען האט זיך געזעהן צערודערונג און מיטגעפיהל.

— ענטשולדיגט, וואס איך האב געשטערט אייער איינ-זאמקייט; אבער מיר דוכט, אז איהר זענט אונמוטהיג, און איהר געדענקט, אז איהר האט מיר פערשפראכען זיך צו ווענדען צו מיר, אויב אייך וועט זיין שווער צו'ם מוט; איהר האט, אפנים, ניט געהאלטען אייער ווארט.

איך האב זיך אויפגעהייבען און צוגעגאנגען צו דער טיר, זיך בעמיהענדיג א שמייכעל צו טהון, נאר קענטיג, אז דאס האט זיך מיר ניט איינגעגעבען; א קוק געבענדיג אויף איהר רייצענד געזיכט, האב איך זיך נאך שטארקער דערמאנט אן די הויפט-אורזאך פון מיין עלענד.

— איך בין אונמוטהיג, ווייל איך בין עלענד, — האב איך געזאגט, — איהר וועט דאך מסתמא אויך איינשטימען, אז איך בין דער עלענדסטער אין דער יעצטיגער וועלט. איך האב, דאכט זיך, קיין ווערטער ניט אויסצודריקען אזא לאגע.

— איך בעט אייך, הער ועסט, דאס ניט צורעדען, — האט זי געזאגט מיט טרערען אין די אויגען, — זענען מיר דען ניט קיין גוטע פריינד? וואס בעהאלט איהר זיך פון אונז?

— איהר זענט צו מיר געוויס זעהר פריינדליך, — האב איך געענטפערט; — אבער דאס איז דאך נאר אויס מיטלייד. צו נאריש וואלט געוועזען פון מיין זייט ניט איינצוזעהן, אז איך בין פאר אייך עפעס א מין פרעמדע, ווא‏נדערליכע בריאה, וואס

האָט פערבלאָנדזעט אַ העָר פון אַ אונבעוואוסטער געגענד, און נאָר איהר עלענד רופט בייַ איך אַרויס אַ רחמנות, ניט קוקענדיג דערויף, וואָס זי איז לעבערליך. עס זענען געוועזען אייניגע מאָמענטען, ווען איך האָב געמיינט, אַז מיט דער צייט וועל איך זיך איינגעוואוינען מיט אייער געזעלשאַפט און וועל ווערען גלייך מיט אַלע אַנדערע, נאָר גוט בעטראַכטענדיג זיך, האָב איך דערזעהען, וואָס פאַר אַ אונגעהייער טיעפער תהום עס איז צווישען אונז.

— מיינט איהר טאַקי אין דער אמת'ן אַזוי? — האָט דאָס מיידעל אויסגערופען מיט טרערען. — ניין, הער וועסט, מיר האָבען וועגען אייך אַ גאַנץ אַנדער מיינונג. ווען איהר וואָלט וויסען, וויפיעל געזונד עס קאָסט מיך צו זעהן אייער פערצווייפלונג! מיט וואָס קאָן איך אייך איבערצייגען, אַז איהר האָט אַ טעות?

מיט טרערען אין די אויגען האָט זי מיר רעדענדיג אויסגעשטרעקט ביידע הענד, ווי זי וואָלט זיך אייַלען מיר צו העלפען, און איך האָב זיי, ניט ווילענדיג, אָנגעכאַפּט און פעסט געהאַלטען אין מיינע, ווי ביי'ם ערשטען מאָל. איהרע פינגער האָבען געציטערט. די ברוסט האָט זיך געהויבען און אין דער שטאַרקער אויפרעגונג פון איהר געזיכט האָט זיך אויסגעדריקט ניט אַזוי מיטלייד, ווי עפּעס אַ מין געטליכער צאָרן אויף איהר שוואַכקייט. איהר שענקייט און גוטסקייט האָבען מיך אַזוי גערירט, אַז איך האָב זיך בעשלאָסען אַרויסצוזאָגען דעם גאַנצען אמת. עס פערשטעהט זיך, אַז איך האָב ניט געהאַט קיין פונק פון האָפנונג, נאָר פון דער אַנדערער זייט האָב איך אָבער אויך קיין מורא ניט געהאַט זי דערמיט אַריינצוברענגען אין כעס; דערצו איז זי געוועזען צו גוט.

— פון מיין זייט, — האָב איך אָנגעהויבען, — איז עס זעהר אונדאַנקבאַר, נאָר איך בעגנוג זיך ניט מיט אַזאַ פריינדשאַפט, ווי איהר האָט מיר בעוויזען. נאָר זענט איהר דען אַזוי בלינד, דאָס איהר זעהט ניט, אַז דאָס איז וועניג פאַר מיין גליק? זעהט איהר דען ניט, אַז איך בין פון זינען אַראָב און האָב אייך ליעב בעקומען?...

דערהערענדיג מיין ליעבעס־ערקלערונג, האָט זי אַראָב־

געלאָזען די אויגען און איז רויט געוואָרען, נאָר די הענד האָט זי ניט ארויסגענומען פון מיינע. שטעהענדיג אזוי אייניגע סעקונדען, איז זי פלוצלונג נאָך רויטער געוואָרען און האָט אויף מיר אקוק געטהון מיט א רייצענדען שמייכעל.

— און איהר זענט דאָס זיכער, אז איהר גופא זענט ניט בלינד? — האָט זי געזאָגט.

און גאָר.... נאָר דאָס איז גענוג געווען. איך האָב פערשטאַנען, ווי אונגלויבליך עס איז פאר מיר ניט געווען, אז די ליכטיגע טאָכטער פון דער גאָלדענער צייט האָט מיר געשאָנקען ניט איהר מיטלייד אליין, נאָר אויך איהר ליעבע. מיר האָט זיך נאָך אלץ געדוכט, אז דאָס איז א זיסער חלום, אפילו ווען איך האָב זי שוין געהאלטען אין מיינע אָרמען.

— אויב איך בין אראָב פון זינען, האָב איך אויסגע־שריגען, — דאַן לאָזט מיך אין דעם דאָזיגען צושטאַנד!

— איהר מוזט מיך האַלטען פאר א משוגענע, — האָט זי א מורמעל געטהון, זיך ארויסרייסענדיג פון מיינע אָרמען, ווי נאָר איך האָב זיך צוגעריהרט צו איהרע ליפען. — אַך, וואָס דענקט איהר וועגען מיר, וואָס איך האָב זיך געוואָרפען אין די אָרמען פון א מענשען, וועלכען איך קען קוים א וואָך!... איך האָב אזוי געליטען פאר אייך, אז איך האָב ניט געוואוסט, וואָס איך רעד. איהר דאַרפט זיך אָן מיר פריהער ניט אָנריהרען, איידער איהר ווערט זיך דערוויסען, ווער איך בין. נאָכדעם, מיין הער, וועט איהר מוזען ביי מיר גאַנץ רוהיג בעטען ענטשולדיגונג [illegible]ערויף, וואָס איהר האָט זיך איינגעגלויבט, אז איך האָב זיך אין אייך צו גיך פערליעבט. ווען איהר וועט זיך דערוויסען, ווער איך בין, וועט איהר מוזען מודה זיין, אז איך האָב זיך גאָר פראָסט געמוזט אין אייך איינליעבען פון ערשטען בליק אָן, און אז קיין איינציג מיידעל מיט א געפיהל וואָלט זיך אויף מיין אָרט אויך אנדערש ניט בעגאַנגען.

נאָכדעם איז זי געשווינד אויפגעשטאַנען און האָט זיך געלאָזען געהן צו דער שטוב, און איך נאָך איהר. עס פערשטעהט זיך, אז איך וואָלט בעדייט געווען אויסצוקומען אָהן א ערקלערונג,

נאָר יְהוּדִית האָט פעסט בעשלאָסען, דאָס קיין קיש זאָל מעהר ניט געגעבען ווערען, ביז זי וועט זיך ניט אָבריינִיגען פון יעדען חַשַד אין צו שנעלער איינליבעניש. ארײַנגעהענדיג אין צימער, וואו עס איז געזעסען איהר מוטער, האָט זי איהר, רויט ווערענדיג, עפּעס אַ מורמעל געטהון אין אויער און איז גיך ארויסגעגאַנגען, לאָזענדיג אונז אַליין.

פון פרוי ליט האָב איך, צו מיין גרויסען בעוואונדערונג, ערפאַהרען, אַז יְהוּדִית איז אַ אוראייניקעל פון מיין פריהעריגער געליעבטער יְהוּדִית בארטלעט. נאָכדעם, אַז זי האָט נאָך מיר פיערצעהן יאָהר געטרויערט, האָט זי חֲתוּנָה געהאַט און האָט איבערגעלאָזען אַ זוהן, וועלכער איז געוועזען פרוי ליט'ס פאָטער. איהר באָבען האָט פרוי ליט קיינמאָל ניט געזעהען, אָבער זי האָט פיעל פון איהר געהערט און ווען זי האָט געבוירען אַ טאָכטער, האָט זי איהר אַ נאָמען געגעבען נאָך איהר — יְהוּדִית. די עהנליכקייט פון די נעמען האָט פערגרעסערט דעם אינטערעס, וואָס דאָס מיידעל האָט געפיהלט צו איהר עלטערבאָבען און בעזונדערס צו דעם טרויעריגען טויט פון איהר חָתָן, וואָס איז אומגעקומען אין פייער.

די גאַנצע ערצעהלונג האָט זעהר שטאַרק געווירקט אויף די געפיהלען פון ראָמאַנטישען מיידעל, און דער געדאַנק, אַז אין איהרע אָדערען פליעסט דאָס בלוט פון דער אונגליקליכער העלדין, האָט נאָך מעהר פערגרעסערט יְהוּדִית'ס אינטערעס צו איהר. דאָס בילד פון מיין כַּלָה מיט אַלע מיינע בריעף זענען אַרײַנגעפאַלען אין יְהוּדִית'ס הענד, אַלס אַ יְרוּשָׁה־זאַך פון דער פאַמיליע. פון די בריעף האָט זי געקאָנט בעקומען אַ בעגריף וועגען מיין פערזענליכקייט און זי פלעגט ניט איין מאָל זאָגען איהרע עלטערען האַלב ערנסט, האַלב שפּאַסענד, אַז זי וועט אַזוי לאַנג ניט חֲתוּנָה האָבען, ביז זי וועט ניט געפינען אַזאַ חָתָן, וואָס זאָל גלייך זיין צו יוליאַן וועסט. עס פערשטעהט זיך, אַז דאָס וואָלט נאָר געבליבען אַ חָלוֹם פון דעם יונגען מיידעל, וואָס האָט נאָך ניט געוואוסט פון ליעבע, און עס וואָלט גאָר נישט געקאָנט דערפון אַרויסקומען, ווען צופעליג וואָלט ניט ענטדעקט

געוואָרען דאָס אונטערערדישע צימער מיט מײַן קערפּער. ווי נאָר מען האָט דעם טויטען קערפּער אַריבערגעטראָגען פון קעלער אין שטוב, האָט מען גלײַך אין בילד, וואָס מען האָט געפינען אין אַ מעדאַליאָן אויף מײַן ברוסט, דערקענט יהודית באַרטלעט, און דערפון און פון נאָך אַנדערע סימנים האָט מען זיך איבערצײַגט, אַז איך בין ניט קײַן אַנדערער, ווי יוליאַן וועסט. אַפילו ווען מען וואָלט גאָר ניט געקאָנט טראַכטען וועגען מײַן אויפלעבונג, האָט פרוי ליט משער געווען, וואָלט דאָך די פּאַסירונג געהאַט אַ שטאַרקען אײַנפלוס אויף דאָס גאַנצע לעבען פון איהר טאָכטער. זיי האָבען דערין אײַנגעזעהען אַ מין געטליכע בעשטימונג, וואָס האָט אונז פעראײַניגט צוזאַמען. פון דער מינוט אָן, וואָס איך האָב ערוואַכט פון'ם לאַנגען שלאָף, האָב איך געקוקט אויף יהודית'ן ווי אויף מײַן אײַנציגען טרייסט אין דער נײַער וועלט; און זי האָט מיר גלײַך געשאָנקען איהר ליעבע. איז עס נישט אַ ביסעל צו גיך פאָרגעקומען?

— איך מײַן ניט אַזוי, — האָט זי ווײַטער געזאָגט, — מען דאַרף ניט פערגעסען, אַז איצטער איז שוין ניט דאָס נײַנצעהנטע יאָהרהונדערט, אַז איצטער וואַקסט די ליעבע שנעלער און ווײַזט זיך אַרויס פיעל אָפענער און פרײַער, אַלס דעמאָלט.

פון פרוי ליט בין איך אַוועקגעגאַנגען צו יהודית'ן. איך האָב זי גענומען פאַר בײדע הענד און לאַנג זי בעטראַכט מיט ענטציקען. וועהרענד איך האָב אויף איהר געקוקט, האָט די ערינערונג וועגען יענער, אַנדערער יהודית'ן, וועלכע איז שוואַך געוואָרען דורך די שרעקליכע פּאַסירונג, וואָס האָט אונז פאַנאַנדער געשיידט, ווידער אויפגעלעבט — און מײַן האַרץ איז צעשמאָלצען געוואָרען אין צערטליכע געפיהלען. מיר האָט זיך געדאַכט, אַז מיט איהרע אויגען קוקט אויף מיר יהודית באַרטלעט און שמייכעלט צו מיר; מײַן מזל איז דעריבער געוועזען ניט בלויז דאָס מערקווירדיגסטע, נאָר אויך דאָס גליקליכסטע, וואָס קאָן נאָר טרעפען בײַ מענשען. מיט מיר האָט געטראָפען אַ דאָפּעלטער נס. איך בין אַרויסגעשלײַדערט געוואָרען אויפ'ן ברעג פון אַ גאַנץ פרעמדער

וועלט און בין דאָך ניט געבליבען איינזאַם און אָהן פריינד. מיין געליעבטע, וועלכע איז, ווי איך האָב געמיינט, געשטאָרבען, האָט ערשיינט אין אַ נייעם רייצענדען קערפער. ווען איך האָב געלעצט, אוים דאַנקבאַרקייט און צערטליכקייט, געשלאָסען דאָס ליעבע מיידעל אין מיינע אָרמען, זענען ביידע יְהוּדִית'ן פערשמאָלצען געוואָרען אין מיינע געדאַנקען אין איינע, און פון יענער צייט אָן האָב איך שוין אויף קלאָר זיי ניט געקאָנט אונטערשיידען. יְהוּדִית אַליין האָט אויך געוואָלט, איך זאָל בעסער רעדען וועגען יְהוּדִית באַרטלעט, איידער וועגען איהר אַליין, — איך זאָל איהר דערציילען, ווי איך האָב יענע געליעבט, און פאַר מיינע ליידענשאַפטליכע געפיהלען צו אַן'אַנדער פרוי האָט זי מיך בעלוינט מיט טרערען, צערטליכע שמייכלען און האַנדדרוק.

— איהר דאַרפט מיך ניט שטאַרק ליעבען, — האָט זי דערביי געזאָגט, — אויב ניט וועל איך פון איהרעטוועגען זעהר אייפערזיכטיג זיין. איך ערלויב אייך ניט זי צו פערגעסען. אָפטמאָל דוכט זיך אין דער אֱמֶת'ן אַז איהר נְשָׁמָה איז אַריין אין מיר, און מיין ריכטיגער נאָמען איז יְהוּדִית באַרטלעט, ניט יְהוּדִית ליט. גלויבט איהר דען ניט, אַז די נְשָׁמוֹת קומען אָפטמאָל אַראָב פון יענער וועלט, מְקַיֵים צו זיין די זאַכען, וואָס זיי האָבען געוואָלט דורכפיהרען לעבעדיגערהייט? וואונדערט זיך ניט, וואָס איך בינד צוזאַמען איהר לעבען מיט מיינעם, — איך ווייס דאָך, אויף וויפיעל זי און איהר האָט געהאַט אַן'איינפלוס אויף מיין לעבען נאָך פריהער, איידער איהר זענט אַהער געקומען. דעריבער איז אייך גאַנץ לייכט מיך צו ליעבען, אויב איהר בלייבט איהר נאָר טריי.

אויפערנאַכט, ווען איך האָב דעם דר. ליט מיטגעטיילט דאָס נייעס, איז ער, ווי עס ווייזט אוים, ניט נִתְפָּעל געוואָרען פון איהם; ער האָט מיר הערצליך געדריקט די האַנד און האָט בעמערקט:

— אין אַן'אַנדער צייט וואָלט איך זיך געוואונדערט, וואָס דאָס האָט פּאַסירט אַזוי גיך, נאָר די יעצטיגע אומשטענדען, ביי וועלכע דאָס איז אַרויסגעקומען, זענען גאָר ניט קיין געוועהנליכע.

ריכטיג גערעדט, מוז איך אייך זאָגען, אַז חאָטש איך בין דערפון צופריעדען, פון דעסטוועגען קומט מיר דערפאַר קיין דאַנק נישט, ווייל מיין איינשטימונג איז יעצט אַ פּראָסטע פאָרמאַליטעט. פון דער צייט אָן, ווי עס איז ענטדעקט געוואָרען די געהיימנים פון דעם מעדאַליאָן, האָט מען שוין די זאַך געקאָנט רעכנען כּמעט בעשלאָסען.

אין יענעם אָווענד, שפּאַצירענדיג מיט יהודית'ן אין גאָרטען, וואָס איז געוועזען פערגאָסען מיט שיין פון דער לבנה, האָב איך פון איהר דערגאַנגען, אַז די געהיימנים, וואָס זי האָט ביז יעצט אַזוי שטרענג געהאַט פון מיר בעהאַלטען, איז בעשטאַנען טאַקי פון איהר קרובה'שאַפט מיט מיין כּלה.

— וואָס וואָלט מיט מיר געוועזען, ווען איך וואָלט אייך ניט געפעלען געוואָרען? — האָט זי אויסגעשריגען. — וואָס וואָלט איך דאַן אָנגעהויבען צו טהון, פיהלענדיג, אַז איך בין פאַר אייך בעשטימט? קוים האָט איהר נאָר געעפענט די אויגען, בין איך שוין געוועזען בעזיכערט, אַז איך מוז געהערען צו אייך; אָבער דאָס האָט געקאָנט פּאַסירען נאָר דאַן, אויב איהר גופא וועט עס וועלען. איך האָב עס אייך שיער ניט אויסגעזאָגט אין יענעם מאָרגען, בעת איהר זענט געוועזען שרעקליך אונמוטהיג, נאָר איך האָב זיך בעשלאָסען דאָס ניט צו טהון און האָב מורא געהאַט, אַז דער פאָטער און מוטער זאָלען וועגען דעם זיך ניט אויסרעדען; אָט דאָס איז געוועזען יענס געשפּרעך, וואָס איהר האָט ניט ווילענדיג אונטערגעהערט אין דעם מאָמענט פון אייער ערוואַכען. דער פאָטער, אַלס מאַנספּערזאָן, האָט גערעכענט, אַז איהר וועט זיך פיהלען היימישער, אויב מען וועט אייך אויסזאָגען, ווער מיר זענען. וועגען מיר האָט ער איבערהויפּט ניט געקלערט. אָבער די מוטער האָט פערשטאַנען, וואָס איך מיין, און מען האָט געטהון, ווי איך האָב געוואָלט. איך וואָלט אייך גלייך אין די אויגען ניט געקאָנט קוקען, ווען איהר וואָלט געוואוסט, ווער איך בין. די אורזאַך, וועלכע האָט מיך אָבגעהאַלטען אייך אויסצוזאָגען, איז וואָס איך האָב מורא געהאַט אייך צופיעל צו בעלעסטיגען; איך האָב מורא, אַז איהר טראַכט וועגען מיר היינט

אויך דאָס זעלבּע. נאָר זייַט זיכער, אַז איך האָבּ איבּערהויפּט ניט געוואָלט אַייך צו בּעלעסטיגען; אין אַייער צייַט האָבּען דאָך די מייַדלעך בּעהאַלטען זייערע ליעבּעס-געפיהלען פון די מענער, — איצט אָבּער הערשען גאַנץ אַנדערע מייַנונגען: סייַ די מענער, סייַ די פרויען פיהלען זיך יעצט גאַנץ אַנדערש. דאָס איז איינע פון די אינטערעסאַנטעסטע זייַטען פון אייער אַמאָליגער געזעלשאַפטס-אָרדנונג.

נאָך איינִיגע אומזיסטע פּראָבּען אָבּשיעד צו נעהמען, האָט זי, ענדליך, מודיע געוועזען, אַז עס איז שוין צייַט צו זאָגען אַ גוטע נאַכט. איך האָבּ איהר טאַקי צו'ם לעצטען מאָל געוואָלט אַ קוש געבּען בּייַ'ם אָבּשיעד-נעהמען, נאָר זי האָט שעלמיש געזאָגט:

— נאָך איין זאַך בּעאונרוהיגט מיך. זענט איהר זיכער, אַז איהר האָט פולשטענדיג מוחל געוועזען אייער פריהעריגער כּלה, וואָס זי האָט חתונה געהאַט מיט אַנ'אַנדערן? איך פרעג עס דערפאַר, ווייַל איך האָבּ געלעזען אין אייערע בּיכער, אַז אין יענער צייַט איז די אייפערזוכט בּייַ געליעבּטע געוועזען אַ סך שטאַרקער, אַלס די ליעבּע זעלבּסט. קאָן איך איבּערגעבּען דעם בּילד פון מייַן עלטערבּאָבּען, אַז איהר זענט איהר מוחל איהר אונטרייַהייַט?

וועט עס דער לעזער גלויבּען? נאָר דאָס קאָקעטישע שטעבּווערטעל, וואָס יהודית האָט עס אָפּשר אַליין ניט בּעמערקט, האָט מיך זעהר מיעף בּעריהרט און אויסגעהיילט פונ'ם אונזיניגען געפיהל, דעם מין אייפערזוכט, וואָס האָט מיך בּעהערשט, ווי נאָר איך האָבּ דערוואוסט פון פרוי ליט וועגען יהודית בּאַרטלעט'ס חתונה. אַפּילו איצטער, בּעת איך האָבּ געהאַלטען אין די אָרמען יהודית בּאַרטלעט'ס אוראייניקעל, האָבּ איך מיר נאָך ניט דייַטליך פאָרגעשטעלט, אַז אָהן יענער חתונה וואָלט איך ניט געקאָנט אַרומנעהמען יהודית ליט.

— איהר קאָנט זי פערזיכערן, אַז איך בּין איהר פולשטענדיג מוחל, — האָבּ איך געזאָגט, — נאָר דאָס איז דערפאַר,

וואָס זִי האָט חֲתוּנָה געֶהאַט פאַר אַייעֶר עֶלטעֶרזײַדעֶן, ניִט פאַר אַנ'אַנדעֶרן.

נאָכדעֶם זעֶנעֶן מִיר זִיךְ צעֶגאַנגעֶן. אַרײַנגעֶהעֶנדיִג אִין צִימעֶר, האָב אִיךְ דעֶם מוּזִיק-טעֶלעֶפאָן, ווִי אִיךְ בִּין דִי גאַנצעֶ צײַט געֶוואוינט געֶוועֶזעֶן, ניִט געֶעֶפעֶנט; מײַנעֶ געֶדאַנקעֶן זעֶנעֶן געֶוועֶן פִיעל מוּזִיקאַלִישעֶר און האַרמאָנִישעֶר פון דִי בּעֶסטעֶ אָרקעֶסטעֶר פון צוואַנצִיגסטעֶן יאָהרהונדעֶרט. אִיךְ האָב זִיךְ געֶפִיהלט פאַר דעֶם גלִיקלִיכסטעֶן פון דִי שטעֶרבלִיכעֶ.

XXIII.

— הײַנט האָט אִיהר זִיךְ אויפגעֶחאַפּט עֶפּעֶס ניִשט אַזוי גִיךְ, ווִי געֶוועֶהנלִיךְ, העֶר וועֶסט, חאָטש אִיהר האָט אָנגעֶזאָגט, אַז מעֶן זאָל אַייךְ פרִיה אויפוועֶקעֶן, — האָב אִיךְ דעֶרהעֶרט דִי בּעֶקאַנטעֶ שטִימעֶ פון מײַן דִיעֶנעֶר סאָיעֶר.

אִיךְ בִּין האַסטִיג אויפגעֶשפּרִינגעֶן אויפ'ן בּעֶט און האָב אָנגעֶהויבּעֶן זִיךְ אַרומצוקוקעֶן: אִיךְ האָב זִיךְ געֶפִינעֶן אִין מײַן אונטעֶרעֶרדִישעֶן שלאָפצִימעֶר; דאָס מִילדעֶ לִיכט פון לאָמפּ האָט בּעֶלײַכטעֶט דִי בּעֶקאַנטעֶ וועֶנד און דאָס מעֶבּעֶל. בּײַ'ם בּעֶט אִיז געֶשטאַנעֶן דעֶר דִיעֶנעֶר מִיט אַ גלעֶזעֶל חעֶרעֶס אִין האַנד, וואָס דעֶר דר. פִּילסבּעֶרִי האָט מִיר פאַרשרִיבּעֶן צו טרִינקעֶן נאָךְ דעֶם הִיפּנאָטִישעֶן שלאָף, אַלס אַ מִיטעֶל צו דעֶרפרִישעֶן מײַנעֶ קרעֶפטעֶן.

— טרִינקט עֶס נאָר שנעֶלעֶר אויס, העֶר וועֶסט, — האָט עֶר נאָךְ אַ מאָל געֶזאָגט, — אִיהר זעֶהט-אויס זעֶהר אויפגעֶרעֶגט און מוזט זִיךְ אונבּעֶדִינגט בּעֶרוּהִיגעֶן.

אִיךְ האָב אַראָבּגעֶשלִינגעֶן דאָס געֶטראַנק און זִיךְ אָנגעֶהויבּעֶן צו דעֶרמאָנעֶן, וואו אִיךְ בִּין געֶוועֶזעֶן און וואָס מִיט מִיר האָט פּאַסִירט. עֶס האָט זִיךְ גאַנץ נאַטִירלִיךְ עֶרקלעֶרט. דִי גאַנצעֶ געֶשִיכטעֶ פון צוואַנצִיגסטעֶן יאָהרהונדעֶרט מִיט זײַן נײַעֶר געֶזעֶלשאַפטס-אָרדנונג; דעֶר נײַעֶר, העֶרלִיכעֶר בּאָסטאָן מִיט זײַן אַלגעֶמײַנעֶם וואוילשטאַנד; דר. לִיט, זײַן פרוי

און מאכטער, די צווייטע און שענערע יהודית, מיין כלה, —
דאס אלעס איז געוועזען אינגאנצען א חלום!...

א לאנגע צייט בין איך געזעסען אין איין פאזע און האב געווארפען צעמישטע בליקען ארום, פערזונקען אין די ערינערונגען וועגען די סצענען און בעגעבענהייטען פון מיין פאנטאסטישער פאסירונג. דער דיענער האט אויף מיר געקוקט פערוואונדערט; ענדליך האב איך זיך פלינק אנגעקליידעט און זיך געזעצט טרינקען קאפע. נעבען דער טאץ איז געליגען די מארגענצייטונג, און מיין בליק איז גלייך געפאלען אויף דאס דאטום: דער 31־טער מאי 1887־טען יאהר. כאטש איך האב גאנץ גוט געוואוסט, אז אלסדינג, וואס איך האב געהערט און געזעהען, איז מעהר נישט ווי א חלום, פון דעסטוועגען איז מיר געוועזען זעהר שווער זיך איבערצייגען, אז די וועלט איז פון דער צייט אן, וואס איך האב זיך געלעגט שלאפען, עלטער געווארען אינגאנצען מיט עטליכע שטונדען. א קוק געבענדיג אויף די אינהאלטס־פערצייכניש פון דער צייטונג, האב איך געלעזען פאלגענדעס:

אויסלענדישע נייעס. — דער אנקומענדער קריעג צווישען פראנקרייך און דייטשלאנד. די פראנצויזישע רעגירונג פאדערט א נייע הלואה צו פערגרעסערן די ארמעע, ווייל די דייטשע ארמעע האט זיך פערגרעסערט. די מעגליכקייט פון א וועלט־קריעג. א גרויסער עלענד צווישען די אונבעשעפטיגטע ארבייטער אין לאנדאן. גרויסע שטרייקען אין בעלגיען. שוידערהאפטע פאקטען וועגען דער בעשעפטיגונג פון מיידליך אין די בעלגישע קויהלען־גרובען. בויערען־אונרוהען אין אירלאנד.

אינערע נייעס. — די עפידעמיע פון שווינדלעריי. א פער־שווענדונג פון א האלבען מיליאן אין ניו־יארק. ירושה־פערטיילער האבען דאס געלד ארייגעכאפט צו זיך. יתומים זענען געבליב[illegible] אהן א גראשען. א קונציגע גנבה פון א באנק־קאסיר: ארויס־גע׳גנב׳עט 50,000 דאלאר. די בעלי־בתים פון די קויהלען־גרובען בעשליעסען צו העכערן דעם פרייז אויף קויהלען און צו פערקלענערן די פראדוקציע. די ספעקולאנטען אין טשיקאגא טרייבען די ווייץ־מקחים אין די הויך. די מערב־סינדיקאטען האבען

אַרײַנגעחאַפּט אונגעהײַער גרױסע שטיקער לאַנד. דער אָנקומענדער מִשְׁפָּט פון מאַגיסטראַט אין ניו־יאָרק. גרױסע באַנקראָטען פון געשעפטס־הײַזער. די מוֹרָא פאַר אַנ'אַלגעמײַנעם געשעפטס־קריזיס. ערמאָרדעט אַ פרוי אין ניו־האַווען איבער געלד. אַ הויז־בעזיצער האָט מען די פאָריגע נאַכט דערשאָסען. דער זעלבסט־מאָרד פון אַנ'אַרבײַטער, וואָס איז געבליבען אָהן אַרבײַט. די איבעראַשענדע אונוויסענהײַט און פינסטערניש אין מאַסאַטיוזעטס. די רעדע פון פּראָפעסאָר ברוין איבער דער מאָראַלישער הויכקײַט פון דער ציוויליזאַציע פונ'ם 19־טען יאָהרהונדערט.

עס איז טאַקי אין דער אֶמֶת'ן געוועזען דאָס נײַנצעהנטע יאָהרהונדערט, דאָס יאָהרהונדערט פון בעריהמטע און זעלבסט־צופריעדענהײַט. דערין האָט שוין קײַן צווײַפעל ניט געקאָנט זײַן, אָט דער קיצור פון די לעצטע טאָג־נאַכריכטען האָט אין זיך אָבגעשפּיגעלט זײַן גאַנצע וועלט מיט אַלע איהרע קנײַטשעלעך.

ברוין'ס רעדע גופא, וואָס איז געשטאַנען אַם ענדע פון דער אויבענדערמאָנטער חראָניק מיט די בעריכטען איבער זעלבסטמאָרד, בלוט־דורשטיגקײַט און טיראַניע, האָט געקאָנט דיענען אַלס מוסטער פון אַזאַ ציניזם, וואָס האָט געפּאַסט נאָר פאַר מעפיסטאָפעל'ן. נאָר איך בין זיך מוֹדֶה, אַז איך אַלײַן וואָלט אֶפְשֶׁר אויך ניט בעמערקט די מאוס'קײַט פון דער רעדע מיט אַ טאָג פריהער. די איבערקערעניש, וואָס אין מיר איז געוואָרען, איז געקומען דורך יענעם וואונדערליכען חָלוֹם, פון וועלכען איך האָב נאָך איצטער ניט געקאָנט צו זיך קומען. איך האָב באַלד ווידער פערגעסען דעם ריכטיגען צושטאַנד און בין פערפלויגען אין מײַן פאַנטאַזיע אין יענע צויבער־וועלט, אין יענע הערליכע שטאָדט. איך האָב זיך ווידער געפינען צווישען פרויען און מענער, וואָס האָבען קײַנמאָל ניט געוואוסט פון שרעק און אָבהענגיגקײַט, ניט קײַן שטאָלצירענדע, אָבער אויך נישט קײַן קנעכט, ניט קײַן לײַדענדע פון קִנְאָה און געלדגיריגקײַט, ניט קײַן צערודערטע דורך זאָרג און עהרענליבע, נאָר אַלע מאָל גלײַכע און רוהיגע בירגער.

ענדליך האב איך ערוואכט פון מיינע חלומות מיט א געפיהל פון אזא שאדען, וואס קיינער קאן מיר איהם נישט אומקעהרען, און דער וועהטאג איז נישט שוואכער געווען דאדורך, וואס דאס פערלוירענע האט קיינמאל ניט עקזיסטירט. באלד דערנאך בין איך ארויס אויף די גאס.

אויפ'ן וועג פון מיין הויז ביז וואשינגטאנער גאס, האב איך זיך אייניגע מאל אבגעשטעלט צו בעטראכטען זיך, וואו איך בין אין דער וועלט, — אזוי שווער איז מיר געווען זיך צו געוואוינען צו'ם ווירקליך־עקזיסטירענדען באסטאן נאך יענער נייער שטאדט, וואס איך האב געזעהען אין חלום. דאס, וואס איך האב פריהער ניט בעמערקט, צ. ב. ש. די אונציכטיגקייט פון די הייזער און גאסען, האט מיך זעהר ניט געשמאק איבער־ראשט. אויסערדעם, האט מיך דער אונטערשיעד, וואס איך האב בעמערקט אין דער קליידונג און אין אויסזעהן צווישען די רייכע און ארעמע, וועלכע איך האב געטראפען אויף די גאסען, איבערראשט אויף יעדען טריט, און נאך מעהר האט מיך איבערראשט די גלייכגילטיגקייט פון די רייכע צו די ארעמע. דערצו האב איך די גאנצע צייט געוואוסט, אז פון אלע מיינע צייט־גענאסען איז נאר אין מיר אליין א אומענדערונג פארגעקומען.

נאך אין איין הינזיכט האט דער יעצטיגער באסטאן גע־מאכט אויף מיר א שטארקען איינדרוק — מיט די אונצעהליגע אנאנסען און רעקלאמען. אלע וועגד און פענסטער פון די הייזער, די צייטונגען, אפילו די בריקען, — מיט איין ווארט, אלעס, וואס מען האט געקאנט זעהן, אויסער, נאטירליך, דעם הימעל, איז בעדעקט געוועזען מיט אויפרופען פון פערזאנען, וואס האבען זיך בעמיהט מיט אלערליי קונצען אויסצונארען נדבות פאר זיך. אט איז זייער אינהאלט: „העלפט דזשאן דזשאנס'ען! קימערט אייך ניט וועגען אנדערע: זיי זענען גנבים. איך בין דער איינציגער עהרליכער סוחר. קויפט נאר ביי מיר! לאזט די אנדערע שטארבען פון הונגער, נאר, אום גאטעס ווילען, געדענקט אן דזשאן דזשאנס'ען".

איך ווייס ניט, וואס, אייגענטליך, האט אויף מיר אזוי געווירקט, וואס איך בין פלוצלונג געווארען א פרעמדער אין מיין אייגענער שטאדט. „אונגליקליכע! — האט זיך מיר געוואלט צו זיי א געשריי טהון. — איהר ווילט זיך ניט אויסלערנען איינער דעם אנדערען צו העלפען, און דעריבער זענט איהר געצוואונגען איינער ביי'ם אנדערען צו בעטלען! אט דער שרעקליכער מיש־מאש פון חוצפה'דיגער אייגענליעבע און געגענזייטיגער ערניעדערונג, דאס הילביגע געשריי פון בעריהמעריי און בעטלעריי, — דאס אלעס איז די נויטווענדיגע פאלגע פון יענער געזעלשאפטס־ארדנונג, וואו די מעגליכקייט צו דיענען דער וועלט לויט די כחות ווערט יעדען מענשען מיט גוטען ניט געגעבען, נאר דאס מוז גענומען ווערען דורך קאמפף.

קומענדיג אויף דעם רעכטען האנדעלספונקט פון וואשינג־טאנער גאס, האב איך זיך אבגעשטעלט און זיך הויך פאנאנדער־געלאכט, צו'ם גרויסען וואונדער פון די פארבייגעהענדע. די אונענדליכע רייהען קראמען פון ביידע זייטען גאס, וואס פער־קויפען גאנץ אפט איין און דיזעלבע סחורות, האט אין מיר דערוועקט א משוגען געלעכטער, ווען ... האב בשום אופן ניט געקאנט אבהאלטען, דא זענען געוועזען טויזענדער קראמען צו פערטיילען די סחורה צווישען די שטאדט־איינוואהנער, און דארטען האט מען אלע נויטווענדיגע ארטיקלען בעקומען פון איין־איינציגען סחורה־לאגער, לויט די בעשטעלונגען, וואס פלעגען אריינקומען פון די מוסטער־לאגערען אין יעדען קווארטאל, וואו יעדער האט זיך געקאנט אויסקלייבען, וואס ער האט נאר נויטיג געהאט. דארט האט דאס פערטיילען די סחורות געפאדערט אזוי ווייניג ארבייט, אז דאס האט געהעכערט די פרייזען פון די פראדוקטען נאר אויף א קלייניגקייט. דא אבער האט דאס פערטיילען אליין פערגרעסערט די פרייזען אויף א פיערטעל, א דריטעל, א העלפט און כמעט נאך מעהר. וואס פאר אונגעהייערע סומען האט איינגעשלינגען בלויז דאס דירה־געלד פון צעהן טויזענד קראמען, גאבדעם די צעהנדליגער טויזענדער קאנטראלערען, פערקויפער, קאסירער, קאמיסיאנערען, בוכהאלטער און דאס גלייבען, שוין

ניט רעכנענדיג די הוצאות אויף רעקלאַמען און אויף דעם גאַנצען קאָנקורענץ־קאַמפּף, — און פאַר אַלעס האָבען געדאַרפט צאָהלען די פערבּרויכער! אָט איז איינע פון די הויפּט־אורזאַכען פון דער פעראָרעמטקייט פון דער נאַציע. עס דוכט זיך, אַז מען זעהט פאַר זיך ניט קיין דערוואַקסענע מענשען, נאָר קינדער, וואָס פיהרען זייער געשעפט נאָך אַזאַ נאַרישען סיסטעם! צ. ב. ש. ביז דער אַרטיקעל פאַלט אַריין צו'ם געבּרויכער אין האַנד, איז שוין דער גרעסטער טייל פון איהם פערשווענדעט; קאָנען דאָס קלוגע מענשען ניט זעהן אַזאַ פּראָסטע נאַרישקייט? ווען דאָס פאָלק עסט מיט אַ לעפעל, פון וועלכען אַ העלפט ווערט פאַנאַנדער־געגאָסען צווישען טעלער און די ליפּען, ווערט עס געוויס אַוועק־געהן פון טיש הונגעריג. פריהער פלעג איך זעהר אָפט אַרומגעהן איבער וואַשינגטאָנער גאַס און בעטראַכטען די אויפפיהרונג פון די פערקויפער, נאָר קיינמאָל האָבען זיי ניט ערוועקט אין מיר אַזאַ נייגיערינקייט, ווי איצטער. מיך האָבען זעהר געוואונדערט די שענע אַרטיקלען, וואָס זענען געוועזען אויסגעלעגט אין די פענסטער מיט אַזאַ געשמאַק, כּדי וואָס בעסער אַריינצוציהען קונים; די בּעלי־בּתּים אַליין האָבען געוועהנליך אַרויסגעקוקט פון אינווענינג, אויף וויפיעל עס ווירקט די נאַרעריי.

איך בין אַריין אין אַ קראָם און האָב בעמערקט, ווי דער בּעל־הבּית געהט אַרום הין און צוריק און גיט אַכטונג, די קאָמי'ס זאָלען וואָס בעסער איינשמועסען דעם קונה צו קויפען פאַר מזומנים אָדער אויף קרעדיט, און איבערהויפּט צו קויפען אַזעלכע אַרטיקלען, אין וועלכע ער נויטיגט זיך גאָר נישט. צו וואָס דאַרפען זיי זיך אַזוי פיעל אָנשטרענגען? דאָס האָט דאָך שוין זיכער קיין שייכות ניט מיט אַ רעגעלמעסיגען פעראָרגען מיט פּראָדוקטען יענע לייט, וואָס נויטיגען זיך אין זיי; דאָס איז דאָך אַ ריינער היזק אָנצובינדען מענשען מיט געוואַלט אַ זעלכע זאַכען, וואָס זענען פאַר זיי אוננוצליך און קאָנען אָבער טויגען פאַר אַנדערע; דורך אַזאַ פיהרונג ווערט די נאַציע אָרעמער. וואָס, איינענטליך, טראַכטען זיך די קויפלייט, די קאָמי'ס? וואָס פאַר אַ אונטערשיעד עס איז צווישען זיי און צווישען די קאָמי'ס פון

יענעם באסטאן, וואס איך האב געזעהען אין חלום! די לעצטע דיענען די געזעלשאפטס־אינטערעסען, וועהרענד די ערשטע טראכטען נאר וועגען פערזענליכען נוצען, זיי איז אלץ־איינם וואס פאר א ווירקונג זייער פיהרונג וועט האבען אויף דעם אלגעמיינעם וואוילשטאנד; זאלען נאר זייערע טיסטערם פול ווערען, ווייל די סחורה געהערט צו זיי אליין, און וואס מעהר זיי וועלען פערקויפען און מעהר לייזען — וועלען זיי בעקומען אלץ מעהר פרנסה. וואס מעהר דאס פאלק איז פערשווענדעריש, וואס מעהר מען קאן איהם אנשטאפען ארטיקלען, וואס זענען פאר איהם נית נויטיג, אלץ בעסער איז פאר די פערקויפער. נאר ריכטיג גערעדט, מוזען זיי אבער אזוי טהון, ווייל זיי זענען בעלעכטיגט מיט פאמיליעס און מוזען זיי געבען חיונה. מען קאן דאך פון זיי נית פערלאנגען, זיי זאלען שטארבען פון הונגער אוןווארטען, ביז עס וועט איינגעפיהרט ווערען אזא ארדנונג, ווי איך האב געזעהען אין חלום, ביי וועלכער דער אינטערעס פון יעדען איינציגען און דער אלגעמיינער זענען געווען איין און דערזעלבער. קאן מען זיך דען וואונדערן, וואס ביי אזא סיסטעם איז די שטאדט אזוי נית שען, די מענשען — אזוי שלעכט געקליידעט און פיעלע פון זיי זענען הונגעריגע?

א ביסעל שפעטער בין איך אוועק אין מערב־זייט פון באסטאן און בין פערגאנגען צווישען די פאבריקען. פריהער בין איך זעהר שטאלץ געוועזען, וואס באסטאן האט געהאט ביז פיער טויזענד פאבריקען; איצט אבער האב איך ארויסגעזעהען, ווי אונבעדייטענד, ווי נישטיג עס איז אין אלגעמיין דער סך־הכל פון זייער פראדוקציע: אויב די וואשינגטאנער גאס האט אויסגעזעהען ווי א משוגעים־הויז, האט דאס לעצטע בילד אויסגעזעהען נאך מרה־שחורה'דיגער: וועניג וואס די פיעלע פאבריקען האבען נית געארבייט צוזאמען און האבען דאדורך אליין געליטען א אונגעהייערען היזק, האבען זיי נאך דערצו אנגעווענדט זייער גאנצע קונסט איינע די אנדערע צו פעראונגליקען. דאס גאנצע גערויש און קלאפעריי, וואס האט זיך געהערט פון אלע זייטען, איז געוועזען נישט דאס זשומען פון א פריעדליכער

אינדוסטריע, נאר אנ'עכטע קלינגערײַ פון פײַנדליכע שווערדען. די אלע געביידען האט מען געקאנט פערגלייכען מיט פעסטונגען, וואס זענען ארומגעשטעלט מיט הארמאטען קעגען די איבריגע פאבריקען און ווערקשטאטען, וועהרענד אונטער דער ערד האבען די סאפערען מינירט די שכנישע פעסטונגען. די פערוואלטונג אין יעדער פעסטונג איז געווען א זעלבסטשטענדיגע; בעזונדערע גרופען האבען געארבייט אונטער דער אויפזיכט פון זייער צענטראל-אנפיהרער, קיין איינציגער האט ניט געהאט דאס רעכט זיך אריינצומישען אין זייערע געשעפטען; יעדערער האט געהאט זיין בעשטימטע אויפגאבע, און אלע האבען געארבייט נאך איינענעם ווילען. פאר וואס געפינט די רעגירונג ניט פאר נויטיג אנצווענדען דעם זעלבען כלל צו דער גאנצער נאציאנאלער אינדוסטריע? אויב א שווערע ארגאניזאציע האט א שעדליכע ווירקונג אויף די ארבייט פון א קליינעם ווערקשטאט, איז זי דאך פאר די גאנצע נאציאנאלע אינדוסטריע פיעל געפעהרליכער און שעדליכער, ווייל די לעצטע איז גרעסער און פערפלאנטערטער. שטעלט זיך פאר, ווי מען וואלט אויסגעלאכט, צ. ב. ש., אנ'ארמעע, וואס איז ניט ארגאניזירט אין באטאליאנען, פאלקען, בריגאדען, דיוויזיאנען און קארפוסען, ביי וועלכער די גרעסטע אבטהיילונג בעשטעהט פון א ראטע און דער גרעסטער אפיציער איז א קאפראל! און די אינדוסטריע אין באסטאן פון נײַנצעהנטען יאהרהונדערט איז טאקי געוועזען פונקט אזא ארמעע, וואס איז בעשטאנען פון פיער טויזענד זעלבסטשטענדיגע ראטעס אינטער דער אנפיהרונג פון פיער טויזענד זעלבסטשטענדיגע קאפראלען, פון וועלכע יעדערער האט זיך געפיהרט נאך זיין אויסגעארבייטען קריעגס-פלאן. אומעטום האט מען בעגעגענט אונבעשעפטיגטע מענשען; איינציגע זענען ארומגעגאנגען לעדיג, ווייל זיי האבען איבערהויפט ניט געקאנט געפינען קיין ארבייט, אנדערע — ווייל דער ארבייטסלוין איז געוועזען צו קליין, און זיי האבען מיט איהם ניט געקאנט לעבען. איינציגע האבען מיר אויסדערצעהלט זייער שווער-ביטער הארץ, נאר איך האב ניט געהאט מיט וואס זיי צו טרייסטען.

— איהר בעקומט קליינע שׂבירות, — האָב איך געזאָגט ; — דאָס איז אֱמת. נאָר מיך וואונדערט ניט אַזוי שטאַרק, וואָס איהר בעקומט ביי אַזאַ אָרדנונג אַ קליין געהאַלט ; מיך וואונדערט נאָך מעהר, וואָס די פאַבריקען קאָנען אייך איבערהויפּט צאָהלען עפּעס אַ געהאַלט.

נאָכדעם בין איך אַוועק צוריק אין צענטר פון שטאָדט און האָב נייגיעריג געקוקט אויף די באַנקען, קאָנטאָרען און אַנדערע פינאַנס־אַנשטאַלטען, וואָס אין דעם נייען באָסטאָן איז פון זיי קיין זכר ניט געוועזען. פערשיעדענע געשעפטסלייט שׂליחים און גאַסעניונגלעך האָבען זיך געשטופּט אַריין און אַרויס, ווייל עס איז געבליבען נאָך איינינע מינוט ביז׳ן פערשליסען די קאָנטאָר. אויף דער צווייטער זייט גאַס איז געוועזען אַ באַנק, מיט וועלכער איך האָב געפיהרט געשעפטען. איך בין אויך אַריין מיט אַלעמען צוגלייך און, בלייבענדיג הינטען, האָב איך בעטראַכט די גאַנצע אַרמעע בעאַמטע, וואָס האָבען געאַרבייט אַרום דעם געלד, און די לאַנגע רייהען מענשען, וואָס האָבען געבראַכט דאָס געלד אַריינצולעגען. דער דירעקטאָר פון באַנק, מיינער אַ בעקאַנטער, איז צו מיר צוגעגאַנגען און האָט געזאָגט :

— אַ אינטערעסאַנטעס בילד, העַר וועסט, ניט אֱמת ? אַ וואונדערבאַרער מעכאַניזם ! פון מיין שטאַנדפּונקט קומט־אויס, אַז אַ באַנק איז דאָס האַרץ פון דעם געשעפטס־בעטריעב. פון איהר און אין איהר פליעסט שטענדיג דאָס לעבענס־בלוט. איצטער פליעסט אַריין ; מאָרגען וועט עס צוריק אַרויסרינען.

דעם אַלטינקענס וויץ האָט שוין איצטער ניט געמאַכט אויף מיר אַזאַ איינדרוק פון דער צייט אָן, וואָס איך האָב זיך בעקענט מיט דעם נייען באָסטאָן, וואו איך האָב געזעהען אַ סך מעהר רייכקייט, האָטש קיין געלד האָט איבערהויפּט ניט עקזיסטירט. דאָרטען האָב איך דערגאַנגען, אַז דאָס געלד איז נויטווענדיג אין דער אַרומיגער וועלט נאָר דערפאַר, וואָס מען האָט די גאַנצע נאַציאָנאַלע פּראָדוקציע ניט גערעכענט פאַר אַ געזעלשאַפטליכע זאַך און מען האָט זי איבערגעגעבען צו איינצעלנע פערזאָנען. אָט דער גרונד־פעהלער האָט געבראַכט צו

אומענדליכע געשעפטלעך; די געשעפטלעך האט מען געמאכט דורך געלד; אויף וויפיעל דאס איז ריכטיג, קאן מען זיך איבער־ציינען, מאכענדיג א שפאציערגאנג פון די ארעמע קווארטאלען ביז צו די רייכע; דערמיט האט זיך בעשעפטיגט א גאנצע ארמעע מענשען, וואס זענען געוואָרען אבגעצויגען פון פראָדוקטיווער ארבייט, און אויסערדעם האט דער גאנצער געלד־מעכאניזם, וויענדיג שטענדיג אין געפאהר דורך די באנקראָטען, פערדאָרבען דאס גאנצע מענשליכע געשלעכט, און דעריבער האט דאס געלד געהאט זיין ריכטיגען נאָמען: „דער שורש פון אל־דאס בייז".

ארעמער אלטער באנקיר! ער האט נעבעך פערזעהען און האט אנגענומען דאס צוקען פון א געשוואור פאר'ן קלאפען פון א הארץ. דאס, וואס ער האט אנגערופען „וואונדערבארער מעכאניזם", איז געוועזען ניט מעהר, אלס א פוסטע פראָבע צו פערבעסערן א פעהלער, וואס קאן לייכט בעזייטיגט ווערען; דאס איז ניט מעהר, אלס א גראָבע קוליע פאר א קרומען, וואס האט זיך אליין געמאכט פאר א קאליקע.

ארויסגעהענדיג פון באנק, האב איך נאכהער א וויילע ארומגעוואנדערט איבער די גאסען און זיך ענדליך אוועקגעזעצט אין פארק, צו בעטראכטען דאס פארבייגעהענדע פובליקום.

אבער ווי פרעמד זיי האבען מיר אלע איצטער אויסגעזעהען! דרייסיג יאהר האב איך מיט זיי צוזאמען געלעבט און דאך האב איך קיינמאל ניט בעמערקט, ווי פערזאָרגט עס זענען ביי אלעמען געוועזען די פנים'ער: ביי רייכע און ארעמע, ביי געבילדעטע און אונוויסענדע. און עס איז גאר קיין וואונדער ניט. וויל איך האב איצטער איינגעזעהען, אז אלעמען האט נאר געדרעהט דער קאפ וועגען מאָרגענדיגען טאג, אפילו ווער עס האט געהאט א קאפיטאל, האט גע'דאגה'ט, טאמער וועט ער איהם שוין מאָרגען ניט האבען. ווי די אונבעוואוסטהייט אליין וואלט זיי אלעמען געשושקעט: „ווי דו זאָלסט ניט ארבייטען, ווי פריה דו זאָלסט ניט אויפשטעהן, ווי שפעט אין דער נאכט דו זאָלסט ניט האָרעווען, ווי קונציג דו זאָלסט ניט גזל'ענען, ווי ריכטיג דו זאָלסט ניט דינען, — וועסט די דאך זיך ניט קאָנען פערזאָרגען

מיט לעבענסמיטלען! היינט ביזט דו רייך, און מארגען קאנסטו ווערען א בעטלער. וואס פאר א רייכטימער דו זאלסט ניט לאזען נאך זיך פאר דיינע קינדער, קאנסטו אלץ ניט זיין בעזיכערט, אז דיין זוהן וועט ניט ווערען א דינער ביי דיין דינער אדער אז דיין טאכטער וועט ניט אויסקומען זיך צו פערקויפען פאר א שטיקעל ברויט".

אין דער זעלבער צייט האט מיר איינער א פארבייגעהער אריינגעשטופט אין האנד א רעקלאם-קארטע וועגען א נייער ארט לעבענס-פערזיכערונג. איך האב זיך דערמאנט אן דאס איינציגע מיטעל, דורך וועלכעס די ארעמע און פערמאטערטע מענשעלעך האבען זיך וועניגסטענס א ביסעל געקאנט שיצען פון דער אונזיכערהייט, — דאס איז די לעבענס-פערזיכערונג, דורך וועלכע די פערמעגליכע האבען זיך געקאנט פערזיכערן, אז נאך זייער טויט וועלען זייערע קינדער לכל־הפחות אויף א לאנגע צייט ניט זיין אין געפאהר צעטראטען צו ווערען אונטער פרעמדע מענשען. אבער ווי ווייט איז דאס געוועזען פון דער ריכטיגער לעבענס-פערזיכערונג, וואס איך האב געזעהען ביי די איינוואהנער פונ'ם נייען באסטאן, וואו יעדער בירגער, אלס א מיטגליעד פון דער גרויסער נאציאנאלער פאמיליע, איז געוועזען פערזיכערט פון נויט דורך א פאליס, וואס איז אונטערגעשריבען פון הונדערטער מיליאנען מיט-בירגער!

אוועגד-צייט זענען די גאסען פול געווארען מיט די ארבייטער פון די מאגאזינען, ווערקשטאטען און פאבריקען. די מאסע האט, שטופענדיג, מיך פערטראגען אין רעכטען שמוץ, וואס דער ארבייטער-קווארטאל האט נאר געקאנט פארשטעלען. איך האב שוין פריהער גענוג געזעהען די אונזיניגע פערשווענדונג פון מענשליכער ארבייטס-קראפט, נאר דא האב איך יעצט אין א זעהר העסליכער געשטאלט דערזעהען די נויט, וואס די פערשווענדונג האט אנגעמאכט.

דורך די פערשווארצטע טירען און פענסטער פון די קעלער-שטיבער האט געשלאגען א שלעכטער גערוך; די גאסען און געסלעך זענען געוועזען שמוציג, ווי די דעק פון א שקלאפען-

בלייבע, שוואכע שיף. פארביינגעהענדיג, האב איך דערזעהען זייערע יאהרען אין שטינקעדיגע קינדער, וואס פערברענגען זייערע יאהרען אין שטינקעדיגע לעכער; פרויען, וואס פון זייערע געזיכטער איז פערשוואונדען יעדער האפנונגס־שטראהל דורך די אונגעהייער שווערע ארבייט און ביי וועלכע פון אלע פרויען־אייגענשאפטען איז נאר די שוואכקייט פערבליבען; איך האב געזעהען אונפערשעמטע מיידלעך, וואס האבען ארויסגעקוקט דורך די פענסטער... ווי הונגעריגע, פערווילדעטע הינד אויף די גאסען פון די טערקישע שטעדט, אזוי האבען דא א קאמפאניע פון האלב נאקעטע, פערווילדעטע קינדער פערהילכט די לופט מיט זייערע געשרייען און קללות, שלאגענדיג זיך איינער מיט'ן אנדערן און קייקלענדיג זיך אין מיסט, וואס האט פערפילט די הויפען. מיינט ניט, אז דאס איז ביי מיר געוועזען א נייעס. איך האב דאס פריהער אויך געזעהען, נאר איך פלעג קוקען אויף אזעלכע סצענען מיט עקעל און א ביסעל מיט א פילאזאפישער בעוואונדערונג. אבער נאך מיין וואונדערבארען חלום האב איך אויף קלאר דערזעהען ניט בלויז די עקאנאמישע נארישקייט פון יעצטיגען יאהרהונדערט, נאר אויך זיין מאראלישע פערדארבענהייט. איך האב שוין מעהר ניט געקוקט אויף מענשען ווי אויף אונגליקליכע בעשעפענישען, כמעט אונמענשליכע; פערקעהרט, איך האב אין זיי דערזעהען מיינע ברידער און שוועסטער, מיינע עלטערען און קינדער, מיין אייגען בלוט און פלייש. זייער שרעקליכער עלענד האט ווי מיט מעסערם געשניטען מיין הארץ, און איך האב בשום אופן ניט געקאנט זיך אבהאלטען פון זיפצען און קרעכצען.

נאר בין איך דען געוועזען בעסער פון זיי? איך בין דאך אויך געוועזען א עגאאיסט! איך האב גאנץ גוט געוואוסט, אז עס זענען דא א זעלכע אונגליקליכע, און פון דעסטוועגען בין איך מיר געגאנגען מיין וועג, טראכטענדיג נאר פון מיינע אייגענע נוצען און פערגעניגען. איצטער האב איך ערשט דערזעהען אויף מיינע בגדים בלוט־פלעקען פון די פילע דערשטיקטע נשמות פון מיינע ברידער. זייער בלוט שרייט צו מיר פון דער ערד, פונקט ווי א מאל צו קין'ן: וואס האסטו מיט דיין ברודער הבל'ן געטהון!

ווי לאַנג דער דאָזיגער צושטאַנד מײַנער האָט געדויערט, ווײס איך ניט; איך געדענק נאָר, אַז איך האָב זיך, ענדליך, געפינען בײַ מײַן כּלה'ס הויז, ניט ווײסענדיג, ווי אַזוי איך בין אהער געקומען. מען האָט מיך פערבעטען צו מיטטאָג. אויסער זײער משפחה, זענען געוועזען נאָך אַ סך פרעמדע. דער טיש האָט געבלאַנקט מיט זילבער־געפעס און טײַערע פּאָרצעלאַן; די דאַמען זענען געוועזען פּרעכטיג געקלײדעט און בעפּוצט מיט בריליאַנטען. דאָס איז געוועזען אַ בילד פון העכסטען פער־שווענדערישען לוקסוס. די גאַנצע געזעלשאַפט איז געוועזען לוסטיג, און דעריבער, בעמערקענדיג אַז איך בין פערטראַכט, האָבען אַלע אָנגעהויבען פון מיר צו לאַכען. מיר, ווידער, האָט זיך געדוכט, אַז איך בין געקומען פון אַ לאַנד, וועלכען עס איז בעשערט אומצוקומען, וואו מײַן בלוט איז פערוואַנדעלט געוואָרען אין טרערען און מײַן הארץ איז פערפולט געוואָרען מיט טרויער, מיטלײַד און פערצווײפלונג — און פּלוצלונג האָב איך אין עפּעס אַ געסעל אָנגעטראָפען אַ פרעהליכע קאָמפּאַניע לצים. איך בין געזעסען און האָב געשוויגען. די ערשטע האָט אָנגעהויבען יהודית: וואו בין איך געוועזען און וואָס האָב איך אַזוינס געזעהען, וואָס איך בין אַזוי פערצאָרנט?

— איך בין אויף גלגלתא *) געוועזען, — האָב איך ענדליך געענטפערט, — און האָב געזעהען, ווי די מענשהײט מאַטערט זיך אויפ'ן קרײַץ. ווי אַזוי קאָנט איהר לעבען אַ גוטען טאָג אין דער צײַט, וואָס בײַ אײַערע טירען פיהרט אַ אונגעהײַערע מאַסע פון אונגליקליכע פרויען, מענער און קינדער אַזאַ לעבען, וואָס איז דורכאויס פערפולט מיט צרות און לײַדען פון וויג ביז'ן קבר? קוקט זיך אַרום, ווי איהר זענט אין דער וועלט! האַלט־אײַן אײַערע פרעהליכע אויסגעשרײַען! זײַ וואָהנען אַזוי נאָהענט פון אײַך, — איהר וועט באַלד דערהערען זײַערע שרעקליכע שטימען: דאָס קלעגליכע געוויין פון עופ'עלעך, וואָס ווערען ערצויגען אין דחקות, די קרעכצען פון פרויען און די קללות פון

*) דער אָרט, וואו מען האָט קריסטוס'ן געטויט; מען האָט איהם צוגעשלאָגען מיט טשװעקעס פאַר די הענד און די פיס צו אַ הילצערנעם צלם,

מענער, וואָס זענען פון אַדעמקייט געוואָרען פערווילדעטע חיות. שטענדיג הער איך נאָר די דאָזיגע קולות...

אַלע זענען פערשטומט געוואָרען, נאָר אויף קיין איינציגען געזיכט האָב איך ניט בעמערקט קיין סימן פון אויפרעגונג; אויף זייערע פּנים'ער האָט זיך אויסגעדריקט אַ מין קאַלטע, אומבּרחמנות'דיגע בעוואונדערונג; ביי יהודית'ן האָט זיך עס איבערגעמישט מיט אַ טיעפער קרענקונג און ביי איהר פאָטער — מיט צאָרן. די דאַמען, ווי עס שיינט, זענען שטאַרק בעלעדיגט געוואָרען, און איינער פון די הערען האָט אויף מיר אָנגעשטעלט זיין בריל, אום אויסצושטודירען, וואָס פאַר אַ מין בּריאָה איך בין, די ערשטע מינוט האָט מיך זייער גלייכגילטיגקייט און שפּאָט איבער דאָס, וואָס האָט מיך אַזוי אויפגערעגט, שטאַרק צעטומעלט, נאָר נאַכהער איז אויף מיר אָנגעפאַלען אַ שרעקליכער אונמוט און פערצווייפלונג.

„ווי קאָן דאָס זיין, — האָב איך געטראַכט — אַז אַ זעלכע אונגליקען זאָלען ניט ריהרען אפילו אַ זעלכע דענקענדע און געפיהלפולע מענער און פרויען! דאָס מוז זיין דערפאַר, אפשר, וואָס איך האָב זיך גענומען פאַר די זאַך ניט ווי געהעריג. זיי זענען אויף מיר אין כּעס, ווייל זיי מיינען, אַז איך זידעל זיי, אָבער איך, איין גאָט ווייסט דעם אמת, — האָב נאָר גערעדט פון ריינעם אמת און האָב גאָר ניט געוואָלט זיי בעשולדיגען, אַז זיי דווקא זענען דער פאַר פערענטוואָרטליך".

— איך האָב דעריבער אָנגעהויבען רעדען גאַנץ רוהיג און לאָגיש, כּדי אָבצושוואַכען דעם פריהערדיגען איינדרוק, איך האָב זיי געזאָגט, אַז איך האָב גאָר אין זינען ניט געהאַלטען זיי צו בעשולדיגען אין דעם אַלגעמיינעם אונגליק. איך האָב זיך נאָר געפליסט זיי צו בעווייזען, אַז מיט דעם איבערפלוס, וואָס זיי פערשווענדען, וואָלטען פיעלע אונגליקליכע געקאָנט געהאָלפען ווערען. אָט די טייערע שפּייזען, די טייערע וויינען, די הערליכע בּגדים און בליצענדע רינגען און קייטען פון גאָלד און בריליאַנטען — דאָס אַלעס וואָלט געקאָנט דערלייכטערן די ליידען פון די אָרעמע נפשות, שטרענג גערעדט, וואָלט דערפון

געוועזען זעהר אַ קליינע פּעולה, ווייל דער עלענד איז איצט אַזוי שרעקליך אויף דער וועלט, אַז אפילו ווען די גבירים וואלטען איינגעשטימט צו צעטיילען זייער פערמעגען אויף גלייכע חלקים מיט די אָרעמעלייט, וואלט קיינעם גאָר נישט אָנגעקומען. די הויפּט־אורזאַך פון דער וועלט־אָרעמקייט איז ניט די האַרטהערציגקייט, נאָר די נאַרישקייט פון די מענשען. איך האָב זיי בעוויזען, אַז פיער פינפטעל פון דער מענשליכער אַרבייטס־קראַפט ווערען פולשטענדיג פערשווענדעט אומזיסט דורך דעם געגענזייטיגען קאַמפף, איבער דעם, וואָס די אַרבייט איז נישט אָרגאַניזירט, ווי געהעריג איז. פאַר אַ משל האָב איך געבראַכט אַ אונפרוכטבאַרעם לאַנד, וואו די ערד גיט לעבענסמיטלען נאָר ביי גוטער בעפייכטונג. די הויפּט־אויפגאַבע פון דער רעגירונג אין אַ זעלכע לענדער איז נאָר צו זאָרגען, דאָס וואַסער זאָל איבער עגאָאיסטישע צוועקען אָדער איבער די אונוויסענהייט פון איינצעלנע פערזאָנען ניט פערשווענדעט ווערען אומזיסט, ווייל אויב ניט מוז ווערען אַ הונגער אין לאַנד. צוליעב דעם ווערט זעהר שטרענג פערבאָטען איינצעלנע פערזאָנען צו שעפּען פון די וואַסער־קוואַלען נאָכ'ן אייגענעם ווילען. די מענשליכע אַרבייטס־קראַפט, האָב איך ערקלערט, איז דער פרוכטבאַרער שטראָם, וואָס נאָר צוליעב איהם איז מעגליך צו לעבען אויף דער ערד. נאָר אום מען זאָל איהם קאָנען געברויכען, מוז ער אונבעדינגט פליעסען נאָך אַ געוויסען סיסטעם; עס מוז איינגעאָרדענט ווערען, אַז יעדער טראָפּען זאָל פערווענדעט ווערען מיט שכל, מיט אַ פּעולה, אַט דעמאָלט קאָן די וועלט לעבען אין תענוג. אין דער אמת'ן זעהען מיר, אַז מען טהוט פונקט פערקעהרט: יעדערער טראַכט נאָר וועגען זיך אַליין און פערשווענדעט די בעסטע פייכטקייט, ווי איהם געפעלט, כּדי דעם אייגענעם שניט צו פערזיכערן און בעסער צו פערקויפען די אייגענע תבואה ביי אַזא עגאָאיזם און קנאה ווערען מאַנכע פעלדער פערטרונקען, אין דער צייט וואָס אַנדערע זענען אויסגעטריקענט, אין אַזא לאַנד, נאַטירליך, איז ראָס לעבען פון דער מעהרהייט זעהר אַ טרויעריגעס, און נאָר אַ קליינעם הייפעלע מענשען גיט זיך איין, דורך כּח און שווינדעל,

הֲנָאָה צוּ הָאבֶּען פוּן לעֶבּען. נאָר אויב די נאַציע אַלײן װאָלט אױף זיך גענוּמען די אױפגאַבּע דאָס װאַסער רעֶגעלמעסיג צוּ פעֶרטײלען, װאָלט די גאַנצע עֶרד געֶבּליהט, װי אַ גאָרטען, און קײנעם פוּן איהרע קינדער װאָלט ניט אויסגעֶקוּמען צוּ לײַדען.

נאָכדעם האָבּ איך געשילדערט די הויכע גײַסטיגע און מאָראַלישע עֶנטװיקלוּנג, צוּ װעלכער די מעֶנשהײט װאָלט דעמאָלט דערגרײכט. איך האָבּ גערעדט מיט היץ פוּן יענער נײַער װעלט, װעלכע איז געבּעֶנשט געװעזען מיט איבּערפלוּס, גערײניגט דורך גערעֶכטיגקײט און בּעגליקט דורך בּרידערליכע ליעבּע.

יעֶצט האָבּ איך שױן געמײנט אױף זיכער, אַז איך האָבּ דערגרײכט מײַן ציעל, נאָר, פעֶרקעהרט, זײ זענען נאָך בּײזער געװאָרען. אָנשטאָט בּעגײַסטערט צוּ װערען, האָט די גאַנצע געזעלשאַפט אָנגעהױבּען אױף מיר צוּ שרײַען מיט שרעק און פעראַכטוּנג: „מְשוּגע'נער!” „מענשעֶנפײַנד!” „פאַנאַטיקער!”.. דער דזשענטעלמען (אײדעלמאַן), װאָס האָט אױף מיר געקוּקט דורך אַ בּריל, האָט אויסגעשריגען: איהר הערט, ער זאָגט, אַז בּײ אוּנז זאָלען מעהר קײן אָרעמע לײַט ניט זײַן! חאַ, חאַ, חאַ!”

— װאַרפט דעם מענשען אַרוֹיס! — האָט אויסגערוּפען דער פאָטער פוּן מײַן כַּלָה, און אַלע געסט זענען אױפגעשפּרונגען פוּן זײערע שטוּהלען און האָבּען מיר געהײסען אַרױסגעהן.

מײַן האַרץ האָט זיך געריסען פוּן שמערצען, װען איך האָבּ אײַנגעזעהען, אַז איך האָבּ מיט קײן זאַך ניט געקאָנט איבּערצײַגען אָט די מאַסע מְשוּגָעים. מײַן האַרץ האָט אַזױ געפלאַמט, אַז איך האָבּ געגלױבּט מיט זײַן היץ צוּ צעשמעלצען גאַנצע אײַז־בּערג, נאָר אָנשטאָט דעם האָבּ איך געשפּירט, אַז אַ שרעקליכע קעלט האָט דורכגענוּמען מײַן גאַנצען קערפער. ניט קײן שִׂנְאָה האָבּ איך צוּ זײ געפיהלט, נאָר רַחֲמָנוּת; ניט קוּקענדיג אױף מײַן פערצװײפלוּנג, האָבּ איך פוּן דעסטװעגען זיך ניט אוּנטערגעגעבּען און מיט זײ זיך געראַנגעלט. טרערען האָבּען גענוּמען פליסען פוּן מײַנע אױגען און צוּ'ם סוֹף האָבּ איך פוּן גרױסער אױפרעגוּנג ניט געקאָנט אויסרעדען קײן װאָרט. איך האָבּ געקרעכצט,

געקלאַגט , געזיפצט . . . . און נאַכהער , איך ווייס אַליין ניט ווי אַזוי, האָב איך זיך דערזעהען אויפ'ן בעט אין מיין שלאָפצימער ביי דעם דר. ליט, וואוהין די הערליכע שטראַהלען פון דער זון האָבען אַריינגעשיינט דורך דאָס אָפענע פענסטער. מיין געזיכט איז פייכט געוועזען פון טרערען און מיין גאַנצער קערפער האָט געציטערט.

אַקוראַט ווי עס איז צו'ם מוט אַנ'אַנטלאָפענעם אַרעסטאַנט, וועלכען עס חלומ'ט זיך, אַז מען האָט איהם ווידער געחאַפּט און צוריק געפיהרט אין די פינסטערע פעסטונג, נאָר פלוצלונג ערוואַכט ער און איבערצייגט זיך, אַז ער איז פריי, — אַזוי האָב איך זיך געפיהלט, בעת איך האָב זיך איבערצייגט, אַז מיין צוריקקעהרען אין דאָס ניינצעהנטע יאָהרהונדערט איז געוועזען נאָר אַ חלום, און מיין לעבען אינ'ם צוואַנציגסטען יאָהרהונדערט איז די ווירקליכקייט.

די גרויזאַמע סצענען, וואָס איך האָב בייגעלעבט אין חלום און וועלכע איך האָב געקאָנט בעשטעטיגען דורך די ערפאַהרונגען פון מיין פריהעריגען לעבען, זענען שוין, גאָט צו דאַנקען, אויף אייביג פערשוואונדען געוואָרען, און דאָך די בלויזע ערינערונג אָן זיי דאַרף אַרויסרופען מיטלייד'ס־טרערען. שוין לאַנג זענען די אונטערדריקער און אונטערדריקטע, די נביאים און אָבשפּעטער אויף אייביג אַנטשלאָפען געוואָרען. די ווערטער „רייך” און „אָרעם” זענען שוין לאַנג פערגעסען געוואָרען און פון געברויך אַרויס. נאָר אין דער צייט, וואָס איך בין געוועזען פערזונקען אין די בעיונות און גאָט געדאַנקט פאַר די וועלט־בעפרייאונג, האָב איך פלוצלונג דערשפּירט אַ שטאָך אין האַרצען פון חרטה, שאַנדע און פאָרוואורף צו זיך אַליין. איך האָב אַראָבגעלאָזען דעם קאָפּ אויף די ברוסט און זיך געוואונשען, אַז אונטער מיר זאָל געעפענט ווערען אַ קבר און מיך בעדעקען צוזאַמען מיט מיינע צייט־גענאָסען. איך בין דאָך אַליין אויך געוועזען אַ מענש פון יענער צייט! וואָס האָב איך געטהון פאַר די וועלט־בעפרייאונג, פון וועלכע איך וויל איצט גענ־יעסען? בין איך דען אַליין אויך ניט געוועזען אַזוי גלייכגילטיג צו דעם

עלענד פון מיינע אונטערדריקטע ברידער און ניט געשעצט די פינסטערע ארדנונג, ווי מיינע צייט־גענאססען? וואס אנבעלאנגט צו מיין אייגענער טהעטיגקייט, האב איך מיך גיכער בעמיהט די בעפרייאונג, וואס האט זיך ערשט דעמאלט צוגעגרייט, אבצוהאלטען, איידער זי צו פערווירקליכען. וואס פאר א רעכט האב איך, דעריבער, געהאט צו בעגריסען די נייע וועלט; וואס איז פאר מיר געוועזען א פארוואורף, און זיך צו פרעהען מיט דעם גליקליכען טאג, וואס זיין בעגינען האב איך אויסגעלאכט?

„בעסער וואלט פאר דיר געוועזען, — האט אין מיר גערעדט א שטימע, — ווען דער בייזער חלום וואלט געוועזען די ווירקליכקייט און די ווירקליכקייט — א חלום! עס וואלט פאר דיר געוועזען א שענערע אויפגאבע צו פערטיידיגען די ליידענדע מענשהייט קעגען דעם חוזק־מאכענדען דור, איידער זיך צו בענוצען מיט אלע פערגעניגען, וואס דו האסט ניט פערדיענט, צו טרינקען פון די קוואלען, וואס דו האסט ניט געגראבען, צו עסען די פרוכטען פון די בוימער, וועלכע דו האסט ניט נאר ניט געפלאנצט, נאר אויך מיט שטיינער בעווארפען“. און מיין גייסט האט געענטפערט: „אמת, אזוי וואלט בעסער געוועזען“.

ווען איך האב ענדליך אויפגעהייבען דעם קאפ און א קוק געטהון אין פענסטער, האב איך דערזעהען יהודית'ן, וואס איז געקומען אין גארטען נאך בלומען. איך בין ארויסגעשפרינגען פון צימער און, ווארפענדיג זיך פאר איהר אויף די קניע, האב איך מיט טרערען מודה געוועזען, ווי ווייניג ווערט איך בין צו עטהעמען פון דער לופט פון גאלדענעם יאהרהונדערט, און נאך ווייניגער — צו טראגען אויף מיין ברוסט זיין שענסטע בלום.

גליקליך איז דער, ווער עס געפינט אין אזא פערצווייפעלטער לאגע אזא דערבארמדיגען ריכטער, ווי זי!

ענדע.